

ISSN (print)
2617-7064

No
2018 **1**

Artos

THE ART OF SCIENTIFIC MIND
SCIENTIFIC JOURNAL

ISSN-L: 2617-7064

ΛΟΓΟΣ

THE ART OF
SCIENTIFIC MIND

SCIENTIFIC JOURNAL

№1

DECEMBER, 2018

CiteFactor
Academic Scientific Journals

Науковий журнал «ΛΟΓΟΣ. Мистецтво наукової думки»
Випуск №1 (Грудень, 2018)

Наукове періодичне видання.

Свідоцтво про державну реєстрацію ЗМІ: КВ №20521-13361Р від 02.07.2018.

UDC 001(08)
L 85

The journal is included in the international catalogs of scientific publications and science-based databases.
Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз.

GoogleScholar, CiteFactor, Research Bible, DRJI.

CiteFactor
Academic Scientific Journals

L 85 «ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind» : scientific platform / editor in chief M. A. Holdenblat.
Vinnytsia : NGO «European scientific platform», 2018. № 1. p. 168.

«ΛΟΓΟΣ. Мистецтво наукової думки» : науковий журнал / за заг. ред. М. А. Голденблат.
Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа», 2018. № 1. с. 168.

UDC 001 (08)

© Колектив авторів | Authors of articles, 2018

© ГО «Європейська наукова платформа» | NGO «European scientific platform», 2018

© Науковий журнал «ΛΟΓΟΣ. Мистецтво наукової думки» | Scientific journal «ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind», 2018

ЗМІСТ

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОЛОГІЯ

НАПРЯМКИ ЕФЕКТИВНОГО
ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ В
ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ УКРАЇНИ
Рабей Н.Р. 7

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ
СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ
ПОСЛУГ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ
Голденблат М.А. 12

АРХІТЕКТУРА ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

БЕЗОПАСНОЕ ОСТЕКЛЕНИЕ ВО ВРЕМЯ
СТИХИЙНЫХ БЕДСТВИЙ
Лобовко А.В. 15

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
ПРОДАЖУ РІЗНИХ ВИДІВ ДЕПОЗИТНИХ
ПРОДУКТІВ БАНКУ
Цірук К.А. 18

ДИСПЕРСІЙНИЙ ТА КОВАРІАЦІЙНИЙ
АНАЛІЗ У ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ У СФЕРІ
ОСВІТИ
Бабін К.В. 21

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ
ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ НА
ПІДПРИЄМСТВІ
Богацька Н.М., Мельник І.В. 27

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ:
СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ
Богацька Н.М., Пшенична В.В. 30

ОБЛІК ДОХОДУ ЗГІДНО З МСФЗ 15
«ДОХІД ВІД ДОГОВОРІВ З
КЛІЄНТАМИ»
Дерев'янюк С.І., Тарасюк І.Ю. 33

ОБЛІК ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ
ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ
Говоруха В.В., Васильєва В.Г. 36

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ
ВАРТІСТЬ В СИСТЕМІ ЦІНОУТВОРЕННЯ
Пилипенко В.А. 39

СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ТА НАПРЯМИ
РОЗВИТКУ ОПЕРАЦІЙ
Несен О.В. 42

CONTENT

PUBLIC ADMINISTRATION AND ECOLOGY

DIRECTIONS OF EFFECTIVE USE OF
PERSONNEL IN STATE ORGANIZATIONS OF
UKRAINE
Rabei N. 7

FEATURES OF FORMING A MODERN SYSTEM
OF PROVISION OF SOCIAL SERVICES:
UKRAINIAN REALITY
Holdenblat M. 12

ARCHITECTURE AND ARTS

SAFETY GLAZING DURING NATURAL
DISASTERS
Lobovko A. 15

ECONOMICS

DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE OF
SALE OF VARIOUS TYPES OF BANK DEPOSIT
PRODUCTS
Tsiruk K. 18

ANOVA AND ANCOVA IN THE RESEARCH
OF SOCIO-ECONOMIC INEQUALITIES IN
EDUCATION
Babin K. 21

INNOVATIVE METHODS OF MANAGEMENT
OF LABOR RESOURCES AT THE
ENTERPRISE
Bogatska N., Melnyk J. 27

COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES:
ESSENCE AND WAYS OF INCREASING
Bogatska N., Pshenychna V. 30

INCOME STATEMENT IN ACCORDANCE WITH
IFRS 15 «REVENUE FROM CONTRACTS WITH
CUSTOMERS»
Derevianko S., Tarasiuk I. 33

ACCOUNTING OF THE FINANCIAL RESULTS OF
THE ENTERPRISE ACTIVITIES AND THE WAYS
OF ITS IMPROVEMENT
Govoruha V., Vasilyeva V. 36

PROBLEM ASPECTS OF THE TAX TO ADDED
COST IN THE PRICE MARKETING SYSTEM
Pylypenko V. 39

CONSUMER LENDING IN UKRAINE: PROBLEMS
OF PROVIDING AND DIRECTIONS OF
OPERATIONS DEVELOPMENT
Nesen O. 42

СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Палян З.О., Виноградова Д.В. 44

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЗАХОДИ СТИМУЛЮВАННЯ КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Москальов А.А., Стельмах І.В. 48

СУЧАСНИЙ СТАН МЕДІЙНОГО РЕКЛАМНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Кузьменко Л.В. 52

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Лозовський О.М., Пучканьова В.І. 56

ТОКЕН В ПЕРВИННОМУ РОЗМІЩЕННІ МОНЕТ (ICO): ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МІСЦЕ НА ФІНАНСОВОМУ ТА ГРОШОВОМУ РИНКАХ

Карпич А.Ю. 59

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТО- СПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В НЕСТАБІЛЬНОМУ РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Вудвуд В.В., Стельмах І.В. 64

УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Лазаренко Р.І. 67

УСПІШНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ПРОЕКТОМ: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Кулініч Т.В., Пермінова О.С. 71

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ЛІКАРСЬКОЇ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ БЕЗАЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ ТОНІЗУЮЧОЇ ДІЇ НА ОСНОВІ ЗЕЛЕНОГО ЧАЮ

Коберник І.В. 75

ХІМІЧНІ НАУКИ

ПУТИ РЕШЕННЯ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ КИСЛОТНОСТІ ТЕХНОЛОГІЧЕСКИХ ЖИДКОСТЕЙ

Лобовко А.В. 79

МЕДИЧНІ НАУКИ

УСКЛАДНЕННЯ У ГЕСТАЦІЙНОМУ ПЕРІОДІ У ПАЦІЄНТОК З ВЕГЕТО-СУДИННОЮ ДИСТОНІЄЮ

Вальц І.А., Абукерімова А.К., Боєчко Д.І. 82

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ FIGHT В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ В

STATISTICAL ASSESSMENT OF THE PROSPECTS OF THE POPULATION AGEING IN UKRAINE

Palian Z., Vynohradova D. 44

THE MODERN STATE AND ACTIVITIES OF STIMULATION INDIVIDUAL CREDITING IN UKRAINE

Moskalev A., Stelmakh Y. 48

THE MODERN STATE OF THE UKRAINIAN ADVERTISING MEDIA MARKET

Kuzmenko L. 52

MODERN APPROACHES TO OPTIMIZATION SYSTEM OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE ENTERPRISE

Lozovskiy A., Puchkanova V. 56

TOKEN IN THE INITIAL COIN OFFERING (ICO): THEORETICAL ASPECTS AND ITS PLACE IN THE FINANCIAL AND MONEY MARKETS

Karpych A. 59

MANAGEMENT COMPETITIVENESS IN A VOLATILE MARKET ENVIRONMENT

Vudvud V., Stelmakh Y. 64

MANAGEMENT OF TRADE ENTERPRISES INCOME

Lazarenko R. 67

SUCCESSFUL MANAGEMENT OF SOCIAL PROJECT: FROM IDEA TO REALIZATION

Kulinich T., Perminova O. 71

AGRICULTURAL SCIENCES

REASONING THE CHOICE OF MEDICINAL PLANT RAW MATERIAL IN THE PRODUCTION OF ALCOHOL-FREE BEVERAGES OF TONIC EFFECT BASED ON GREEN TEA

Kobernyk I. 75

CHEMICAL SCIENCES

WAYS TO SOLVE THE PROBLEM OF REGULATING THE ACIDITY OF PROCESS LIQUIDS

Lobovko A. 79

MEDICAL SCIENCES

COMPLICATIONS IN THE GESTATION PERIOD IN PATIENTS WITH DYSAUTONOMIA

Valts I., Abukerimova A., Boechko D. 82

PHILOLOGICAL SCIENCES

VERBALIZATION OF CONCEPT FIGHT IN ENGLISH ARTISTIC DISCOURSE AND FEATURES OF ITS REPRESENTATION IN UKRAINIAN

УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Капуш С.М.84

ЛЕКСЕМИ-ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ FIRE В
АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ
ТА ЇХНІ ВІДПОВІДНИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ
ПЕРЕКЛАДІ

Подубінська І.В.87

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ЯК ХУДОЖНІЙ МЕТОД
В ДИСКУРСІ ЛІТЕРАТУРНОГО ЖАНРУ
ЖАХІВ

Шпак Ю.О., Матвійчук М.Д.90

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

ВИСВІТЛЕННЯ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ
АЕС НА СТОРІНКАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ,
МІСЦЕВОЇ ТА РАЙОННОЇ ПРЕСИ В 1986 Р.

Клепак А.С.92

ДИПЛОМАТІЯ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО З
ОСМАНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ ТА КРИМСЬКИМ
ХАНСТВОМ ПРОТЯГОМ 1651-1653 РР.

Машевська А.А.95

ЗЕНІТ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ПРАВЛІННЯ
СУЛЕЙМАНА І

Ніколіна І.І., Машевська А.А.98

СХІДНІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ КОМБІНАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОДАРЯ У 1650 РОЦІ

Машевська А.А.101

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

ГЕНДЕРНІ КОМПОНЕНТИ В ПІДГОТОВЦІ
МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ

Рудь О.С.104

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Дячук П.В., Перфілева Л.П., Іордан Л.109

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОНЯТТЯ
ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Розман І.І.111

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сергієнко С.М.113

ПРОЕКТНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Поночовна-Рисак Т.М.117

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-
ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ
ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ЗА МІСЦЕМ
ПРОЖИВАННЯ

Жданович Ю.М.120

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА
ЗАПОБІГАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У

TRANSLATION

Kapush S.84

LEXEME-VERBALIZERS OF THE CONCEPT
FIRE IN THE ENGLISH LITERARY DISCOURSE
AND THEIR EQUIVALENTS IN UKRAINIAN
LANGUAGE

Podubinska I.87

PERSONIFICATION AS AN ARTISTIC METHOD
IN THE DISCOURSE OF THE LITERARY HORROR
GENRE

Shpak J., Matviychuk M.90

HISTORICAL SCIENCES

ELUCIDATION THE ACCIDENT OF CHORNOBYL
NUCLEAR POWER PLANT BY THE CENTRAL,
LOCAL AND DISTRICT PRESS IN 1986

Klepak A.92

BOHDAN KHMELNYTSKY'S DIPLOMACY WITH
THE OTTOMAN EMPIRE AND THE CRIMEAN
KHANATE IN THE PERIOD OF 1651-1653 GG.

Mashevskaya A.95

THE ZENITH OF THE OTTOMAN EMPIRE: THE
REIGN OF SULEIMAN I

Nikolina I., Mashevskaya A.98

EASTERN UKRAINIAN FOREIGN COMBINATION
OWNER IN 1650 YEAR

Mashevskaya A.101

PEDAGOGICAL SCIENCES

GENDER COMPONENTS IN THE PREPARATION
OF THE EDUCATIONAL MANAGER

Rud O.104

ENVIRONMENTAL EDUCATION OF PRIMARY
SCHOOL STUDENTS IN UKRAINE AND EUROPE

Diachuk P., Perfilova L., Jordan L.109

GENERAL THEORETICAL CONCEPT OF
PEDAGOGICAL BIOGRAPHY

Rozman I.111

MUSICAL EDUCATION OF PUPILS BY MEANS OF
MUSICAL LITERATURE

Sergienko S.113

PROJECT METHOD AS AN EFFECTIVE METHOD OF
PROFESSIONAL COMMUNICATION TRAINING IN
THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Ponochovna-Rysak T.117

THEORETICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL-
PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN OF
FORCED DISPLACED PERSONS AT THE PLACE
OF RESIDENCE

Zhdanovich J.120

LAW SCIENCES

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS AND
PREVENTION OF FIGHT AGAINST CRIMES IN

СІМЕЙНО-ПОБУТОВІЙ СФЕРІ

Теремчук М.О. 123

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Машиністова М.С. 126

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Іріюглу С.Д. 130

ПАТЕНТУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ
ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА
МІЖНАРОДНИМИ ДОГОВОРАМИ

Канарик Ю.С., Синюк Н.В. 133

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ
ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ В
УКРАЇНІ

Андрущенко Д.С. 136

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ШКОДУ ЗАВДАНУ ПРИ ВАКЦИНАЦІЇ

Микитенко Д.О., Гомля І.А. 140

СТАЖУВАННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ ТРУДОВОГО
ПРАВА

Прилука А.Є. 144

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

ВИКОРИСТАННЯ ФРАКТАЛІВ В
МАТЕМАТИЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ
СКЛАДНИХ ПРИРОДНИХ СИСТЕМ

Новікова Н.В., Сагай О.В. 147

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ АЛГОРИТМІВ ПОШУКУ
ГЛОБАЛЬНОГО ЕКСТРЕМУМУ В СИСТЕМІ
WOLFRAM MATHEMATICA

Верем'єв О.О., Десятський С.П. 149

ТЕХНІЧНІ НАУКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

БЕЗПЕЧНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ПО ПРИНЦИПАМ
НАССР

Семко Т.В. 152

ВИРОБНИЦТВО ЖИТНЬО-ПШЕНИЧНОГО
ХЛІБА ЗБАГАЧЕНОГО СУМІШСЬЮ ПРЯНОЦІВ

Коваль Ю.П. 154

ОГЛЯД КОНСТРУКЦІЙ КРОКУЮЧИХ
РОБОТІВ

Філіяюшкін О.В. 157

ТЕХНОЛОГІЯ ВЛАШТУВАННЯ НЕГЛИБОКИХ
ІПУНТОВИХ СТІН З ВИКОРИСТАННЯМ
РУЧНИХ БУРІВ

Мудрий І.Б. 161

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛЕКСУ
СЛИЗОУТВОРЮЮЧИХ ПОЛІСАХАРИДІВ,
ЕКСТРАГОВАНИХ З НАСІННЯ ЛЬОНУ

Стеценко Н.О., Краєвська С.П. 165

FAMILY-DOMESTIC SPHERE

Teremchuk M. 123

FEATURES OF THE PROTECTION OF THE RIGHTS
OF CONSUMERS AT THE MODERN STAGE OF
DEVELOPMENT OF CIVIL LEGISLATION

Mashinistova M. 126

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION
OF UNEMPLOYED LABOR BY UKRAINE'S
LEGISLATION

Irioglu S. 130

PATENTING OBJECT OF INDUSTRIAL PROPERTY
IN ACCORDANCE WITH INTERNATIONAL
AGREEMENTS

Kanarik J., Syniuk N. 133

PROBLEMS OF NORMATIVE DEFENITION AND
SETTLING OF CONFLICT OF INTERESTS IN
UKRAINE

Andruschenko D. 136

PROBLEMS OF RESPONSIBILITY FOR HARM
CAUSED BY VACCINES

Mykytenko D., Homlia I. 140

STEPSHIP AS A CATEGORY OF LABOR
LAW

Priluka A. 144

PHYSICS AND MATHS SCIENCES

USING OF FRACTALS FOR MATHEMATICAL
MODELING OF COMPLEX NATURAL
SYSTEMS

Novikova N. , Sahai O. 147

ABOUT THE EFFICIENCY OF THE GLOBAL
EXTREME SEARCHING ALGORITHMS IN THE
WOLFRAM MATHEMATICA SYSTEM

Veremyev A., Desyatskiy S. 149

TECHNICAL SCIENCES AND IT

HACCP IN THE FOOD INDUSTRY

Semko T. 152

MANUFACTURE OF RYE-WHEAT BREAD THAT
IS ENRICHED BY MIX OF SPICES

Koval Y. 154

REVIEW OF THE DESIGNS OF WALKING
ROBOTS

Filiaiushkin O. 157

TECHNOLOGY OF CONSTRUCTING
SHALLOW PILE PLANKING USING HAND
DRILLS

Mudryi I. 161

CHARACTERISTICS OF THE MUCUS
POLYSACCHARIDES COMPLEX EXTRACTED
FROM FLAX SEEDS

Stetsenko N., Kraevska S. 165

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОЛОГІЯ

◆◆ PUBLIC ADMINISTRATION AND ECOLOGY ◆◆

УДК 005.32+331.1/.44/.48

НАПРЯМКИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ В ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ УКРАЇНИ

Рабей Настасія Романівна

здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
Україна

Анотація. Обґрунтовано раціональну структуру системи управління персоналом на підприємствах державного сектору. Запропоновано етапи формування ефективної кадрової політики. На основі дослідження найактуальніших проблем кадрової політики в Україні, визначено основні методи вдосконалення системи управління персоналом державної служби України.

Ключові слова: кадрова політика, кадровий потенціал, мотивація, персонал, підприємство державного сектору, працівник державної служби, система управління персоналом, управління персоналом.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Сучасна система управління державною службою України переживає кризу. Перш за все, вона змістовно та концептуально застаріла, механізми та методи роботи з персоналом є типовими та не враховують сучасних потреб суспільства. Окрім цього має місце відсутність системного характеру, зокрема це стосується прийняття чималої кількості нормативно-правових актів щодо діяльності державної служби. Подібні системні кризи переживали в свій час й інші країни.

Реформування системи державної служби повинно проходити шляхом впровадження цілісної та ефективної системи управління персоналом, зокрема з урахуванням організаційних підходів до управління державною службою. Таке реформування вимагає посилення вимог до професійного рівня державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, ефективності їх навчання.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Теоретичні аспекти кадрової політики розглядалися в працях Ю. Одегова, Н. Пошерстник, Т. Філіпової, В. Щербак. Проблематиці кадрової політики в системі управління приділяли увагу С. Дубенко, О. Оболенський, В. Олуйко, В. Лук'яненко. Основи управління персоналом органів державного управління закладено у працях С. Дубенко, Н. Нижник, О. Оболенського, В. Олуйка, Л. Пашко, М. Рудакевич, С. Серьогіна. Організаційно-правові засади управління персоналом державної служби розглядаються такими вченими у сфері державного управління, як Ю. Битяк, О. Воронько, Н. Гончарук, Н. Драгомирецька, Т. Желюк, І. Коліушко, Н. Липовська, А. Мельник, В. Малиновський.

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, варто зазначити, що багато питань у сфері формування ефективної кадрової політики на підприємствах державного сектору України потребують подальшого вивчення. Передусім це стосується особливостей формування раціональної системи управління персоналом саме державної служби, а також процесу відтворення й нарощування якісного кадрового потенціалу з урахуванням всіх факторів та специфіки соціально-економічних умов України.

МЕТОЮ СТАТТІ є ґрунтовний аналіз особливостей українського механізму управління

персоналом на підприємствах державної служби та сучасних напрацювань з проблем їх реформування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Проведений аналіз практики управління персоналом в органах державної влади в сучасній Україні, зокрема, практика управління держслужбовцями, показує, що реалізація стратегічного завдання, спрямованого на реформування кадрової роботи з метою підвищення її ефективності та дієздатності, потребує зосередження основних зусиль науковців на розв'язанні ряду ключових завдань, від позитивних результатів яких залежить забезпечення стабільного і безперервного розвитку державної служби в Україні.

Першим із завдань є внесення змін і доповнень до нині чинного Закону України «Про державну службу», прийняття нових законодавчих та нормативно-правових актів з визначенням чіткого і дієвого механізму проходження державної служби, функціонування різних компонентів процесу просування по службі – з метою забезпечення недовизначної правової регламентації планування службової кар'єри та просування держслужбовців її щаблями, як гарантії стабільності і високої дієздатності державної служби. Захисту прав та інтересів держслужбовців, а відтак і поліпшенню якості надання державою соціальних послуг громадянам, сприятиме запровадження механізмів жорсткого контролю обов'язкової політичної нейтральності державної служби. Окрім цього, усі нормативно-правові акти, що стосуються різних аспектів просування по службі, а також службової кар'єри держслужбовців, варто було б об'єднати в єдиному узагальнюючому акті, або подати цілісно в окремому розділі Адміністративного кодексу України [9].

Другим завданням є доповнення переліку загальних критеріїв та показників якості роботи державного службовця, які додаються до Загальних методичних рекомендацій щодо проведення щорічної оцінки виконання державними службовцями покладених на них обов'язків і завдань, де наведено низку критеріїв професійних компетентностей та етики поведінки держслужбовця критеріями, що свідчать про наявність у них таких необхідних для виконання роботи здібностей, які наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Необхідні для виконання роботи здібності держслужбовця

Здібності 1	Характеристика здібностей 2
Адекватність поведінки і сприйняття реального життя	вміння вбачати об'єктивний стан справ, здійснювати неупереджений аналіз та різнобічну діагностику ситуації, передбачати можливий перебіг розвитку подій;
Гнучкість	тобто вміння змінювати стиль поведінки залежно від особливостей ситуації; вміння адаптуватися до зміни зовнішніх умов, а також спокійно поводитися у складних, зокрема стресових ситуаціях;
Новаторство	тобто відкритість до сприйняття нового, здатність запроваджувати нові (інноваційні) підходи до розв'язання проблем;
Організаторські здібності	тобто вміння організовувати роботу інших людей, формулювати конкретні завдання й узгоджувати дії;
Раціональність мислення	тобто вміння неупереджено аналізувати і систематизувати інформацію, структурувати розрізнені факти, виділяти значущий зміст, розробляти й визначати оптимальні варіанти своїх та чужих дій;
Толерантність (терпимість)	тобто прагнення досягати взаєморозуміння й узгодження різних точок зору переважно методами роз'яснення та переконання;
Вміння виважено і відповідально приймати рішення	тобто вміння визначати ситуацію, формулювати власні цілі і приймати виважені рішення щодо способів їх досягнення;
Вміння прогнозувати	тобто здатність обґрунтовано передбачати можливі шляхи перебігу подій, володіння навичками створення сценаріїв ситуацій, що враховують можливості їх імовірних змін;
Цілеспрямованість	тобто висока орієнтація на отримання запланованого результату, здатність долати перешкоди, що виникають на шляху до окресленої мети, готовність діяти обмірковано для досягнення бажаного результату;
Енергетичність	тобто стабільна працездатність на основі вміння, а в разі необхідності, значно збільшити темпи й обсяги роботи, не втрачаючи при цьому якості її виконання.

Дані сформовано автором на основі [1].

Третім, але не менш важливим, завданням є вжиття комплексу реальних та ефективних заходів щодо:

- зростання престижу державної служби взагалі, і підвищення соціального статусу державного службовця зокрема, розв'язання комплексу проблем щодо їх матеріального та соціально-побутового забезпечення, вдосконалення системи оплати праці різних категорій державних службовців (передусім, спеціалістів V-VII категорій) з урахуванням якісного виконання покладених на них завдань та обов'язків;
- подальшого вдосконалення професійного навчання та підвищення кваліфікації державних

службовців з урахуванням перспектив розвитку державної служби; необхідно відмовитися від практики формального направлення держслужбовця на навчання без урахування доцільності його роботи на держслужбі взагалі, і корисності для конкретної державної установи зокрема, враховуючи наявні перспективи службового зростання цього держслужбовця;

Як відомо, потреби усіх людей підлягають класифікації за певними ознаками. Для аналізу потреб державних службовців візьмемо за основу ієрархію потреб А. Маслоу, де вони розподіляються на первинні та вторинні (рис. 1).

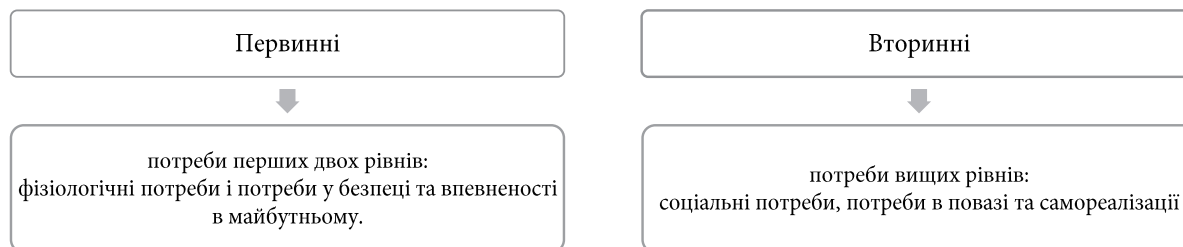

Рис. 1. Ієрархія потреб державних службовців
(за ієрархією потреб А. Маслоу)

Дані сформовано автором на основі [2].

Законом України про державну службу передбачено задоволення різних рівнів потреб державних службовців. Зокрема, статтею 11 передбачено право на належні умови праці, статтею 33 – на оплату праці, статтею 35 – право на відпустку,

статтею 36 – право на державне житло. Разом ці статті задовольняють потреби 1-го рівня.

Стаття 11 забезпечує право на соціальний і правовий захист державних службовців, стаття 1 та 30 дає гарантії та захищеність посади, стаття 35 – на

безоплатне медичне обслуговування, 37 стаття – на пенсійне забезпечення. Вони забезпечують потреби 2-го рівня.

Стаття 11, також, гарантує право на отримання інформації та просування по службі, 29 стаття – право на навчання та підвищення кваліфікації. Вони надають можливість задовольнити потреби 3-го рівня.

33 стаття дає право на підвищення зарплати за високі досягнення у праці, стаття 34 – на присвоєння почесних звань та державних нагород. Саме вони сприяють реалізації потреб 4-го рівня.

Щодо 5-го рівня за ієрархією А. Маслоу, то задоволення потреб самореалізації для державних службовців можливе через делегування повноважень, право самостійно приймати рішення і брати на себе відповідальність за їх результати; винагородження за ініціативи та творчі зусилля; забезпечення особистого і професійного зростання шляхом підготовки і стажування відповідно до інтересів. Такий підхід достатньо розкриває зміст потреб найвищого рівня для державних службовців.

В Україні начебто законодавче створені умови для задоволення потреб державних службовців.

Водночас, на сьогодні навіть первинні їх потреби не задовольняються належним чином. Передусім вони не відчують достатню соціальну захищеність.

Рівень заробітної плати набагато нижчий порівняно з приватним сектором економіки, хоча робота на державній службі вимагає від працівників високої кваліфікації і професіоналізму, відповідальності та оперативності виконання обов'язків.

Крім того, систематичні реорганізації всередині органів виконавчої влади створюють у службовців відчуття постійної нестабільності, тимчасовості роботи, і відповідно, формального ставлення до виконання своїх професійних обов'язків, що породжує демотивацію і декваліфікацію працюючих, безперспективність роботи на державній службі.

У 2017 році працівники управлінської ланки підприємств державного сектору мали змогу взяти участь в опитуванні [5], що мало на меті виявити найгостріші проблеми управління персоналом державної сфери (рис. 2). На першому місці серед проблем кадрової політики вони визначили якраз низьку престижність роботи державного службовця.

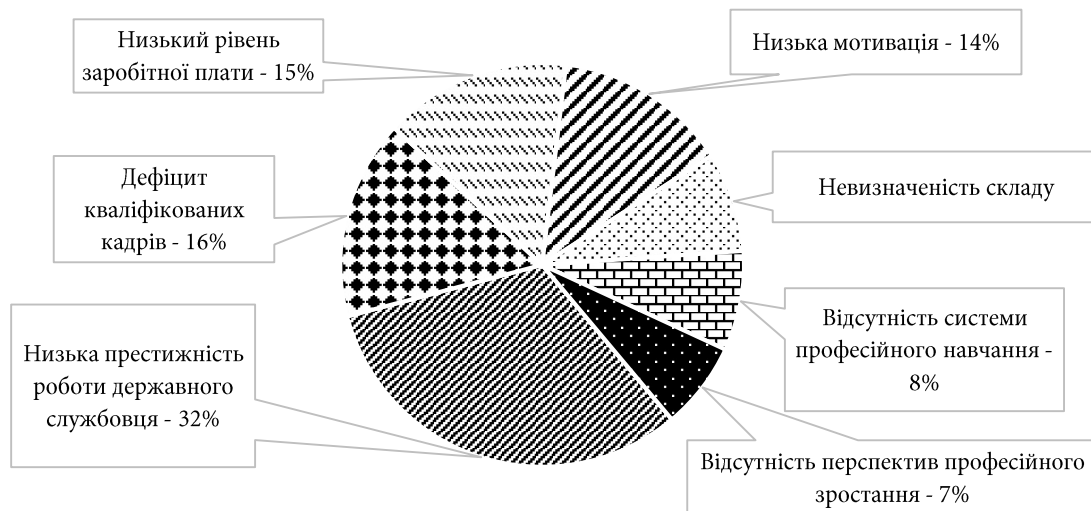

Рис. 2. Найбільш гострі проблеми кадрової політики в сучасних державних установах України, 2017 р.
Дані сформовано автором на основі [5].

Про право на повагу годі й говорити. У масовій свідомості міцно вкоренився стереотип щодо бездіяльності державних органів, якого важко позбутися в сучасних умовах реформування державного управління, тому знецінення довіри серед громадян до державних структур і покладання провини за кризову ситуацію в Україні на вищі органи влади ускладнює реалізацію потреби державних службовців в суспільному визнанні, що негативно впливає на рівень задоволеності ними своєю роботою, а відповідно, й на якість виконання професійних обов'язків.

Непрестижність державної служби сприяє переходу в інші сфери діяльності висококваліфікованих професіоналів, які здатні впроваджувати в життя курс реформ, а значна частина молодих працівників залишається на державній службі не більше 2-3 років, що в остаточному результаті незадовільно позначається на іміджі та авторитеті органів, державної влади серед громадян.

Подолати зневажливе ставлення громадян до державних службовців, а отже і задовольнити їх потребу в суспільному визнанні і престижності

державної служби, можливо через ефективність, дієвість і швидкість здійснення суспільної та адміністративної реформ.

Враховуючи все вищесказане, основними характерними ознаками управління персоналу державної служби України сьогодні є [6]:

- недосконала система професійного навчання кадрів та недостатнє ресурсне забезпечення цього процесу;
- низька престижність державної служби, низький рівень соціальної мотивації та соціального захисту державних службовців, негативний імідж державних службовців в українському суспільстві через існуючі стереотипи та відсутність цілеспрямованої роботи державних структур в напрямку формування сприятливого образу в суспільній свідомості;
- недостатній рівень мотивації персоналу публічних організацій через неможливість використання фінансових інструментів (підвищення заробітної плати, премії), а отже, більшість керівників не має фінансової можливості для матеріального стимулювання персоналу, що враховуючи низький рівень

зарплат демотивує персонал і не сприяє якісному трудовому процесу;

- відсутність єдиної та зрозумілої системи оцінки якості та ефективності кадрової роботи, що призводить не тільки до зниження рівня управління цією сферою, але й до появи незацікавленості персоналу в результатах власної діяльності та виникнення корупції на різних рівнях управління.

В той же час, світовий досвід управління персоналом державної сфери характеризується переважно наступними ознаками [8]:

- добір персоналу на основі професійних заслуг, знань та досвіду;
- запровадження заходів, що забезпечили б відповідність персоналу державної служби демографічному складу суспільства, запровадження політики «позитивної дискримінації», що забезпечує призначення жінок на керівні посади та додержання план національних меншин;
- визнання необхідності існування правил та інституційної пам'яті;
- зосередженість на дієвості, впливовості та результатах роботи служби, адже державна служба, яка прогнозує нові проблеми й ефективно реагує на них, не може дозволити собі утримувати «зайвих» людей;
- заохочення лояльності та розширення бази підзвітності;
- нове формулювання цінностей та етики державної служби: в ідеальній бюрократичній системі посадовець виступає як об'єктивний агент, що не має цінностей, віддає свою освіту, навички, вміння та досвід у розпорядження суспільства та не вимагає жодних винагород, окрім передбачених законом;
- інвестування у розвиток людських ресурсів: у минулі роки навчання та розвиток спроможності персоналу розглядалися як розкіш, тоді як сьогодні їх вважають невіддільними передумовами ефективного управління людськими ресурсами в державному секторі.

Як бачимо, функціонуючі зараз в Україні кадрові служби державних установ не відповідають сучасним вимогам кадрової політики. Їх діяльність часто обмежується в основному вирішенням питань прийняття та звільнення працівників, оформленням кадрової документації. В органах державної влади відсутні відділи які б займалися плануванням кар'єри службовця, розробкою системи підвищення кваліфікації державних службовців, проведенням аналізу роботи відділів та службовців даної установи. Структура кадрових служб, якісний склад та рівень оплати праці кадрових працівників не відповідає завданням реалізації активної кадрової політики. Слабка робота з кадрами – одна з головних причин неефективності системи управління органами державної влади.

Аналіз названих проблем кадрової політики сучасних підприємств державного сектору України, дає змогу виділити основні напрямки та методи вдосконалення системи управління персоналом державної сфери [7]:

- відбір персоналу: забезпечення селекції фахівців із метою заповнення ними вакантних державних посад;
- трудова адаптація: комплекс заходів, спрямованих на найшвидше пристосування новопризначеного фахівця до умов праці, соціального оточення, робочого місця;

- планування кар'єри: забезпечення просування по службових сходах по визначеній схемі замість стихійного переміщення персоналу;
- трудова мотивація: система заходів, що спрямовані на залучення, реалізацію, розвиток та утримання висококваліфікованих кадрів, а також мотивування фахівців на розкриття прихованих здібностей;
- підготовка державного службовця: отримання певних знань, необхідних для його трудової діяльності з метою подальшого розвитку власного кадрового потенціалу та використання його у трудовій діяльності;
- підвищення кваліфікації: забезпечення процесу оновлення знань та розвиток кадрового потенціалу службовця для ефективного виконання ним своїх професійних обов'язків;
- оцінювання кадрів: співвідношення елементів реалізації державним службовцем своїх повноважень (зокрема особистісні якості, результати діяльності, процес діяльності тощо) з деяким еталоном, певними базовими вимогами;
- формування кадрового резерву: процес формування групи перспективних фахівців, які мають відповідні якості кадрового потенціалу для зайняття певної посади.

З метою наближення фактичного рівня кадрового потенціалу до необхідного (еталонного), що обумовлено реалізацією адміністративної реформи у сфері державного управління, можна запозичити деякі основні технології покращення кадрового потенціалу чи способи зменшення чисельності персоналу з приватного сектору. До числа таких методів, що сприяють спрощенню організаційної структури, можна віднести даунсайзинг, реінжиніринг та паблік-інжиніринг.

Даунсайзингом називають ряд перетворень, що стосуються організаційної структури державної служби для поліпшення її функціонування і зниження витратної частини бюджету, головним чином, за рахунок скорочення персоналу з метою економії фонду заробітної плати та інших витрат, пов'язаних з персоналом.

На відміну від цього, реінжиніринг – це фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування адміністративно-управлінських процесів для досягнення суттєвих покращень у таких ключових показниках результативності, як витрати на персонал та якість функцій, що вони виконують. Метою реінжинірингу є відмова від існуючих способів і принципів організації діяльності на користь нових і досягнення таким чином підвищення ефективності.

Метою паблік-інжинірингу є не перебудова структур органів державної влади, а забезпечення підвищення ефективності роботи цих органів, істотне поліпшення показників діяльності. На основі практики реінжинірингу в державному секторі можна сформулювати принципи паблік-інжинірингу.

До методів, що дозволяють змінити зміст діяльності системи управління персоналом державної служби, можна віднести:

- 1) кадровий аудит як аналіз кадрової політики окремої державно-управлінської структури, який дає змогу виявити відповідність освітнього, фахового та досвідного рівня працівника займаний ним посаді;
- 2) бенчмаркінг – механізм порівняльного аналізу ефективності роботи однієї організації з показниками інших, більш успішних компаній. Можна виділити декілька типів: бенчмаркінг процесу (виявлення найефективніших рішень

безпосередньо процесу управління кадрами державної служби), бенчмаркінг результатів (порівняння організаційної ефективності шляхом визначення ефективності та результативності) і бенчмаркінг стандартів (визначення норм ефективності або стандартів, що мають бути досягнуті, тобто встановлення стандартів, які відображають якість системи управління кадрами державної служби) [4];

- 3) кадровий консалтинг, який передбачає надання допомоги органам державної влади у створенні ефективної системи залучення, управління та розвитку персоналу державної служби, що дозволяє перетворити кадровий потенціал на стратегічну перевагу організації;
- 4) коучинг, що сприяє підвищенню якості виконання своєї роботи державними службовцями, а також швидкій адаптації нових співробітників [3];
- 5) екстерналізацію, формами реалізації якої є аутсорсинг, державний франчайзинг та передача

функцій учасникам ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Як висновок, варто зазначити, що процеси євроінтеграції створюють умови децентралізації державного управління, участі громадян у прийнятті рішень локальної влади, більш «прозорого» надання послуг. Але зі зміцненням тісних інтеграційних процесів виникає потреба в більш ефективній роботі публічних організацій. Тому питання управління персоналом стають вкрай актуальними. Детальний аналіз існуючих проблем управління персоналом в публічних організаціях дозволяє визначити пріоритетні заходи, які необхідно вжити для покращення діяльності підприємств державного сектору.

Принципова, виважена і цілеспрямована кадрова політика дозволить забезпечити подолання та недопущення непрофесіоналізму і безвідповідальності державних службовців та докорінно покращити діяльність органів державної влади.

Список використаних джерел:

1. Биканова О. Мотивація праці як важливий чинник забезпечення ефективного управління персоналом підприємства. 2012. URL: <http://conf-cv.at.a/forum/53-482-1>.
2. Василик А. Сучасні виклики та інноваційні практики управління персоналом. Інституційний репозитарій Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана». 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_1_51.
3. Лелі Ю.Г. Інноваційні підходи до управління персоналом підприємства в сучасних умовах: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата екон. наук : 08.00.04. Запоріжжя, 2015. 199 с.
4. Мартиненко В., Н. Руденко Кадрова політика, як інструмент управління кадровим потенціалом. Електронне фахове видання «Ефективна економіка». 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2900>.
5. Проблеми кадрової політики державних підприємств : за даними соціологічного дослідження. Київський національний економічний університет. 2017. URL: http://antibotan.com/file.html?work_id=523554 (дата звернення 20.11.2018).
6. Рабей Н. Сучасні методи вдосконалення системи управління персоналом державної служби України. Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji : kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Opole, 18 listopada 2018 r. Równe : «Volynsky Oberegi» Publishing House, 2018. Tom 6. S. 130-136. URL: https://ukrlogos.in.ua/documents/naukowy_i_innowacyjny_potencjal_prezentacji_tom_6.pdf#page=131.
7. Рабей Н. Сучасні методи вдосконалення системи управління персоналом державної служби України. Актуальні проблеми ефективного соціально-економічного розвитку України: пошук молодих : зб. наук. праць з матеріалами VII Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 26 квітня, 2018 р. Вінниця, 2018. Вип. 54. С. 312-320. URL: http://www.vtei.com.ua/images/VN/26_04_54.pdf#page312.
8. Рабей Н. Організація та функціонування системи управління персоналом державної служби: вітчизняний та зарубіжний досвід. Менеджмент ХХІ століття: сучасні моделі, стратегії, технології : зб. наук. праць з матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 19 жовтня, 2018 р. Вінниця, 2018. Ч. 2. С. 548-561. URL: http://www.vtei.com.ua/images/VN/19_10_1.pdf#page=548.
9. Ярошик І. Формування кадрової політики підприємства. Стан та перспективи інвестиційно-інноваційного розвитку України. 2012. URL: <http://www.srw.kspu.edu/?p=686>.

DIRECTIONS OF EFFECTIVE USE OF PERSONNEL IN STATE ORGANIZATIONS OF UKRAINE

Rabei N.

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics
Ukraine

Summary. The rational structure of the personnel management system at the enterprises of the state sector is substantiated. The stages of formation of effective personnel policy are offered. On the basis of research of the most topical problems of personnel policy in Ukraine, the main methods of improvement of the system of personnel management of the civil service of Ukraine are determined.

Keywords: *personnel policy, personnel potential, motivation, personnel, public sector enterprise, civil servant, personnel management system, personnel management.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Голденблат Марія Андріївна

здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
Україна

Анотація. У статті розглянуто сутність поняття «система соціальних послуг», основні її компоненти, передумови та виклики, що стоять перед формуванням сучасної системи надання соціальних послуг населенню, проаналізовано основні нормативні документи та запропоновано етапи та необхідні елементи впровадження сучасної системи надання соціальних послуг в Україні.

Ключові слова: соціальна потреба, населення, соціальна політика, системи надання соціальних послуг, реформування соціальної сфери.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Задоволення потреб соціальними послугами громадян є одним із ключових завдань діяльності системи надання соціальних послуг. Ефективність діяльності цієї системи напряду впливає на соціальну та політичну стабільність держави. З огляду на ці факти є необхідність у вивченні всіх складових цього процесу та здійсненні процесу формування системи надання соціальних послуг.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Перш за все, звернемося до енциклопедичного визначення поняття «система». Його визначено як сукупність елементів, що характеризується структурою, зв'язками та функціями, які забезпечують її цілеспрямований розвиток як цілого. Система :

- є протилежністю хаосу, безладу, дезорганізації;
- характеризується такими рисами, як сукупність, множина, цілісність, впорядкованість, зорганізованість, ієрархічність;
- є об'єднаною сукупністю елементів (підсистем), які закономірно пов'язані між собою та з об'єктами навколишнього середовища;
- має різні масштаби (мікро-, макро-, мета-, мегасистема), ступені складності (проста, складна), природу (соціальну, технічну, фізичну, біологічну, хімічну), форму відкритості (відкрита, замкнута), походження (штучна, природна), організованості та адаптивності [6, с.55].

МЕТА СТАТТІ.

Головною метою статті є визначення необхідних складових для побудови сучасної ефективної системи надання соціальних послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

З огляду на вищезазначене, можна визначити систему надання соціальних послуг як багатокомпонентну відкриту соціально-економічну систему, яка складається з сукупності державних органів і недержавних організацій, діяльність яких спрямована на надання соціальних послуг особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах, не можуть самотійно їх подолати та потребують сторонньої допомоги.

Метою системи надання соціальних послуг є розв'язання життєвих проблем, від яких потерпають особи чи соціальні групи. Втім, основними цілями, на досягнення яких повинно бути спрямоване функціонування такої системи, має бути профілактика негативних соціально-економічних явищ, сутність яких полягає в попередженні, запобіганні виникнення складних життєвих

обставин, формами реалізації яких є, зокрема, соціальна реабілітація, інтеграція, реінтеграція тощо [4].

Сучасна система надання соціальних послуг повинна надавати таку соціальну підтримку особам, соціальним групам, яка сприятиме у створенні умов для самостійного розв'язання їх життєвих проблем, у відновленні втрачених ними навичок і функцій, у подоланні або мінімізації негативних наслідків таких обставин, які вони не в змозі подолати за допомогою наявних у них ресурсів.

Покращення якості соціальних послуг планується здійснювати шляхом інформування населення про соціальні послуги; впровадження державних стандартів соціальних послуг; визначення критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги; запровадження технології ведення випадку та оцінки потреб та запровадження механізму моніторингу та контролю якості соціальних послуг. Наразі уже здійснено розробку та затвердження відповідних Державних стандартів, які можна застосовувати для організації надання соціальних послуг; оцінки, моніторингу, контролю за якістю соціальної послуги. Крім цього, вже напрацьовані документи, які детально описують механізм визначення тарифу платної соціальної послуги для населення.

Невід'ємними компонентами системи надання соціальних послуг є суб'єкти, об'єкти та зв'язки між ними. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» суб'єктами, що надають соціальні послуги можуть бути державні, комунальні, недержавні заклади і організації, фізичні особи [1].

Тобто, суб'єктами, що надають соціальні послуги є підприємства, установи, організації, заклади незалежно від форми власності та господарювання, фізичні особи - підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги.

Система надання соціальних послуг складається з таких секторів :

- державного, до якого входять суб'єкти, що надають соціальні послуги, які знаходяться у державній власності і підпорядковані ЦОВВ;
- комунального, який включає установи і заклади комунальної власності, які надають соціальні послуги та знаходяться в підпорядкуванні відповідних органів місцевого самоврядування, наділених повноваженнями створювати такі установи, заклади та управляти ними.
- недержавного, до якого відносяться громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням

соціальних послуг; управління недержавним сектором здійснюється в порядку, визначеному законодавством та відповідними статутами [2, с.3].

Аналіз нормативних документів показує, що формування та розвиток ринку соціальних послуг дозволить запровадити механізм адміністрування соціальних послуг. Для цього Міністерством соціальної політики вже прийнято нормативні документи щодо визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах. Наступними кроками має стати формування та затвердження переліку пріоритетних соціальних послуг (які будуть надаватися безкоштовно); розроблення регіональних програм розвитку системи надання соціальних послуг та створення інформаційно-аналітичної системи соціальних послуг для їх оцінювання та популяризації серед населення. Важливим елементом у формуванні ринку соціальних послуг має стати розвиток недержавного сектору шляхом запровадження механізму соціального замовлення; методики визначення вартості соціальних послуг; механізму фінансування соціальних послуг за принципом «гроші рухаються за одержувачем послуг» та запровадження механізму соціального партнерства[1].

Отже, в нових умовах надавати усі послуги зможуть не тільки державні заклади й установи, але й недержавні організації, які працюють у сфері соціальної роботи. Серед державних закладів – це ЦСССДМ та територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), які поступово перейдуть на баланс місцевих громад, а серед недержавних – усі неурядові організації (далі – НУО), які мають відповідний досвід роботи та готові брати участь у конкурсі на соціального замовлення, яке здійснюється за рахунок бюджетних коштів шляхом підписання контрактів на конкурсній основі [5].

Основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування. Матеріальна допомога надається особам, що знаходяться у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги: продуктів харчування, засобів санітарії і особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації.

Соціальне обслуговування здійснюється:

- за місцем проживання особи (вдома);
- у стаціонарних інтернатних установах та закладах;
- у реабілітаційних установах та закладах;
- в установах та закладах денного перебування;
- в установах та закладах тимчасового або постійного перебування;
- у територіальних центрах надання соціальних послуг;
- в інших закладах соціальної підтримки (догляду) [3, с. 67].

Соціальні послуги за способом їх надання можна виокремити в:

- базові – соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (інформувannya, консультування, посередництво, надання притулку, представництво інтересів тощо);
- комплексні – соціальні послуги, що передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (догляд, влаштування до

сімейних форм виховання, соціальний супровід/ патронаж, кризове втручання, підтримане проживання, реабілітація, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, соціальна реабілітація тощо);

- технічні – соціальні послуги, що надаються отримувачу, який має необхідність отримання натуральної допомоги (продукти харчування, засоби санітарії і особистої гігієни, засоби догляду за дітьми, одяг, взуття та інші предмети першої необхідності, паливо, обробіток присадибних ділянок а також технічні та інші засоби реабілітації), транспортні послуги, сурдопереклад, тифлосурдопереклад тощо;
- екстрені – соціальні послуги, що терміново (протягом доби) надаються отримувачам, що потрапили в ситуацію, яка загрожує їх життю, здоров'ю тощо [7, с.217].

Для успішного здійснення реформування системи надання соціальних послуг мають відбутися певні дії, які пов'язані із запровадженням превентивного механізму вирішення складних життєвих обставин; забезпечення доступності та якості соціальних послуг у громаді; удосконалення системи адміністрування, моніторингу та оцінки якості соціальних послуг; встановлення критеріїв діяльності суб'єктів соціальної роботи та модернізація діючої інфраструктури, а також розширення переліку соціальних послуг за місцем проживання.

Спираючись на практичний досвід впровадження системи соціальної роботи в Україні, можна виокремити певні етапи щодо побудови нової моделі надання соціальних послуг:

1) Щорічне вивчення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці (громади) у соціальних послугах. Визначення індивідуальних потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, у соціальних послугах проводять усі соціальні служби адміністративно-територіальної одиниці, у тому числі центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) шляхом відвідування цих осіб за місцем їх проживання/перебування та проведення комплексного обстеження та або опитування.

2) Затвердження переліку пріоритетних послуг у місцевій громаді (на основі визначених потреб) та планування необхідних видатків в місцевих бюджетах

3) Забезпечення надання послуг через мережу комунальних та недержавних суб'єктів (шляхом проведення соціального замовлення).

4) Проведення моніторингу, контролю та оцінки наданих соціальних послуг. Відповідно до Наказу Міністерства соціальної політики від 27.12.2013 р. № 904 «Про затвердження методичних рекомендацій з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг» моніторинг та контроль якості надання соціальних послуг може здійснювати шляхом внутрішньої (безпосередньо в соціальному закладі) та зовнішньої оцінки потреб (органами виконавчої влади та місцевого самоуправління й представниками громадянського суспільства).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Держава є ключовим суб'єктом державного управління системою надання соціальних послуг, яка має виконувати координуючу та організуючу роль у врегулюванні суспільних відносин, процесів у цій системі. Втім, не слід перебільшувати значення держави в системі надання соціальних послуг.

Залучення інститутів державного та недержавних суспільних секторів до здійснення моніторингу та проведення комплексного оцінювання результатів на «виході» є передумовою та важливим чинником розвитку системи надання соціальних послуг

Список використаних джерел:

1. Про соціальні послуги : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV (із змінами, внесен. згідно із 8 Законами в 2004-2012 рр.). *Офіц. вісн. України*. 2003. 1 серп. (№ 29). С. 52.
2. Белевцова Я. С. Механізм підвищення якості соціальних послуг на рівні місцевих органів влади : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. 2011. 20 с.
3. Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції (м. Одеса, 17 листопада 2015 р.) : гол. ред. В.В.Корнєшук. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович. 2015. 297 с.
4. Звіт за результатами аналізу діяльності надавачів соціальних послуг. UNDP2012. 116 с. URL: http://www.undp.org.ua/files/en_1704
5. Іляш О. Щодо перспективних напрямів підвищення якості соціальних послуг в Україні. Аналітична доповідь. *Нац. ін-т стратег. досліджень* : веб-сайт. 2014. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/763>.
6. Карлсон М., Сідельнік Л., Міщенко С. Управління якістю соціальних послуг : теорія та практика. *Досвід мікропроектів УФСІ з інноваційних соціальних послуг*. К. : Укр. Фонд соц. Інвестицій. 2007. 99 с.
7. Карпенко О.Г., Романова Н. Ф. Теорія та практика соціальної роботи : навч. посібник для студ. ВНЗ. 2015. 402 с.

FEATURES OF FORMING A MODERN SYSTEM OF PROVISION OF SOCIAL SERVICES: UKRAINIAN REALITY

Holdenblat M.

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics
Ukraine

Summary. The article considers the essence of the notion "system of social services", its main components, preconditions and challenges facing the formation of a modern system of providing social services to the population, analyzes the main normative documents and proposes the stages and necessary elements for the introduction of a modern system of social services provision in Ukraine.

Keywords: *social need, population, social policy, social services provision system, social sphere reform.*

АРХИТЕКТУРА ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

ARCHITECTURE AND ARTS

УДК 692.82/666.1.056

БЕЗОПАСНОЕ ОСТЕКЛЕНИЕ ВО ВРЕМЯ СТИХИЙНЫХ БЕДСТВИЙ

Лобовко Александр Владимирович
ведущий специалист Представительства
American Standard Windows Film на Крите
Греция

Аннотация. Обеспечение сохранности жизни и здоровья во время стихийных бедствий является главной задачей любого инженера-архитектора. Проведён анализ защитных оконных систем, в том числе с бронированием, полимерным покрытием. Предлагается широко использовать защитные, полимерные оконные плёнки, позволяющие одновременно обеспечить необходимую защиту, как зданий, так и людей.

Ключевые слова: ураганы, землетрясения, взрывные и ударные события, защитные покрытия, композитная плёнка.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ.

Человеческое сообщество, несмотря на декларируемое могущество, в действительности не может управлять такими природными явлениями как ураганы, тайфуны, торнадо, цунами и землетрясения. В последние годы мы наблюдаем значительный рост количества природных катаклизмов по всему миру. В связи с этим влияние на человечество таких природных явлений как ураганы, тайфуны, торнадо, цунами и землетрясения прогнозируемо будет усиливаться. Кроме того, человечество само создает форс-мажорные условия в виде локальных военных действий, террористических актов и техногенных катастроф, а также вандализма в результате криминальных воздействий на собственность.

Ситуация в мире. Анализ Insurance Information Institute (США), свидетельствует, что в 2017г. в США 4,5 млн. зданий находились в зоне риска возникновения природных пожаров. Отмечается, что за последние 10 лет потери от пожаров в США составили 5,1 млрд. USD. За период с 2000 по 2012г. общее количество землетрясений в мире составило примерно 300 тыс. При этом произошло 1,8 тыс. землетрясений силой более 6 баллов. Что касается преступлений против собственности, то в глобальном измерении ежегодно поступает около 100 млн. сообщений. По итогам за 2017г. в мире было оплачено страховых случаев от природных катастроф в размере 136,4 млрд. USD, искусственных катастроф – 6,2 млрд. USD, от землетрясений и цунами – 1,6 млрд. USD [1].

Естественно, что в результате таких стихий жили, офисные и производственные здания подвергаются воздействию экстремальных силовых нагрузок. Одним из наиболее слабых мест зданий являются оконные системы. Архитектурное остекление одним из первых подвергается разрушению и несёт угрозу травм даже в случаях незначительных природных воздействий, когда остальные элементы сохраняют свою целостность и не представляют угрозы для жизни и здоровья человека. Поэтому они должны разрабатываться таким образом, чтобы минимизировать опасные воздействия разрушенного, летящего стекла на людей в результате силового воздействия. Конструкции оконных систем должны учитывать характеристики стекла, соединение стекла с рамой и закрепление рамы в конструкции здания. Генеральной Сервисной Администрацией США (General Services Administration, GSA) были разработаны стандарты

PBS-PQ100.1 и GSA-TS01:2003. Оба документа устанавливают шесть уровней защиты остекления, которые регламентируют радиус разлета фрагментов стекла. При этом дальность разлета осколков устанавливается от нулевого (окно целое) до 10 футов (3,0 м) [2-4].

Одним из наиболее опасных для людей результатом силового разрушения стекла окна является образование большого количества различного размера осколков. Их площадь поражения зависит от геометрических характеристик остекления и силового давления. Для минимизации поражения людей осколками оконных стекол последние рекомендуются покрывать специальными полимерными плёнками для удерживания фрагментов.

АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ.

В литературе используются следующие типовые названия для защитных плёнок: плёнка для удерживания фрагментов (fragment retention film); антитеррористическая плёнка (anti-terrorism film); взрывостойкая плёнка (blast-resistant film); защитная плёнка (safety film); плёнка безопасности (security film); плёнка безопасности и защиты (safety and security film); взрывостойкая плёнка (blast curtain film) и ударостойкая плёнка (shatter-resistant film) [3].

ЦЕЛЬ СТАТЬИ.

Обзор ударостойких оконных плёнок, использование которых обеспечивает наибольшую безопасность.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА.

Ударостойкие оконные плёнки США (Shatter-resistant window film, SRWF) используются для защиты стеклянных систем в зданиях или транспортных средствах от разрушения и нанесения вреда людям в случае взрывов, выстрелов или других вторжений. Они обеспечивают безопасность в инфраструктуре с высокой стоимостью: аэропорты, вокзалы, государственные учреждения и посольства, музеи, банки, ювелирные магазины и т.п.

Применение (Shatter-resistant window film, SRWF) в остеклении архитектурных сооружений приведёт к значительному сокращению травматизма во время природных явлений во время которых происходит разрушение стекла. Благодаря своим физико-техническим характеристикам (Shatter-resistant window film, SRWF) способна удерживать на себе разрушенное стекло независимо от его толщины.

Типичная ударостойкая оконная плёнка (УСОП) представляет собой композиционную систему,

смонтированную на поверхности оконного стекла оконного пакета, так и снаружи. (табл. 1). Она может располагаться как внутри

Таблица 1

Типичная конструкция окна с ударопрочной пленкой [5]

Позиция 1	Внутренняя поверхность оконного стекла
Слой 1	Монтажный клей, поглощающий ультрафиолетовое излучение
Слой 2	Прозрачная полиэфирная пленка
Слой 3	Специальный ламинирующий клей
Слой 4	Прозрачная полиэфирная пленка
Слой 5	Специальный ламинирующий клей
Слой 6	Прозрачная полиэфирная пленка
Слой 7	Поверхность, устойчивая к механическому воздействию

УСОП выпускается в виде рулонов шириной до 24 дюймов (635 мм) и длиной до 72 дюймов (1829 мм) в зависимости от производителя. Общая толщина пленки может колебаться в диапазоне от 50 до 625 микрон (μ). Минимальная толщина такой композитной пленки для защиты от взлома имеет толщину 175 μ и 100 μ в случае взрывного воздействия.

Исследование рынка [5] выявило семь видов

УСОП от пяти производителей (табл. 2). Некоторые поставщики предлагают альтернативные модели с различными функциями и вариантами для одной модели УСОП. При этом базовая цена изделия варьируется от менее 1 до почти 2 тыс. USD за один рулон УСОП. Реальная цена формируется исходя из размера окна, выбранных параметров установки и скидок продавца.

Таблица 2

Компании США и характеристики их УСОП [5]

Компания, страна	Название товара	Область применения	Материал	Коэффициент светопропускания (VLT), %	Толщина, μ
Absolute Perfection, Inc.	LLumar Safety and Security Films	BI, SWE, AB, BR, BIE, S	Прозрачный, сверхпрочный полиэфирный компаунд	89	50μ-375μ
Mid-Atlantic Service & Supply Corporation	8 Mil Clear Safety and Security Film	BI, SWE, BIE	Ламинированные слои из полиэфира	Данные отсутствуют	100μ-525μ
Service Group Distribution	Pentagon Safety and Security Window Film	BI, SWE, BIE	Данные отсутствуют	84...86	100μ-375μ
	Hanitatek Safety and Security Window Film	BI, SWE, BIE	Данные отсутствуют	20...89	100μ-375μ
Solar Gard Saint-Gobain	Armorcoat Safety and Security Film	BI, SWE, BIE, HI	Полиэфирная пленка, чувствительный к давлению клей, акриловое износостойкое покрытие	20...89	250μ-625μ
3M	Ultra S600 и S800 Safety & Security Window Films	BI, SWE, BIE, S	Полиэфирная пленка, чувствительный к давлению клей, акриловое износостойкое покрытие	84	150-200μ
	S70, S80 и S140 Safety & Security Window Films	BI, BIE, S	Полиэфирная пленка	84	175μ-350μ

Примечания:

1. Изделия сертифицированы согласно стандартов для таких силовых воздействий на оконные системы, как взломы (break-ins, BI), суровые погодные явления (severe weather events, SWE), антибаллистические (anti-ballistic, AB), баллистически устойчивые (ballistic resistant, BR), взрывные и ударные события (blast and impact events, BIE), человеческого воздействия (human impact, HI) и сейсмических событий

(seismic events, S).

2. Все пленки могут заменяться, обеспечивают защиту от ультрафиолетового излучения и тонируются. 3. Типичный срок службы УСОП по данным компаний составляет от 10 до 15 лет.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ.

Таким образом, в США уделяется большое внимание защите окон посредством пленок в условиях форс-мажорных воздействий. Создана коллекция документов, регулирующих разработку

ударостойких конструкций окон. На рынке США представлены линейки товаров семейства УСОП, обеспечивающие необходимую защиту как зданий, так и людей. Аналогичную политику и руководящие

документы используют и страны ЕС. В Украине и России продвижение на рынок ударостойких оконных пленок осуществляется в формате представительств.

Список использованных источников:

1. Лобовко А.В. Безопасное остекление во время стихийных бедствий. *Новини науки та прикладні наукові розробки* : зб. наук. праць «ΛΟΓΟΣ» з матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 28 жовтня, 2018 р. Обухів : Друкарня «Друкарник», 2018. Т.4. С.38-41. URL: https://ukrlogos.in.ua/documents/28.10.2018_132.pdf
2. Insurance Information Institute. 2018. URL: <https://www.iii.org>
3. Building Design Guidance. Fema. 52p. URL: www.fema.gov
4. 3M Films Safety Security. Energy Management Systems. URL: <http://www.emswindowfilm.com/scotchshield.htm>
5. Stolz A. A comparison of existing standards for testing blast resistant glazing and windows. Report EUR 27133 EN. Joint Research Centre. 2014. 42 p. URL: <https://erncip-project.jrc.ec.europa.eu>
6. Shatter-Resistant Window Film Market Survey Report. [Prepared by the National Urban Security Technology Laboratory]. U.S. Department of Homeland Security. 2015. 20 p. URL: <https://www.dhs.gov>

SAFETY GLAZING DURING NATURAL DISASTERS

Lobovko A.

Leading specialist of the Representative office
of The American Standard Windows Film in Crete
Greece

Summary. Ensuring the safety of life and health during natural disasters is the main task of any engineer-architect. The analysis of protective window systems, including with the booking, polymer coating, was carried out. It is proposed to widely use protective, polymeric window films, which allow simultaneously to provide the necessary protection, both for buildings and people.

Keywords: hurricanes, earthquakes, explosive and shock events, protective coatings, composite film.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ECONOMICS

УДК 336.717.1:336.745-028.46](11-88:1-87)

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОДАЖУ РІЗНИХ ВИДІВ
ДЕПОЗИТНИХ ПРОДУКТІВ БАНКУ

Цірук Костянтин Андрійович

здобувач вищої освіти факультету обліку та податкового менеджменту
Київський національний економічний університет імені В.П. Гетьмана
Україна

Анотація: У статті проаналізовано основні види депозитних операцій банку, як одного з джерел формування ресурсної бази банку. Охарактеризовано основні види вкладів, які залучають банки України. Наведено приклади депозитних продуктів, якими торгують українські банки.

Ключові слова: депозит, ресурсна база, банк, банківська система, вклад, термінові вклади, вклади до запитання, ощадні вклади.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Ефективність функціонування банків, а також масштаб їх операцій суттєво залежать від структури та обсягу ресурсної бази, основна частина якої складається із залучених коштів, зокрема, різних видів депозитів. Нині формування депозитної бази відбувається в умовах зростання конкуренції між банківськими установами.

Суттєву роль у забезпеченні стабільності та стійкості функціонування банків відіграє науково обґрунтована депозитна політика, яка є основою для формування параметрів його ресурсної бази. Депозитна політика сучасних банків формується під впливом ряду тенденцій, які ускладнюють їх функціонування: глобалізація національних фінансових ринків, розвиток інформаційних технологій, впровадження інновацій, жорстка конкуренція. Останнім часом до цього додався ще й тиск із боку НБУ.

Таким чином, зважаючи на важливу роль депозитів на формування ресурсної бази банку, необхідно розкрити наявні види депозитів на прикладах існуючих депозитних продуктів популярних українських банків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

Вагомий внесок у дослідження різного виду банківських депозитів зробили такі фахівці як Айленбергер Г., Дмитрієв О.А., Еллер Р., Миллер Р., Михальчинець Г. Т. [2], Мороз А.М., Парасій-Вергуненко І.М., Роуз П., Сандригайло В.П. [6], Семениченко Ю.К., Федотова Г.В. [6] та інші.

МЕТА СТАТТІ.

Теоретично висвітлити основні види банківських депозитів в Україні, розкрити їх сутність і класифікацію, навести приклади використання найбільшими банками країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Завдяки депозитам банки формують найбільш стійку частину своєї ресурсної бази, яка в свою чергу дає можливість банку наростити обсяги середньо- та довгострокових кредитних операцій і задовольнити потребу економіки в інвестиціях.

Для залучення тимчасово вільних грошових коштів та перетворення їх в реальні кредитні ресурси, комерційні банки змушені створювати заходи, які будуть стимулювати вкладників залучати кошти та створювати заходи для подальшого пропонування депозитних вкладів задля збереження та розширення

кредитного джерела банку.

Вклад – це гроші (в різних формах, в будь якій валюті), які були передані в банк, власником чи третьою особою за допомогою доручення і за рахунок власника для збереження на відповідних умовах.

Комплекс операцій, які пов'язані з залученням грошових коштів до вкладів називають депозитними. Тому в практиці діяльності банків вклади клієнтів являють собою депозити, які і є основним джерелом формування банківських ресурсів.

Загалом, на сьогоднішній день банківська система характеризується великою різноманітністю депозитів. Це обумовлено, по-перше, міжбанківською конкуренцією, а по-друге, прагненням банку залучити накопичення і вільні кошти клієнтів. Хоч у вітчизняній практиці та нормативних документах НБУ (Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними та фізичними особами [6], Інструкція про порядок відкриття, використання та закриття рахунків в національній та іноземній валютах [5]) немає чіткого підходу до класифікації депозитів, формально виділяють: вклади до запитання, термінові вклади, умовні та накопичувальні вклади.

При цьому, можна прокласифікувати депозити за наступними ознаками.

В залежності від категорій вкладників бувають депозити юридичних та фізичних осіб. Залежно від терміну і порядку вилучення бувають вклади до запитання та строкові вклади.

Залежно від економічного сенсу можуть бути вклади до запитання, строкові вклади та цінні папери. По можливості зняття грошових коштів є депозити до запитання, строкові депозити та депозити з мінімальним незниженням залишком. За тривалістю існують короткотермінові (до 6 місяців) та довготермінові (кілька років) вклади. По можливості поповнення є поповнювані та непоповнювані депозити.

В статті розглянемо характеристики вкладів до запитання, термінових вкладів та ощадних вкладів.

Вклади до запитання являють собою рахунки, з яких їх власники можуть отримувати грошові кошти по першому запиту шляхом виписки грошових і розрахункових документів.

За класифікацією НБУ, вклади до запитання – грошові кошти, чи банківські метали, які розміщені на вкладних (депозитних) рахунках в банках на умовах виплати вкладу(депозиту) на першу вимогу

вкладника [3].

До депозитів до запитання в українській банківській практиці відносяться кошти на розрахункових і поточних рахунках підприємств, організацій, фондів та різних комерційних структур, вклади приватних осіб до запитання, кошти в розрахунках, залишки коштів на кореспондентських рахунках інших банків. Різновидом депозитів до запитання є кошти, розміщені для розрахунків з використанням банківських карт.

Так, наприклад, в американській банківській практиці поряд зі звичайними рахунками до запитання широкого поширення набули такі види депозитних рахунків, як нау-рахунки і рахунки засвідчених чеків. Нау-рахунки можуть відкрити тільки приватні особи та некомерційні організації. Рахунки засвідчених чеків є рахунки до запитання, на яких накопичуються кошти для оплати засвідчених чеків [7].

Коротку характеристику рахунків до запитання можна представити таким чином:

- отримання грошей здійснюється як в готівковій формі, так і безготівковим переказом на рахунок;
- знижена відсоткова ставка в порівнянні з терміновими депозитами;
- покласти або зняти гроші з рахунку можна будь-коли повністю чи частково;
- при здійсненні перерахунку коштів на депозит, клієнт зобов'язаний заплатити банку комісійні.

У міжнародній банківській практиці зазвичай не вказується строк дії депозитів, але у вітчизняному банківському секторі іноді вказується дата, до якої діє депозитна угода (наприклад, один рік). Банки роблять це для того, щоб у них була можливість закривати рахунок вкладника за банківською ініціативою у випадку довготривалого невикористання клієнтом його рахунку і відсутності коштів на цьому рахунку. Відсоткова ставка закладами до запитання зазвичай нижча, аніж усі інші, так, наприклад, у ПриватБанку ця ставка дорівнює 0,01%. Проте, не дивлячись на те, що банки завжди повинні бути готові до несподіваного відтоку вкладів до запитання, вони все ж таки складають важливу основу для кредитування, тому що колювання окремих вкладів при великому обсязі операцій в цілому вирівнюються.

Прикладом депозиту до запитання є проценти на картковий залишок в ПриватБанку та «Мобільні заощадження» від Ощадбанку. На листопад 2018 року умови за даним видом депозиту в Ощадбанку були наступними:

- необмежене поповнення чи зняття без ліміту суми;
- щомісячна виплата відсоткових доходів;
- відсутність мінімальної суми вкладу;
- необмежений термін вкладу;
- ставка за депозитом складає 9,0% у гривні, 2,0% у доларах США, 1,0% у євро [4].

Строкові депозити – грошові кошти на депозитних рахунках, які вкладник надає банку на умовлений строк, та не може їх використовувати увесь термін дії строкового депозиту.

Національний банк України класифікує термінові вклади як грошові кошти чи банківські метали, які були розміщені вкладником у банку на термін, який визначається договором. Ці кошти вкладник може запросити повернути після завершення терміну, або пролонгувати на наступний термін (автоматично чи за заявою), також якщо договором передбачено дострокове повернення депозиту [3].

Строкові депозити – це основа банку для активних

операцій.

Терміни зберігання строкових депозитів бувають: до 30 днів, від 30 до 90 днів, від 90 до 180 днів, від 180 до 360 днів, понад 360 днів.

З вкладником банк обговорює умови зберігання його грошових засобів і складає договір, де вказується внесена сума, виплачуваний відсоток за нею, термін повернення та інші питання. Клієнт може забрати внесені ним кошти до настання терміну повернення, але тим самим він втратить дохід у вигляді відсотків, а також банк може накласти штраф за передчасне вилучення грошей.

Особливостями даних депозитів є:

- не призначаються для здійснення розрахунків;
- повільна оборотність коштів.

Строковий депозит має чітко визначений строк зберігання, при такому депозиті сплачується фіксована відсоткова ставка та застосовується обмеження на вилучення коштів до настання терміну повернення. При вилученні депозиту раніше встановленого терміну, банк зазвичай нараховує по ньому відсотки як за депозитом до запитання.

Прикладом строкових депозитів в Ощадбанку є продукт «мій депозит». Згідно умов, кошти можна розмістити на 3, 6, 12 та 18 місяців. Якщо вкладення будуть у гривні, то відсоткова ставка депозиту буде складати 13,25%, 13,50%, 14,00% та 12,25% річних відповідно [4].

У ПриватБанку існує продукт – депозит «стандарт». Згідно умов, тут вклади можна розміщувати від 1 до 12 місяців, а також на 1,5 та 2 роки. Відсоткова ставка на найкоротший термін буде складати 9% річних. Найбільша відсоткова ставка буде за умови розміщення вкладу на термін від 6 до 8 місяців [1].

Ощадні вклади займають проміжне положення між терміновими такладами до запитання і призначені для забезпечення довготривалого накопичення клієнтом необхідної суми коштів.

За класифікацією НБУ, накопичувальні вклади – вклади, які призначені для збереження грошових коштів, які мають можливість поповнюватись вкладником за рахунок додаткових внесків [3].

Зазвичай ощадний вклад створюється внесками, кількість яких не обмежена, або ж може збільшуватись в результаті регулярного чи нерегулярного внесення однакових чи будь-яких сум протягом всього терміну дії договору по вкладу. Термін дії повноцінного ощадного депозиту зазвичай перевищує один рік і час повернення вкладу не фіксується, а залишається на розсуд вкладника. Завдяки таким гнучким умовам термін дії договорів може сягати десять чи навіть більше років. Вкладник не завжди може вільно отримати гроші з такого депозиту, як це здійснити – прописується в умовах договору до цього вкладу.

Особливістю ощадних вкладів є те, що, в принципі, вони можуть бути повернені тільки після повідомлення та по закінченню узгодженого строку дії угоди. Найчастіше строк повідомлення, наприклад в Німеччині, складає від трьох місяців до чотирьох років. Без повідомлення можна зняти деяку обумовлену суму протягом календарного місяця. Банки зацікавлені в тому, щоб ощадні вклади як можна більше знаходились в їх розпорядженні. Саме тому на ощадні депозити з тривалим терміном попереднього повідомлення отримуються більші відсоткові ставки, ніж на короткострокові ощадні вклади. Таким чином, розмір відсоткової ставки в основному залежить від тривалості узгодженого строку попереднього повідомлення.

Обов'язковою ознакою ощадних вкладів є

капіталізація відсотків, тобто нарахування доходу на раніше нараховані, проте не отримані клієнтом відсотки.

В Україні роботу з вкладами, які можна віднести до ощадних, практикують далеко не всі, навіть, великі банки.

Прикладом ощадного вкладу є вклад «скарбничка» ПриватБанку. Цей вклад передбачає довгострокове накопичення заощаджень з можливістю поповнення вкладу. Перевагою даного вкладу, порівняно зі стандартними масовими депозитними продуктами, які пропонуються іншими банками України, є можливість формування регулярних накопичень шляхом автоматичного списання вказаної клієнтом суми коштів, або округлення суми до 10 чи 100 грн. при надходженні чи списанні коштів, і при купівлі будь-чого з його зарплатної чи будь-якої іншої карти ПриватБанку без особистої присутності клієнта в банку. Також можна робити регулярні поповнення «скарбнички» на будь-яку суму. До того ж, цей банківський продукт доступний усім користувачам

банківських карт ПриватБанку будь-якого класу, а мінімальна сума поповнення цього депозиту складає всього 0,01 грн. [1].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Підсилюючись, міжбанківська конкуренція за вільні грошові кошти населення породила велику кількість видів депозитів з різними відсотковими ставками, терміном їх зберігання та іншими умовами обслуговування вкладників. Причому кожен вид депозиту має свої особливості і характерні риси, що дозволяє залучити клієнтів різних соціальних груп і з різною сумою накопичень.

В процесі реформування банківської системи України навіть оновлена нормативна база все ще не відповідає світовим стандартам. Для цього необхідні суттєві зміни в нормативне регулювання депозитних операцій, у тому числі і у Господарський кодекс України. Крім цього, потрібні наукові розробки понятійного апарату депозитних операцій банку від широкого кола зацікавлених осіб.

Список використаних джерел:

1. АТ КБ «ПриватБанк». URL: <https://privatbank.ua> (дата звернення: 01.12.2018).
2. Михальчинець Г.Т. Сучасні тенденції розвитку депозитного ринку України. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*. 2018. №241. С. 277-285. URL: <http://msu.edu.ua/educationandscience/wp-content/uploads/2018/05/Михальчинець-Г.Т.pdf>.
3. Національний банк України. URL: <https://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2018).
4. ПАТ «Державний ощадний банк України». URL: <https://www.oschadbank.ua> (дата звернення: 01.12.2018).
5. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: Постанова Правління національного банку України № 492 від 12.11.2003 р.
6. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами: Постанова Правління національного банку України № 516 від 03.12.2003 р. [зі змін. та доп.].
7. Сандрыгайло В.П., Федотова Г. В. Понятие депозита и его виды. *Управление. Бизнес. Власть*. 2015. № 3(08). С. 48-52.

DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE OF SALE OF VARIOUS TYPES OF BANK DEPOSIT PRODUCTS

Tsiruk K.

Kyiv National Economic University named after V.P. Hetman
Ukraine

Summary. The article analyzes the main types of deposit operations of the bank, as one of the sources of formation of the bank's resource base. The main types of deposits attracted by Ukrainian banks are described. Examples of deposit products traded by Ukrainian banks are given.

Keywords: deposit, resource base, bank, banking system, deposit, urgent deposits, deposits on demand, savings deposits.

ДИСПЕРСІЙНИЙ ТА КОВАРІАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ У ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ У СФЕРІ ОСВІТИ

Бабін Кирило Володимирович

здобувач вищої освіти економічного факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Україна

Анотація: Освіта є однією з найважливіших галузей соціально-економічної діяльності, пріоритетною з точки зору формування людського капіталу країни. У даній статті виконано дослідження впливу соціально-економічних чинників на результати зовнішнього незалежного оцінювання випускників загальноосвітніх навчальних закладів. Саме застосування дисперсійного аналізу дозволяє гарантувати достовірність аналітичних висновків, що є особливо важливим для задоволення дослідницьких цілей аналізу та може слугувати основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень у сфері освіти. Застосування багатофакторних моделей дозволило отримати обґрунтовані висновки щодо наявності суттєвих відмінностей та диспропорцій у навчальних результатах учнів.

Ключові слова: дисперсійний аналіз, коваріаційний аналіз, апостеріорні множинні порівняння, лінійні контрасти, соціально-економічні диспропорції в освіті.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Дисперсійний аналіз давно набув статусу одного із найбільш універсальних та потужних методів статистичного аналізу. Уперше метод був описаний англійським статистиком Рональдом Фішером на початку XX століття для застосування у дослідженні результатів агротехнічних дослідів. У подальшому з'ясувалася загальнонаукова значущість дисперсійного аналізу, що був удосконалений багатьма послідовниками Фішера для практичного використання у психології, економіці, медицині, природничих науках тощо.

Актуальність даної теми визначається тим, що дослідження наявності суттєвих групових відмінностей та оцінювання впливу як окремих факторів, так і їх взаємодії на результат є передумовою аналізу складних соціально-економічних явищ і процесів та розробки науково обґрунтованих управлінських рішень, у тому числі для сфери освіти, котра є надзвичайно важливою, адже визначає майбутнє країни, однак наразі характеризується неефективністю менеджменту та наявністю інших диспропорцій, які потребують ґрунтового подальшого аналізу.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Теоретичним підґрунтям роботи слугували праці багатьох вчених та практиків. Так, дослідженнями можливостей застосування дисперсійного аналізу займалися Р. Фішер (1918, 1921, 1958), П. Ксу (1941), Д. Бокс (1954), Дж. Корнфілд та Дж. Тьюкі (1956), С. Грінхаус та С. Гайсер (1959), Дж. Снедекор (1961), Г. Ліндман та Р. Гаролд (1974), П. Геймс та Дж. Гоуелл (1976), Ч. Даннетт (1980), Г. Шеффе (1980), Й. Хюббергер та А. Темхайн (1987), С. Гланц (1998), Дж. Зар (1999) та інші.

Дисперсійний аналіз набув широкого застосування у багатьох сферах людської діяльності. Серед українських вчених та дослідників, що займалися питаннями методології та практичної реалізації дисперсійного аналізу в економіці, є А.Т. Опря (2010), М.І. Матвієнко (2011), О.С. Другова (2012), О.В. Шуть (2012), А.В. Яренко (2014), П.Г. Остафійчук та І.П. Боркович (2015), Г.В. Янчук та В.І. Янчук (2017) та інші.

Попри універсальність та аналітичну потужність методу, аналіз досліджень та публікацій показав, що в Україні застосування дисперсійного аналізу у соціально-економічних дослідженнях, зокрема в освітній сфері, є доволі обмеженим.

МЕТА СТАТТІ.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад та особливостей практичного використання різних видів дисперсійного аналізу у соціально-економічній сфері, зокрема в освіті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Дисперсійний аналіз може застосовуватись незалежно або як доповнення до інших методів аналізу даних (зокрема, регресійного аналізу). Широке поширення цієї техніки обробки емпіричних даних обумовлене щонайменше двома причинами. По-перше, дисперсійний аналіз, як і t-критерій Стюдента, дозволяє оцінити відмінності між вибірковими середніми, однак при цьому не має обмежень на кількість порівнюваних середніх значень. По-друге, дисперсійний аналіз дозволяє працювати одразу з багатьма незалежними змінними, оцінюючи не тільки головні ефекти кожного з них, але й ефекти взаємодії між факторами.

Для практичного застосування різних методів дисперсійного аналізу було обрано освітню сферу, що є однією з найважливіших галузей соціально-економічної діяльності, головною рушійною силою розвитку країни.

Інформаційною базою роботи слугували регіональні дані Українського центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО) щодо результатів зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО); дані офіційної статистики із сайту Державної служби статистики України про чисельність населення у розрізі територій та видів поселень.

Із метою підвищення освітнього рівня та забезпечення реалізації конституційних прав громадян на рівний доступ до якісної освіти у 2008 році відбулося впровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) як обов'язкової умови вступу до закладів вищої освіти України. Однак попри те, що система ЗНО оцінюється позитивно, адже надає змогу усім випускникам середніх навчальних закладів вступати до ВНЗ на однакових умовах, питання рівності доступу до навчання має включати дослідження розподілу навчальних результатів учнів за територіальною ознакою, а також з урахуванням соціально-економічних факторів.

Для подальшого аналізу деперсоніфікованих узагальнених даних щодо результатів ЗНО було проведено їх дезагрегацію, ціллю якої було присвоєння індивідуальних значень (балів ЗНО) кожному учню, зі збереженням середнього тестового балу по загальноосвітньому навчальному закладу як у цілому, так і в розрізі кожної групи, визначеної

інтервалами отриманих балів: «100-120», «120-140», «140-160», «160-180», «180-200». Необхідність дезагрегації даних полягає у відсутності варіації всередині досліджуваних груп, що у свою чергу знижує точність аналізу і становить серйозну проблему у роботі з інтервальними рядами розподілу. Водночас для дезагрегації даних властивий певний рівень похибки. У даному випадку робиться

припущення про рівномірний розподіл балів у кожній групі результатів для кожного навчального закладу.

Розглянемо проведену дезагрегацію даних на прикладі одного з навчальних закладів – середньої загальноосвітньої школи I-III ступенів №151 міста Києва.

Таблиця 1

Результати зовнішнього незалежного оцінювання 2016 року середньої загальноосвітньої школи I-III ступенів №151 міста Києва

Навчальний заклад		Усього	% учасників, які отримали відповідний результат за шкалою 100-200 балів					
Назва	Тип		не подолали поріг	[100;120)	[120;140)	[140;160)	[160;180)	[180;200]
Школа I-III ступенів №151 міста Києва	середня загальноосвітня школа	14	0,00	7,14	21,43	42,86	21,43	7,14

Джерело: складено автором за даними [3].

Розглянемо для прикладу інтервал [160;180). Ширина інтервалу складає 20 балів. У даному випадку, за припущення про рівномірний розподіл балів всередині групи, присвоєння балів здійснювалось за допомогою додавання виразу $h(n_j + 1)$ до нижньої межі інтервалу (x_j), а потім послідовно до отриманих результатів (h - ширина інтервалу, n_j - кількість результатів, що потрапили до даної групи).

Так, для групи результатів, що визначена інтервалом [160;180), $x_j = 160$, $h = 20$, n_j визначається множенням проценту учасників, які отримали відповідний результат, на чисельність усіх учнів, які взяли участь в оцінюванні. Отримуємо такий розподіл балів у групі: 165 балів, 170 балів,

175 балів. Середнє значення за групою дорівнює 170 балів.

Отже, дезагрегація даних була проведена для усіх навчальних закладів за обраними областями, до яких належать: Львівська, Харківська, Черкаська та Одеська області.

Вибір областей здійснювався за приналежністю до географічних регіонів (Львівська область – «Захід», Харківська область – «Схід», Черкаська область – «Центр», Одеська область – «Південь»), а також за приблизною рівністю сільського та міського (без урахування обласного центру) населення та кількості районних і міських рад.

Таблиця 2

Чисельність населення та адміністративно-територіальний устрій областей

Назва області	Регіон	Чисельність населення, осіб		Кількість районних рад	Кількість міських рад
		Сільське населення (на 01.01.16)	Міське населення (без урахування обласного центру)		
Львівська	«Захід»	989 312	816 512	20	43
Харківська	«Схід»	526 145	742 739	27	17
Черкаська	«Центр»	536 760	422 849	20	16
Одеська	«Південь»	792 943	586 498	26	17

Джерело: складено автором за даними [1; 2].

Із-поміж навчальних предметів, за якими проводилося зовнішнє незалежне оцінювання у 2016 році, для подальшого аналізу було обрано три: українська мова і література, математика, біологія. Такий вибір пояснюється приналежністю обраних предметів до різних груп дисциплін: українська мова і література – гуманітарні науки, математика – точні науки, біологія – природничі науки. Разом із тим, перелічені предмети є найбільш популярними у своїх групах, тобто за даними УЦОЯО у 2016 році для участі у ЗНО із цих предметів зареєструвалася найбільша чисельність осіб, порівняно із іншими гуманітарними, точними і природничими дисциплінами відповідно [3].

Було здійснено перевірку даних на відповідність

основним припущенням дисперсійного аналізу: доведено нормальність розподілу для кожного рівня фактора; перевірку на гомогенність дисперсій здійснено за допомогою критерію Лівіна (Levene's test).

У ході дослідження було поставлено та протестовано гіпотези щодо впливу окремих соціально-економічних факторів на результати зовнішнього незалежного оцінювання.

Проведене дослідження дозволило сформулювати такі висновки:

Дослідження балів ЗНО за 2016 рік показало наявність суттєвих диспропорцій у навчальних результатах залежно від типу населеного пункту, де проживають учні. Так, результати за предметами

гуманітарних, точних та природничих дисциплін учнів із міст є в середньому на 10-15 балів вищими за відповідні результати учнів із сільської місцевості. Отримані результати можуть бути основою для

розробки політики щодо сприяння сільським дітям у вступі до закладів вищої освіти (у т.ч. перегляду сільського коефіцієнта на ЗНО).

Таблиця 3

Множинні порівняння середніх балів ЗНО із української мови і літератури за типами населених пунктів

Предмет	(I) Тип насел. пункту	(J) Тип насел. пункту	Різниця середніх (I-J), балів	p-value	95% довірчий інтервал	
					Нижня межа, балів	Верхня межа, балів
Українська мова і література	м	с	15,296*	0,000	14,410	16,183
	м	сміт	7,898*	0,000	6,589	9,208
	с	сміт	-7,398*	0,000	-8,698	-6,098
Математика	м	с	12,233*	0,000	11,139	13,326
	м	сміт	8,263*	0,000	6,682	9,844
	с	сміт	-3,969*	0,000	-5,550	-2,388
Біологія	м	с	10,252*	0,000	8,614	11,891
	м	сміт	9,889*	0,000	7,541	12,237
	с	сміт	-0,364	0,926	-2,649	1,921

Джерело: власні розрахунки за даними [3].

Багатофакторний дисперсійний аналіз результатів ЗНО за регіоном, типом населеного пункту та типом навчального закладу, із відповідним ефектом

взаємодії, показав значущість усіх включених у план ефектів.

Таблиця 4

Оцінка ефектів міжгрупових факторів у моделі ANOVA

	Сума квадратів (тип III)	Ступені свободи	Середній квадрат	F	p-value
Скоригована модель	1940676,228	11	176425,112	248,51	0,000
Вільний член	145147894,936	1	145147894,936	204456,15	0,000
Регіон	497086,587	3	165695,529	233,40	0,000
Тип населеного пункту	318873,774	2	159436,887	224,58	0,000
Тип навчального закладу	35682,244	2	17841,122	25,13	0,000
Тип населеного пункту × Тип навчального закладу	30083,687	4	7520,922	10,59	0,000
Похибка	16906079,105	23814	709,922		
Усього	543192337,500	23826			
Скоригований підсумок	18846755,333	23825			

Джерело: власні розрахунки за даними [3].

Додаткові апостеріорні множинні порівняння із використанням Tukey's HSD test дали змогу визначити величину відмінностей у середніх балах учнів, що навчаються у гімназіях, ліцеях та спеціалізованих школах, порівняно з результатами

учнів із загальноосвітніх шкіл та НВК, і підтвердити істотний позитивний вплив спеціалізованих навчальних закладів.

Таблиця 5

Множинні порівняння середніх балів ЗНО із української мови і літератури, математики та біології за типами навчальних закладів

Предмет	(I) Тип насел. пункту	(J) Тип насел. пункту	Різниця середніх (I-J), балів	p-value	95% довірчий інтервал	
					Нижня межа, балів	Верхня межа, балів
Українська мова і література	Гімназія / ліцей	НВК	16,246	0,000	14,837	17,654
	Гімназія / ліцей	ЗОШ	14,397	0,000	13,151	15,642
	НВК	ЗОШ	-1,849	0,000	-2,822	-0,876
Математика	Гімназія / ліцей	НВК	10,817	0,000	9,122	12,513
	Гімназія / ліцей	ЗОШ	10,647	0,000	9,145	12,148
	НВК	ЗОШ	-0,171	0,940	-1,363	1,022
Біологія	Гімназія / ліцей	НВК	10,375	0,000	7,741	13,008
	Гімназія / ліцей	ЗОШ	9,165	0,000	6,818	11,511
	НВК	ЗОШ	-1,210	0,244	-2,978	0,559

Джерело: власні розрахунки за даними [3].

Беручи до уваги те, що рівень успішності учнів із сільської місцевості є нижчим у порівнянні з учнями із міських поселень, дослідницький інтерес представляє гіпотеза про відсутність (або наявність) відмінностей у середніх балах ЗНО сільських учнів, що навчалися у гімназіях, ліцей чи спеціалізованих школах, порівняно з результатами учнів із сільських ЗОШ та НВК.

Специфікація лінійного контрасту у даному випадку враховуватиме, з одного боку,

приналежність аналізованих результатів ЗНО учням із сільської місцевості, а з іншого – протиставлятиме результати учнів, які навчалися у гімназіях, ліцей та спеціалізованих школах результатам учнів ЗОШ та НВК.

Рівні факторів:

- тип населеного пункту (с, м, смт);
- тип навчального закладу (ЗОШ, гімназія/ліцей, НВК).

Таблиця 6

Специфікація лінійного контрасту

Тип населеного пункту	Тип навчального закладу	Коефіцієнт
с	середня загальноосвітня школа	-1
с	гімназія, ліцей, спеціалізована школа	2
с	навчально-виховний комплекс	-1

Таблиця 7

Оцінка контрасту

Величина різниці, балів	Стандартна похибка	t	p-value
-1,80573	4,555648	-0,396371	0,691835

Джерело: власні розрахунки за даними [3].

t – відношення величини контрасту до стандартної похибки.

$df(1) = 4$, $df(2) = 23802$. Число ступенів свободи для рівних дисперсій дорівнює різниці числа об'єктів та числа груп, у випадку нерівних дисперсій – число ступенів свободи розраховується за модифікованою формулою та може бути дробовим.

Даний контраст не досягає статистичної значущості ($p\text{-value} > 0,05$). Таким чином, було визначено відсутність відмінностей в успішності учнів із сільської місцевості залежно від типу навчального закладу. Так, для сільської місцевості не було виявлено різниці у підготовці учнів із загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів, що може свідчити про нестачу

висококваліфікованих учителів.

Взаємодія факторів «Тип населеного пункту» та «Тип навчального закладу» зображена на рис. 1, із якого видно, що для міських поселень (міст та селищ міського типу) суттєвими є відмінності у результатах складання тестів ЗНО для учнів гімназій, ліцей та спеціалізованих шкіл порівняно із ЗОШ та НВК. У той же час для сільської місцевості, не зважаючи на дещо вищу дисперсію балів ЗНО для учнів гімназій, ліцей та спеціалізованих шкіл, викликану меншим обсягом групи, немає значущих відмінностей у результатах ЗНО, залежно від типу навчального закладу.

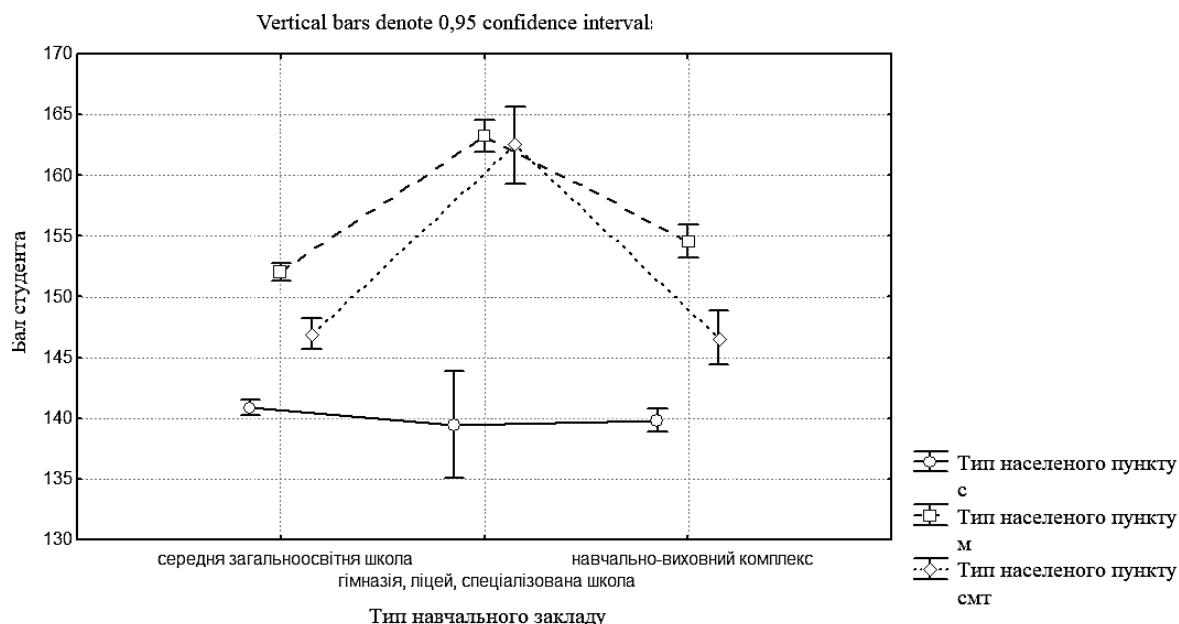

Рис. 1. Графік середніх балів ЗНО із української мови і літератури, залежно від типу населеного пункту та типу навчального закладу

Джерело: побудовано автором за даними [3]

Було виявлено, що сільські школи за якістю освіти значно відстають від показників міських навчальних закладів і в цілому характеризуються досить невисоким загальним рівнем підготовки. Причиною цих відмінностей може бути нестача висококваліфікованих учителів, незадовільна оснащення сільських шкіл, відсутність у молодих випускників педагогічних ВНЗ достатньої мотивації для роботи в селах тощо. Попри те, що рівень вимог навчальних програм є однаковим для учнів усіх регіонів України, значний вплив має фактор оточення. Більші населені пункти надають більше можливостей для вибору як навчального закладу, так і вчителів, котрі можуть якісніше підготувати до складання іспитів ЗНО.

Зважаючи на це, можна припустити, що відмінності у результатах визначені не лише типом населеного пункту, а можуть відрізнятися й за величиною населеного пункту, що виражається чисельністю населення, яке там проживає. Для перевірки цієї гіпотези для міських поселень

досліджуваних регіонів було додано коваріату – кількісний фактор «Чисельність населення».

Перед здійсненням оцінки міжгрупових факторів необхідно переконатись у дотриманні передумов дисперсійного (та коваріаційного) аналізу. Так як перевірка нормальності розподілу значень залежної змінної за кожним із рівнів досліджуваних факторів здійснювалась на попередніх етапах, було виконано перевірку лише для нової змінної – коваріати «Чисельність населення». Для візуальної перевірки побудовано гістограми розподілу.

Як видно з рис. 2, розподіл значень змінної не відповідав нормальному розподілу, через що включення коваріати до аналізу не є допустимим. Задля приведення змінної до нормального розподілу було здійснено логарифмічне перетворення: $\ln(\text{Чисельність населення})$ – розраховано натуральні логарифми для чисельності населення кожного населеного пункту. Після логарифмування значень змінної «Чисельність населення» розподіл набув виду, наближеного до нормального.

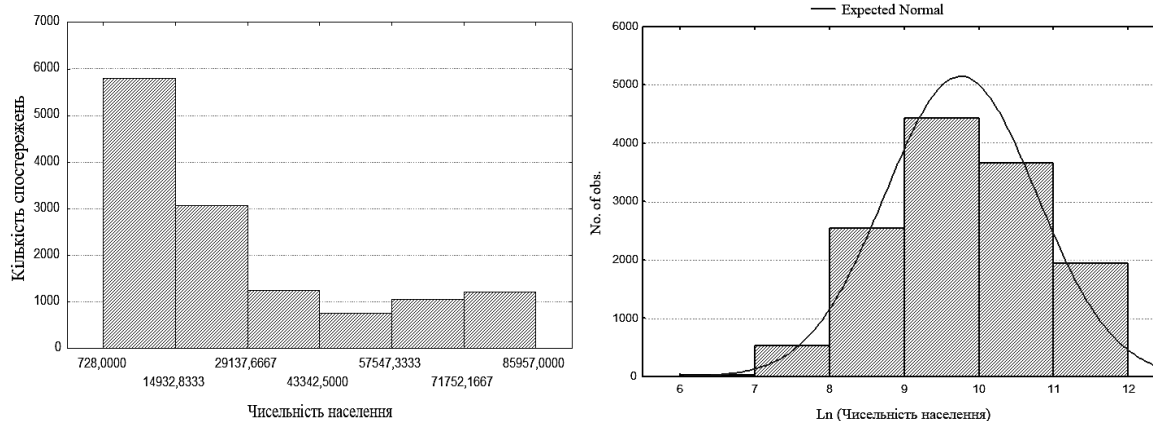

Рис. 2. Гістограма розподілу для змінної «Чисельність населення» для міських поселень досліджуваних регіонів до (а) та після (б) логарифмування
Джерело: побудовано автором за даними [1].

Після включення коваріати, було отримано модель ANCOVA з таким планом аналізу: Вільний член + «Регіон» + «Тип населеного пункту» + «Тип навчального закладу» + «Тип населеного пункту × Тип навчального закладу» + « $\ln(\text{Чисельність населення})$ ».

Включення коваріати «Чисельність населення» при аналізі результатів ЗНО за міськими поселеннями мало такий результат: по-перше, виявлено значний вплив коваріації ($p < 0,05$); по-друге, підтверджено суттєвий ефект факторів «Регіон» та «Тип навчального закладу»; по-третє,

це призвело до зникнення значного ефекту за фактором «Тип населеного пункту» (сміт чи місто), що дає можливість стверджувати, що тип населеного пункту, за елімінації впливу величини поселення (яка визначається чисельністю населення), суттєво не впливає на середні результати ЗНО, отримані учнями.

Коли коваріата впливає на груповий фактор, дослідницький інтерес представляє обчислення скоригованих середніх значень (marginal means), тобто таких середніх, які отримано після видалення всіх оцінок коваріат.

Таблиця 8

Оцінка маргінальних середніх значень

Тип населеного пункту	Середнє значення, балів	Стандартне відхилення, балів	95% довірчий інтервал	
			Нижня межа, балів	Верхня межа, балів
Місто	154,956	0,336	154,297	155,614
Селище міського типу	154,484	0,677	153,158	155,811

Джерело: власні розрахунки за даними [1; 2]

Оцінено маргінальні середні значення, які відповідають ситуації, в якій величина населеного пункту не здійснює впливу на успішність здачі тестів.

Варто зазначити, що коваріата «Чисельність населення» та факторна ознака «Тип населеного пункту» описують схожі, але не тотожні

характеристики: так, в Україні населений пункт може отримати статус міста, якщо там проживає не менше 10 тисяч жителів, при цьому переважна більшість населення має бути зайнята в галузях поза сільським господарством.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Таким чином, при «очищенні» від впливу кількісної характеристики – величини поселення,

якісні характеристики за факторною ознакою «Тип населеного пункту» (такі як переважаючий вид економічної діяльності, розвиненість інфраструктури, певний культурний рівень, відмінний уклад життя чи навіть ціннісні орієнтації) для учнів із міст та селищ міського типу виявились незначущими.

Список використаних джерел:

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2016 року. Державна служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2018).
2. Кількість адміністративно-територіальних одиниць за регіонами України. Державна служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2018).
3. Український центр оцінювання якості освіти: регіональні дані ЗНО-2016. URL: <http://stat.testportal.gov.ua/> (дата звернення: 01.12.2018).
4. Єріна А.М., Єрін Д.Л. Статистичне моделювання та прогнозування : підручник. Київ : КНЕУ, 2014. 348 с.
5. Rutherford A. ANOVA and ANCOVA: A GLM Approach, 2nd Edition. Wiley, 2011. 360 p.

ANOVA AND ANCOVA IN THE RESEARCH OF SOCIO-ECONOMIC INEQUALITIES IN EDUCATION

Babin K.

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Ukraine

Summary. The purpose of the article is to study theoretical and methodological foundations and practical features of different types of variance analysis implementation in the socio-economic sphere, particularly in education. Practical application of variance analysis based on educational data gives a reliable analytical findings and may serve as a basis for sound managerial decisions. At the same time, application of variance analysis in socio-economic researches, particularly in the sphere of education, is not commonly used in Ukraine. The above-mentioned determines the practical importance and novelty of the research.

Keywords: ANOVA, ANCOVA, *post hoc tests*, *linear contrasts*, *socio-economic inequalities in education*.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Богацька Наталія Миколаївна

канд. е. наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних відносин
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Мельник Юлія Василівна

здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Україна

Анотація. В статті розглядається одна з головних проблем українських підприємств – управління трудовими ресурсами. На жаль, керівники більше звертають увагу на виробничі фактори, аніж на трудові. Зарубіжні країни вже мають певний досвід у цій сфері. Ми звертаємось до кількох способів, які знайшли своє застосування за кордоном. Тому пропонується ряд інноваційних методів, при застосуванні яких можна підвищити ефективність підприємства через підхід до персоналу.
Ключові слова: трудові ресурси, персонал, економіка підприємства, менеджмент, управління.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

В умовах ринкової економіки все складнішим стає процес управління персоналом. Вчені довели, що саме від ефективності роботи працівників, а не від факторів виробництва залежить розвиток роботи підприємства. Тому виникає необхідність вивчення тенденцій та специфіки інновацій в управлінні персоналом українських підприємств та розробці шляхів їх розвитку.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Дослідженням інноваційних методів управління трудовими ресурсами на підприємстві займалося чимало зарубіжних та вітчизняних вчених. До прикладу, В. Я. Брич та О. В. Борисяк у своїй науковій праці провели класифікацію технологій управління персоналом та запропонували трактувати формування персоналу як холистичну функцію у системі управління персоналом в умовах оптимізаційного розвитку, сутність якої полягає у формуванні інноваційної команди [1, с. 172]. А. О. Гетьман та А. О. Білодід розробили авторську схему застосування традиційних та інноваційних методів розвитку персоналу на підприємстві [2, с. 556]. Фахівець з менеджменту Річард Л. Дафт розглядав мотивацію як внутрішній порив людини, що надає їй ентузіазму та завзяття. Адже, на думку автора, робота менеджера полягає в тому, щоб мотивувати працівників таким чином, щоб організація виконувала поставлені цілі. Мотивовані працівники працюють з більшою продуктивністю [3].

МЕТА СТАТТІ.

Головною метою статті є визначення інноваційних методів управління трудовими ресурсами на українських підприємствах та наведення їх характеристики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

У сучасній практиці роботи з трудовими ресурсами все більш важливе місце посідають інноваційні методи, які показують високий ступінь ефективності використання на практиці. Будь-яка організація, яка хоче вижити в умовах жорстокої конкуренції, повинна шукати нові шляхи удосконалення методів управління в своїй діяльності, вміти раціонально розпорядитися ресурсами, від чого і буде залежати успіх розвитку компаній.

Управління трудовими ресурсами містить у собі кілька аспектів, а саме:

- техніко-економічний – відображає рівень розвитку конкретного виробництва, особливості використовуваних у ньому техніки і технологій,

виробничі умови;

- організаційно-економічний – містить питання, пов'язані з плануванням чисельності і складу працюючих, моральним і матеріальним стимулюванням, використанням робочого часу;
- правовий – включає питання дотримання трудового законодавства в роботі з персоналом;
- соціально-психологічний – відображає питання соціально-психологічного забезпечення управління персоналом, впровадження в практику роботи різних соціологічних і психологічних процедур;
- педагогічний – передбачає вирішення питань, пов'язаних з вихованням персоналу, наставництвом тощо.

Такі принципи існують об'єктивно, можуть бути усвідомлені і організаційно оформлені, а можуть реалізовуватися інтуїтивно, без певного організаційного оформлення. Інновації в сфері управління можуть бути визначені як відхід від традиційних принципів управління, процесів і методик.

У великих корпораціях існують окремі відділи професійного розвитку, очолювані фахівцями в цій галузі, що мають великий досвід розвитку людських ресурсів. В нижче представленій таблиці наведені деякі інноваційні методи, які застосовують підприємства за кордоном (табл. 1).

Проаналізувавши дану таблицю можна сказати, що Україна на сьогодні серйозно відстає від країн Західної Європи, вона виявилася не підготовленою до освоєння тих прийомів і методів управління, які вже активно використовуються за кордоном. У той час як великі організації прагнуть зберегти свої традиції, засновані на колективізмі та дисципліні, малі організації вимагають жорсткого підпорядкування правилам своїх співробітників. Тому в даний час українські методи управління людськими ресурсами потребують кардинальних змін. Працівники повинні розуміти, що їх робота спрямована не на начальника, а на споживача, який хоче бачити якісний товар [4, с. 173].

Управління персоналом при вирішенні завдань, що вимагають використовувати творчий підхід, має ґрунтуватися на тому, що в подібних випадках внутрішня мотивація співробітника набагато важливіше, ніж зовнішня. Значне підвищення ефективності роботи відбувається не за матеріальну винагороду, а тому, що людині подобається це робити, йому це цікаво, для нього це частина якогось більш важливого завдання.

Деякі методи, які активно застосовуються методи зарубіжних компаній представлені в таблиці на практиці в зарубіжних компаніях, можна 2. впроваджувати і в Україні. Ефективні інноваційні

Таблиця 1

Інноваційні методи в роботі з трудовими ресурсами

№	Суть методу	Примітка
1	Обговорення результатів роботи зі своїми співробітниками. У практиці більшості успішних компаній прийнято спілкування керівників зі співробітниками для обговорення досягнень в їх роботі.	Однак цю методику в Україні на практиці застосовує лише 44% управлінців.
2	Керівників потрібно залучати до загальної командної роботи. 91% управлінців у кращих світових компаніях займається вирішенням поставлених завдань спільно з колективом	В Україні всього лише 46% керівників втягують працівників в командну роботу. Причина подібної ситуації – для управлінців краще працювати окремо з кожним робітником, не роблячи належних заходів, щоб об'єднати їх у команду.
3	Особиста участь керівника в управлінні персоналом. Даний метод управління персоналом дозволяє в 94% випадків залучати керівників в процес впровадження своїх корпоративних цінностей. Цей метод передбачає регулярні збори з підбиття підсумків роботи, розглядом оптимальних рішень в різних складних ситуаціях. Крім зборів, для підтримки корпоративних цінностей в компанії підходять налагоджені комунікації всередині колективу.	Серед українських підприємств цей метод не перевищує 47%.
4	Заохочення ініціативи з боку співробітників. Співробітники можуть висловлювати свої ідеї та пропозиції. Керівники кращих світових компаній в 68% пропонують своїм співробітникам ресурси (тимчасові, фінансові, людські) і повноваження. Збір ідей проводиться регулярно, дотримуючись фіксованого регламенту, у авторів завжди підтримується зворотний зв'язок, а при затвердженні пропозиції – буде надаватися заохочення.	Аналогічний метод у роботі з трудовими ресурсами застосовує лише 39% українських підприємств.

Таблиця 2

Інноваційні методи управління трудовими ресурсами

Метод	Характеристика
«День самостійності»	Щорічно підприємство оголошує період по кілька днів, протягом якого потрібно в робочий час займатися чим завгодно, тільки не роботою. Наприкінці кожного дня це обговорюється на загальних зборах. За словами керівництва, подібні «дні повної самостійності» допоможуть створити чимало нових ідей, які в іншій обстановці могли б і не з'явитися.
Використання гнучкого графіку роботи працівників	Фіксована кількість годин робочого тижня підтримує застарілий менталітет. В той час як для ефективності виробництва від працівника потрібно вимагати тільки результат, а не «відбування» на робочому місці протягом визначеного часу.
Програма «Мегаплан»	Інструменти цієї програми забезпечують управління співробітниками і корпоративними комунікаціями. З їх допомогою можна створити єдиний інформаційний простір і контролювати хід реалізації проектів

Як бачимо з таблиці 2, інноваційні управління трудовими ресурсами є не такими складними, як здавалося б. При правильному підході з боку керівників, кожен з вищеперерахованих методів можна з легкістю використати на будь-якому підприємстві.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Хочеться відзначити, що найважливішим фактором успішної діяльності будь-якої компанії є розвиток персоналу. Застосування вже існуючих або створення свого інноваційного методу допоможе вирішити дилему багатьох підприємств. Це може

підштовхнути творчих працівників до внесення конструктивних пропозицій для розвитку компанії. Інноваційні методи в сфері управління персоналом значно змінили ставлення робітників до роботи.

Спостерігається потреба у висококваліфікованих фахівцях. Безумовно, не можна просто копіювати зарубіжні методи роботи з персоналом без урахування особливостей українських підприємств, тому що це загрожує негативним ефектом – як економічним, так і психологічним. Але деякі методи, які ми описували в цій роботі, заслуговують на пильну увагу і можуть застосовуватися на практиці.

Список використаних джерел:

- Брич В. Я., Борисяк О. В. Інноваційні технології формування персоналу підприємств в умовах оптимізаційного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. С. 172-179.
- Гетьман О. О., Білодід А. О. Інноваційні методи розвитку персоналу. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2017. С. 556-561.
- Клименко І.А., Богацька Н. М. Мотивація праці та її ефективність в управлінні трудовими ресурсами. URL: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2008/Economics/25070.doc.htm

4. Миклтуэйт Д., Вулпридж А. Магия менеджмента. Москва : Транзиткнига, 2004. 416 с.
5. Пережогина К. А. Инновационные изменения в системе управления персоналом. *Молодой ученый*. 2015. № 4. С. 403-408.

INNOVATIVE METHODS OF MANAGEMENT OF LABOR RESOURCES AT THE ENTERPRISE

Bogatska N., Melnyk J.

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of KNUTE
Ukraine

Summary. The article deals with one of the most problem of Ukrainian companies. It's human resources management. Unfortunately, managers pay more attention to production factors than to labor factors. Foreign countries have some experience in this scope. We describe several methods which have found their application abroad. Therefore, we are proposed number of innovative methods, the application of which can improve the efficiency of an enterprise through an approach to personnel.

Keywords: *labor resources, personnel, economic, management.*

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ

Богацька Наталія Миколаївна
канд. е. наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних відносин
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Пшенична Вікторія Володимирівна
здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Україна

Анотація. У статті розглянуто сутність конкурентоспроможності підприємств, чинники, що сприяють та стримують її розвиток. Визначено основні завдання та напрями підвищення конкурентоспроможності. Проаналізовано вплив конкуренції на рівень ціни залежить від типу ринку.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, стратегія, конкурентна ціна, конкурентна позиція, конкурентні переваги.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Проблема підвищення конкурентоспроможності визнається однією з важливіших в теорії і практиці економічної науки. Важливого значення вона набуває для українських підприємств, функціонуючих в умовах транзитивної економіки, конкурентні позиції яких на сучасних світових ринках залишаються недостатньо високими. Вирішення задачі підвищення конкурентоспроможності ускладнюється економічною кризою, високим рівнем зношування виробничих фондів, низьким рівнем якості управління та іншими причинами.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Конкурентоспроможність підприємства визначається як спроможність підприємства існувати і розвиватися, перевершуючи за ефективністю функціонування наявних і майбутніх конкурентів, ґрунтуючись на залученні невикористаних можливостей. Вагомий внесок у дослідження конкурентоспроможності здійснили такі вітчизняні економісти, як В. Андрійчук, О. Білорус, І. Бураковський, З. Варналій, В. Вергун, В. Воротін, А. Гальчинський, В. Геєць, Я. Гончарук, Б. Губський, М. Долішній та ін.

МЕТА СТАТТІ.

Метою даної статті є визначення сутності та шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в сучасних умовах.

Визначення конкурентоспроможності підприємства можна сформулювати як здатність підприємства випускати та реалізовувати конкурентоспроможну продукцію, котра матиме конкурентні переваги порівняно з товарами-аналогами конкурентів у певний проміжок часу на визначеному ринку, що в результаті приносить максимальний прибуток [1, с. 257].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Всебічне дослідження поняття «конкурентоспроможність» дасть можливість простежити властивості та чинники конкурентного середовища підприємства. У науковій літературі немає сталого визначення терміна «конкурентоспроможність підприємства». Деякі визначення конкурентоспроможності наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз визначень поняття «конкурентоспроможність підприємства»

Автор	Визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства»
Должанський І.З.	можливість ефективно розпоряджатися власними й позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку [2, с.599]
Карпенко Є.М.	відносна характеристика, яка проявляється в умовах конкуренції як здібність задіяти необхідні ресурси і зробити з них конкурентоспроможний товар, визначається продуктивністю використання виробничих ресурсів, обумовлює його положення на ринку і залежить від аналогічної властивості його галузі та країни [1]
Енциклопедія бізнесмена, менеджера, економіста	рівень його компетентності порівняно з іншими підприємствами-конкурентами за такими параметрами, як технологія, практичні навички і професійні знання персоналу, рівень стратегічного і поточного планування, політика збуту, рівень управління, комунікації, якість систем управління виробництва продукції [3]

Варто зазначити, кожне підприємство, яке виходить на ринок з власною продукцією, намагається досягти переваги над іншими підприємствами-конкурентами. Для підвищення конкурентоспроможності підприємство повинно відповідати наступним принципам і положенням:

- формуватися на основі впровадження нововведень, поліпшувань та змін;
- стосуватися всієї системи створення цінностей - це весь набір видів діяльності, які взаємодіють у процесі створення, виробництва і реалізації

продукції;

- повинен постійно підтримуватися безперервним удосконаленням;
- може забезпечуватися різними методологічними підходами і характеризується різноманітними способами досягнення;
- забезпечується завдяки наявності конкурентних переваг, які формують конкурентоспроможність продукції;
- конкурентна перевага, що забезпечує конкурентоспроможність підприємства, повинна

формуватись в різних площинах діяльності підприємства: менеджменті, маркетингу, логістиці, фінансовій діяльності, підприємстві, і реалізуватися за допомогою різноманітних методичних підходів;

- дослідження конкурентоспроможності підприємства передбачає ретельний розгляд всіх складових, елементів, факторів внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності підприємства;
- необхідно постійно досліджувати існуючі методики оцінки конкурентоспроможності підприємства і конкурентоспроможності продукції, які дозволяють більш поглиблено проаналізувати стан і рівень конкурентоспроможності діючих підприємств [5, с. 271].

Варто зазначити, що на основі аналізу сукупності покупців вибираються критерії сегментації, які відрізняються для ринку товарів народного споживання і ринку товарів виробничого призначення. Сегментація дозволяє вибрати стратегію охоплення ринку. До таких стратегій належать: недиференційований, диференційований і концентрований маркетинг.

Дії підприємства в усіх сферах ринку однакові: продукція, ціна, реклама, канали і його стимулювання. Ця стратегія характерна; усім при виробництві однорідної продукції, яка являється у великих обсягах на широкий ринок (сталь, ля, бензин, продукти тощо).

Стратегія розширення меж ринку передбачає вихід зі старою продукцією на нові сегменти ринку, на яких вона раніше не продавалася. Ця стратегія потребує додаткових витрат на вивчення нових ринків, рекламу, організацію доставки і продажу продукції на них, які повинні окупатися прибутком від додаткового продажу. Доцільно її застосовувати тоді, коли існуючий ринок насичений товаром, а резерви виробничої потужності та конкурентоспроможність продукції дозволяють збільшити обсяг її виробництва і продажу.

Стратегія удосконалення продукції орієнтує підприємство на її модифікацію або заміну новою на існуючому ринку. Така продукція призначається для тієї ж групи покупців, але більше відповідає потребам споживачів за складом, конструкцією чи формою, досконаліша і відповідно більш конкурентоспроможна. Ця стратегія застосовується тоді, коли продукція, яку виготовляє підприємство, застаріла і попит на неї падає, при. Витісненні її аналогічною продукцією конкурентів. Вона потребує істотних витрат на розробку і освоєння виробництва нової продукції, її рекламу. Позитивним в ній є орієнтація на перспективу і діяльність на добре вивченому ринку [2, с. 599].

Стратегія диверсифікації означає, що підприємство розширює номенклатуру своєї продукції і виступає з новими товарами на нових ринках, освоєв є суміжні галузі виробництва. Диверсифікація може мати різні форми. Широко застосовується така форма диверсифікації як освоєння нової продукції, що стосовно технології виробництва, експлуатаційного призначення обслуговування тісно пов'язана з виготовлюваною продукцією. Іноді диверсифікація приймає конгломеративну форму, коли освоюються нові вироби і галузі діяльності, які не мають зв'язку з діючим виробництвом.

До важливих і ефективних шляхів цілеспрямованого підвищення якості продукції, її конкурентоспроможності на світовому і національному ринках небезпідставно відносять

поліпшення стандартизації як головного інструменту фіксації і забезпечення заданого рівня якості. Адже саме стандарти і технічні умови відображають сучасні вимоги споживачів щодо технічного рівня та інших якісних характеристик виробів, тенденції розвитку науки і техніки.

Ринкові умови господарювання передбачають активне і широке використання організаційних чинників підвищення якості продукції на усіх підприємствах. До таких чинників відносяться: запровадження сучасних форм і методів організації виробництва та управління ним, які уможливають ефективне застосування високоточної техніки і прогресивної (бездефектної) технології; удосконалення методів технічного контролю і розвиток масового самоконтролю на усіх стадіях виготовлення продукції;

Нагальною потребою є розробка і використання різноманітних форм і методів діючого соціально-економічного впливу на всю низку процесів формування і забезпечення виробництва високоякісної і конкурентоспроможної продукції. Формами і методами економічного впливу на ці процеси є перш за все узгоджена система прогнозування і планування якості продукції, встановлення прийнятних для продуцентів і споживачів цін на окремі види товарів, достатньо потужна мотивація праці усіх категорій працівників підприємства, а соціального - всебічна активізація людського чинника, проведення правильної кадрової політики, створення належних умов праці та життєдіяльності.

Важливим елементом стратегії і тактики маркетингу є встановлення цін на продукцію підприємства. Ціноутворення складний процес, на який впливає ряд динамічних факторів.[4]

При розробці ціни повинні враховуватися завдання, які підприємство ставить на перспективний і поточний період. Вони можуть бути різними: вихід у певний сегмент ринку, розширення меж ринку, одержання максимального прибутку за короткий період часу, виживання за умов гострої конкуренції або економічної кризи тощо. Кожне з цих завдань впливає на політику ціноутворення і рівень цін. В одних випадках ціни підтримуються на високому рівні (максимізація прибутку у поточному періоді), в інших на низькому (завоювання ринку) або гранично низькому (виживання). Слід враховувати також державну політику в галузі ціноутворення, регулювання цін [1, с. 257].

У ціноутворенні особливе значення має співвідношення попиту і ціни. Для ринкової економіки властива закономірність, згідно з якою попит залежить від рівня ціни: її підвищення знижує попит і навпаки. На рівні підприємства вона повинна бути конкретизована, як правило, у графічній формі щодо певної продукції й реальних умов за дослідними даними у процесі вивчення ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Таким чином, до основних засобів підвищення конкурентоспроможності можна віднести: ґрунтовне вивчення запитів споживачів і аналіз конкурентів; обґрунтована рекламна політика; створення нової продукції; підвищення техніко-економічних і якісних характеристик продукції; виявлення і забезпечення переваг продукту порівняно з його заміниками; виявлення переваг і недоліків товарів-аналогів, які виробляються конкурентами, і використання одержаних результатів у діяльності фірми; модернізація обладнання; визначення можливих модифікацій продукту; всебічне зниження

витрат; виявлення і використання цінових факторів підвищення конкурентоспроможності продукції; вдосконалення обслуговування у процесі купівлі та

після продажного сервісу; пристосування продукції до роботи в різних умовах; диференціація продукції; посилення впливу на споживачів тощо.

Список використаних джерел:

1. Карпенко Е.М. Методологические подходы к оценке уровня конкурентоспособности предприятий. *Регіональні перспективи*. 2013. № 3. С. 256-259.
2. Богацька Н. М., Цинкобур Д. Р. Сучасні методики оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 599–603.
3. Дяківа Р. Енциклопедія бізнесмена, менеджера, економіста. Київ : Міжнародна економічна фундація, 2000. 706 с.
4. Богацька Н. М., Малогулко О. Г. Суть трансфертного ціноутворення та його функції. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
5. Панасенко Д.А. Конкурентоспроможність підприємства: шляхи підвищення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. № 727. С. 270-276.

COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES: ESSENCE AND WAYS OF INCREASING

Bogatska N., Pshenychna V.

Vinnitsa Institute of Trade and Economics of KNUTE
Ukraine

Summary. The article considers the essence of the competitiveness of enterprises, factors contributing to and constraining its development. The basic tasks and directions of increase of competitiveness are determined. The analysis of the impact of competition on the price level depends on the type of market.

Keywords: competition, competitiveness, strategy, competitive price, competitive position, competitive advantages.

ОБЛІК ДОХОДУ ЗГІДНО З МСФЗ 15 «ДОХІД ВІД ДОГОВОРІВ З КЛІЄНТАМИ»

Дерев'янка Світлана Іванівна

канд. е. наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Національний університет біоресурсів та природокористування України

Тарасюк Ірина Юріївна

здобувач вищої освіти економічного факультету
Національний університет біоресурсів та природокористування України
Україна

Анотація. Розглянуто основні нововведення, які представлені у МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами». Відображено алгоритм практичного застосування нового стандарту та методологія визнання виручки – одномоментно чи протягом певного терміну. Доведено, що впровадження цього стандарту сприятиме прозорості відображення фактів господарського життя в бухгалтерському обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, Міжнародні стандарти фінансової звітності, дохід, виручка, контракти, договір, клієнт.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Представлення фінансової звітності у відповідності до вимог міжнародних стандартів на сьогодні стає нагальною потребою для бухгалтерського обліку в Україні. Цього вимагає час, ринкова система господарювання, необхідність виконання договірних зобов'язань України щодо подальшої інтеграції до Європейського Союзу. Впровадження вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) та Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО) дає змогу представити релевантну та правдиву інформацію різним категоріям користувачів.

Одним з найважливіших елементів, який цікавить користувачів фінансової інформації є фінансовий результат. Значний вплив на нього має виручка від реалізації. До 1 січня 2018 року даний елемент доходів регулювали МСБО (IAS) 11 «Договори на будівництво» [1], МСБО (IAS) 18 «Дохід» [2], тлумачення Комітету по інтерпретації міжнародних стандартів фінансової звітності (IFRIC) 18 «Отримання активів від клієнтів» тощо.

Починаючи з 2018 року набуває сили МСФЗ (IFRS) 15 «Дохід від договорів з клієнтами» [3], який вводить нову концепцію обліку доходів, встановлює єдину основу для визнання виручки, яку слід послідовно застосовувати до всіх договорів, замінює вищезгадані тлумачення та стандарти. Тому актуальним є розгляд методологічних засад нового порядку визнання виручки та застосування цього стандарту.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Облік доходів відповідно до МСБО та МСФЗ займалося багато вчених, зокрема Ф.Бутинець, С.Голов, Т.Сльозько, О.Губачова, В.Костюченко, Ю.Кузьмінський, В.Палій та багато інших. Проте із запровадженням МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» актуальності набуло подальше вивчення нових підходів до визнання виручки, запропонованих у стандарті.

МЕТА СТАТТІ.

Всесторонній розгляд нових підходів, висвітлених у МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» та формування алгоритму його застосування в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» було випущено в 2014 році. Він є обов'язковим до застосування, починаючи з 1 січня 2018 року. Його застосовують для всіх договорів з покупцями, що передбачають поставку товарів (послуг). Однак в стандарті вказано, що він не застосовується до деяких

договорів, які регулюють інші МСФЗ. Наприклад, таких як договори оренди, страхування, фінансові угоди, фінансові інструменти, гарантії (крім гарантій на продану продукцію) і негрошові обміни між компаніями однієї сфери діяльності для полегшення продажу покупцям.

Першим кроком на шляху визнання виручки є ідентифікація договору з покупцем. За МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» такий договір розглядають як угоду між двома або кількома сторонами, яка при цьому буде створювати юридично захищені права і зобов'язання. Навіть за умови, що договір з покупцем входить в сферу дії цього стандарту, є ряд додаткових критеріїв, які повинні виконуватися:

а) комерційна сутність договору. Якщо ризики, терміни або сума майбутніх грошових потоків компанії не зміняться в результаті договору, то його не можна врахувати згідно з МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами»;

б) затвердження сторонами договору і домовленість про виконання зобов'язань;

в) можливість визначення прав кожної сторони, а також умов оплати;

г) ймовірність, що компанія отримає відшкодування, якщо вона має на таке право (мається на увазі здатність і намір покупця виплатити відшкодування продавцеві). Термін «ймовірно» стандарт тлумачить як «скоріше так, ніж ні». При цьому ціна у договорі може бути передбачена більшою, ніж сума відшкодування.

Що робити, коли договір з покупцем не задовольняє перерахованим критеріям? Тоді компанія визнає отримане від покупця відшкодування в якості зобов'язання (а не виручки) і оцінює його за сумою відшкодування, отриманого від покупця. Врахувати отримане відшкодування в якості виручки можна лише в двох випадках: компанія більше не має обов'язків передати товари або послуги покупцеві та у випадку розірвання договору. При цьому відшкодування, отримане від покупця, не повертається.

Наступним кроком є необхідність визначити обов'язки по його виконанню. Обов'язок до виконання – це обіцянка в договорі передати покупцеві:

а) послугу (товар);

б) декілька майже однакових послуг (товарів), що передаються за однаковою схемою. Наприклад, забудовник може продати землю із зобов'язанням спроектувати і побудувати на ній торговий центр.

Компанії варто оцінити, чи становлять елементи продажу землі, проектування і будівництва окремі обов'язки до виконання або один обов'язок до виконання.

Далі визначаємо ціну угоди. За МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» ціна угоди – сума відшкодування, право на яке очікує отримати компанія в обмін на передачу обіцяних товарів або послуг покупцеві, за винятком сум, отриманих від імені третіх осіб [3].

Ціну угоди слід визначати з урахуванням певних обставин:

а) змінне відшкодування. У договорі передбачене відшкодування не завжди є фіксованою сумою. Воно може змінюватися за рахунок представлення знижки покупцю, бонусу за продуктивність, кредитів, штрафів тощо. Згідно з стандартом оцінити суму змінної винагороди можна двома способами: використовуючи очікувану вартість чи найбільш ймовірну суму;

б) обмеження оцінок змінного відшкодування. Оцінивши розмір змінної винагороди, компанії слід визначити, чи обмежувати цю суму. Мета обмеження – не допустити визнання зайвої виручки;

в) наявність значного компонента фінансування в договорі. Іноді терміни поставки товарів (послуг) не збігаються зі строками їх оплати. Так, компанія може отримати відшкодування авансом або після поставки товарів (послуг). У першому випадку покупець фактично фінансує продавця, у другому – продавець фінансує покупця. Коли договір містить значний компонент фінансування, його слід враховувати окремо від виручки і відображати в звіті про сукупний дохід як процентний дохід (у разі надання відстрочки платежу) або витрати (при оплаті авансом);

г) негрошове відшкодування. Коли покупець надає грошове відшкодування (наприклад, власні акції), його справедливую вартість також слід включити в ціну угоди. Якщо неможливо оцінити справедливую вартість негрошових товарів, вимірювання винагороди відбувається побічно на базі окремої ціни продажу обіцяних у договорі товарів (послуг);

д) компенсація, яку необхідно сплатити покупцеві. Зазвичай, такі відшкодування виплачуються шляхом надання знижок, купонів, безкоштовних послуг чи продукції. Порядок обліку перелічених виплат буде залежати від того, чи є сплачене відшкодування оплатою за послугу чи товар, або зменшенням ціни угоди, або їх комбінацією. Якщо відшкодування є оплатою за товар або послугу, що поставляються покупцем, його враховують як аналогічні закупівлі у постачальників. В іншому випадку відшкодування покупцеві враховують як зменшення ціни угоди. Наприклад, часто виробники товарів платять ритейлеру за вигідне розміщення своєї продукції на полицях магазину або у віртуальних каталогах. Відповідно, такі виплати враховують як зменшення ціни угоди.

Четвертий крок – якщо в рамках одного договору компанія виділила більше одного зобов'язання до виконання, то слід розділити ціну угоди на кожне зобов'язання окремо.

МСФЗ 15 визначає ціну відокремленого продажу як ціну, за якою компанія продала б покупцеві обіцяні товар або послугу окремо. Найкращим підтвердженням відокремленої ціни продажу є спостережувана ціна продажу, якщо така є [3]. Однак найчастіше ціни відокремленого продажу не визначаються безпосередньо. В разі цього компанія оцінює її, використовуючи всю доступну

інформацію, включаючи ринкові умови, специфічні фактори, характерні для компанії та інформацію про покупця.

МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» пропонує (але не обмежує) три можливих методи оцінки відокремленої ціни продажу:

1) скоригована ринкова ціна. Цей підхід заснований на тому, яку суму готовий заплатити ринок за послугу чи товар. Компанія повинна врахувати умови ринку, на якому вона продає послуги, і ціну, що заплатять покупці на цьому ринку за відповідні послуги та товари. Для цього можна розглянути інформацію про ціни конкурентів і скорегувати їх, враховуючи різниці в характеристиках продукту, структурі витрат і очікуваної маржі. Даний підхід можна використовувати у випадку, коли компанія продає досить поширені послуги чи товари. Якщо ж компанія продає абсолютно новий (специфічний) товар чи послугу, оцінити ринковий попит буде складно;

2) очікувані витрати плюс маржа. В такому разі компанія прогнозує очікувані витрати на виробництво товарів (надання послуг), і додає відповідну маржу;

3) залишковий підхід. Цей спосіб застосовують, у випадку, коли компанія в змозі оцінити ціни відокремленого продажу всіх товарів (послуг), крім одного.

Згідно з МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» виручку визнають, у випадку, коли компанія виконує зобов'язання шляхом передачі покупцеві контролю над певним товаром чи послугою. Визначивши спосіб використання активу та отримавши від нього практично всі вигоди, покупець отримує контроль над даним активом. Поняття контролю також включає в себе перешкоджання визначенню способу використання.

В момент заключення договору покупець може отримати контроль над товаром (послугою) протягом певного періоду чи в певний момент часу. Якщо контроль буде передаватися протягом періоду, то повинна виконуватись будь-яка з нижченаведених вимог:

1) покупець може отримати і спожити вигоди від виконання компанією своїх зобов'язань за договором. Ця умова буде виконуватись в разі надання більшості послуг (наприклад, послуги з прибирання);

2) покупець контролює актив у міру його виготовлення або вдосконалення (модернізація виробничої лінії на території покупця);

3) актив не може мати альтернативного способу використання, а продавець при цьому матиме право на отримання оплати виконаної частини договірних робіт, яке є юридично захищеним (будівництво активу під замовлення).

Відносно зобов'язань до виконання, виконуваних протягом періоду, компанія визнаватиме виручку з урахуванням ступеня виконання зобов'язків. Стандартом для цього передбачено два методи: метод результатів (оцінюють вартість переданих товарів і послуг для покупця) та метод ресурсів (оцінюють витрачений робочий час або понесені витрати щодо очікуваних витрат).

Якщо жодна з перерахованих вище умов не виконується, компанія визнає виручку в момент передавання контролю над активом. Також слід врахувати наступні індикатори передачі контролю: компанія має право на отримання оплати за актив; покупець отримав право власності на актив; покупець фізично передали актив; покупець прийняв на себе суттєві ризики і вигоди від володіння активом;

покупець прийняв актив. Наприклад, передача юридичного права власності часто означає передачу контролю. Однак в тих випадках, коли продавець зберігає право власності на актив виключно, як засіб захисту від неплатежів, це не виключає можливості того, що покупець отримав контроль над активом.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Виходячи з даного дослідження можна виокремити такий алгоритм застосування МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами»:

- I. Визначення договору з покупцем;
- II. Визначення зобов'язань до виконання за договором;
- III. Визначення ціни угоди;
- IV. Розподіл ціни угоди по зобов'язаннях до виконання за договором;
- V. Визнання виручки, коли (чи по мірі того, як) компанія виконає зобов'язання до виконання.

МСФЗ 15 «Дохід від договорів з клієнтами» відрізняється від МСБО 18 «Дохід» тим, що першочерговим являється контроль, а не ризики та вигоди. Для кожної компанії впровадження даного стандарту матиме різні наслідки. Для когось це будуть прості зміни у термінах визнання виручки, а для інших – більш глобальні зміни, які торкнуться не лише процесу збирання, а й подання облікової інформації щодо доходів від реалізації за договорами. На нашу думку запровадження даного стандарту є кроком до прозорості відображення фактів господарського життя в бухгалтерському обліку. Дана проблема не має достатніх досліджень і потребує подальшого вивчення, а також коментарів практикуючих бухгалтерів та експертів з гармонізації бухгалтерського обліку України з міжнародними вимогами.

Список використаних джерел:

- Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку МСБО (IAS) 11 «Договори на будівництво». 2014. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_017 (дата звернення 18.11.2018).
- Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) (IAS) 18 «Дохід». 2014. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025 (дата звернення 18.11.2018).
- Міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 15 «Дохід від договорів з клієнтами». 2014. URL: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IFRS%2015_ukr_2016.pdf (дата звернення 18.11.2018).

INCOME STATEMENT IN ACCORDANCE WITH IFRS 15 «REVENUE FROM CONTRACTS WITH CUSTOMERS»

Derevianko S., Tarasiuk I.

National University of Life and Environmental Science of Ukraine
Ukraine

Summary. The article is considered the main innovations presented in IFRS 15 «Revenues from Customer Contracts». The algorithm of practical application of the new standard is shown. It is proved that the implementation of this standard will contribute to the transparency of the presentation of the facts of business life in accounting.

Keywords: accounting, International Financial Reporting Standards, income, revenue, contracts, client.

ОБЛІК ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Говоруха Валерія Валентинівна

здобувач вищої освіти факультету управління
Університет митної справи та фінансів

Васильєва Валентина Георгіївна

канд. е. наук, доцент, доцент кафедри обліку, аудиту, аналізу і оподаткування
Університет митної справи та фінансів
Україна

Анотація. У даній статті розкрито сутність фінансового результату та наведено його основні складники. Наведено два підходи до розрахунку фінансових результатів підприємства. Показано порядок ведення обліку фінансових результатів відповідно до методології. Наведено методи покращення показників фінансових результатів підприємства.

Ключові слова: фінансові результати, доходи, витрати, прибуток, бухгалтерський облік, Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Основною та головною метою діяльності кожного господарюючого суб'єкта є одержання та збільшення прибутку. Потрібно більш сумлінно та кваліфіковано підходити до формування його складових частин, а саме доходів та витрат, детально вивчаючи та аналізуючи фактори, під впливом яких формується фінансовий результат, досліджувати динаміку, тенденції, резерви, що впливають на ефективність діяльності суб'єктів господарювання. Важливість цих процесів спонукає до необхідності пошуку шляхів удосконалення організації та методики обліку фінансових результатів діяльності з врахуванням вимог національних, міжнародних стандартів та сучасних досягнень інформаційних технологій.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Присвятили увагу дослідженню проблем щодо формування та обліку фінансових результатів такі вчені, як: В.П. Багров, М.А. Болюх, В.Я. Бутинець, Г.Л. Вознюк, С.Ф. Голов, В.І. Іващенко, Г.В. Савицька, В.М. Костюченко, А.Г. Загородній, Н.В. Чабанова, Н.П. Кондраков, П.А. Костюк, В.Г. Лінник, В.В. Сопоко та ін. Предметом постійного обговорення серед науковців і практиків у сфері економіки та управління підприємством є питання, пов'язані з обліком фінансових результатів. Сутність та поняття фінансового результату для підприємств і бухгалтерів відображається під час формування і відображення його в бухгалтерському обліку. Слід зауважити, що ринкові відносини вимагають перегляду системи бухгалтерського обліку, одним із центральних елементів яких є облік фінансових результатів.

МЕТА СТАТТІ.

Головною метою цієї статті є обґрунтування та розкриття сутності фінансового результату та методів його формування, а також наведенні основних шляхів покращення фінансового результату підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

На всіх етапах розвитку бухгалтерського обліку визначення фінансового результату майже беззаперечно визнавалося основною метою обліку. В центрі уваги обліковців в різні часи знаходилися прибуток і методика його розрахунку. У зв'язку із цим поставало багато проблем, пов'язаних із його визначенням, обліком та відображенням у звітності.

Важливою метою створення та подальшої діяльності будь-якого господарюючого суб'єкту, незалежно від виду його діяльності чи форми власності, є отримання кінцевого фінансового результату, тобто прибутку. Достовірність формування фінансового результату є основою

принципів і правил бухгалтерського обліку, обов'язкового дотримання яких вимагає законодавча база, зокрема концептуальні основи складання та подання фінансових звітів, Міжнародні стандарти фінансової звітності, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1], Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку [2].

Фінансовий результат є важливим критерієм результативності господарювання, виступає центральною категорією в економіці кожного господарства, а тому навколо цього поняття завжди відбувалися дискусії як серед економістів, так і серед бухгалтерів. Оскільки розуміння сутності поняття «фінансовий результат» – одна з головних передумов формування відповідних напрямів його обліку, аналізу та можливості здійснення своєчасного управлінського впливу на окремі його складники для підвищення ефективності діяльності підприємств, розглянемо це поняття більш детально. Ф.Ф. Бутинець розкриває фінансовий результат через прибуток або збиток організації (співставлення доходів та витрат підприємства, відображених у звіті) [3, с.325]; А.Г. Загородній та Г.Л. Вознюк вважають, що фінансовий результат – це різниця між доходами та витратами підприємства чи його окремого підрозділу за певний час (приріст чи зменшення вартості власного капіталу підприємства внаслідок діяльності у звітному періоді) [4, с. 110]. А.Б. Борисов виражає фінансові результати як підсумки господарської діяльності підприємства або його підрозділів, приріст (зменшення) вартості власного капіталу (визначаються шляхом співставлення витрат з отриманими доходами) [5, с. 453]. Р.В. Скасюк трактує фінансовий результат як якісний та кількісний показник результативності господарської діяльності підприємства [6]. Сьогодні існують деякі проблеми в обліку фінансових результатів, а саме в тому, що за П(С)БО та за податковим законодавством отримуються різні показники прибутку, тому необхідно дослідити та вирішити проблеми практичної реалізації методики узгодження бухгалтерського та податкового прибутку. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [2] дає таке визначення доходів: це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників) за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена. Щодо економічної вигоди, то, згідно

із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», вона визначається як потенційна можливість отримання підприємством грошових коштів від використання активів. Витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

З точки зору податкового обліку, об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або Міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень ПКУ [7]. Розглядаючи сутність фінансового результату в даний час, потрібно упередусім відзначити такі його характеристики:

1. Фінансовий результат (прибуток) являє собою форму доходу суб'єкта господарської діяльності.

2. Фінансовий результат (прибуток) є формою доходу суб'єкта господарської діяльності, що вклав свій капітал для досягнення певного комерційного успіху.

3. Фінансовий результат (прибуток), не є гарантованим доходом суб'єкта господарювання, що вклав свій капітал у той чи інший вид бізнесу. Він є результатом тільки успішного здійснення цього бізнесу. Прибуток є певною мірою і платою за ризик здійснення підприємницької діяльності.

4. Фінансовий результат (прибуток) характеризує не весь дохід, отриманий у процесі господарської діяльності, а тільки ту частину доходу, що звільнена від понесених витрат на здійснення цієї діяльності. Тобто у кількісному вираженні прибуток є залишковим показником, що представляє собою різницю між сукупним доходом і сукупними витратами в процесі здійснення підприємницької діяльності.

5. Фінансовий результат (прибуток) є вартісним показником, вираженим у грошовій формі. Така форма оцінки прибутку пов'язана з практикою узагальненого вартісного обліку всіх пов'язаних із ним основних показників – вкладеного капіталу, отриманого доходу, понесених витрат тощо, а також з діючим порядком його податкового регулювання. Фінансовий результат (прибуток) є вартісним показником, вираженим у грошовій формі [8].

Фінансовий результат – це прибуток або збиток, який отримує господарюючий суб'єкт унаслідок своєї діяльності. Як бачимо, поняття фінансового результату тісно пов'язане з поняттями прибутків та збитків; вважається, що прибуток є синонімом фінансового результату. Прибуток є основним джерелом фінансування розвитку підприємства, вдосконалення його техніко-технологічної бази, забезпечення всіх форм інвестування. Питання щодо проблем розробки методики розрахунку фінансових результатів втілюються у роботах Н.А. Бреславцева, В.П. Кодацького, В. Леонтієва, Я.В. Соколова, Л.В. Ловінської та ін. У роботах вітчизняних економістів досліджено питання облікової політики та організації облікового процесу на підприємстві, проте питання, пов'язане з порядком розрахунку фінансових результатів, залишилося недостатньо висвітленим. На сьогоднішній день існує два принципові підходи до розрахунку фінансових результатів підприємства, які мають деякі

модифікації у різних країнах світу:

1) метод порівняння доходів і витрат (метод «витрати – випуск»): передбачає визначення прибутку (збитку) згідно з принципом нарахування та відповідності доходів і витрат, тобто як різниця між доходами і витратами звітного періоду.

Отже, порівнюються доходи з витратами, які були понесені для отримання цих доходів. Визначення фінансового результату за методом «витрати – випуск» передбачає існування двох способів:

– перший спосіб називають «лінійним», тобто він передбачає порівняння випуску з минулими витратами з відображенням знову створеної вартості загальною сумою з наступною деталізацією;

– другий спосіб використовується у бухгалтерському обліку з відображенням по дебету споживання підприємством минулої праці і сторонніх витрат та знову створеної вартості за її елементами;

2) метод порівняння капіталу (або метод зміни чистих активів): передбачає визначення приросту власного капіталу у звітному періоді як різниці між сумою власного капіталу на кінець і на початок звітного періоду, тобто якщо власний капітал на кінець звітного періоду збільшується, то підприємство отримує прибуток, а якщо навпаки – збиток [9, с. 47].

Фінансовий результат діяльності підприємства виражається у зміні величини його власного капіталу за звітний період. Здатність підприємства забезпечити неухильне зростання власного капіталу може бути оцінена системою показників фінансових результатів. Узагальнено найбільш важливі показники фінансових результатів діяльності підприємства представлені у формі № 2 річної та квартальної бухгалтерської звітності.

Для вдосконалення формування прибутку підприємства та економічного обґрунтування його потреби пропонуємо здійснювати планування розподілу прибутку в такому порядку:

1. Визначення потреби у прибутку за напрямками його використання.

2. Формування цільової структури розподілу прибутку.

3. Визначення пріоритетності у використанні прибутку за окремими напрямками використання.

4. Балансування потреби у прибутку за напрямками його використання з можливостями отримання прибутку під час здійснення господарсько-фінансової діяльності підприємства.

Таким чином, на нашу думку, основними шляхами покращення цільової структури використання прибутку підприємства є:

– визначення пріоритетного напрямку використання прибутку;

– капіталізації коштів, що сприяють подальшому розвитку підприємства та покращенню фінансових результатів від діяльності підприємства;

– оптимізація розміру коштів, спрямованих на фонд споживання, зокрема грошових коштів, спрямованих на матеріальне заохочення працівників, що сприятиме підвищенню продуктивності праці і, як наслідок, розміру прибутку в майбутні періоди, а також соціального розвитку підприємства;

– розрахунок оптимального розміру резервного фонду та скерування коштів на забезпечення його збільшення;

– оптимізація коштів, що спрямовуються в інші цільові фонди та на інші цілі;

– забезпечення умов діяльності підприємства, за яких прибуток, що підлягає розподілу підприємства,

не буде використовуватися для сплати підприємством штрафних санкцій;

– складання детального плану використання та розподілу прибутку підприємства з визначеними датами та конкретним кошторисом;

– проведення чіткого контролю над виконанням поставлених завдань у плані використання та розподілу прибутку;

– проведення економічної роботи щодо аналізу динаміки та чинників отриманих прибутків у базовому періоді, виявлення резервів, що сприятимуть максимізації прибутку, а також планування формування, розподілу та використання прибутку на наступні періоди.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Таким чином, можна стверджувати, що фінансовий результат є досить складною та багатовимірною категорією. Фінансовий результат у формі прибутку виступає головною метою діяльності підприємства на ринку та одним із ключових показників, який визначає ефективність його діяльності. Інформація про фінансовий результат відображається у фінансових звітах підприємства та є загальнодоступною інформацією для визначення рівня ліквідності, платоспроможності

та фінансової стійкості підприємства і головним джерелом інформації для потенційних партнерів. Для покращення та підвищення ефективності обліку фінансових результатів доцільним вважаємо:

– по-перше, закріпити на законодавчому рівні сутність такого поняття, як «фінансові результати», уточнити перелік показників, які характеризують фінансові результати підприємства;

– по-друге, розширити перелік класифікаційних ознак, які дадуть змогу в майбутньому розробити систему та механізми управління окремими складниками фінансових результатів для управління рівнем фінансових результатів у довгостроковій та короткостроковій перспективах;

– по-третє, розробити спеціальні реєстри – аналітичні відомості про фінансові результати для узагальнення облікової інформації з метою задоволення інформаційних потреб різних користувачів. Прикладом такого реєстру може бути книга для узагальнення облікової інформації про фінансові результати.

Отже, виходячи із вищевикладеного, можна зробити висновок, що проблеми обліку фінансових результатів на сьогоднішній день є недостатньо вирішеними та потребують удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 01.12.2018).
2. Загальні вимоги до фінансової звітності : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 01.12.2018).
3. Бутинець Ф. Ф. Економічний аналіз : навч. посіб.. Житомир : Рута, 2003. 608 с.
4. Загородній А.Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Київ : Знання, 2007. 1072 с.
5. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. Москва : Книжный мир, 1999. 895 с.
6. Скасюк Р. В. Сутність і значення фінансових результатів у системі розвитку господарської діяльності промислових підприємств. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal1/natural/npkntu_e.
7. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
8. Бурлака С.М., Шушлякова О. В. Особливості визначення фінансових результатів діяльності підприємств. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/92.pdf>.
9. Рета М.В., Пляка Г. О. Сучасні проблеми обліку фінансових результатів діяльності підприємств. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/archive>.

ACCOUNTING OF THE FINANCIAL RESULTS OF THE ENTERPRISE ACTIVITIES AND THE WAYS OF ITS IMPROVEMENT

Govoruha V., Vasilyeva V.

University of Customs and Finance
Ukraine

Summary. The article reveals the essence of the financial result and provides its main components. There are two approaches to the calculation of the financial results of the company. The order of keeping records of financial results in accordance with the methodology has been investigated. The methods of improving indicators of the financial results of the company are presented.

Keywords: financial results, profit, income, expenses, accounting, financial results.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В СИСТЕМІ ЦІНОУТВОРЕННЯ

Пилипенко Вадим Олександрович

здобувач вищої освіти факультету управління та права

ДВНЗ «Університет банківської справи»

Черкаський навчально-науковий інститут

Науковий керівник: викладач кафедри обліку і оподаткування Костенко Д.В.

ДВНЗ «Університет банківської справи»

Черкаський навчально-науковий інститут

Україна

Анотація. Висвітлено сутність та основні аспекти ціноутворення в Україні. Виділено податок на додану вартість, як головний елемент у ціноутворенні та наповненості державного бюджету. З'ясовано головні аспекти продажу товарів та послуг за ціною, нижчою за собівартість та ринкову ціну, з точки зору податку на додану вартість.

Ключові слова: ціноутворення, податок на додану вартість.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

На сьогоднішньому етапі розвитку ринкової економіки України актуальною перспективою є дослідження проблемних аспектів ціноутворення, стосовно визначення податкових зобов'язань з податку на додану вартість (далі – ПДВ) та їх визначення відповідно чинного податкового законодавства. Система ціноутворення створює необхідні умови функціонування для всіх учасників економіко-правових відносин та цінової політики, повинна створювати конкурентні умови розвитку ринку, ліквідації монополізму та в загальному обмежувати розвиток негативних тенденцій. Одним із спірних питань у податковому законодавстві, що прямо впливає на систему ціноутворення є продаж товарів та послуг за ціною, нижчою за собівартість та ринкову ціну, з точки зору податку на додану вартість. На даний час існують різні думки з приводу даної проблематики, що і зумовлює актуальність правильного визначення податкового зобов'язання.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Теоретичні аспекти ціноутворення та впливу на нього податку на додану вартість знайшли відображення в працях науковців, серед яких варто виділити: М.І. Белявцева, Л.В. Балабанову, Л.Г. Мельника, С.М. Ілляшенка, О.В. Смахнюка, Т.О. Примака. Проте актуальні питання ціноутворення впливу на нього податку на додану вартість залишаються мало дослідженими і потребують ґрунтовного аналізу.

МЕТОЮ СТАТТІ є дослідження та розкриття питання податкового зобов'язання при продажу товарів та послуг за ціною, нижчою за собівартість та ринкову ціну, з точки зору податку на додану вартість.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Ціноутворення – це процес обґрунтування, затвердження та перегляду цін і тарифів, визначення їх рівня, співвідношення та структури [1].

Ціна є об'єктом ціноутворення, а також одним із важливих факторів у формуванні бази оподаткування. Оскільки ціна є головною категорією у реалізації товарів та послуг, звідси процес ціноутворення має вирішальне значення у встановленні цін на товари та послуги, та з продажу яких в свою чергу суб'єкти господарювання отримують доходи (прибуток), які оподатковуються. Процес ціноутворення формується на основі правил історично складеними ринковими відносинами, тобто це є сукупність загальних правил формування цін, які пов'язані з мікроекономічними та макроекономічними особливостями економічної та господарської систем.

Ціноутворення базується на розробці кожним суб'єктом господарювання ефективної цінової політики. Вдалий вибір цінової політики та встановлення відповідних рівнів цін ґрунтується на багатосторонньому аналізі економічних процесів та врахуванні різних факторів, здатних значно впливати на умови збуту і в свою чергу на доходи суб'єктів господарювання, які відповідно оподатковуються.

Головним важелем впливу на систему ціноутворення є податкове законодавство держави. Основну роль у податковій системі України відіграють непрямі податки, що займають значне місце у частині формування державного бюджету. Основну дохідність бюджету з непрямих податків становить податок на додану вартість, на який припадає близько 38% дохідності [2].

Податок на додану вартість є головною складовою частиною у формуванні як цінової політики взагалі, так і у формуванні відпускної ціни суб'єктів господарювання.

Структурно-логічна схема формування відпускної ціни, яка включає податок на додану вартість представлена на рис. 1. Динаміка надходження до бюджету ПДВ за період з 2015 по 2018 роки представлено на рис. 2.

Рис. 1. Структурно-логічна схема формування відпускної ціни [3]

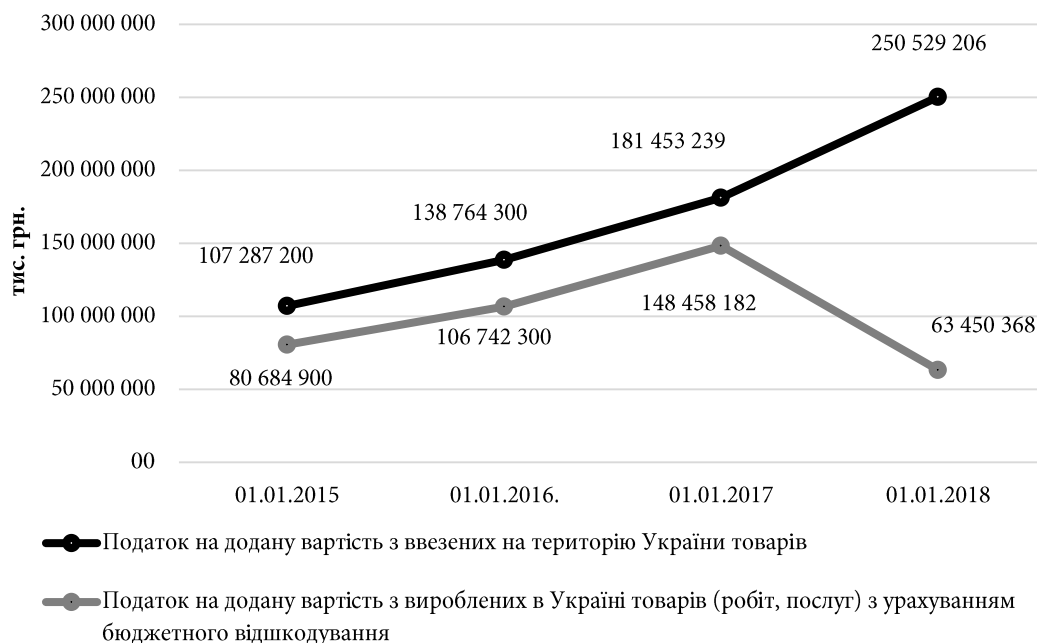

Рис. 2. Динаміка надходження до бюджету ПДВ за період з 2015 по 2018 роки, тис. грн.

Джерело: складено автором на основі даних [4]

З даних, що зображені на рис. 2 можна зробити висновок, що основною дохідною базою державного бюджету України є і залишається ПДВ. Відповідно за період з 2015 по 2018 роки динаміка надходження ПДВ з ввезених на територію України товарів мала стрімку тенденцію до зростання (на 42,8%), що є позитивним аспектом для наповнення державного бюджету. Дана тенденція спричинена через активну торгівлю з Європейським союзом, Канадою та іншими країнами світу, через підписання з ними торгових асоціацій. Динаміка надходження ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування мала тенденцію до зростання у період з 2015 по 2017 роки (на 54,3%), але за період з 2017 по 2018 рік існував даунтренд (на 42,7%), що спричинено зменшення кількості як підприємств (фірм, організацій) так і відповідно платників ПДВ.

Основною базою регулювання та встановлення правил функціонування системи ціноутворення є податкова законодавча база. Відповідно до цього, основним нормативно-правовим документом, що регулює податкові відносини в Україні є Податковий кодекс України (далі – ПКУ).

Продаж товарів та послуг за ціною, нижчою за собівартість, є специфічний з точки зору податку на додану вартість. Відповідно статті 188 Податкового Кодексу України, згідно з яким база оподаткування операцій з постачання товарів та послуг не може бути нижче звичайних цін придбання таких товарів та послуг, база оподаткування операцій з постачання самостійно виготовлених товарів та послуг не може бути нижче звичайних цін, за винятком:

- товарів (послуг), ціни на які підлягають державному регулюванню;
- газу, який постачається для потреб населення [5].

При цьому під звичайною ціною розуміється ціна товарів (робіт, послуг), визначена сторонами договору, якщо інше не встановлено ПКУ. Вважається, що така звичайна ціна відповідає рівню ринкових цін. Це визначення не поширюється на операції, що визнаються контрольованими відповідно до статті 39

ПКУ (підпункт 14.1.71 пункту 14.1 статті 14 ПКУ) [6].

Під ринковою ціною розуміється ціна, за якою товари (роботи, послуги) передаються іншому власнику за умови, що продавець бажає передати такі товари (роботи, послуги), а покупець бажає їх отримати на добровільній основі, обидві сторони є взаємно незалежними юридично та фактично, володіють достатньою інформацією про такі товари (роботи, послуги), а також ціни, які склалися на ринку ідентичних (а за їх відсутності – однорідних) товарів (робіт, послуг) у порівнянних економічних (комерційних) умовах [6].

Ринкова ціна не є незалежною змінною, її значення залежить від багатьох інших елементів ціноутворення як маркетинг, рівня конкуренції на ринку, попиту, пропозиції, рівня купівельної спроможності споживачів та загального загального стану економіки.

Розглянемо ситуації по продажу товарів наведені в табл. 1.

Як видно в таблиці 1, ситуація перша представляє перевищення ринкової ціни над собівартістю товарів (робіт, послуг). Відповідно до даної ситуації, норми Податкового кодексу України (стаття 188) передбачають базу оподаткування операцій з постачання товарів та послуг не може бути нижче звичайних цін придбання таких товарів та послуг, де звичайна ціна дорівнює ринковій ціні.

Ситуація два представляє перевищення собівартості над ринковою ціною товарів (робіт, послуг). Відповідно до даної ситуації, метою обкладення ПДВ під час реалізації товарів (робіт, послуг) нижче собівартості слід урахувувати, що база оподаткування всіх операцій із постачання товарів та послуг визначається виходячи з їх договірної вартості (з урахуванням загальнодержавних податків і зборів), що не є нижчою ринкової ціни. І лише в разі здійснення контрольованих операцій – у розмірі не нижче звичайних цін, визначених згідно зі ст. 39 ПКУ (п. 188.1 ПКУ).

Таблиця 1

Ситуації по продажу товарів (робіт, послуг)

Ситуація	Собівартість, грн.	Ринкова ціна, грн.
1	90	100
2	100	90

Згідно Закону України «Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість», здійснюючи продаж товарів та послуг нижче ціни їх собівартості обов'язково нараховуватимуться додаткові податкові зобов'язання із ПДВ, відповідно, які складатимуться із різниці між ціною придбання та ціною продажу. Внаслідок цього, потрібно складати дві податкові накладні як на вартість продажу товару чи послуги так і на суму перевищення ціни придбання над ціною продажу. Обов'язково дані податкові накладні потрібно зареєструвати в Єдиному державному реєстрі податкових накладних [7].

Згідно пояснень Державної фіскальної служби України у листі від 02.12.2016 № 26186/6/99-99-15-03-02-15, що норми Податкового кодексу України не враховуючи норми для окремих (специфічних) видів операцій:

- визначають, що база оподаткування ПДВ операцій з постачання самостійно виготовлених товарів/послуг не може бути нижче звичайних цін, що відповідають ринковим;

- встановлюють ряд обов'язкових умов відповідності ціни поставки ринковій ціні, однією з яких є володіння сторонами достатньою інформацією про ціни, які склалися на ринку ідентичних (а за їх відсутності – однорідних) товарів (робіт, послуг) у порівнянних економічних (комерційних) умовах;

- передбачають можливість доведення невідповідності рівню ринкових цін договірної ціни [8].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

На нашу думку, чинне податкове законодавство України в питанні продажу товарів та послуг за ціною, нижчою за собівартість має виключне і вірне значення, яке обґрунтовується Податковим кодексом України і заперечує дану можливість.

Отже, головним аспектом розвитку економіки держави є правильна реалізація цінової політики як держави в цілому та суб'єктів господарювання, її відповідність чинному податковому законодавству України, яка призведе до зменшення дисбалансів і подвійного трактування законодавства.

Список використаних джерел:

1. Економічний словник-довідник. URL: <http://www.subject.com.ua/economic/dict/861.html>.
2. Смашнюк О.В. Аналіз надходження прямих та непрямих податків до бюджету України. *Інноваційний розвиток: освіта та наука XXI століття* : зб. наук. праць «ΛΟΓΟΣ» з матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 19 червня, 2018 р. Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа», 2018. Т. 3. С. 16-22. URL: https://ukrlogos.in.ua/documents/19_06_2018_62.pdf.
3. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Цінова політика торговельного підприємства в умовах маркетингової орієнтації : монографія. Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2003. 149 с.
4. Офіційний сайт Державної фіскальної служби. URL: <http://sfs.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2018).
5. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 01.12.2018).
6. Лист ДФС від 13.10.2016 № 22286/6/99-99-15-03-02-15. URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/70252.html>.
7. Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість : Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-16> (дата звернення: 01.12.2018).
8. Лист ДФС від 02.12.2016 № 26186/6/99-99-15-03-02-1. URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/print-70592.html>.

PROBLEM ASPECTS OF THE TAX TO ADDED COST IN THE PRICE MARKETING SYSTEM

Pylypenko V.

Banking University Cherkasy Institute
Ukraine

Annotation: The essence and main aspects of pricing in Ukraine are highlighted. Value-added tax has been allocated as the main element in pricing and filling the state budget. The main aspects of selling goods and services at a price lower than cost or market price, from the point of view of value added tax, are found out.

Keywords: pricing, value added tax.

СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОПЕРАЦІЙ

Несен Ольга Валентинівна

щодоувач вищої освіти факультету обліку та податкового менеджменту
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені В.П. Гетьмана»
Україна

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти споживчого кредиту. Надано оцінку проблемам споживчого кредитування. Визначено шляхи щодо удосконалення споживчого кредитування в межах банківського бізнесу. Запропоновано ключові напрямки мінімізації ризиків надання споживчого кредитування.

Ключові слова: споживчий кредит, кредитування, банк, кредитний договір, банківська система, ризики.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

У сучасних умовах економічного розвитку споживче кредитування суттєво впливає не лише на забезпечення потреб населення, а й на загальний розвиток економіки країни в усіх напрямках господарської діяльності. Споживчий кредит займає важливе місце у пошуку шляхів виходу України з кризового стану, впливає на розвиток ефективної банківської системи та подальше удосконалення кредитних відносин банківських установ з позичальниками. Споживче кредитування відіграє суттєву роль у задоволенні потреб населення, підвищенні життєвого рівня, забезпеченні соціального захисту та розвитку. Все це зумовлює необхідність проведення глибокого дослідження та аналізу такої економічної категорії як споживчий кредит.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Значний теоретико-методологічний і практичний внесок у становлення та розвиток знань про споживче кредитування та роль споживчого кредиту в розвитку банківської системи зробили відомі вчені, серед них слід відмітити: Вовчак О.Д., Чайковський Я.І., Шаповал О.А. та інші. Проте ряд питань щодо особливостей споживчого кредиту потребує уточнення.

МЕТА СТАТТІ.

Метою написання наукової статті є здійснення неупередженого дослідження сутності споживчого кредиту, ґрунтовного аналізу проблем його видачі різними суб'єктами, визначенні можливих шляхів удосконалення процесу надання споживчого кредиту та обмеження його ризиків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Споживче кредитування є найбільш поширеним у світі видом банківського кредитування. На сьогодні в науковій літературі та законодавстві не існує єдиного підходу до визначення поняття «споживчий кредит». Трактатування споживчого кредиту наводиться в Законах України «Про споживче кредитування» та «Про захист прав споживачів»:

— споживчий кредит (кредит) грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції] [4].

Безумовно, характерними рисами споживчого кредитування є надання його на споживчі потреби на засадах поступового повернення і, як правило, з виплатою відсотка за користування кредитними

коштами. При цьому банк, який надає даний кредит не уточнює цілі кредитування у фізичної особи, тому кошти можуть бути витрачені на освіту, відпустку, лікування, ремонт чи купівлю житла, автомобіля або інших товарів як тривалого користування, так і першої необхідності. Необхідність кредитування населення на споживчі потреби обумовлюється тим, що в процесі задоволення потреб відбувається підвищення платоспроможного попиту та життєвого рівня у цілому, а також певним чином згладжується соціальна нерівновага суспільства.

Варто звернути увагу, що підставою для укладення споживчого кредиту є письмовий кредитний договір між банком і клієнтом. Даний вид кредиту надається в національній валюті, забезпечується заставою та погашається відповідно до графіка, визначеним у кредитному договорі.

Споживчі кредити можуть бути як товарними, так і грошовими, залежно від об'єкту кредитування. У першому випадку, таким об'єктом є будь-який товар або послуга, у другому – гроші. Товарний споживчий кредит надається з розстрочкою платежу на товар тривалого користування. Наприклад, в українських торговельних мережах 30–50% всіх купівель здійснюють у кредит, лідирує серед них побутова та аудіо- і відеотехніка. Близько 80% усього ринку споживчого кредитування сконцентровано у великих торговельних мережах «Фокстрот», «Ельдорадо», «Цитрус» та інші. На протипагу товарному споживчому кредиту, грошовий надається банківськими або небанківськими кредитними установами у вигляді позик фізичним особам для задоволення їх потреб [2].

З упевненістю до переваг споживчого кредиту можна віднести: збільшення сукупного платоспроможного попиту на споживчі товари й послуги, який стимулює розширення виробництва в умовах ринкової економіки, де платоспроможний попит є основним чинником економічного зростання; прискорення обігу грошових коштів, що призводить до стимулювання фінансово-банківської галузі; розширення споживчого кредиту сприяє формуванню цивілізованих відносин на споживчому ринку країни.

За умов сучасної фінансової кризи в Україні, основними проблемами банківського споживчого кредитує: розвиток інфляційних процесів, зменшення реальної заробітної плати, девальвація національної грошової одиниці, низька платоспроможність фізичних осіб, висока вартість споживчих кредитів, недостатність аналізу банківськими установами кредитоспроможності позичальників-фізичних осіб, що призводить до зростання кредитних ризиків та обсягів неповернення банківських споживчих

кредитів.

Основними заходами щодо удосконалення процесу надання споживчого кредиту можуть бути: зміна нормативно-правової бази у сфері кредитування фізичних осіб; здешевлення споживчих кредитів шляхом прив'язки відсоткової ставки за ними до облікової ставки НБУ; комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності потенційних клієнтів; забезпечення функціонування всеукраїнського бюро кредитних історій, у якому мають бути сконцентровані дані про усіх потенційних позичальників; активне використання маркетингових технологій для забезпечення зростання обсягів споживчого кредитування, створення нових кредитних продуктів для фізичних осіб [1].

Незважаючи на позитивні тенденції, у сучасній банківській практиці реального відновлення банками надання споживчих кредитів не відбувається. Слід зауважити, що з метою обмеження ризиків споживчого кредитування в Україні доцільно, по-перше, запровадити гарантування якості надання страхових послуг з боку комерційних банків. Для цього слід внести доповнення до п.48 Закону України

«Про банки і банківську діяльність», що дозволить комерційним банкам страхувати об'єкти застави [3].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що споживчий кредит надається комерційними банками фізичним особам під відсоток у тимчасове користування на умовах забезпеченості, зворотності, терміновості, платності і цільовій спрямованості. Головна проблема надання споживчого кредиту в Україні полягає у ризику, коли позичальники в наслідок несприятливої соціально-економічної ситуації не можуть своєчасно погашати споживчі кредити, а це призводить до зростання ризику неповернення кредитних коштів та зниження ліквідності банків. Для вирішення даної проблеми можна запропонувати такі шляхи вдосконалення сегменту споживчого кредитування в Україні: перегляд та вдосконалення механізму здешевлення споживчих кредитів; удосконалення процесу перевірки та аналізу позичальника; проведення навчальних тренінгів, курсів для працівників банків; удосконалення якості обслуговування, консультацій клієнтів; перегляд принципів споживчого кредитування (внесення змін до їх умов).

Список використаних джерел:

- Вовчак О.Д., Атонюк О. І. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 148-157.
- Чайковський Я.І. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. 2017. Том 27. № 1. С. 156-163.
- Шаповал О.А. Інституційні засади управління ризиками споживчого кредитування. *Економічні перспективи підприємництва в Україні* : тези доп. Всеукр. Інтернет-конф. Ірпінь : ДУФСУ, 2016. С. 381-385.
- Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 01.12.2018).
- Про споживче кредитування : Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19> (дата звернення: 01.12.2018).

CONSUMER LENDING IN UKRAINE: PROBLEMS OF PROVIDING AND DIRECTIONS OF OPERATIONS DEVELOPMENT

Nesen O.

State Higher Educational Institution «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»
Ukraine

Summary. The article deals with theoretical aspects of consumer credit. The estimation of problems of consumer lending is given. The ways of improvement of consumer lending within the banking business are determined. The key directions of minimizing the risks of providing consumer lending are proposed.

Keywords: consumer credit, lending, bank, loan agreement, banking system, risks.

СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Пальян Зінаїда Оганесівна

канд. е. наук, доцент, доцент кафедри статистики та демографії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Виноградова Дар'я Володимирівна

здобувач вищої освіти економічного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Україна

Анотація. У статті визначені основні причини розвитку старіння населення. Розглянуто сучасний стан даного процесу в Україні й акцентовано увагу на його нерівномірності у розрізі виду поселення і статі. Здійснена статистична оцінка перспектив старіння населення і визначені основні демографічні та соціально-економічні наслідки, що породжуються даним процесом.

Ключові слова: старіння населення, статеві-вікова структура, депопуляція, демографічне навантаження, надсмертність, імітаційне моделювання.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Розвиток суспільства, зростання кількості його членів залежить від наявного демографічного потенціалу, тобто категорій населення, які відповідають за його відтворення. У цьому сенсі стримуючим чинником є світова тенденція до старіння населення. Цей процес характеризується збільшенням частки людей старшого віку з одночасним скороченням частки дітей і працездатного контингенту в загальній чисельності населення. Подовження тривалості життя населення, результатом якого є розвиток демографічної старості, спричинене підвищенням рівня і якості життя, зниженням рівня смертності як в молодих групах населення, так і смертності людей старшого віку. Варто відмітити, що протягом другої половини ХХ століття спостерігається процес стійкого зниження народжуваності. На зміну кожному поколінню приходить наступне покоління меншої чисельності, частка дітей та підлітків у суспільстві неухильно знижується, що викликає структурні зрушення на користь осіб старшого віку.

Зниження народжуваності і подовження тривалості життя є основними стимуляторами старіння населення, але можна не брати до уваги інтенсивні міграційні потоки, що призводять до зміни вікових структур населення в ряді регіонів. У країнах, які приймають велике число іммігрантів, підвищення показників старіння населення може тимчасово уповільнитися, оскільки мігранти – це, як правило, особи молодого працездатного віку.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Дослідженню соціально-демографічних процесів і проблем відтворення населення присвячено чимало праць. Безпосередній аналіз старіння населення, визначення його наслідків та виокремлення перспектив розвитку можна знайти в дослідженнях міжнародних організацій, зокрема ООН та Світового банку. Серед українських науковців, які вивчають різні аспекти старіння населення необхідно відзначити фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України Аксьонову С. Ю., Крімера Б. О., Курило І. О., Лібанову Е. М., Полякову С. В., Шешенко В. С., Ткаченко Л. Г.[1]. У роботах вони висвітлюють еволюцію уявлень про феномен старіння, особливості перебігу цього процесу та його перспектив, специфіку способу життя та соціально-економічного становища літніх осіб.

МЕТА СТАТТІ.

Головною метою статті є статистичне оцінювання сучасного стану старіння населення України і визначення характеру розвитку процесу в короткостроковій перспективі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

За даними [2] Україна належить до тридцяти країн світу з найстарішим населенням. Стійке зменшення чисельності населення супроводжується підвищенням частки осіб, що досягли і перетнули перший поріг старості, у загальній його чисельності. Стрімкий характер процесу демографічного старіння в Україні більшою мірою обумовлений надзвичайно низьким рівнем народжуваності (у 2017 році на 1000 осіб середньорічної чисельності населення припадало лише 9 новонароджених), а не підвищенням тривалості життя населення у старших вікових групах. Крім того, необхідно враховувати негативний вплив прискорення міграційних процесів через дестабілізацію політичної, економічної та соціальної сфер життя. Така ситуація є досить критичною, оскільки сприяє процесу депопуляції.

Інтенсивність старіння населення за видом поселення різна. Так, на початок 2018 року частка населення, які досягли і перетнули перший поріг старості (60 років), у загальній чисельності населення в сільській місцевості становила 23,3 %, а в містах – 22,8 %. Побудовані статеві-вікові піраміди населення за типом поселення (рис. 1) показують, що структура населення в селах більшою мірою наближена до моделі стабільного населення. Тенденція до стабілізації може свідчити про вичерпання подальшого потенціалу до старіння. Наразі нагальним завданням є розвиток соціальної інфраструктури з метою створення сприятливих умов для створення сім'ї, поліпшення здоров'я і зниження смертності населення.

Існуюча конфігурація статево-вікової піраміди сільського населення є наслідком прискорення урбанізації, у тому числі, міграційними процесами переважно трудового характеру у напрямку «село – місто».

На противагу сільським мешканцям жителі міст мають достатньо високий потенціал до подальшого старіння, про що свідчить значна вікова диференціація населення міських поселень (рис. 1), насамперед, через низьку народжуваність.

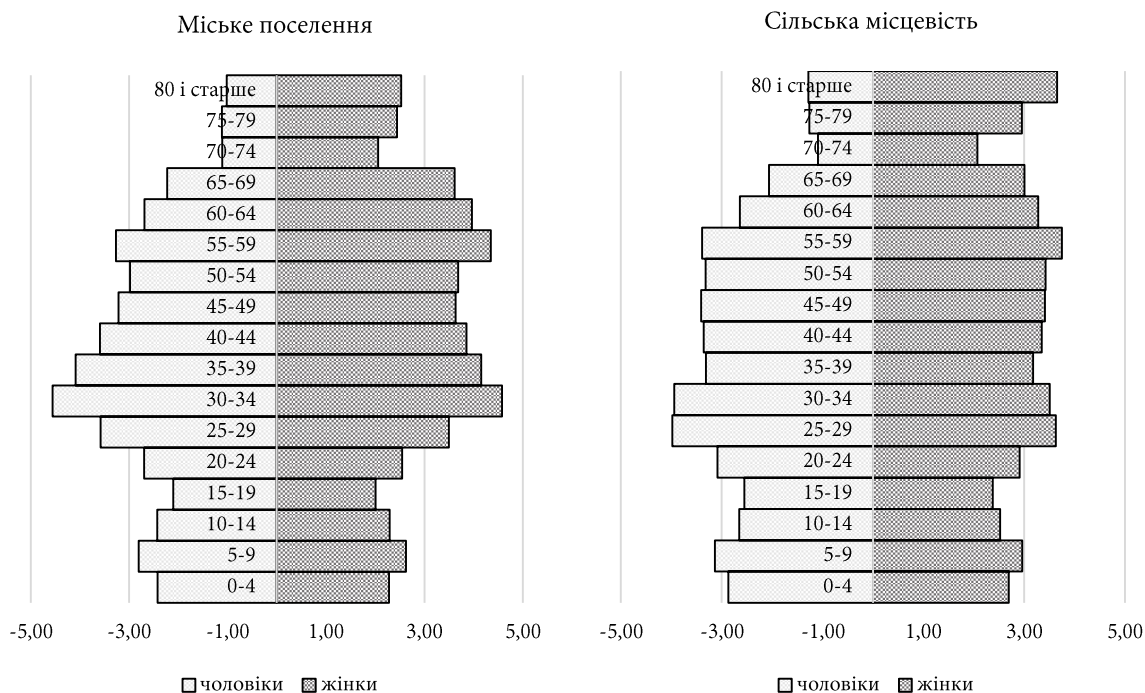

Рис. 1. Статтєво-вікові піраміди міського і сільського населення України на 01.01.2018
Дані сформовано автором на основі [3]

Незважаючи на те, що протягом останнього десятиліття «демографічне навантаження» в сільській місцевості знижується швидшими темпами, ніж в містах, станом на 01.01.2018 воно залишається вищим порівняно з міськими поселеннями на 11,5 %. Для обох типів поселень рівень демографічного навантаження більшою мірою забезпечений особами, старшими від працездатного віку: 506 і 473 особи на 1000 покоління батьків у селах і містах відповідно. Тобто підтверджується загострення соціально-економічної ситуації в країні, що викликає необхідність розширення сфери соціального забезпечення, зокрема надання послуг по догляду за людьми похилого віку, а також формування додаткових резервних фондів і проведення низки заходів для збільшення трудової активності населення у старшому віці.

В Україні спостерігається значна регіональна диференціація показників старіння населення. До «старших» областей країни відносять північні, північно-східні, східні і центральні області, до

відносно молодих – західні регіони, місто Київ, частина півдня. Станом на 01.01.2018 в Україні за значенням коефіцієнту старіння «зверху» наймолодше населення проживає в областях з найвищими показниками народжуваності: Закарпатській (17,2 %), Рівненській (17,8 %), Волинській (18,5 %). А найвищим рівнем постаріння населення вирізняються Луганська (27,8 %), Донецька (27,3 %), Чернігівська (26,5 %) області. Стрімке постаріння східного регіону спричинене розгортанням збройного конфлікту і втратою частини території. Внаслідок політичної та економічної нестабільності підвищуються показники смертності та міграційного руху, знижується рівень народжуваності.

Однією з особливостей перебігу процесу демографічного старіння в Україні є значний статевий дисбаланс у складі літнього населення, який зростає з віком (табл. 1). Так, серед осіб, які досягли третього порогу старості (довголіття) на 100 чоловіків припадає 262 жінки.

Таблиця 1

Чисельність населення літнього віку в Україні за статтю та окремими віковими групами станом на 01.01.2018

Вікові групи, років	Чисельність населення, тис. осіб		Чисельність жінок на 100 чоловіків
	Чоловіки	Жінки	
60-64	1128,9	1583,6	140
65-69	918,2	1446,3	156
70-74	465,7	870,9	187
75-79	489,8	1098,5	224
80 і старше	463,6	1214,3	262
В цілому	3466,2	6213,6	179

Дані сформовано автором на основі [3]

Істотно відрізняються за статтю і показники постаріння в Україні (рис. 2). Вони є наслідком значного розриву між середньою очікуваною тривалістю життя жінок (76,8 років) і чоловіків (68,0 років) у 2017 р., що спричинене явищем надсмертності. Надсмертність чоловіків в Україні є результатом, по-перше, більшого поширення

зайнятості у шкідливих та небезпечних умовах праці, а по-друге, надмірного зловживання алкоголем і паління. Станом на початок 2018 року частка осіб, що досягли і перетнули перший поріг старості, є найбільшою серед жінок сільської місцевості (28,4 %), а наймолодшими є чоловіки, які проживають в селах (17,6 %).

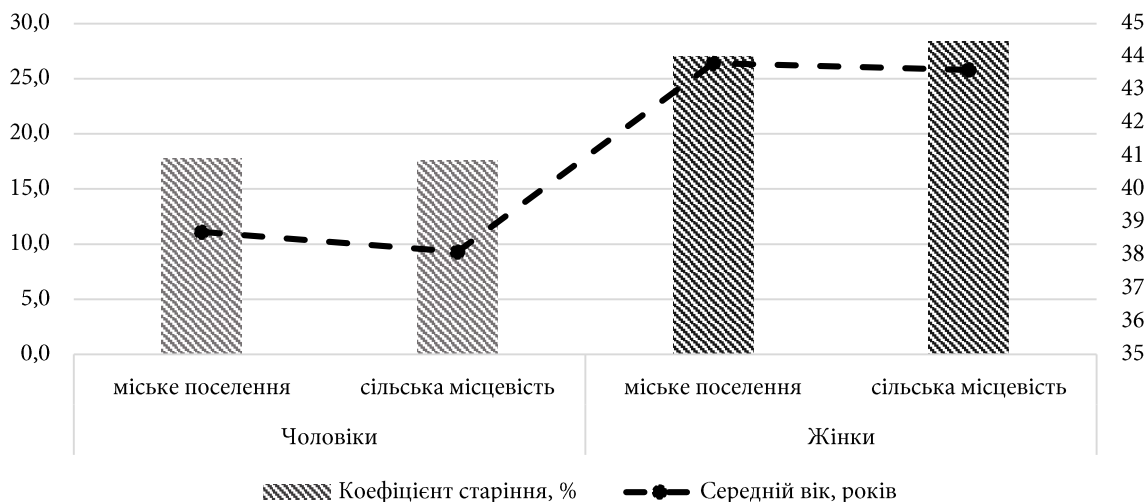

Рис. 2. Показники постаріння населення за статтю і типом поселення в Україні станом на початок 01.01.2018

Дані сформовано автором на основі [3]

Уявлення про те, яким чином в короткостроковій перспективі розвиватиметься процес демографічного старіння в Україні, дають результати імітаційного моделювання (табл. 2). Розрахунки проводилися для населення країни без урахування тимчасово окупованої АР Крим, м. Севастополя та частини територій в Донецькій та Луганській областях. Побудова прогнозів будувалася на припущеннях, що народжуваність в Україні і надалі знижуватиметься із середньорічними темпами скорочення в 2,4 %, середня очікувана тривалість життя помірно зростатиме (середньорічний темп приросту складатиме 0,2 %), а сальдо зовнішньої міграції залишиться сталим на рівні 2017 року.

Скорочення загальної чисельності населення

супроводжуватиметься поглибленням постаріння і чоловічого, і жіночого населення, а також підвищенням показників довголіття. Частка осіб, що досягли перетнули перший поріг старості, у 2020 році в Україні становитиме для чоловічого населення 18,7 %, для жіночого – 28,5 %. Як наслідок, відбуватиметься скорочення чисельності осіб працездатного віку, що призведе до підвищення показників демографічного навантаження, загострення ситуації на ринку праці та збільшить навантаження на Пенсійний фонд та соціальне забезпечення. Попри наявну тенденцію до урівноваження чисельності чоловіків і жінок, зокрема, за рахунок скорочення чисельності жінок дітородного віку, і надалі можна буде спостерігати значні статеві розбіжності в структурі літніх людей.

Таблиця 2

Прогнозні характеристики старіння населення України в розрізі статі

Показник	Факт 2017	Прогнозні оцінки		
		2018	2019	2020
Чисельність населення, тис. осіб	42,217	41,901	41,618	41,309
чоловіки	19,558	19,420	19,295	19,157
жінки	22,659	22,481	22,323	22,152
Медіанний вік, років	40,8	41,0	41,2	41,5
чоловіки	37,6	38,1	38,4	38,7
жінки	43,9	43,9	44,2	44,4
Коефіцієнт старіння, %	22,9	21,6	22,0	22,4
чоловіки	17,7	17,9	18,2	18,7
жінки	27,4	27,6	28,0	28,5
Коефіцієнт довголіття, %	4,0	4,0	4,1	4,2
чоловіки	2,3	2,3	2,4	2,4
жінки	5,4	5,5	5,7	5,8

Дані сформовано автором на основі [3]

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Сучасний характер процесу демографічного старіння в Україні спричинений особливостями динаміки процесів природного руху та інтенсифікацією міграційних потоків. Крім того, спостерігається значна диференціація рівня постаріння населення в територіальному розрізі і за статтю. Попри те, що рівень постаріння населення сільської місцевості є вищим, ніж серед мешканців міст, потенціал даного процесу є вичерпним. Для міського населення поглиблення постаріння наразі необмежене, перш за все, через низьку народжуваність. Основним чинником, що викликає розбіжності в показниках старіння чоловіків та жінок, є надсмертність. Насьогодні в Україні найстаршим є жіноче населення, що проживає в селах, а наймолодшим – чоловіки сільської

місцевості. Проведені короткострокові перспективні розрахунки свідчать про поглиблення демографічної кризи в Україні. Постаріння чоловічого та жіночого населення викликає низку труднощів соціально-економічного характеру, що вимагають додаткових досліджень. Зокрема, збільшення контингенту пенсіонерів супроводжується скороченням чисельності зайнятого населення, які є основними платниками податків – джерелом надходжень до державного бюджету. Прогресуюче старіння вимагає проведення низки заходів, спрямованих на збільшення посиленої трудової активності населення у старшому віці, у тому числі, продовження навчання («освіта третього віку») і залучення до громадської діяльності, оскільки літні працівники володіють таким рядом переваг, як: кваліфікація, практичні навички, досвід і зрілість.

Список використаних джерел:

1. Населення України. Імперативи демографічного старіння : монографія. Київ : ВД «АДЕФ-Україна, 2014. 288с.
2. World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2017. URL: <http://www.un.org/en/sections/issues-depth/ageing/> (дата звернення 18.11.2018).
3. Населення України: чисельність і склад населення. Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp (дата звернення 18.11.2018).

STATISTICAL ASSESSMENT OF THE PROSPECTS OF THE POPULATION AGEING IN UKRAINE

Palian Z., Vynohradova D.

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Ukraine

Summary. The article defines the reasons of population ageing. The current situation of this process in Ukraine is considered and attention is paid to its unevenness in terms of the type of settlement and sex. The statistical assessment of the prospects of the ageing is carried out and the main demographic and socio-economic consequences generated by this process are determined.

Keywords: *population ageing, age and sex structure, depopulation, demographic burden, mortality, simulation.*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЗАХОДИ СТИМУЛЮВАННЯ КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Москальов Анатолій Альфієвич

старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва
Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Стельмах Яна Василівна

здобувач вищої освіти факультету обліку, фінансів та економічної діяльності
Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Україна

Анотація. У статті досліджено механізм кредитування фізичних осіб в Україні, зокрема, проведено моніторинг обсягів та структури кредитування фізичних осіб за 2013-2017 роки та проведено аналіз структури кредитування фізичних осіб у розрізі валют, у яких отримано кредитні кошти. З метою більш детального аналізу стану споживчого кредитування сформовано групу із восьми найбільших банків України та проаналізовано частку і структуру кредитів фізичним особам у структурі кредитного портфеля цих банків.

Ключові слова: банк, кредитування, облікова ставка, кредит, споживання.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

У сучасних економічних умовах в Україні кредитування фізичних осіб набирає все більшої популярності. Практика показує, що доходів, які отримує середньостатистичний українець, вистачає лише на предмети першої необхідності.

Але їх не завжди достатньо, щоб мати змогу придбати речі довгострокового використання. Саме споживче кредитування дає змогу задовольняти потреби населення у товарах довгострокового вжитку. А одним з важливих чинників, який впливає на розвиток споживчого кредитування є розвиток діяльності банків щодо обслуговування приватних осіб.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

У світовій та вітчизняній науковій літературі питання кредитування фізичних осіб досліджують такі науковці: І. Б. Охрименко [1] – дослідження перспектив кредитування фізичних осіб; Т. В. Паєнтко, З. В. Савельєва [2, с. 40-43] – дослідження тенденцій попиту фізичних осіб на банківські послуги; Л. Добрик, Т. Лосева, І. Онуфрійчук [3, с. 369-372] – дослідження загальних питань у сфері споживчого кредитування; Т. Ф. Григораш, С. С. Пільгуй [4, с. 119-124] – дослідження сучасних аспектів кредитування банками України, зокрема проблем кредитування фізичних осіб; О. О. Процик, А. О. Войнаровська [5, с. 26-29] – дослідження шляхів удосконалення сучасного кредитування фізичних осіб; В. М. Шумелда [6, с. 310-316] – дослідження структури кредитування фізичних осіб в Україні тощо.

МЕТА СТАТТІ.

Основною метою статті є дослідження кредитування фізичних осіб в Україні, проведення аналізу обсягу та структури кредитування фізичних осіб за 2013-2017 роки, дослідження структури кредитування фізичних осіб найбільшими банками України, розроблення рекомендацій щодо розвитку кредитування фізичних осіб, спрямованих як на активізацію банківської діяльності, так і на стимулювання фізичних осіб до користування кредитними ресурсами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Одним з ключових місць серед фінансових механізмів економічного стимулювання і стабільного розвитку економіки посідає банківське кредитування. Банківське кредитування має значний соціально-економічний ефект. За рахунок фінансово-кредитних інструментів максимізуються активи різних суб'єктів ринку – від окремого громадянина і

сім'ї до держави в загальному.

За допомогою кредитування здійснюється інвестування реального сектора економіки та збільшення його капіталу і внаслідок цього забезпечується стабільне зростання доходів у різних галузях економіки. На сучасному етапі надзвичайно актуальним залишається питання піднесення економічного стану країни, подальший розвиток кредитування населення, оскільки соціально-економічний рівень їх життя є досить низьким.

Розвиток та становленням банківської справи відбувається паралельно зі розвитком кредитування фізичних осіб.

Вони в сукупності відіграють важливу роль у розвитку цивілізованих відносин на ринку фінансового забезпечення та споживання, виконуючи свою головну функцію – підвищення купівельної спроможності населення та його життєвого рівня.

Банківський кредит для фізичних осіб є формою економічних відносин між банком та позичальником, яка передбачає надання населенню на умовах повернення, строковості та платності нагромаджених в банку тимчасово вільних грошових ресурсів.

У стабільно функціонуючій економіці має місце досить жорстка міжбанківська конкуренція за кредитне обслуговування клієнтів.

Можна виділити основні особливості банківського кредитування фізичних осіб:

- позичальник самостійно обирає банк, з яким він хотів би укласти договір. Фізична особа має право одночасно брати позики в різних банках;
- банківський кредит надається тільки при умові укладенні кредитного договору;
- всі питання, що постають з приводу кредитування, безпосередньо вирішуються між банком і позичальником;
- згідно з вимогами договором кожний із суб'єктів кредитних відносин бере на себе певні зобов'язання;

Основними видами банківського кредитування фізичних осіб є надання позики для потреби купівлі товарів тривалого користування (споживчий), для купівлі житла (іпотека) та для купівлі транспортних засобів.

Банки приділяють значну увагу кредитуванню фізичних осіб, розробляють все нові кредитні продукти, постійно диверсифікують умови кредитування, займаються лібералізацією ставлення до клієнтів. Обсяги кредитів, які були надані фізичним особам України протягом 2013- 2017 років наведено у табл. 1.

За даний період спостерігається значне зменшення обсягів кредитування фізичних осіб у всіх видах

кредитування. Першопричиною цього є економічна криза в країні та непрогнозованість майбутніх доходів, що є джерелом погашення кредитів. Другою причиною зменшення обсягів кредитування

фізичних осіб стало різке зменшення кількості банків, що функціонують в Україні, і відповідно, спроможності банківської системи задовольнити попит фізичних осіб на кредитні ресурси.

Таблиця 1

Обсяги кредитування фізичних осіб за 2013-2017 рр., млн. грн.

Роки	Усього	Споживчі кредити	На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	Іпотечні кредити	Інші кредити
2013	193529	137346	51447	56270	4736
2014	211215	135094	71803	72156	4138
2015	174869	104879	66169	60215	3821
2016	16333	101528	58549	60265	3255
2017	174182	122066	48172	38601	3944

Джерело: сформовано авторами за даними [7].

Розглянемо динаміку кредитування фізичних осіб у розрізі видів валют (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги кредитування фізичних осіб за видами валют за 2013-2017 рр.

Валюта кредиту	2013		2014		2015		2016		2017		Базисні струк- турні зміни, %
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
Споживчі кредити											
Гривня	108224	78,8	95763	70,9	66662	63,56	64859	63,88	66106	64,5	-14,3
Долар США	27657	20,1	37357	27,64	36268	34,90	34901	34,38	34668	33,8	13,7
Євро	939	0,68	1168	0,86	1140	1,09	1034	1,02	1048	1,0	0,4
Рос. рубль	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Інші	525	0,38	807	0,6	809	0,77	734	0,72	741	0,7	0,3
Всього:	137346	100	135094	100	104879	100	101528	100	102563	100	-
На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості											
Гривня	13685	26,6	11310	15,75	11001	16,63	9718	16,6	9589	19,9	-6,7
Долар США	36040	70,05	57873	80,6	52203	78,89	46516	79,45	36374	75,5	5,5
Євро	736	1,43	1102	1,53	917	1,39	808	1,38	961	2,0	0,5
Рос. рубль	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0
Інші	984	1,91	1518	2,11	2049	3,1	1506	2,57	1246	2,6	0,7
Всього:	51447	100	71803	100	66169	100	58549	100	48172	100	-
Іпотечні кредити											
Гривня	18641	33,13	16167	22,41	14884	24,72	13263	22,01	9901	25,6	-7,5
Долар США	35691	63,43	53311	73,88	42797	71,07	44267	73,45	26931	69,7	6,4
Євро	854	1,52	1204	1,67	969	1,61	923	1,53	868	2,33	0,7
Рос. рубль	2	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0
Інші	1082	1,92	1473	2,04	1565	2,6	1812	3,01	901	2,37	0,4
Всього:	56270	100	72156	100	60215	100	60265	100	38601	100	-
Інші кредити											
Гривня	3772	79,65	3003	69,55	2389	62,5	2132	65,5	3261	82,7	3,0
Долар США	852	17,99	1179	27,3	1324	34,65	1050	32,26	601	15,2	-2,7
Євро	104	2,19	117	2,71	93	2,43	64	1,97	75	1,9	-0,2
Рос. рубль	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші	8	0,17	18	0,42	15	0,39	8	0,25	6	0,2	-0,1
Всього:	4736	100	4318	100	3821	100	3255	100	3944	100	-

Джерело: сформовано та розраховано авторами за даними [7]

Лише у 2017 році починається незначне зростання споживчого кредитування порівняно з 2015-2016 рр., що є першим проявом стабілізації доходів населення після фінансової кризи 2014-2015 рр. в Україні.

Проте ще спостерігається страх населення взяття кредитів на придбання, будівництва та реконструкцію нерухомості. Це можна пояснити різким спадом індексу економічних стану населення

і більш жорсткою грошово-кредитною політикою через намагання Національного банку утримати стабільний валютний курс. Зіткнувшись з проблемою жорсткого скорочення ліквідності банки були змушені підняти ставки за позиками і встановити обмеження на нові обсяги кредитування.

Одними з основних факторів, які гальмують відновлення кредитування є високий рівень

невизначеності щодо подальшого економічного розвитку та лімітоване коло надійних позичальників. Проте на сучасному етапі банки прогнозують зростання попиту на кредити фізичним особам. Населення потребує кредитних коштів постійно, але враховуючи, що в умовах кризи кредитування було мінімальним, сформувався відкладений попит на кредити.

За 2013-2017 роки найбільше змін відбулося у частці кредитування фізичних осіб у національній валюті: – на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості обсяг кредитів зменшився на 6,68% (з 26,5% у 2013 році до 19,90% у 2017 році); – за споживчими кредитами зниження обсягів кредитування склало 14,2% (78,7% у 2013 році, 64,4% – у 2017 році.); за іпотечними кредитами обсяги кредитування зменшилися з 33,12% у 2013 році до 25,64% у 2017 році, тобто на 7,47%. І лише за іншими кредитами у національній валюті питома вага зростає на 3,02% (з 79,64% у 2013 році до 82,67% у 2017 році).

Також спостерігається незначне зростання питомої ваги кредитів фізичним особам у доларах США та євро. Це зумовлено тим, що за аналізований період різко змінився валютний курс гривні і об'єктивно зростання кредитування фізичних осіб у іноземній валюті не відбувалося – відбувався перерахунок вже наданих кредитів за новим курсом валют. Тому можна стверджувати, що обсяги кредитування фізичних осіб за 2013-2017 роки зменшилися у розрізі всіх валют кредиту.

Внаслідок зростання частки проблемних кредитів, банки змушені постійно посилювати контроль за дотриманням умов кредитування, своєчасністю погашення тіла кредиту та процентів за його користування, фінансовим станом позичальника, наявністю та зміною вартості та якості забезпечення за кредитом тощо. Розглянемо структуру кредитування фізичних осіб найбільшими банками України у 2017 році (табл. 3).

Таблиця 3

Структуру кредитування фізичних осіб найбільшими банками України у 2017 р.

Банки	Частка кредитів фізичним особам у кредитному портфелі банку, %	Споживчі кредити, %	Іпотечні кредити, %	Кредити через кредитні картки, %	Автокредити, %	Інші кредити, %
АТ КБ «ПРИВАТБАНК»	74,21	3,39	28,69	63,03	0,84	4,06
АТ «Ощадбанк»	9,31	23,29	21,65	32,88	7,35	14,8
АТ «Укрексімбанк»	2,31	41,58	47,57	6,12	0,34	4,39
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	38,30	53,09	29	15,89	1,77	0,25
АТ «Укргазбанк»	26,41	20,15	16,98	53,64	3,66	5,57
АТ «Креді Агріколь Банк»	15,66	93,28	3,08	н/д	3,36	0,28
ПАТ «ОТП Банк»	51,13	46,14	53,74	н/д	н/д	0,11
ПАТ «Кредобанк»	58,47	76,34	23,66	н/д	н/д	н/д

Джерело: розраховано авторами за даними офіційних сайтів банків

З даних табл. 3 бачимо, що найбільш активно кредитування фізичних осіб з-поміж розглянутих банків здійснює АТ КБ «Приватбанк»: частка кредитів фізичним особам у кредитному портфелі становить 74,21%, при цьому кредити здебільшого видані через кредитні картки (63,03% загального обсягу кредитів фізичним особам).

У кредитних портфелях ПАТ «ОТП Банк» та ПАТ «Кредобанк» кредити фізичним особам становлять відповідно 51,13% та 58,47%. Але, різною є структура кредитування фізичних осіб цими банками. Так, у ПАТ «ОТП Банк» 53,74% становлять іпотечні кредити та 46,14% споживчі кредити. У ПАТ «Кредобанк» структура кредитування фізичних осіб відповідно склала 23,66% і 76,34%.

Узагальнюючи, можемо зробити висновок, що банки акцентують свою увагу на споживчому кредитуванні фізичних осіб, а такі банки, як АТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк», АТ «Креді Агріколь Банк» не розглядають кредитування фізичних осіб як пріоритетний напрям розміщення кредитних ресурсів. АТ «Райффайзен Банк Аваль» та АТ «Укргазбанк», що надали фізичним особам 38,30% та 26,41% від свого кредитного портфеля є тією перехідною групою банків, що має перспективи як розвитку кредитування фізичних осіб, так і скорочення його обсягів у майбутньому.

Високий ризик неповернення коштів внаслідок неплатоспроможності позичальника є основною

причиною низької зацікавленості банків у кредитуванні фізичних осіб. Про зростання цього ризику свідчить зростання частки проблемних кредитів у кредитному портфелі банків. З метою стимулювання кредитування фізичних осіб банками необхідно:

- удосконалити методики оцінювання майбутньої платоспроможності позичальника та чіткого переліку санкцій за неповернення кредитних ресурсів;
- розробити перелік адміністративних законодавчо закріплених заходів, що вживаються до позичальника у разі порушення ним умов кредитного договору із чітким виокремленням критеріїв, що зумовлюють застосування тих чи інших заходів;
- удосконалити систему контролю за використанням та поверненням кредитних ресурсів позичальником банку.
- з точки зору стимулювання фізичних осіб до використання кредитних ресурсів необхідно:
- стабілізувати доходи населення та сприяти стабільності купівельної спроможності цих доходів;
- максимізувати рівень зайнятості населення;
- сприяти підвищенню рівня життя населення.

Як бачимо, усі заходи щодо стимулювання фізичних осіб до користування кредитами зводяться до загальнодержавного впливу на

економіку, спрямованого на економічне зростання та підвищення добробуту населення. Тому задля поточного зростання обсягів банківських кредитів фізичним особам, у першу чергу, потрібно впливати на банки, заохочуючи їх до кредитування фізичних осіб, розроблення нових кредитних програм та кредитних продуктів, тощо, а от довгострокового зростання кредитування фізичних осіб можна досягти тільки завдяки позитивним макроекономічним змінам.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Важливе місце у системі активних банківських операцій посідає кредитування фізичних осіб. Безперервна потреба населення у залученні кредитних ресурсів зумовлена невідповідністю їхніх доходів та витрат. Саме завдяки кредитуванню

фізичних осіб вдається усунути таку невідповідність між потребами та наявними ресурсам. Тому гостро постає питання розвитку кредитування фізичних осіб банками. Насамперед потрібно сприяти покращенню макроекономічної ситуації, а також розробляти альтернативні підходи до фінансування потреб населення. Удосконалення роботи з кредитування фізичних осіб повинно здійснюватися за різними напрямками, зокрема, такими як: вдосконалення аналізу та контролю ризиків банку, вдосконалення методики формування страхового резерву при роботі з проблемними кредитами, розмежування функцій в кредитному процесі та вдосконалення методології обліку кредитних операцій.

Список використаних джерел:

1. Охрименко І. Б. Споживчий кредит в Україні: реалії та перспективи розвитку. Автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана. К. 2015. 21 с.
2. Паєнтко Т. В., Савельєва З. В. Сучасні тенденції банківського кредитування фізичних осіб в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 40–43.
3. Добрик Л., Лосева Т., Онуфрійчук І. Споживчий банківський кредит в Україні: ресурсне забезпечення та ефективність. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8. Ч. 1. С. 369–372.
4. Григораш Т. Ф., Пільгуй С. С. Банківське кредитування в Україні: сучасний стан, основні проблеми та шляхи їх вирішення. *Економічний простір*. 2012. № 62. С. 119–124.
5. Процик О. О., Войнаровська А. О. Сучасний стан кредитування фізичних осіб в Україні та шляхи його удосконалення. *Наука й економіка*. 2016. Вип. 2. С. 26–29.
6. Шумелда В. М. Сучасні тенденції розвитку банківського кредитування фізичних осіб в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 8. С. 310–316.
7. Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2018).

THE MODERN STATE AND ACTIVITIES OF STIMULATION INDIVIDUAL CREDITING IN UKRAINE

Moskalev A., Stelmakh Y.

Chernivtsi Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics
Ukraine

Summary. The article deals with crediting of individuals in Ukraine. In particular, the volumes and structure of individual crediting for 2013-2017 were analyzed. The structure of individual crediting by currency of credit was investigated. For the purpose of more thorough analysis, a group of eight largest banks of Ukraine was formed and analyzed the share and structure of individual credits in the structure of these banks' credit portfolios.

Keywords: bank, crediting, discount rate, loan, stimulation.

СУЧАСНИЙ СТАН МЕДІЙНОГО РЕКЛАМНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Кузьменко Лоліта Віталіївна

здобувач вищої освіти економічного факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: канд. е. наук, доцент, доцент кафедри статистики та демографії Заєць С.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Україна

Анотація. У статті здійснено аналіз сучасного стану медійного рекламного ринку України. Досліджено динаміку обсягу складових рекламного медіаринку: ТВ-реклами, реклами у пресі, радіореклами, out-of-home media, реклами в кінотеатрах, digital-реклами за 2013 – 2017 рр. Виявлено тенденції та пріоритети розвитку сегментів медійного рекламного ринку.

Ключові слова: рекламний ринок, медійний ринок, ТВ-реклама, реклама в пресі, радіореклама, out-of-homemedia, реклама в кінотеатрах, digital-реклама.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

В сучасних умовах динамічного та висококонкурентного ринку дедалі важливішого значення набуває реклама. Сьогодні без активного рекламування свого товару виробникам важко досягти високих показників збуту, і тому у зв'язку з потребою виробників у рекламних послугах жваво розвивається рекламний ринок. Для успішного ведення бізнесу в нашій державі підприємцям необхідно розуміти тенденції розвитку реклами в Україні й виявляти найбільш перспективні та дієві способи реклами для подальшого застосування їх у власній діяльності. Саме тому актуальним є дослідження напрямів та механізмів функціонування вітчизняного ринку рекламних послуг.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Аналіз рекламного ринку України став предметом дослідження в працях Вакалюка А.В., Вітренка А.О., Горової К.О., Гохберга О.Ю., Крепак А.С., Лазебника М.Р., Метеленко Н.Г., Мушкало І.М., Романишин С.Б.,

Ромата Є.В., Тимошика М.М., Хацера М.В., Шульгіної Л.М. та ін. Однак український ринок медійної реклами розвивається дуже динамічно, ситуація на ньому постійно змінюється і вимагає швидкого прийняття рішень щодо доцільності вкладання коштів рекламодавців у ті чи інші рекламні засоби. Саме тому постає необхідність у дослідженні сучасного стану вітчизняного медійного рекламного ринку.

МЕТА СТАТТІ – характеристика сучасного стану медійного рекламного ринку України і тенденцій його розвитку за 2013 – 2017 рр.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Вимірюванням та прогнозуванням обсягу ринку рекламних послуг України займаються експерти Всеукраїнської рекламної коаліції (ВРК) – найбільшого громадського об'єднання рекламної індустрії України. Нижче подано структуру медійного рекламного ринку, якою керується ВРК у своїх дослідженнях (рис. 1).

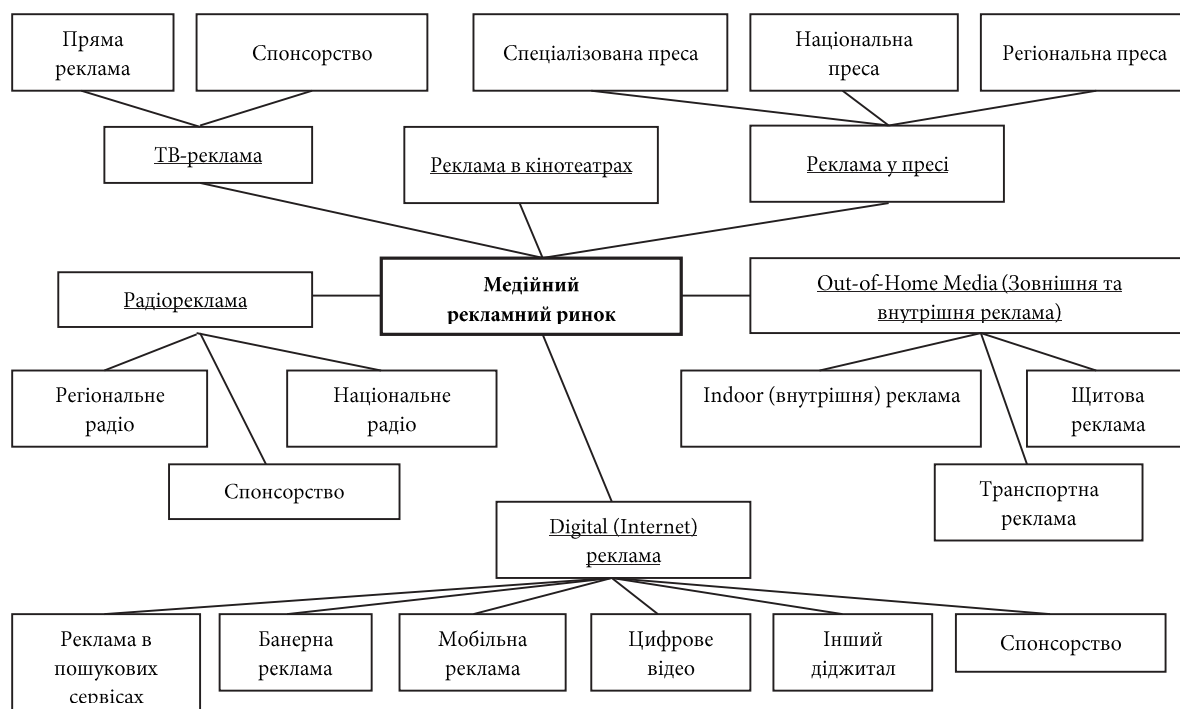

Рис. 1. Сегменти медійного рекламного ринку, що досліджуються Всеукраїнською рекламною коаліцією
Дані сформовано автором на основі [1]

У 2013 р. витрати на рекламу на ринку становили 11,4 млрд грн, а в 2017 р. – 16,2 млрд грн. Таким чином, обсяг ринку зріс в 1,4 раза. Проте в 2014

р. спостерігалось падіння обсягу рекламного медіаринку, пов'язане з фінансово-економічною та політичною кризою в Україні. Ситуація покращилася

лише з 2016 р. Позитивна динаміка обсягу медійного рекламного ринку України, на думку експертів ВРК, повинна зберегтися і в 2018 р. із показником у 24,3 млрд грн.

На рис. 3 відображено динаміку обсягів медійного рекламного ринку України за сегментами в 2013 – 2017 рр. із прогнозом на 2018 р.

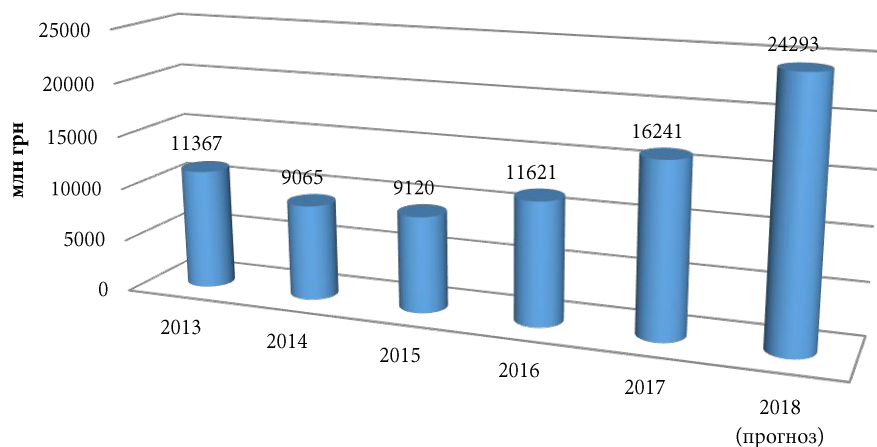

Рис. 2. Динаміка обсягів медійного рекламного ринку України за 2013 – 2017 рр. та прогноз на 2018 р., млн грн
Дані сформовано автором на основі [3-5]

У 2013 р. витрати на рекламу на ринку становили 11,4 млрд грн, а в 2017 р. – 16,2 млрд грн. Таким чином, обсяг ринку зріс в 1,4 раза. Проте в 2014 р. спостерігалось падіння обсягу рекламного медіаринку, пов'язане з фінансово-економічною та політичною кризою в Україні. Ситуація покращилась лише з 2016 р. Позитивна динаміка обсягу медійного

рекламного ринку України, на думку експертів ВРК, повинна зберегтися і в 2018 р. із показником у 24,3 млрд грн.

На рис. 3 відображено динаміку обсягів медійного рекламного ринку України за сегментами в 2013 – 2017 рр. із прогнозом на 2018 р.

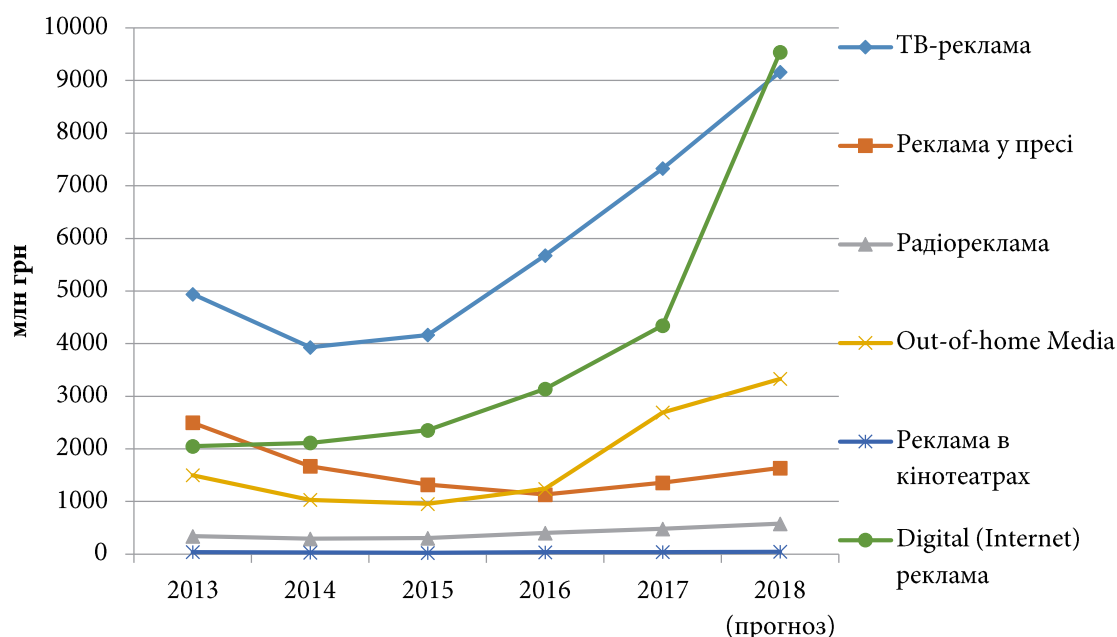

Рис. 3. Динаміка обсягів медійного рекламного ринку України за сегментами в 2013 – 2017 рр. та прогноз на 2018 р., млн грн
Дані сформовано автором на основі [3-5]

Найбільш прибутковим видом рекламного бізнесу в Україні є телевізійна реклама. Телебачення впродовж 2013 – 2017 рр. залишалось основним медіаканалом, на який рекламодавці витрачали найбільше грошей. Так, на ТВ-рекламу в 2017 р. припадало 45,1% всіх рекламних витрат.

За останні два роки на українському рекламному медіаринку починає бурхливіше розвиватися digital-реклама: витрати на Інтернет-рекламу в 2013 – 2017

рр. зросли більш ніж вдвічі (з 2,1 млрд грн до 4,3 млрд грн). Також досить інтенсивно зростає ринок out-of-home реклами: обсяг рекламних послуг зріс в 1,8 раза в 2017 р. порівняно з 2013 р. (з 1,5 млрд грн до 2,7 млрд грн). Негативну тенденцію при цьому демонструє ринок реклами в пресі: витрати на рекламу в друкованих ЗМІ за 2017 р. (1,4 млрд грн) становлять лише 54% від витрат 2013 р. (2,5 млрд грн).

Загалом слід зазначити, що криза 2014 р. позначилася на всіх сегментах ринку (при цьому досить оманливо виглядає зростання digital-реклами, враховуючи падіння курсу гривні). У 2015 р. незначно зросли витрати на ТВ-рекламу, digital-рекламу та радіорекламу, водночас інші сегменти рекламного медіаринку продовжили падіння. З 2016 р. усі сегменти ринку демонструють інтенсивне зростання, окрім реклами в пресі, обсяг якої впав до найнижчого показника за останні роки. Позитивна тенденція продовжилася і в 2017 р., і, нарешті, обсяг реклами в пресі також почав зростати: незважаючи на те, що загалом преса втрачає свою аудиторію та рекламодавців, вона залишається головним медіаканалом для luxury-брендів [6].

У 2017 р. порівняно з 2013 р. структура рекламного медіаринку України змінилася в середньому на 4,6 в.п. (за лінійним коефіцієнтом структурних зрушень), або на 6,8 в.п. (за квадратичним коефіцієнтом структурних зрушень). При цьому найбільші зміни відбулися в друкованій рекламі (частка зменшилася на 13,7 в.п.) та digital-рекламі (частка зросла на 8,8 в.п.). Це вплинуло на топ-3 сегменти вітчизняного рекламного медійного ринку: якщо в 2013 р. перше місце посідала ТВ-реклама, друге – реклама у пресі, а третє – digital-реклама, то в 2017 р. ТВ-реклама залишилася на першому місці, на друге місце вийшла digital-реклама, а третє місце дісталось out-of-home media. Аналіз структурних зрушень на ринку реклами за 2013 – 2017 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Структура та структурні зрушення в медійному рекламному ринку України за 2013 – 2017 рр.

Сегменти рекламного медійного ринку	Частка на ринку, %		Зміни в структурі, в.п.	Модулі відхилень	Квадрати відхилень
	2013	2017			
ТВ-реклама	43,4	45,1	1,7	1,7	2,89
Реклама у пресі	22,0	8,3	-13,7	13,7	187,69
Радіореклама	3,0	3,0	0,0	0,0	0,00
Out-of-home Media	13,2	16,6	3,4	3,4	11,56
Реклама в кінотеатрах	0,4	0,2	-0,2	0,2	0,04
Digital (Internet) реклама	18,0	26,8	8,8	8,8	77,44
Разом	100,0	100,0	0,0	27,8	279,62

Складено автором за даними [3-5].

Досить оптимістичним виглядає прогноз обсягів рекламного медіаринку України від ВРК на 2018 р.: передбачається зростання загальних витрат на ринку в 1,5 раза порівняно з попереднім роком. Найбільш сміливим виглядає припущення, що в 2018 р. обсяг digital-реклами зросте в 2,2 раза порівняно з попереднім роком, внаслідок чого перевищить обсяг ТВ-реклами в 1,04 раза [5]. Це відповідає глобальній тенденції, результатом якої стало те, що в 2017 році світові витрати на digital-рекламу перевищили витрати на ТВ-рекламу в 1,17 раза [7]. Однак наскільки швидко український рекламний медіаринок наздожене глобальний і чи збудеться прогноз експертів наступного року, покаже час.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Підсумовуючи вищенаведене, слід відзначити, що класифікація медійної реклами, якою керується ВРК в своїх дослідженнях, є актуальною і такою, що коректно відображає стан вітчизняного рекламного медіаринку.

У результаті проведеного аналізу виявлені такі тенденції медійного рекламного ринку України:

- у 2014 – 2015 рр. відбулося падіння ринку рекламних послуг України через фінансово-економічну та політичну кризу, окупацію територій АР Крим та Донбасу;
- з 2016 р. рекламна індустрія демонструє високі темпи зростання через загальне поживлення в економіці України, що дає підстави очікувати подібного зростання і в найближчій перспективі;
- відбувається бурхливе зростання обсягів digital-реклами при одночасному сповільненні зростання обсягів ТВ-реклами, що відповідає

світовій тенденції. Digital-реклама є більш ефективною, таргетованою та має властивість зворотного зв'язку зі споживачем. ТВ-реклама ж є дороговартісною і такою, що може викликати негативне сприйняття споживачем;

- спадний тренд обсягів реклами в пресі. Через зменшення кількості друкованих ЗМІ та низьке охоплення аудиторії пресою рекламодавці відмовляються від реклами в пресі та переходять на альтернативні засоби реклами: digital-рекламу, ТВ-рекламу, out-of-home рекламу. Проте через відносно покращення добробуту українців за останні два роки, особливо, найбагатших верств населення, реклама преміальних брендів є досить ефективною саме в пресі;
- стійке зростання витрат на out-of-home media відбувається через здешевлення розміщення такої реклами й урізноманітнення видів носіїв реклами;
- сегмент радіореклами розвивається стабільно. Реклама на цьому медіаканалі є порівняно дешевою, до неї часто звертаються ті виробники, продукція яких підпадає під заборону на рекламу через інші носії (зокрема, виробники алкогольних напоїв);
- застій на ринку реклами в кінотеатрах пов'язаний із слабозвиненим ринком кінотеатрів, низькою кількістю екранів у них та низьким рівнем доходів українців.

У подальших дослідженнях доцільно висвітлювати тенденції розвитку ринку медійної реклами в межах кожного сегменту та здійснювати міжнародні порівняння.

Список використаних джерел:

- Всеукраїнська рекламна коаліція. Підсумки року 2017. URL: http://vrk.org.ua/docs/AnnualRep2017_All-Ukrainian%20Advertising%20Coalition.pdf (дата звернення: 11.11.2018).
- Всеукраїнская рекламная коалиция. Итоги 2013. URL: <http://vrk.org.ua/docs/2013AnnualReport.pdf> (дата звернення: 11.11.2018).

Объем рекламного рынка Украины 2014 и прогноз объемов рынка 2015. Экспертный прогноз Всеукраинской рекламной коалиции. URL: http://vrk.org.ua/docs/V-UA_2014-15.pdf (дата звернення: 11.11.2018).
Объем рекламно-коммуникационного рынка Украины 2016 и прогноз объемов рынка 2017. Экспертная оценка Всеукраинской рекламной коалиции. URL: http://vrk.org.ua/docs/stat_2016-2017.pdf (дата звернення: 11.11.2018).
Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2017 та прогноз об'ємів ринку 2018. Експертна оцінка Всеукраїнської рекламної коаліції. URL: <http://vrk.org.ua/ad-market/> (дата звернення: 11.11.2018).
Пресса остается ведущим медиаканалом для luxury брендов. URL: http://mmr.ua/show/reklamnye_rashody_dlya_luxury_brendov (дата звернення: 15.11.2018).
В 2017 году интернет наконец обогнал ТВ по расходам на рекламу. URL: <https://www.cossa.ru/news/185297/> (дата звернення: 15.11.2018).

THE MODERN STATE OF THE UKRAINIAN ADVERTISING MEDIA MARKET

Kuzmenko L.

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Ukraine

Summary. The article analyzes the current state of the Ukrainian advertising media market. The dynamics of volume of the segments of the advertising media market, such as: TV-advertising, press advertising, radio advertising, out-of-home media, cinema advertising, digital advertising for 2013 – 2017 were investigated. The tendencies and development priorities of the segments of the advertising media market were revealed.

Keywords: *advertising market, media market, TV-advertising, press advertising, radio advertising, out-of-home media, cinema advertising, digital advertising.*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Лозовський Олександр Миколайович
канд. е. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Пучканьова Вікторія Йосипівна
здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Україна

Анотація. У статті досліджено підходи до визначення управління персоналом. Обґрунтовано необхідність впровадження інноваційних підходів управління персоналом. Визначено переваги використання засад персоналізму на підприємстві.

Ключові слова: персонал, система управління персоналом, кадровий потенціал, кваліфікація, управління персоналом, трудові ресурси, персоналізм

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Розвиток ринкових відносин в Україні передбачає формування нових підходів в управлінні персоналом, оскільки більшість українських підприємств через брак висококваліфікованого персоналу і недостатньо гнучку та застарілу концепцію кадрової політики не встигає реагувати на швидкі зміни ситуації на ринку. Як і б технічні можливості, організаційно-управлінські переваги не відкривалися перед підприємством, воно не почне працювати ефективно без відповідного людського ресурсу. Адже все залежить від людей, від їхньої кваліфікації, умінь і бажання працювати.

В сучасних умовах господарювання роль людини у виробництві набула особливої актуальності, оскільки працівник є не тільки найважливішим елементом виробничого процесу на підприємстві, але й головним його стратегічним ресурсом. Тому, особливо гостро постає питання ефективного управління персоналом на всіх стадіях діяльності підприємства.

В ринкових умовах підприємство потребує фахівців не лише кваліфікованих, але й здатних при виконанні поставлених завдань самостійно приймати рішення та нести повну відповідальність за бездоганно виконану роботу. Саме тому удосконалення менеджменту персоналу за умови правильного підбору і застосування всього комплексу заходів виступає одним із найбільш прийнятних шляхів, що ведуть до підвищення ефективності виробництва систематично розвиватися й удосконалюватися.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Різноманітні аспекти управління та розвитку персоналу підприємств висвітлюють у своїх працях такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені як Л. Арська, Л. Балабанова, Р. Блейк, К. Вілюнас, М. Вудкок, О. Данчева, Г. Емерсон, Л. Єсіпова, В. Казміренко, А. Колот, О. Кузьмін, А. Маслоу, Д. Мельничук, О. Сардак, В. Савельєв, В. Тарасов, В. Третьяченко, Р. Фішер, Е. Шостром, Ю. Швалб, Дж. Харрінгтон, У. Юрі та інші.

МЕТА СТАТТІ.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних і методологічних засад менеджменту персоналу, окреслення напрямів оптимізації системи управління персоналом як засобу підвищення ефективності роботи підприємства з урахуванням сучасних вимог розвитку ринкових відносин і функціонування робочої сили на умовах найму.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Реалізація нових можливостей та потенціалу розвитку вітчизняних підприємств зумовлена сучасними вимогами до їх діяльності,

глобалізаційними, інтеграційними, соціально-економічними, екологічними та іншими чинниками.

Управління персоналом у сучасних формуваннях засноване на тому, що люди в процесі трудової діяльності розглядаються одночасно в якості працівників, які забезпечують реалізацію економічних цілей підприємства, і як особистості, що належать до єдиної організаційної системи. Тому, для того, щоб підприємство функціонувало ефективно, необхідно правильно організувати працівників, при цьому постійно контролюючи їх діяльність, використовуючи різні ефективні методи управління персоналом.

Управління персоналом - система взаємопов'язаних організаційно-економічних і соціальних заходів по створенню умов для нормального функціонування, розвитку і ефективного використання потенціалу робочої сили на рівні підприємства. Враховуючи об'єктивну необхідність управлінської праці в сучасних умовах, можна зрозуміти, яке значення має її оцінка для зростання підприємства і підвищення його ефективності. Оцінка управлінської праці являє собою оцінку не лише особистих якостей працівників апарату управління, а й якості виконання ними функцій, а також їх трудового внеску в формування результатів виробництва [1, ст. 94].

Персонал є одним із важливих ресурсів, які використовуються на підприємстві. Здебільшого про нього можна сказати як про найважливіший чи вирішальний ресурс забезпечення конкурентоспроможності. Саме працівники підприємства чи корпорації забезпечують і сприяють ефективнішому використанню фінансових, інформаційних, матеріальних ресурсів, зокрема енергетичних. Велика роль персоналу полягає також і у разі впровадження інноваційних технологій, підвищення рівня технологічного розвитку підприємств, культури виробництва, соціальної відповідальності бізнесу.

Слід мати на увазі, що на персонал підприємства, його склад, структуру, мотиваційні чинники та специфіку управління впливають глобалізаційні чинники, пов'язані із кризами державного, регіонального, світового ладу, нестабільністю держав, значними міграційними потоками, економічними, демографічними та політичними рушіями. Вчені відзначають також проблеми, пов'язані з етнічною ідентичністю, транскордонними кримінальними потоками, міждержавними міграційними потоками, потоками біженців внаслідок стихійних лих та з політичних причин [3, с. 106–109].

Окреме значення має деяке погіршення якості

трудових ресурсів, яке спостерігається останнім часом. Перш за все, це пов'язано з економічними факторами, погіршенням стану здоров'я та працездатності населення, зниженням купівельної спроможності споживачів, що безперечно впливає на можливість якісно виконувати трудові обов'язки.

У сучасних умовах господарювання, як свідчить

проведене нами дослідження на значній кількості підприємств України, як правило застосовується доволі жорстке ставлення до використання робочої сили. Нами було порівняно управління персоналом на засадах зрівнялівки і непрофесійного керування та управління персоналом на засадах персоналізму (табл. 1) [2, ст.49].

Таблиця 1

Порівняльна таблиця управління персоналом на засадах зрівнялівки та персоналізму

Ознака	Управління персоналом на засадах зрівнялівки та непрофесійного керування	Управління персоналом на засадах персоналізму
1	2	3
Стан економіки країни	Занепад, кризові явища, недостатній розвиток цілих галузей та окремих підприємств	Динамічна, розвинута, постіндустріальна економіка застосування нових концепцій розвитку держави, галузей підприємств, концепції знань
Рівень розвитку підприємства	Застійний, стагнаційний, кризовий, банкрутуючий	Впевнена динаміка розвитку підприємства, яка опирається на креативний мотивований персонал
Рівень інноваційності та складності технологій	Застарілі технології, відсталі технологічні процеси, практично відсутність інновацій, капітало-, енерго, матеріало-, трудові ресурси	Сучасні інноваційні наукомісткі технології, які знижують матеріалоємність, енергоємність продукції та послуг
Безпека праці та умови праці	Низький рівень безпеки праці, мінімальне виконання законодавства щодо безпеки та умов праці	Стремління та практичне забезпечення високого рівня безпеки праці через застосування високотехнологічних та інноваційних технологій
Соціальна відповідальність	Практично відсутня або низький рівень	Високий рівень соціальної відповідальності перед суспільством, працівниками та споживачами
Використання трудових ресурсів	Неефективне, примусове, на основі лінійного підпорядкування, жорсткого контролю, авторитарного стилю керівництва	Ефективне, мотивуюче на основі трудової віддачі та оптимізації використання трудових ресурсів
Оцінювання роботи працівників	Необ'єктивне упереджене оцінювання, інколи навмисне занижування результатів роботи	Об'єктивне оцінювання працівників на основі затверджених положень підприємства
Рівень мотивування працівників	Неефективні мотивуючі механізми	Ефективні мотивуючі механізми на основі об'єктивного оцінювання та персоналізму
Контролювання працівників	Жорсткий контроль діяльності працівників	Свобода дій, розробок, надання креативних ідей та власних проєктів
Розповсюдження досвіду працівників	Обмежене застосування та поширення досвіду результатів діяльності працівників	Тиражування досвіду працівників на інших філіалах, підрозділах, підприємствах
Застосування сучасних концепцій менеджменту (СКМ)	Обмежене застосування СКМ	Доцільне застосування Total Quality Management, Time Management, Benchmarking, концепції управління знаннями
Стиль керівництва	Авторитарний, ліберальний, демократичний	Ліберальний, демократичний, високопрофесійний на основі соціальної філософії та відповідальності, гармонізації взаємодії працівників
Корпоративна культура (КК)	Недостатній рівень КК, недосконалі результати діяльності колективу, низький рівень соціальної відповідальності. Не завжди "здоровий" мікроклімат на підприємстві	КК на стадії постійного розвитку та задоволення членів колективу результатами діяльності, рівнем задоволення вимог споживачів. "Здоровий" мікроклімат у колективі.

Виходячи з даних таблиці 1 можемо зробити висновок, що контроль діяльності працівників на засадах персоналізму зводиться до мінімуму. Тому на підприємстві переважає свобода дій, розробок, надання креативних ідей та власних проєктів, які в свою чергу відсутні у зрівнялівці, де панує жорстокий контроль роботи персоналу. Однією з важливих ознак управління персоналом є визначення корпоративної культури на підприємстві. На засадах персоналізму корпоративна культура знаходиться на стадії постійного розвитку та задоволення членів колективу результатами діяльності. Проте для непрофесійного керування є характерним недостатній рівень діяльності колективу, низький рівень соціальної відповідальності, що в свою чергу призводить до «нездорового» мікроклімату на

підприємстві.

На даному етапі розвитку, для кожного підприємства важливим є впровадження новітніх інформаційних технологій та їх широке застосування на підприємстві. Тому персоналізму притаманні такі важливі ознаки як пошук резервів та фінансових ресурсів для широкого застосування інформаційних технологій, корпоративних мереж та інтелектуальних систем. На противагу традиційні засади застосовують інформаційні технології у межах низької доцільності та ефективності з обмеженим фінансовим ресурсом. Також важливою ознакою порівняння управління персоналом є культура виробництва та свідомість працівників. При управлінні персоналом на засадах непрофесійного керування переважає низька культура виробництва

та недостатньо розвинута свідомість працівників. Натомість на засадах персоналізму переважає висока культура виробництва та підвищений рівень свідомості працівників організації.

Проаналізувавши ознаки управління персоналом на засадах зрівнялівки та персоналізму, можна зробити висновок, що засади персоналізму дають змогу працівникам розкрити власний потенціал, ініціативу та бажання виконувати поставлені задачі для досягнення цілей підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, умови сьогодення потребують подальшого

удосконалення системи персоналом на основі використання інноваційних підходів. Для оптимізації даної системи доцільним та своєчасним є використання персоналістичного підходу управління трудовими ресурсами, що являють собою керування із урахуванням потреб та особливостей працівників організації. Використання даного методу не повинно обмежуватися рішеннями стосовно особливостей працівників, а включати в себе рішення по мотивації, розвитку, навчання та оцінки діяльності персоналу і бути основою стратегічного розвитку підприємства на ринку.

Список використаних джерел:

1. Копець Г. Р., Леськів М. Р. Логістичні проблеми розвитку персоналу. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» «Логістика»*. 2012. № 735. С. 91–96.
2. Граб М. Б. Концепція управління персоналом на засадах персоналізму. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» «Логістика»*. 2011. № 706. С. 47–53.
3. Лелів Г. Глобальне управління 2025: вирішальний момент [пер. з англ.]. Львів : Літопис, 2011. 120 с.

MODERN APPROACHES TO OPTIMIZATION SYSTEM OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE ENTERPRISE

Lozovskiy A., Puchkanova V.

Vinnitsia Institute of Trade and Economics KNTEU
Ukraine

Summary. The article deals with approaches to the definition of personnel management. The necessity of introduction of innovative approaches of personnel management is substantiated. The advantages of using the principles of personalization at the enterprise are determined.

Keywords: personnel, personnel management system, human potential, qualification, personnel management, workforce, personalism.

ТОКЕН В ПЕРВИННОМУ РОЗМІЩЕННІ МОНЕТ (ICO): ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МІСЦЕ НА ФІНАНСОВОМУ ТА ГРОШОВОМУ РИНКАХ

Карпич Анна Юріївна

асистент кафедри фінансів

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Україна

Анотація. Надано систематизовану дефініцію категорії «токен» в первинному розміщенні монет (ICO). Проаналізовано існуючі класифікації токенів і вказано на їх дискусійні аспекти. Узагальнено шляхи вартісної оцінки токенів. Встановлено та охарактеризовано місце токенів на фінансовому та грошовому ринках зазначивши їх двоїсту природу: «токен як гроші» та «токен як капітал».

Ключові слова: токен, первинне розміщення монет, ICO, криптовалюта, фінансовий ринок, грошовий ринок.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Токен в первинному розміщенні монет (ICO) є його головним елементом, тому що, за своєю економічною суттю, ICO – це подія, в ході якої емітуються та продаються цифрові записи, тобто токени. Вперше ICO з'явилося в США, коли в серпні 2013 р. Дж.Р. Віллетт, розробник програмного забезпечення, розпочав проект Mastercoin, який на сьогодні діє під назвою Omni, прийнявши рішення залучити фінансові ресурси шляхом розміщення токенів. В Україні ж перший запуск ICO відбувся в травні 2017 р. (проект MinexCoin). Кількість проектів, що мають наміри здійснити ICO зростає швидкими темпами, а тому актуальність дослідження зумовлене нагальною необхідністю в систематизації визначень категорій, що стосуються ICO, зокрема токенів як їх основної складової.

Дане дослідження було проведене використовуючи вторинні дані (англ. Secondary Data) та базується переважно на вивченні наукових джерел літератури. Матеріали опрацьовувалися включно по 15 вересня 2018 р.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Зважаючи на новизну такого інструмента залучення фінансових ресурсів як ICO, не викликає подиву відсутність усталеного понятійно-категоріального апарату. Дослідивши праці українських і закордонних авторів, було з'ясовано, що у вітчизняній літературі визначення ICO-токена ще не наводиться. Такий стан речей обумовлений запропонованими українськими науковцями дефініціями ICO, адже вони надають перевагу застосуванню терміну «криптовалюта» замість «токени».

Наразі в працях закордонних вчених запропоновано декілька дефініцій токена. Зокрема, їх можна проаналізувати в публікаціях С. Адхамі [2], А. Арсова [3], Х. Бенедетті [4], Н. Ліпуша [10], П.П. Момтаза [11], Дж. Чод [6] та ін.

Подібна ситуація склалася з класифікаціями токенів. В Україні цьому питанню ще не було присвячено праць, але на Заході на ньому зосередилися Д. Бренер [5], Д. Зетше [13] та ін., а також орган нагляду за фінансовими ринками Швейцарії (FINMA) [9] та консалтингова компанія цієї ж країни ММЕ [7].

Щодо оцінки справедливої вартості токена, то її розглядав американський професор Дж.П. Конлі [8].

Водночас, у світовій фінансовій науці до цього часу не було присвячено праць щодо визначення місця токена на фінансовому та грошових ринках.

МЕТА СТАТТІ полягає в тому, щоб модернізувати теоретичні основи ICO-токенів, а також встановити їх місце на фінансовому та грошовому ринках. Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання: (1) дослідити наукові джерела щодо ICO та надати систематизовану дефініцію ICO-токена; (2) проаналізувати існуючі класифікації токенів і вказати на їх дискусійні аспекти; (3) узагальнено вказати способи вартісної оцінки токенів; (4) встановити місце токенів на фінансовому та грошовому ринках шляхом визначення їх ролей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

1. Дефініція токена

Аналіз різних визначень токена свідчить, що найчастіше його прирівнюють до валюти, активу чи деякого відображення прав (табл. 1).

Таблиця 1

Систематизація підходів до визначення поняття токена

№ з/п	Сутність поняття «токен», джерело	Автори визначення
1.	Віртуальна валюта, що уповноважує свого власника здійснювати нею плату за специфічні послуги, що їх надає проект-емітент такого токена [11, с. 2].	П.П. Момтаз
2.	Криптовалюта, цифрові валюти, всі записи яких та дані по транзакціям захищені криптографічними методами [4, с. 2].	Х. Бенедетті, Л. Костовецькі
3.	Ключ доступу до послуг, що будуть побудовані на блокчейні та його (віднос. до застосунок – прим. авт.) протоколи [10, с. 2].	Н. Ліпуш
4.	... демонструють характеристики цифрових ваучерів і надають учасникам певного роду права. Певні визначені права, що їх відображають токени, різняться між собою [13, с. 8].	Д. Зетше, Р.П. Баклі, Д.В. Арнер, Л. Фьор
5.	Відображає право на визначений (майбутній) продукт чи послугу та є єдиним засобом, який використовується для одержання такого продукту або послуги [6, с. 1].	Дж. Чод, Є. Ляндрес
6.	Актив, на який вкладникам надається право власності, чиї характеристики визначають його привабливість та, як наслідок, успіх ICO [2, с. 11].	С. Адхамі, Дж. Джулічі, С. Мартінацці
7.	А) Цифрова сутність чогось, що може перебувати у власності [3, с. 6]. Б) Відображення певного активу чи корисності, що зазвичай розміщується на іншому блокчейні [3, с. 10].	А. Арсов

Зокрема, дослідник із Каліфорнійського університету П.П. Момтаз (США), та представники Бостонського коледжу Х. Бенедетті та Л. Костовецькі (США) трактують токен як валюту: віртуальну [11, с. 2], крипто- та цифрову [4, с. 2]. При цьому, П.П. Момтаз у своєму визначенні обмежує функції токена вказуючи, що він є фактично тільки засобом платежу за послуги, що надаються його емітентом [11, с. 2], у той час як Х. Бенедетті та Л. Костовецькі наголошують про захищеність даних завдяки криптографічним методам [4, с. 2].

Подібною до думки П.П. Момтаза є позиція Н. Ліпуша. Як зазначає науковець, токени є своєрідними «ключами доступу», за допомогою яких можна використовувати послуги компанії, котра здійснює ICO [10, с. 2]. У свою чергу Дж. Чод, і Є. Ляндрес акцентують увагу на тому, що лише через токени можливо отримати доступ до продуктів чи послуг їх емітентів [6, с. 1].

Більш конкретну дефініцію надають представники Люксембурзького університету Д. Зетцше та Л. Фьор, вчений професор австралійського Університету Нового Південного Уельса Р.П. Баклі та професор права Університету Гонконгу Д.В. Арнер, відповідно до якої токени наділені властивостями «цифрових ваучерів», де автори узагальнили, що токени «надають ... певного роду права» вказавши у визначенні, що права в їх власників можуть бути неоднаковими [13, с. 8].

Італійські науковці С. Адхамі (Університет Бокконі), Дж. Джулічі та С. Мартінацці (Міланський політехнічний університет) запевняють, що токен є активом [2, с. 11]. У зв'язку з тим, що токен має власну цінність, корисність та може приносити своєму власникові дохід, можна погодитися з таким висловлюванням. Також дані науковці впевнені, що токен, із його характеристиками, є провісником вдалого чи неуспішного ICO [2, с. 11].

Одразу два визначення токена пропонує А. Арсов. Згідно першого твердження, токен є «відображення певного активу чи корисності» [3, с. 10], а згідно другого – цифровою сутністю, якою може хтось володіти [3, с. 6].

2. Класифікація токенів

Компанії, котрі налаштовані на здійснення ICO, самостійно розробляють моделі своїх токенів враховуючи особливості їх діяльності, а отже характеристики токенів неоднакові в різних проектах. При цьому, попри спроби науковців згрупувати токени за критерієм виконуваної ними функції, досі не існує єдиної класифікації.

Так, Д. Зетцше, Р.П. Баклі, Д.В. Арнер та Л. Фьор вважають, що токени поділяються на

- користувацькі (англ. Usage Tokens), що надають дозвіл, наприклад, на користування програмним забезпеченням;
- суспільні (англ. Community Tokens), які гарантують членство в деякій спільності;
- токени, що є фінансовими активами: (1) валютні (англ. Currency Tokens), котрі відображають крипто валюту; (2) токени-акції (англ. Equity Tokens), які запевняють їх власників у тому, що вони будуть отримувати частку грошового потоку, генерованого базовим для токена активом [13, с. 8].

За спостереженнями практика Д. Бренера, загалом існує три типи токенів:

- користувацькі (англ. User Tokens), що є цифровою валютою, котра використовується для доступу до послуг компанії-емітента;
- токени-акції (англ. Equity Tokens) – криптографічні

акції мережі, які надають їх власникам право на отримання дивідендів у формі частки від виручки компанії або оплати трансакцій всередині мережі;

- боргові (англ. Debt Tokens) – рідкісний тип токенів, які є «короткостроковими позиками», тобто власники таких токенів отримують процентний дохід [5].

Також автор наголошує, що компанії можуть комбінувати дані типи токенів у залежності від динаміки та економіки своїх мереж [5].

У той час як в Україні правового регулювання ICO ще немає, ряд країн вже встановили законодавчі норми для його проведення, а отже й надали своє бачення токенів у ICO. Зокрема, орган нагляду за фінансовими ринками Швейцарії (FINMA) в лютому 2018 р. опублікував принципи правового регулювання для національних ICO, де навів свою класифікацію токенів. Як зазначається в офіційному документі, на сьогодні мають місце такі їх категорії:

- платіжні (англ. Payment Tokens) – синонім до криптовалюти;
- корисні (англ. Utility Tokens) – завдяки інфраструктурі, що базується на блокчейні, надають доступ в цифровому форматі до послуг чи застосунків;
- токени-активи (англ. Asset Tokens) – за своєю економічною сутністю є аналогами акцій, облігацій та деривативів. Також до цієї категорії відносяться токени, які уможливають торгівлю матеріальними активами на блокчейні [9, с. 3].

Згідно проголошених FINMA принципів, не виключається приналежність токена одразу до двох категорій: він може бути платіжним і корисним чи платіжним і токеном-активом. У такому разі мова йде про так званий «гібридний токен», який орган нагляду вважає одночасно цінним папером і засобом платежу [9, с. 3].

На додаток, FINMA згадує про токени, які використовуються компаніями перед здійснення ними власне ICO, а саме – при попередньому продажі токенів (англ. Pre-ICO, або Presale). За цих умов покупці придбавають цифрові записи, які під час повного ICO зможуть бути обмінені на «повноцінні» токени, тобто такі, що вже підпадатимуть під наведену класифікацію [9, с. 3].

Завдяки тому, що законодавство Швейцарії є сприятливим для проведення ICO, спостерігається посиленна увага до токенів і з боку місцевих консалтингових компаній. Так, фірма ММЕ пропонує функціональну класифікацію токенів, яку на сьогодні можна вважати найбільш повною як за обсягом, так і за змістом поміж усіх існуючих у світі класифікацій.

Відповідно до міркувань ММЕ, всі токени групуються в три класи, які в свою чергу мають по декілька підкласів:

- нативні корисні токени (англ. Native Utility Tokens), які включають (1) базові токени, що функціонують лише як платіжні засоби, (2) токени доступу до інфраструктури, (3) токени доступу до застосунків, (4) токени, які слугують розрахунковими інструментами в межах застосунків;
- контрагентні токени (англ. Counterparty Tokens): (1) IOU-токени (англ. IOU = I owe you – «я Вам винний»), котрі відображають права вимоги на виплату суми коштів, на отримання послуги, доставку матеріальних / нематеріальних активів тощо, (2) токени-деривативи, (3) фондові токени – акції колективних інвестиційних фондів, якими управляють фізичні чи юридичні особи, блокчейн може не використовуватися, (4) токени-акції –

токенізовані акції та права акціонерів, (5) токени, що підтверджують членство в спільноті (напр., асоціації чи клубі)

- токени власності (англ. Ownership Tokens), що поділяються на (1) токени спільної власності, (2) токени, що представляють окрему долю співучасті в праві володіння, (3) токени одноосібної власності [7, с. 6-9].

Останній наведений клас «токени власності» не має відповідників у розглянутих нами попередніх класифікаціях і відноситься не стільки до механізму ICO, як – до явища токенизації економіки в цілому.

3. Вартісна оцінка токенів

Що стосується первісної ціни пропозиції токена, то вона визначається організаціями, що застосовують ICO з урахуванням їх внутрішньої політики та різних зовнішніх чинників. При цьому, оцінити справедливую вартість токена є одним із найскладніших завдань, що наразі породжує дискусію в наукових колах. У цілому, вартість токена визначається виходячи з його функціональної вартості, що тісно пов'язана з призначенням токена та спекулятивної вартості – здатності токена до швидкого перепродажу [12, с. 10].

Дж.П. Конлі, професор економіки Університету Вандербільта (США), розглядає п'ять основних моделей оцінки токенів, серед яких вчений виокремлює застосування кількісної теорії грошей, поведінкової теорії, приведення до теперішньої вартості, використання теорії ефективності ринків та застосування теорії метаігор [8, с. 4-6]. Між тим, оцінювання токенів аналітиками здійснюється на основі вивчення політичних, правових та економічних умов – як національних, так і світових, а особлива увага приділяється самому проекту та його потенціалу.

Дискусія. Розглянуті трактування поняття «токен» є недосконалими та не описують в повній мірі роль токена в ICO. Зважаючи на здійснений аналіз літературних джерел та вивчений нами

в попередніх дослідженнях практичний досвід проведення ICO вітчизняними та закордонними компаніями, можна стверджувати, що в даному механізмі фінансування токен – це цифровий запис, яким компанія, його емітент, гарантує власнику такого запису право (чи права) вимоги на те, що передбачено його характеристиками. Таким чином, особа, яка придбала токен, може отримати доступ до використання продуктів та сервісів компанії, частку її доходів, право голосування під час прийняття компанією рішень, процентний дохід від запозиченої емітентом суми та ін.

Стосовно класифікації токенів, систематизація швейцарської консалтингової компанії ММЕ в групі «нативні корисні токени» та «контрагентні токени» з наступними їх підкласами (за винятком підкласу «базові токени»), на нашу думку, найточніше впорядковує ICO-токени відповідно до їхніх функціональних характеристик. Зрештою, дана класифікація демонструє, що не зважаючи на існування токенів тільки в цифровому просторі, тобто відсутності їх фізичної форми вираження, вони можуть прив'язуватися до вже існуючих акцій компаній чи забезпечуватися сировиною як базовим активом. Таким чином, цифровому запису надаються властивості, що посилюють довіру до нього з боку потенційних покупців підвищуючи його конкурентоспроможність на ринку.

Дослідивши визначення токена та його класифікацію, можемо стверджувати, що ICO-токен є новітнім повноцінним фінансовим інструментом, який виконує одночасно різні ролі на фінансовому та грошовому ринках (рис. 1 та рис. 2).

Основними суб'єктами грошового ринку є продавець та покупець грошей. Очевидно, що на такому ринку саме гроші є об'єктом купівлі-продажу, тоді як токени – це той інструмент, завдяки якому стає можливим здійснення такої купівлі-продажу.

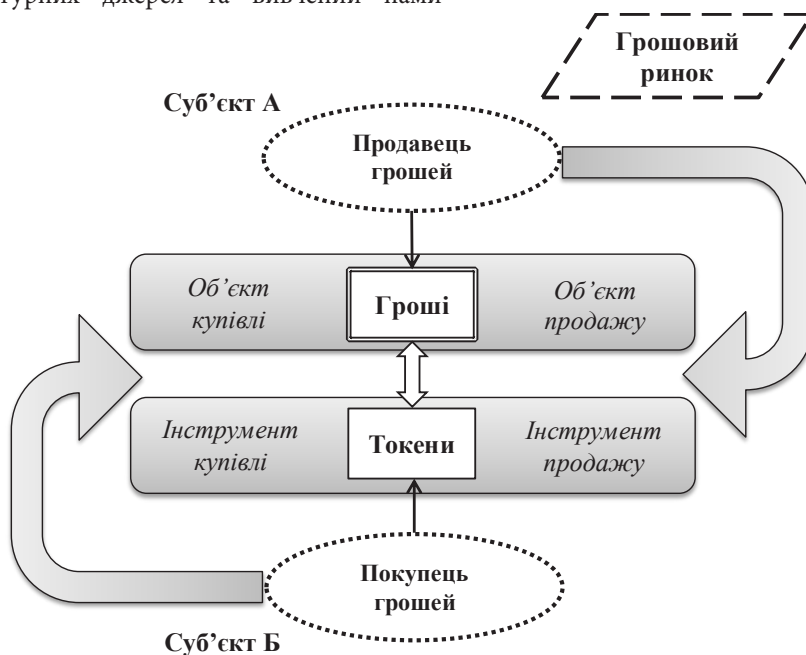

Рис. 1. Токени в схемі взаємозв'язку основних суб'єктів грошового ринку

На фінансовому ринку спостерігається протилежна ситуація відносно токенів: там вони стають об'єктом купівлі-продажу, в той час як гроші – інструментом. Розглядаючи обидва ринки, слід зауважити, що продавець грошей, при цьому, є

покупцем токенів, а продавець токенів – покупцем грошей.

Отже, з погляду інститутів бізнесу (суб'єкт Б на рис. 1 та рис. 2), шляхом продажу токенів ними залучаються грошові кошти, а тому застосування

практики ICO дозволяє розширити межі їх початкових фінансових ресурсів. Із позиції ж суб'єкта А стає зрозуміло, що наявний в них надлишок грошей може бути використаний для отримання користі від володіння токенів, яка буде проявлятися в різних формах в залежності від різновиду придбаних цифрових записів. Крім цього, ціна грошей також

перебуває в зв'язку з відповідним токеном типом: наприклад, вона може бути процентною ставкою у випадку боргових токенів, дивідендами – якщо це токени-акції тощо. Також, різновид токенів визначає ким є суб'єкт А, тому що він може бути кредитором (позикодавцем), інвестором, донором, користувачем послуг компанії-емітента та ін.

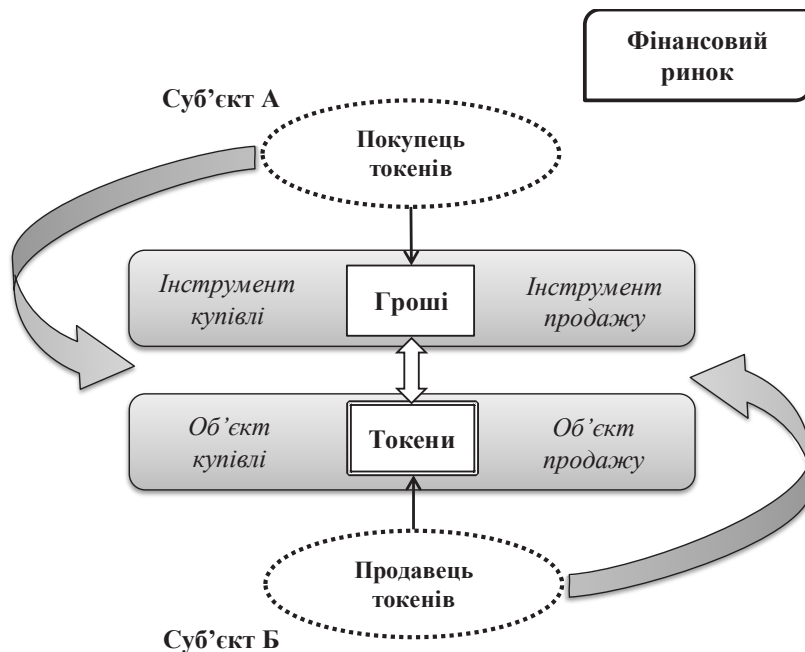

Рис. 2. Токени в схемі взаємозв'язку основних суб'єктів фінансового ринку

Таким чином, ICO-токени можна описати виходячи з їх двоїстої природи: «токени як гроші» та «токени як капітал».

Історично склалося, що гроші виникли як товар, який відокремився в загальний еквівалент. На ранніх етапах розвитку світового суспільства грошима слугували товари побуту та житку (в т. ч. продукти харчування): хутро, сіль, зерно тощо. Потім людство почало використовувати монети, які зрештою стали виготовлятися лише з благородних металів – срібла та золота. Такі гроші були повноцінними через те, що мали окрім мінової цінності власну трудову вартість. Сучасні ж гроші вважаються неповноцінними, адже їх цінність визначається в процесі обігу. Можливо, на теренах сучасної України неповноцінні гроші з'явилися ще понад 5 тис. років тому за Трипільської цивілізації, де вони були в формі глиняних жетонів [1]. Якщо такі жетони (токени) дійсно використовувалися як засіб обігу, то це свідчить про вже тогочасні спроби введення грошей, які б не уречевлювали в собі самостійної матеріальної основи.

Зважаючи на сутність різних типів токенів і їх зведені функції, нами було відзначено характерні особливості, які, на нашу думку, вказують на їх подібність до грошей:

1. Якщо гроші є загальним еквівалентом, то токен використовується лише в межах певної окремої екосистеми, тобто мережі компанії-емітента. Відповідно, токен є аналогом національної валюти, котра діє в межах певної країни.

2. Токени функціонують як неповноцінні гроші. Вони є специфічним товаром, який існує в електронній формі та має обмеження в застосуванні, а отже токени наділені лише міновою цінністю.

3. Токени є мірилом цінності, тому що їх мінова вартість встановлюється емітентом і є стабільною всередині мережі.

4. У ланцюзі «Товар – Гроші – Товар», місце токена визначається його використанням як локальної розрахункової одиниці: «Товар – Гроші – Токени – Товар». При цьому прирівнювання токена до товару та, як наслідок, існування двох окремих схем «Товар – Гроші – Товар (Токен)» і «Товар (Токен) – Товар» можна вважати некоректним. Токен не є складовою бартеру, тому що за такого обміну продавець вимагає отримання предмета, котрий характеризується своєю субстанціональною вартістю, а її цифровий запис має не завжди. Через це можна запевняти про функцію токена як засобу обігу в обміні товарів і послуг.

5. Як і гроші, токени слугують засобом платежу. За допомогою них погашаються різноманітні боргові зобов'язання (типовий приклад – IOU-токени).

6. Токени виконують функцію засобу нагромадження. Їх можна придбавати з метою нагромадження або скарбу, або цінності (капіталу). Розглядаючи створення з токенів скарбу, слід зазначити його стихійний характер, адже він може утворитися з невикористаних, тобто надлишкових токенів у розпорядженні їх власника та не мати якоїсь визначеної мети свого подальшого застосування. Таким чином, дані токени не будуть приносити дохід (якщо не передбачається, наприклад, нарахування на них дивідендів чи отримання процентного доходу). Між тим, токени як капітал накопичуються їх покупцями з ціллю отримання користі у вигляді додаткових грошових ресурсів. Це стає можливим у випадку володіння токенами, що відображають боргові цінні папери чи акції та при утриманні токенів із спекулятивними мотивами очікуючи підвищення їх ринкової ціни.

Із цього випливає, що токени як капітал

використовуються тими суб'єктами ринку, які є продавцями грошей, тобто покупцями tokenів. Втім, такі цифрові записи примножують також фінансові ресурси компаній, що проводять ICO. Tokenи використовують як інструмент для купівлі грошей, які потім будуть використовуватися бізнесом для їх розширеного відтворення, а отже можна стверджувати про опосередковану участь tokenів у формуванні капіталів компаній.

Варто відмітити, що tokenи купуються з різними цілями, в тому числі й лише зі спекулятивними. Тому компаніям, які здійснюють ICO, необхідно в процесі розробки кількісних та якісних параметрів своїх tokenів враховувати не лише їх модель бізнесу та особливості проєктів, а мислити всеохоплююче – зважати на теорію грошей. Отже, проведення успішного ICO вимагає активної участі фінансових спеціалістів, які зможуть допомогти грамотно розробити характеристики tokenів та запобігти утворенню «бульбашок» на ринку.

На підставі проведеного дослідження були зроблені відповідні **ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ**.

З'ясовано, що ICO-token необхідно трактувати як цифровий запис, котрим компанія-емітент гарантує його власнику право чи права вимоги на те, що передбачено його характеристиками (доступ до продуктів емітента, частку його доходів тощо). Визначено, що наявні на сьогодні класифікації tokenів різняться між собою через нестандартизованість і варіюваність характеристик самих tokenів, тому найповнішою класифікацією можна вважати таку, що містить групування tokenів у три класи (нативні корисні, контрагентні та tokenи власності) з наступним їх поділом на підкласи. Узагальнено, що справедливую вартість токена оцінити складно: необхідно застосовувати різні моделі оцінки та враховувати політичні, правові, економічні умови, а також потенціал компанії-емітента таких tokenів. Запропоновано розглядати token через його двоїсту природу: «token як гроші» та «token як капітал». Пояснено, що на грошовому ринку token – це інструмент купівлі-продажу грошей, а на фінансовому ринку token стає об'єктом купівлі-продажу.

Список використаних джерел:

- Колиска цивілізацій – Слово Просвіти. URL: <http://slovoprosvity.org/2009/05/12/2106-old> (дата звернення: 30.11.2018).
- Adhami S., Giudici G., Martinazzi S. Why Do Businesses Go Crypto? An Empirical Analysis of Initial Coin Offerings. *Journal of Economics and Business*, Forthcoming. 2018. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148619517302308?via%3Dihub>
- Arsov A. Periodic Table of Cryptocurrencies: Blockchain Categorization. *SSRN Electronic Journal*. 2018. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3095169
- Benedetti H., Kostovetsky L. Digital Tulips? Returns to Investors in Initial Coin Offerings. *SSRN Electronic Journal*. 2018. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3182169
- Brener D. On Tokens and Crowdsales. URL: <https://blog.zeppelin.solutions/ontokensand-crowdsales-309e49d9530d> (дата звернення: 30.11.2018).
- Chod J., Lyandres E. A Theory of ICOs: Diversification, Agency, and Information Asymmetry. *SSRN Electronic Journal*. 2018. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3159528
- Conceptual Framework for Legal and Risk Assessment of Crypto Tokens. Classification of decentralized blockchain-based assets. URL: https://www.mme.ch/fileadmin/files/documents/180501_BCP_Framework_for_Assessment_of_Crypto_Tokens_-_Block_2.pdf (дата звернення: 30.11.2018).
- Conley J. Blockchain and the Economics of Crypto-tokens and Initial Coin Offerings. *Vanderbilt University Department of Economics Working Papers*. 2017. №17-00008. URL: <http://www.accessecon.com/pubs/VUECON/VUECON-17-00008.pdf>
- Guidelines for enquiries regarding the regulatory framework for initial coin offerings (ICOs). URL: <https://www.finma.ch/en/~media/finma/dokumente/dokumentencenter/myfinma/1bewilligung/fintech/wegleitung-ico.pdf?la=en> (дата звернення: 30.11.2018).
- Lipusch N. Initial Coin Offerings – A Paradigm Shift in Funding Disruptive Innovation. *SSRN Electronic Journal*. 2018. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3148181
- Momtaz P.P. Initial Coin Offerings. *SSRN Electronic Journal*. 2018. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3166709
- Sokolin L. #Token Mania. The new funding mechanism using distributed ledger technology that displaces both public markets (IPOs) and private investment (Venture Capital) with a billion of USD equivalent cryptocurrency URL: <https://block.academy/researches/TokenMania.pdf> (дата звернення: 30.11.2018).
- Zetzsche D., Buckley R.P., Arner D.W., Föhr L. The ICO Gold Rush: It's a Scam, It's a Bubble, It's a Super Challenge for Regulators. *University of Luxembourg Law Working Paper*. 2017. №11/2017. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3072298

TOKEN IN THE INITIAL COIN OFFERING (ICO): THEORETICAL ASPECTS AND ITS PLACE IN THE FINANCIAL AND MONEY MARKETS

Karpych A.

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Ukraine

Summary. The systemized definition of the category of 'token' in the initial coin offering (ICO) is provided. The existing classifications of tokens are analyzed and their debatable aspects are highlighted. The ways for token valuation are summarized. The places of tokens in the financial and money markets are established and characterized with tokens' dual nature: 'token as money' and 'token as capital'.

Keywords: token, initial coin offering, ICO, cryptocurrency, financial market, money market.

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В НЕСТАБІЛЬНОМУ РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Вудвуд Вікторія Василівна

канд. е. наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва
Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Стельмах Яна Василівна

здобувач вищої освіти факультету обліку, фінансів та економічної діяльності
Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Україна

Анотація. В статті висвітлено сутність поняття «конкурентоспроможність підприємства». Проаналізовано фактори, що відображають стан конкурентоспроможності підприємства. Досліджено стратегічні методи управління підприємством. Вивчено основні чинники, що зумовлюють появу процесу нестабільності. Запропоновано заходи щодо підвищення конкурентоспроможності в умовах нестабільності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, нестабільне зовнішнє середовище, економічне зростання, криза.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Присутність конкурентного середовища між суб'єктами господарювання є необхідною умовою для нормального функціонування ринкової економіки. В умовах конкуренції підприємство змушене швидко реагувати на зміни, що відбуваються на ринку та постійно займатися пошуком інноваційних рішень задля того аби залишатися конкурентоспроможним та здобувати переваги перед конкурентами. Вітчизняні підприємства мають можливість конкурувати не тільки між собою, а й на світовому ринку. Саме в конкурентній боротьбі відбувається «природний відбір» підприємств, що є найбільш ефективними. Таким чином, дані особливості економічних відносин ставлять перед підприємствами завдання постійного моніторингу та підвищення власних позицій на внутрішньому чи світовому ринку.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Питанням конкурентоспроможності підприємства в умовах нестабільного середовища приділяють увагу такими науковцями та практиками: І. Ансофф, Д. О. Барабась, А. В. Вакулєнко, І. М. Вагнер, І. З. Должанський, Л. Г. Азоев О. С. Дудова, А. Т. Зуб, В. П. Карпюк, Я. С. Ларіна, О. Ю. Литовченко, Т. Загорна, А. А. Мазаракі, Р. А. Фатхутдинов, А. Г. Холіна, С. Шевельової та інші.

МЕТА СТАТТІ.

Головною метою є з'ясування сучасних підходів щодо ефективного управління конкурентоспроможністю підприємства шляхом пошуку заходів з підвищення його конкурентоздатності в умовах нестабільності.

ВІКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Конкуренція є одним з важливих елементів ринкової економіки. Ринок та механізм його дії не може нормально функціонувати без розвинутих форм конкуренції. На сьогодні налічується велика кількість пояснень терміна «конкуренція».

А. Мазаракі розглядає конкуренцію, як економічну категорію, яка економічним змаганням, суперництвом виробників однакових видів продукції на ринку за залучення більшої кількості покупців та одержання максимального доходу в короткостроковому або довгостроковому періодах [1, с. 207].

Й. Шумпетер визначає, що досконала конкуренція для суспільства – це стимул для мінімізації витрат і максимального наблизення оплати праці до її граничної продуктивності. Ефективна конкуренція, за Шумпетером, можлива тільки за умов економічної динаміки. Цей стан забезпечується якісно новим

рівнем виробництва, що базується на безперервному запровадженні нововведень, новаторстві на всіх рівнях технології, управління й організації виробництва, якості продукту, освоєння нових ринків збуту, сировини. Тобто ефективна конкуренція – це конкуренція нового типу, побудована на новаторстві [2, с. 77].

Отже, конкуренція – це процес управління суб'єктами конкурентними перевагами для утримання перемоги або досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення своїх потреб у рамках законодавства.

Загально відомо, що можливість функціонувати та розвивати свою діяльність в умовах постійної конкурентної боротьби залежить від конкурентоспроможності підприємства.

На думку А. Мазаракі, для виживання в умовах ринку суб'єкти господарювання повинні вміти перемагати конкурентів. Здатність досягати економічних, організаційних чи технічних переваг означає досягнення суб'єктами господарювання конкурентоспроможності на ринку [1, с. 207].

Г. Азоев зазначає, що конкурентоспроможність підприємства – це можливість ефективно розпоряджатися власними й позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку, тобто основна увага приділяється фінансовій стороні діяльності підприємства [3, с. 256].

Український вчений І. Должанський пояснює конкурентоспроможність підприємства як здатність реалізовувати й виробляти продукцію швидко, в достатній кількості, при високому технологічному рівні обслуговування та як можливість ефективно розпоряджатися власними й позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку [4, с. 384].

Також справедливою є думка С. Шевельової, яка вважає, що конкурентоспроможність підприємства – це його здатність підтримувати стійкі позиції на ринку, функціонувати прибутково, бути привабливим для інвесторів, заслужити добрий імідж серед споживачів та різноманітних суб'єктів господарювання [5, с. 408].

Таким чином, конкурентоспроможність підприємства – це здатність ефективно управляти своєю фінансово-господарською діяльністю, виробляти продукцію, що користується попитом, володіти перевагами в конкурентній боротьбі та формувати імідж надійного партнера. Головними індикаторами, що свідчать про конкурентоспроможність підприємства є

прибутковість його фінансово-господарської діяльності, стратегічний потенціал розвитку, фінансова стійкість, платоспроможність та нарощуваність обсягів продукції, її якості, складу та асортименту. Конкурентоспроможність передбачає ефективне використання усіх наявних ресурсів підприємства, пошук шляхів оптимального залучення та зниження вартості позикових джерел фінансування діяльності підприємства.

Конкурентоспроможність підприємства забезпечується його конкурентними перевагами - перевагою над конкурентами в економічній, виробничій, організаційній, соціальній, та ринковій сферах діяльності. Конкурентними перевагами підприємства може виступати: реалізація нових товарів, введення інноваційних технологій у виробництво, створення більшого спектру послуг, модернізація засобів виробництва, оновлення методів організації і управління виробництвом, працею і продажами.

Як зазначає І. Варга, при формуванні конкурентних переваг підприємства доцільно керуватися наступними принципами:

1) принцип цінності - означає, що найбільший економічний інтерес представляють ті конкурентні переваги, які мають найбільший вплив на рівень конкурентоспроможності підприємства.

2) принцип багатогаспектності. Суть його полягає в тому, що відбір і реалізація економічно найбільш значущих економічних переваг повинні базуватися на використанні багатокритеріального підходу.

3) принцип незворотності - характеризується відсутністю можливості оперативно усунути негативні наслідки від невдало прийнятих і реалізованих управлінських рішень, спрямованих на підвищення рівня конкурентоспроможності

підприємства.

4) принцип актуалізації. Він виходить з необхідності своєчасного внесення необхідних корективів в систему певних пріоритетних конкурентних переваг що постійно відбуваються в макро- і мікросередовищі.

5) принцип інформаційної забезпеченості. Суть його полягає в тому, що при відсутності необхідних або достовірних даних по відповідним конкурентним перевагам, вони не повинні включатися в сформовану систему пріоритетних переваг. Джерелом придбання конкурентних стратегічних переваг є ті резерви і ресурси, які є на підприємстві і інформація, яка доступна підприємству [6, с. 219].

Сучасний стан ринкового середовища характеризуються нестабільністю та непередбачуваністю, тому гостро постає питання пошуку адекватних підходів до управління діяльністю підприємства, які б дозволяли йому успішно функціонувати в таких умовах.

Основними чинниками, що зумовлюють появу процесу нестабільності та непередбачуваності є: вплив на підприємство політичних та суспільних сил, процеси економічної глобалізації, обмеженість ресурсів, формування нових цільових засад державної економічної політики.

Позиціонування підприємства в жорсткій конкурентній боротьбі залежить від вміння швидко адаптуватися до умов, що диктує постійно змінюване ринкове середовище, але на сьогодні не існує одного універсального методу управління, що може забезпечити підприємству цей успіх. В літературі зустрічається декілька підходів щодо тлумачення методів управління, які нами систематизовано та наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Стратегічні методи управління підприємством в умовах нестабільності

Назва методу	Характеристика
Зовнішня стратегія Автор: Зуб А.Т.	Зміна середовища таким чином, щоб воно краще відповідало можливостям підприємства, в особливості: маркетингових заходів, укладання контрактів, кооперування, лобювання, об'єднання тощо. Цей метод дає можливість підтримувати прибутковість та сили протистояти невизначеності стану.
Стратегічний аналіз Автор: Вагнер І.М.	Системний, безперервний і методичний метод, спрямований на оцінку: ефективності діючої стратегії; ступеня відповідності стратегічного потенціалу фірми його стратегічним цілям; прогнозу; ранжування факторів невизначеності; вибір найбільш оптимальної стратегії; коригування стратегічного бачення з урахуванням набутого досвіду, змін та появи нових можливостей. Прогнозування можливостей, розробки плану дій на випадок непередбачених обставин, розробки таких стратегій, які дозволять перетворити загрози на будь-які вигідні можливості.
Метод ключових рішень при формуванні стратегії Автор: Ансофф І.	Ключові рішення: внутрішня оцінка фірми; оцінка зовнішніх можливостей; формулювання цілей і вибір задач; рішення по портфельній стратегії, конкурентна стратегія, створення альтернативних проєктів, їх відбір та реалізація. Результатом є встановлення впливу зовнішнього середовища на стратегічні плани підприємства шляхом визначення його стратегічної гнучкості.
Стратегічне позиціонування Автор: Ларіна Я.С.	Полягає в створенні нових ринкових можливостей, шляхом радикальної реорганізації, реакції на надавані ринком можливості, а також здійсненні інвестицій крок за кроком з метою досягання привілейованого положення. Дає можливість створення стратегії, пристосованої до того або іншого рівня невизначеності, за найкращим для нього сценарієм; адаптування до найбільш імовірного майбутнього, або збереження права на вибір того або іншого способу дія через певний проміжок часу.

Джерело: сформовано авторами за даними [7, с. 250]

Отже, найоптимальнішим варіантом для кожного підприємства є розроблення власної стратегії управління та розвитку підприємства в умовах нестабільності, спираючись на загальні принципи та методи стратегічного управління. Разом з тим, не менш важливим є постійний моніторинг

внутрішнього та зовнішнього середовища. Налагодженість внутрішнього середовища, підприємства має пристосуватися до зовнішнього та бути готовим до незазвичайних позитивних змін в економіці.

Для усунення недоліків і покращення

конкурентоспроможності підприємства в умовах нестабільності необхідно, перш за все, виявити та усунути усі фактори, які діють на ослаблення конкурентоспроможності, завдяки, яким підвищиться ефективність оцінки конкурентоспроможності виробництва та підвищиться якість продукції, яка випускається.

Для досягнення успіху у довготривалому періоді, робота по забезпеченню конкурентоспроможності підприємства повинна проводитись на всіх підрозділах підприємства та в усіх сферах його діяльності. Підприємство повинно постійно слідкувати за усіма успіхами важливих конкурентів, а також за параметрами вподобань споживачів для того, щоб приводити у відповідність показники своєї діяльності.

Відомо, що рівень конкурентоспроможності підприємства залежить від рівня його інноваційного розвитку, тому впровадження інновацій у виробництво є одним із наймогутніших важелів конкурентної боротьби на ринку. Інновації є ключовим фактором конкурентоспроможності для більшості підприємств, тому варто досліджувати особливості інноваційних процесів, які є запорукою оптимізації всього виробничого господарського потенціалу підприємства та економічного стану країни загалом.

Інноваційна діяльність підприємства, зокрема інноваційний розвиток, на думку А. Бистрова, передбачає:

- проведення науково-дослідницьких і конструкторських робіт з розробки ідеї нововведення, проведення лабораторних досліджень, виготовлення лабораторних зразків нової продукції, видів нової техніки, нових конструкцій і виробів;
- підбір необхідних видів сировини і матеріалів для виготовлення нових видів продукції;
- розробку технологічного процесу виготовлення нової продукції;

– проектування, виготовлення, випробування й освоєння зразків нової техніки, необхідної для виготовлення продукції;

– розробку і впровадження нових організаційно-управлінських рішень, спрямованих на реалізацію нововведень;

– дослідження, розробку необхідних інформаційних ресурсів;

– підготовку, навчання, перекваліфікацію і спеціальні методи підбору персоналу, необхідного для проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;

– проведення робіт з ліцензування та патентування;

– організацію і проведення маркетингових досліджень щодо просування інновацій тощо [7, с. 240-244].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Таким чином, конкурентоспроможність є дуже вагомим чинником функціонування підприємства, який дає змогу володіти перевагами в умовах нестабільного ринкового середовища.

Забезпечення стратегічної стійкості підприємства в умовах нестабільного ринкового середовища вимагає проведення безперервного моніторингу факторів, що має на меті зниження ступеня невизначеності відносно ситуації на ринку, внесення коректив у стратегію підприємства таким чином, щоб найбільш ефективно використовувати сприятливі альтернативи.

Основними заходами підвищення конкурентоспроможності підприємства є: покращення якості ресурсів (підвищення кваліфікації кадрів, зменшення витрат тощо); оновлення технологій; визначення цілей та завдань; розвиток системи адаптації підприємства; збільшення конкурентного потенціалу; розроблення чіткої стратегії.

Список використаних джерел:

1. Мазаракі А.А., Лігоненко Л.О., Ушакова М.М. Економіка торговельного підприємства. Київ : Хрещатик, 1999. С. 207.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / предисл. В. С. Автономова. Москва : ЭКСМО, 2007. 864 с.
3. Азоев Г.Л., Челенков А.П. Конкурентные преимущества фирмы. Москва : Тип.Новости, 2000. 256 с.
4. Должанский И.З., Загорна Т.О. Конкурентоспособность предприятия. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
5. Шевельова С.О. Конкурентоспроможність молочного підкомплексу : монографія. Тернопіль : Збруч, 2001. 408 с.
6. Варга И.Ф., Литвин О.М. Формирование конкурентных преимуществ на предприятии. *Бизнес-информ.* 2013. № 1. С. 219.
7. Бистров А.Г. Фактор інноваційного розвитку підприємства. *Вісник СНУ ім. В. Даля.* 2010. № 12(154). Ч. 2. С. 244.

MANAGEMENT COMPETITIVENESS IN A VOLATILE MARKET ENVIRONMENT

Vudvud V., Stelmakh Y.

Chernivtsi Trade and Economic Institute Kyiv National University of Trade and Economics
Ukraine

Summary. In the article highlighted the concept of «competitiveness of the enterprise» is considered. The factors reflecting the state of competitiveness of the enterprise are analyzed. Strategic methods of enterprise management are investigated. The main factors determining the emergence of the instability process are studied. Measures to improve competitiveness in the conditions of instability are proposed.

Keywords: competitiveness, competitive advantage, unstable external environment, economic growth and crisis.

УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Лазаренко Роман Ігорович

здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Україна

Анотація. В комплексі проблем, пов'язаних з підвищенням ролі доходу суб'єктів господарювання платників податків у національній економіці, велике значення має удосконалення методів управління доходами торговельних підприємств, їх адаптація до умов тієї чи іншої галузі. Перехід діяльності підприємств на принципи господарського розрахунку не супроводжувався адекватним методичним забезпеченням аналітичної та планової роботи в сфері управління прибутком, через що стримується реалізація потенціалу економічного зростання. Тому питання дослідження механізму управління доходами є сьогодні актуальним для більшості вітчизняних підприємств.

Ключові слова: фінансовий результат, дохід, прибуток, управління доходом, формування доходу, підвищення доходу.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Розвиток ринкової економіки потребує від підприємств України раціонального і економічно обґрунтованого підходу до планування своєї діяльності, до визначення стратегії збільшення доходів підприємства, аналізу і оцінки отриманих результатів. Однією з найголовніших складових стратегії фінансової політики підприємства є політика максимізації доходності.

Формування оптимального доходу підприємств у розмірах, необхідних для покриття його поточних витрат, сплати податків і отримання прибутку, що дає змогу забезпечити розширене відтворення, є необхідною умовою функціонування будь-якого суб'єкта господарювання.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Окремі питання управління доходами торговельних підприємств розглядаються в працях зарубіжних та вітчизняних авторів І. Анософфа, М.І. Баканова, А. Бірманна, С.В. Большакова, Х. Віссема, С. Гошала, Г.Я. Кіпермана, Дж.Б. Куїнна, Г. Мінцберга, Д.С. Молякова, П.В. Петрова, А.Н. Соломатіна, А.С. Шевлякова, В. Язева та інших. Найбільш послідовно проблеми управління доходами торговельних підприємств висвітлені в працях українських вчених І.О. Бланка, Л.О. Лігоненко та Н.М. Ушакової.

Категорія доходу є однією з найскладніших в економічній науці. Вона була предметом широких дискусій серед представників різних економічних шкіл та напрямків. Однією з найбільш суперечливих вона залишається і на сьогодні, що обумовлює необхідність її поглиблення і уточнення.

Дохід відіграє провідну роль в фінансовому механізмі управління соціально-економічним розвитком. Дане поняття можна розглядати в трьох основних аспектах: прибуток як економічна категорія; прибуток як фінансовий результат; прибуток як форма грошових накопичень.

Дохід є метою та кінцевими фінансовими результатами діяльності підприємства, найважливішими показниками його ефективності; джерелом коштів для здійснення розширеного відтворення, а також для забезпечення матеріальних та соціальних потреб колективу. Максимізація доходів та прибутку в зв'язку з цим є одною з першочергових задач підприємства. Саме тому дана тема набуває особливої актуальності в сучасний період ринкових реформ та економічних перетворень.

МЕТА СТАТТІ.

Метою дослідження є побудова системи ефективного фінансового управління доходами та прибутком торговельного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Управління прибутком, як об'єкт дослідження, відображає процес розробки та прийняття управлінських рішень щодо формування та розподілу прибутку для оптимізації доходів власників. При цьому вирішуються наступні задачі:

- організація рівня витрат та доходів;
- досягнення максимального можливого співвідношення між прибутком та рівнем ризику;
- формування за рахунок прибутку фінансових ресурсів в достатньому об'ємі для розвитку підприємства;
- створення умов для збільшення ринкової вартості підприємства.

Ці задачі можливо реалізувати за допомогою механізму управління прибутком, який включає три взаємопов'язані складові:

- 1) інституціональна складова – внутрішні структурні підрозділи, що здійснюють розробку та реалізацію управлінських рішень щодо формування та розподілу прибутку підприємства;
- 2) функціональна складова містить принципи організації та функціонування механізму формування та розподілу прибутку; конкретні форми, методи та технології реалізації фінансових відносин (порядок та умови формування прибутку, розподілу валового прибутку, розподілу чистого прибутку, покриття збитків тощо); фінансові важелі, стимули та санкції;
- 3) нормативно-правова складова – система нормативно-правових актів, що регламентують процес управління прибутком.

Аналіз господарської діяльності підприємств – це основний метод, за допомогою якого виробляються стратегія і тактика розвитку підприємства, обґрунтовуються управлінські рішення, здійснюється контроль за їх виконанням, виявляються резерви підвищення ефективності виробництва, оцінюються результати діяльності підприємства, його підрозділів і працівників. Аналіз господарської діяльності дозволяє врахувати не тільки загальні закономірності і тенденції розвитку економіки, але і прояви загальних, специфічних і окремих економічних законів в практиці конкретного підприємства, своєчасно виявити тенденції змін і можливості підвищення ефективності виробництва. Завдяки сучасним методам економічних досліджень, методиці системного, комплексного фінансового аналізу, він дозволяє точно, своєчасно, всебічно оцінити результати господарської діяльності підприємства.

Питання величини доходів та прибутку, шляхи його використання та підвищення розглядаються на

прикладі ТОВ «Астон-Агро».

Головною метою створення та подальшої діяльності будь-якого господарюючого суб'єкту, не залежно від виду його діяльності чи форми власності, є отримання кінцевого фінансового результату. Тобто, фінансовий результат – це прибуток або збиток який отримує господарюючий суб'єкт внаслідок своєї діяльності.

Прибуток – це частина виручки, що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства. Характеризуючи надлишок надходжень над витратами ресурсів, прибуток є метою підприємницької діяльності та основним її економічним показником. Він є основним фінансовим джерелом розвитку підприємства,

науково-технічного удосконалення його матеріальної бази і продукції, всієї форм інвестування. Він служить джерелом сплати податків. Враховуючи значення прибутку, вся діяльність підприємства спрямована на те, щоб забезпечити зростання його величини або принаймні стабілізувати її на певному рівні. Тому основний принцип діяльності підприємства (фірми) складається в прагненні до максимізації прибутку. З цієї причини прибуток виступає основним показником ефективності виробництва.

Основними напрямком ведення господарства в ТОВ «Астон-Агро» є оптова торгівля зерном.

Результати аналізу формування чистого прибутку підприємства та шляхи його підвищення наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Показники	Роки			Абсолютне відхилення (+,-)		Відносне відхилення	
	2015	2016	2017	2017 до 2015	2017 до 2016	2017 до 2015	2017 до 2016
Чистий дохід (виручка) від реалізації (товарів, робіт, послуг)	190120,4	735682,0	987531,1	797410,7	251849,1	419,4	34,2
Собівартість реалізованої продукції	151250,0	682633,9	885329,7	734079,7	202695,8	485,3	29,7
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування	12179,9	37796,5	13200,6	1020,7	-2459,59	8,4	-65,1
Чистий прибуток (збиток)	9989,9	30993,1	10824,5	834,6	-20168,6	8,4	-65,1
Рентабельність витрат, %	6,6	4,5	1,2	-5,4	-3,3	-	-

Прибуток в абсолютному обчисленні відносно сталий, але при кратному зростанні доходів і витрат це означає зниження рівня прибутковості підприємства. Тому для досліджуваного підприємства є актуальним питання вдосконалення управління доходами, зростання розміру яких потребує більш досконалих, порівняно з існуючими, методів управління.

Плановий обсяг доходу від реалізації готової продукції підприємства ТОВ «АСТОН-АГРО» розраховується на основі вивчення тенденцій зміни

обсягів реалізації в попередні роки. При цьому необхідно мати на увазі наступне припущення: тенденції розвитку доходу від реалізації готової продукції, що склалися є об'єктивними, визначаються змінами обсягу та структури споживчого ринку, а не суб'єктивними факторами

Наведемо розрахунки з планування доходу ТОВ «АСТОН-АГРО» на 2019 рік за групами і категоріями зернових в табл. 2.

Таблиця 2

Товарні групи	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Темп росту	План на 2019
Зерно пшениці продовольче	25930,1	25549,4	28658,8	1,05	30091,0
Зерно пшениці фуражне	34211,7	39251,0	40258,6	1,08	43478,0
Кукурудза	9652,3	11254,5	13659,3	1,14	15571,0
Ріпак	21936,1	22677,0	21924,3	1,03	22582,0

Як бачимо із даних таблиці 2 плановий темп росту складе 107,0 %, а плановий дохід від реалізації готової продукції 2019 рік за розрахунками складе 156030,0 тис. грн.

Отже, розрахувавши обсяги реалізації за асортиментними групами можна визначити відповідні доходи від реалізації (табл. 3).

Як видно з цієї таблиці 3, обсяги доходів визначаються виходячи з планового доходу від реалізації готової продукції в розрізі асортиментних груп та рівня доходів від реалізації. При цьому за рівень доходів від реалізації було взято його середньорічне значення за аналізований період. Таким

чином, плановий обсяг доходів від реалізації зерна на 2019 рік складе 58511,0 тис. грн.; рівень комерційного доходу становитиме 37,5 %.

Наступним кроком планування доходів ТОВ «АСТОН-АГРО» є визначення його доходів від іншої операційної діяльності, зокрема, доходів від надання майна в оренду, отримання операційних курсових різниць, штрафів та інших доходів. Ці статті при плануванні не пов'язуються із обсягом доходу від реалізації товарів, оскільки від нього не залежать. Вони плануються на основі внутрішньої інформації підприємства.

Таблиця 3

Визначення планового обсягу комерційного доходу ТОВ «АСТОН-АГРО» на 2019 рік

Товарні групи	Дохід від реалізації готової продукції на 2019 рік, тис. грн.	Рівень доходів від реалізації, %	Комерційний дохід на 2019 рік, тис. грн..
Зерно пшениці продовольче	30091,0	35,5	10682,0
Зерно пшениці фуражне	43478,0	33,5	14565,0
Кукурудза	15571,0	37,5	5839,0
Ріпак	22582,0	38,5	8694,0

Так, як торговельне підприємство ТОВ «АСТОН-АГРО» починаючи з 2016 року збільшило торговельну і складську площу, за рахунок тих приміщень, які здавались в оренду, воно їх і надалі використовуватиме, тому дана стаття доходу не принесе фінансового результату.

Отримання планового обсягу операційної курсової різниці доцільно визначити на основі середнього абсолютного приросту за останній період, так як дана стаття доходів приносить результат лише протягом 2015-2017 років. Приріст у 2017 році порівняно з 2015 роком склав 133,5 %, тому планове значення досягне показника 20272 тис. грн.

Отримання штрафів та неустойок підприємством

очікується і надалі в тому ж розмірі, адже підприємство одержувало їх в основному по причині порушення деяких умов контрактів з посередниками, а умови цих договорів у звітному 2017 році на переглядалися.

Планову суму інших доходів підприємства, до складу яких входять доходи від реалізації основних фондів, нематеріальних активів та матеріальних цінностей розрахуємо далі на основі фактичних даних.

Результати планування інших операційних доходів підприємства ТОВ «АСТОН-АГРО» представлені у наступній таблиці (табл. 3).

Таблиця 4

Обсяг інших операційних доходів ТОВ «АСТОН-АГРО» у плановому періоді, тис. грн.

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	План 2019 рік
Інші операційні доходи	5526,0	12161,0	16235,0	20311,
Операційна оренда активів	5513,9	-	-	-
Операційна курсова різниця	0,0	12136,0	16204,0	20272,0
Штрафи, пені, неустойки	12,0	3,0	3,0	3,0
Інші доходи	0,1	22,0	31,0	36,

Таким чином, як бачимо за даними таблиці 4, загальна сума інших операційних доходів у плановому періоді становитиме 20311,8 тис. грн.

Плановий розмір отримання можливої суми доходів повинен бути порівняний з його цільовим або необхідним розміром.

Завдання дальшого розвитку підприємства ТОВ «АСТОН-АГРО» може бути також вирішене шляхом розроблення (створення) нових видів продукції, що потребує витрат на технологічні дослідження, або розширення ринків збуту, що потребує витрат на маркетинг цих ринків. Якщо оточення даного підприємства представлено порівняно невеликими фірмами, які відрізняються за своїм орієнтуванням на ринок і технологічними можливостями, то можна вибрати стратегію диверсифікації, намагаючись придбати або контролювати інші фірми.

Після того, як стратегія управління доходами ТОВ «АСТОН-АГРО» буде остаточно вибрана, вона має бути перетворена в конкретний оперативний план по маркетингу, виробництву, інвестиціях, прибутку.

В залежності від змісту запропонованих заходів, спрямованих на поліпшення фінансово-господарського стану підприємства, можливі різні кінцеві результати від їх впровадження:

- зростання продуктивності праці, обсягів виробництва і прибутку внаслідок повнішого завантаження виробничих потужностей;
- збільшення обсягів реалізації і прибутку внаслідок прискорення обертання оборотних коштів, кращого їх використання;

- збільшення продажу традиційної продукції і прибутку внаслідок розширення виробничих потужностей, додаткових капітальних вкладень, залучення позикових коштів;

- збільшення прибутку від впровадження заходів, спрямованих н. зниження собівартості продукції;

- збільшення прибутку внаслідок зростання випуску вже освоєно конкурентоспроможної продукції;

- збільшення прибутку шляхом освоєння виробництва нових конкурентоспроможних виробів;

- покращення результатів діяльності внаслідок поліпшення структури власних і позичених коштів, підвищення ліквідності, більш раціонального використання коштів і т. ін.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Огляд літературних джерел за темою дослідження свідчить про те, що в науковців немає однозначного трактування категорій «доход» та «управління доходом підприємства». Щодо доходу – то є два основних трактування. Перше – дохід, - це сума виручки від реалізації товарів та послуг (саме так він відображається за стандартами бухгалтерської звітності), друге, - це результат діяльності підприємства, який об'єктивно є різницею між виручкою та вкладенням, понесеними в процесі отримання цього доходу. Особисто наша точка зору полягає в тому, що дохід є результатом діяльності підприємства і має відображати додатковий продукт а не авансований.

Управління доходом підприємства – це категорія,

яка не може бути наповнена змістом як щось окреме, оскільки неможливо розглядати управління доходом відокремлено від інших сфер управління діяльністю підприємства, завдяки поєднанню яких і отримується дохід. Тому спроби аналізу «управління доходом» неминуче приводять нас до того, що необхідно аналізувати уся систему управління підприємством, тому і називати це слід в більш широкому контексті як управління підприємством а не управління

доходом.

Об'єктом нашого дослідження системи управління доходом обране підприємство ТОВ «АСТОН-АГРО», яке спеціалізується на купівлі та продажу зернових оптовими партіями. В сучасних умовах послуги підприємства є досить затребувані, оскільки ринкова, біржова інфраструктура торгівлі зерном в Україні не розвинена. Наслідком цього є постійне зростання обсягів діяльності досліджуваного підприємства.

Список використаних джерел:

1. Орлов О.О., Рясних Є. Г., Павловська Н. І. Планування прибутку підприємства в умовах ринкової економіки : монографія. Хмельницький : Вид-во ХНУ, 2009. 155 с.
2. Заруба О.Д. Основи фінансового аналізу та менеджменту: навчальний посібник / ред. В.Б. Кукулевська. Київ : Українсько-Фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1995. 110 с.
3. Богачов В.В. Финансовый инжиниринг. С-Пб : Питер, 2004. 400 с.
4. Бланк І.А. Управління прибутком. Київ : Ніка-Центр, 2007. 765 с.
5. Василенко В.О., Ткаченко Т.І. Стратегічне управління підприємством : навч. посіб / за ред. В.О. Василенка. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 400 с.

MANAGEMENT OF TRADE ENTERPRISES INCOME

Lazarenko R.

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics
Ukraine

Summary. In the complex of problems associated with increasing the role of income taxpayers in the national economy, great importance is the improvement of methods of managing incomes of trade enterprises, their adaptation to the conditions of one or another branch. The transition of enterprises to the principles of economic calculation was not accompanied by adequate methodological provision of analytical and planning work in the field of profit management, which constrained the implementation of the potential of economic growth. Therefore, the question of studying the mechanism of income management is relevant today for most domestic enterprises.

Keywords. Financial result, income, profit, income management, income formation, increase in income

УСПІШНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ПРОЕКТОМ: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Кулініч Тетяна Володимирівна

канд. е. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій
Національний університет «Львівська політехніка»

Пермінова Ольга Сергіївна

здобувач вищої освіти Інституту економіки і менеджменту
Національний університет «Львівська політехніка»
Україна

Анотація. Доведено доцільність і значимість розвитку соціального проектування в Україні в наш час. Проаналізовані фактори і причини появи нових ідей соціальних проектів. Сформовано власний алгоритм поетапного формування і ефективної реалізації соціального проекту з підключенням основних функцій менеджменту організацій. Узагальнено базові підходи закордонного досвіду щодо нових методів управління соціальними проектами, розглянуто їх адаптацію до впровадження у вітчизняних реаліях. Проведено аналіз помилок організаторів соціальних проектів (вітчизняних і міжнародних) з подальшим структуруванням цих помилок і з внесенням пропозицій щодо їх подолання за умови належного управління.

Ключові слова: соціальний проект, менеджмент, проектний менеджмент, соціальні проблеми, Україна, соціум.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Сьогодні соціальні проекти (СП) стають все більш та більш популярними серед суспільства. Це не випадково, адже СП закріплюють громадську думку та об'єднують соціум, таким чином розвиваючи цілу країну. Саме тому проблема соціальних проектів є актуальною як ніколи.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

У фаховій літературі з корпоративного управління організаціями соціальне проектування переважно зводиться до вивчення соціальної відповідальності бізнесу, зменшення навантаження цих організацій на екологію, реалізацію ними СП, що додають цим організаціям позитивного іміджу у соціумі, але не переходить в клас основних їх видів діяльності [1, с. 515].

Методична література з соціального проектування найчастіше зосереджується на допомозі неприбутковим громадським організаціям (НГО) або представникам територіальних громад у підготовці заявок для пошуку джерел фінансування СП, частково – на застосуванні тайм-менеджменту, проведенні фінансово-економічного та техніко-технологічного аналізу, оцінці правового забезпечення реалізації СП, процедурах з проведення моніторингу і звітування щодо використання зібраних коштів [2].

Тим самим виділення головного призначення СП, яке мало би відбитися на виникненні і розробці ключових ідей, залишається поза увагою фахівців. Також недостатньо уваги приділяється специфіці управління командою, яка розробляє і реалізовує соціальний проект з урахуванням функцій менеджменту. Усе це підводить нас до потреби вивчення цих відзначених моментів у сфері управління соціальними проектами.

МЕТА СТАТТІ.

Головною метою статті є дослідження процесу управління соціальними проектами, що реалізуються вітчизняними неприбутковими громадськими організаціями (НГО), з позицій інвентик (щоб найкраще виявити і врахувати потреби суспільства) і ефективного організування роботи команди, що розробляє і впроваджує ці проекти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Аналізуючи головну різницю між СП з проектами для інших видів діяльності, можна визначити, що

проекти соціальної спрямованості здійснюються окремими особами або групами людей, які працюють разом на благо інших, а не на особисту вигоду. Метою проекту переважно є здійснення соціальних змін, які будуть корисні індивідууму, громаді або суспільству. Звідси, перша помилка більшості менеджерів – нездатність правильно зрозуміти сенс і головну ідею проекту.

Щоб детальніше зрозуміти структуру розробки СП, згадаємо їх витоки та класифікацію за основними видами.

Отже, що таке соціальне проектування (SP), коли воно виникло? Одні дослідники вважають, що SP було завжди, у всякому разі, вже з античності, в цьому сенсі «Держава» Платона [3] може вважатися одним з перших соціальних проектів. Інші стверджують, що про SP можна говорити, лише починаючи з 20-30-х років минулого століття, коли склалася його ідеологія, в рамках якої було поставлено завдання проектування нових суспільних відносин, нової людини, соціалістичної культури, тобто того, що сьогодні відносять до соціальної діяльності. Також існує точка зору, що SP формується тільки зараз, оскільки в даний час відбулося усвідомлення SP і утворилися ті його зразки, в яких цілеспрямовано поєднуються ідеологія і методи проектування, а також соціологічний підхід.

У відповідності зі стандартами Німецького інституту стандартизації (DIN) за типом діяльності виділяють такі види СП [4]: освітні; науково-технічні, технологічні, космічні, економічні, будівельні, екологічні, культурні. А за поставленими цілями і способами їх здійснення розрізняють три види СП:

1) проекти НДДКР – цілі таких проектів часто неконкретні і повинні бути визначені тільки в процесі планування;

2) організаційні – проекти, спрямовані на планування, реалізацію та обслуговування організаційних процесів на підприємстві;

3) інвестиційні – з метою вкладення коштів в об'єкти соціальної сфери з метою отримання доходу та підвищення якості життя людей за допомогою задоволення їхніх потреб. Здебільшого зазначені типи і види діяльності варто поєднати для того, щоб СП могли охопити більшу частину найбільш зацікавленої аудиторії.

Також, СП на даний час є актуальними в Україні, оскільки безпосередньо впливають на думку і

громадське усвідомлення громад. Чому це важливо? Будь-яка країна стає більш розвиненою, коли має активну громадську позицію, залучає волонтерів і забезпечує продуктивну діяльність неприбуткових громадських організацій (НГО). Зацікавленість цією сферою діяльності проявляється здебільшого у студентів та школярів з 14 років, що підводить до висновку про важливість усвідомленості свого призначення молодим поколінням, яке в майбутньому будуватиме свою країну. В даному випадку СП виховують цей сегмент працездатного населення, паралельно готуючи його до успішного

працевлаштування, оскільки саме під час підготовки, реалізації та участі у проектах формуються так звані Soft Skills.

Пріоритетність знань і вмінь для організації SP доводить проведення нами опитування серед таких НГО, як: Львівський Обласний Молодіжний Центр – 12 опитаних [5], ФРІ – 5 [6], САСТУС – 4 [7], Enactus – 10 [8] та ін. (рис. 1). Опитані стверджували, що велика кількість СП не були успішно організовані через некоректно сформульовану ідею, проблематику та мету.

- Відсутність чіткої ідеї та цілі
- Проблема реагування на зовнішні чинники
- Брак ресурсів
- Не якісно підібрана команда

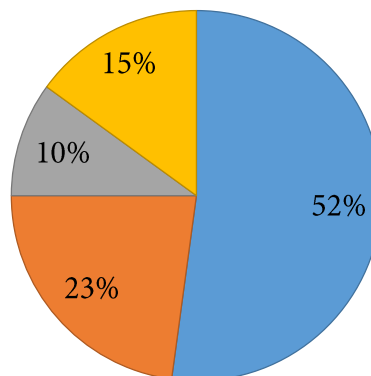

Рис. 1. Причини неуспішності соціальних проектів
Узагальнено за результатами авторського опитування

Оскільки кожен проект починається з ідеї, можна пропонувати на початку проаналізувати та оптимізувати управління процесом мозкового штурму з завданням вибору такого успішного проекту, який буде потрібний для громадян і буде торкатися їхніх особистих потреб.

Наступний крок, який треба усвідомити – це вибір головної проблеми СП. Варто почати з вибору тієї глобальної проблеми (GP), яка охоплює нашу проблематику. Перелік GP і пов'язаних з ними Цілей сталого розвитку (ЦСР) [9], яких на сьогодні дотримуються всі країни світу, був офіційно затверджений на засіданні Ген. Асамблеї ООН в кінці 2015 р. Він може бути допомогою менеджеру у формуванні GP, вирішення якої і буде ідеєю соцпроекту.

В ході польових досліджень був проведений експеримент, де в ході тренінгу учасникам (організаторам СП) було запропоновано розділитися на 2 команди, одна з яких генерувала глобальні проблеми, а друга – локальні. Пізніше рандомно була вибрана одна глобальна і одна локальна проблема і учасникам пропонувалося знайти логічні аргументи, які б пов'язували ці дві проблеми. Експеримент дозволив оптимізувати ідентифікування цих проблем.

Такий результат підводить до думки, що глобальні проблеми мають певні передумови, в яких можна побачити певну ієрархію: макропроблеми (в межах країн, асоціацій, об'єднань), мікропроблеми (стосуються окремих міст, селищ, інакше називаються локальними) та особисті проблеми (стосуються окремих людей). Кожна з цих проблем пов'язана з іншими і впливає на них згідно градації.

Дійти до фундаменту глобальної проблеми допоможуть питання «Чому?», «Яким чином?» та «Як це впливає?». Проектний менеджер завжди має намагатися зробити максимум з мінімальними витратами на ресурси (час, кошти, люди, допоміжні матеріали), але разом з тим соцпроект закликає

вирішувати такі проблеми, які за мінімальних витрат допоможуть максимальній кількості людей. Оскільки на вирішення хоча б однієї глобальної проблеми недостатньо ресурсів зі всього світу, є логічним локалізувати проблему.

Після ідентифікування проблеми обов'язковим є формулювання цілей СП. Правильно поставлена ціль є запорукою 50% успішності проекту. Коли менеджер та команда розуміють ціль свого СП, то залучити громадськість та зацікавити її в участі стає набагато легше.

Також важливою є постановка такого важливого питання: «Який результат ми хотіли б побачити в кінці проекту?»

До прикладу, під час реалізації соцпроекту АртСучасність однією з невдач була неправильна постановка цілі, що викликало неможливість сформулювати ефективну команду та залучити більшу кількість людей до участі, бо, якщо сам лідер не усвідомлює цілі реалізації проекту, то інші люди не зможуть проявляти ініціативність. Загальна генерація ідей була спрямована лише на процес, і ми не мали чіткої картини результату, що ледь не зірвало проект.

Здебільшого після (а іноді під час) визначення проблеми та постановки цілі відбувається активна генерація ідей щодо методів вирішення проблеми і процесу досягнення очікуваного результату. Оскільки під час даного етапу відбувається активне використання креативного мислення, варто не забувати, що його контролювання є складним процесом і потребує навичок спілкування та вміння організовувати ефективні обговорення. Під час генерації ідей, менеджер може керувати своєю групою не тільки для створення нових ідей, але й для вдосконалення їх згідно потреб суспільства. Взагалі більшість лідерів не враховують важливість організації та контролю за процесом вироблення ідей під час мозкового штурму. Якщо менеджер бажає мати оптимальний результат, потрібно

забезпечити правила, щоб запобігти дебатам та агресивному настрою в команді. Це можуть бути правила «пальців», щоб уникнути суперечок, або окремі зустрічі з кожним учасником команди.

Застосування інтерактивних завдань під час генерації ідей (організування дебатів, smart-оцінювання, розробка прогнозних сценаріїв, створення мапи ідеального проекту), на нашу думку, не тільки підсилює продуктивність і результативність роботи, але й дає можливість командам краще дізнатися один одного, а менеджеру зрозуміти навички кожного учасника команди, щоб на наступних етапах розробки проекту було простіше ідентифікувати, які завдання надавати котрому учаснику і які знання йому потрібні для більш ефективної роботи.

Після процесу генерації ідей команди здебільшого мають досить розгорнутий список пропозицій, які є здебільшого не структуровані та іноді достатньо абсурдними. Щоб вибрати кращі варіанти розв'язання виявленої проблеми, пропонуємо такі критерії відбору проектних пропозицій:

1. Кого може зацікавити ця проектна пропозиція (вік, стать, сфера інтересів)?
2. Чому люди повинні брати участь у цьому проекті?
3. Які глобальні проблеми цей проект зачіпає?
4. Які особисті проблеми цей проект зачіпає?
5. Яка мета цього проекту? (Що саме має вирішити даний проект у соціумі?)
6. Наскільки важливим є цей проект? (з 1-5: 1 - неважливий взагалі, 5 – має бути реалізований якомога швидше)
7. Наскільки важко буде цей проект реалізувати (з точки зору ресурсного забезпечення, витрат часу тощо)?

Під час дослідження нами було помічено, що ці питання допомагають не лише побачити успіх обраної ідеї, і коли все йде за планом, і коли виникають критичні моменти.

Як тільки була вибрана ідея для реалізації, і команда впевнена в її успішності (бо ідея вже пройшла оцінку за критеріями, вказаними вище), наступним кроком вважається планування / розподіл обов'язків та встановлення дед-лайнів. Цей етап унікальний тим, що дає можливість лідеру (капітану) застосувати свої навички тайм-менеджменту і контролювання інформаційних потоків і комунікацій в команді.

Виконання плану проекту напряму пов'язано з візуалізацією кінцевого результату. Варто завжди пам'ятати, що, яким би ідеальним не був план, є безліч зовнішніх чинників, які можуть завадити або ускладнити досягнення кінцевого результату. Тим самим з'являється багато додаткових завдань, які навіть можуть призвести до зміни початкового плану (частини його основних цілей). Здебільшого зовнішні чинники впливають на логістичні складові SP, що не є менш важливим у своєчасному застосуванні таких навичок як гнучкість, креативне та критичне мислення.

При цьому, під час управління СП, менеджер, як якісний та ефективний керівник, має бути достатньо обізнаним щодо потенційних ризиків, які можуть статися в той чи інший момент і правильно реагувати на певні зміни (викликані тими чи іншими чинниками).

У такому випадку допоможе постійна візуалізація цілей, завдань, обраних шляхів і варіантів, проміжних результатів (кожен з названих пунктів має обмежуватись певними часовими рамками). Так, під час роботи в команді Молодіжного Центру над

проектом АртСучасність, ми також застосовували систему планування Канбан, що полягала у структуризації завдань та впорядкування їх за такими групами (у вигляді стовпців): завдання до виконання, завдання які виконуються, виконані завдання. Це допомогло візуалізувати етапи розвитку проекту. Наша ефективність як команди зростала тоді, коли ми бачили, як змінюється кількість різних стовпців, тобто, коли завдань до виконання ставало все менше, а вже виконаних – все більше.

На жаль, трапляються ситуації, де проект стає неуспішним, не зважаючи на велику команду, стратегічне планування і розподілені обов'язки. Так, під час волонтерства на чемпіонаті з ораторського мистецтва Lviv Oratory Open у нашій команді було задіяно 36 волонтерів, 5 з яких були саме командою організаторів. На даній події чіткі вказівки щодо роботи і щодо допомоги організаторам отримали 22 людини; решта мали не сформульовані та безглузді завдання, що призвело до дублювання обов'язків, різнопланових конфліктів в команді, неконтрольованості діяльності певної частини команди.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.

Підсумовуючи усе сказане вище, маємо відмітити, що багато СП не реалізуються або є неуспішними через некоректне управління. На противагу, ефективне управління СП може бути реалізоване через такі кроки:

- 1) обґрунтування значущості СП для громадськості України;
- 2) висвітлення основних етапів управління СП від ідеї до реалізації;
- 3) аналізування важливих помилок, які супроводжують процес реалізації та управління СП (на реальних прикладах з досвіду автора);
- 4) формування рекомендацій щодо планування і організації розробки СП, мотивування і контролювання роботи команди, що їх впроваджує.

Менеджер СП мусить вміти правильно побудувати етапи розвитку проекту та мати набір лідерських навичок, які будуть допомагати команді працювати ефективно та досягати поставлених цілей.

При виявленні в глобальній проблемі певного фундаменту (першопочаткової проблеми), її вирішення допоможе вплинути на зміни в глобальній проблемі, що і є ціллю СП.

Етапи, які має проконтролювати менеджер до початку СП, мають включати: виявлення проблеми, яку має вирішувати проект, формування цілі, генерація ідей (вибір методу вирішення проблеми) та розподіл завдань/обов'язків/дедлайнів. Якість управління цими етапами базується на лідерських якостях проектного менеджера, його керуванні інформаційними потоками та володінням методами впливу на команду. Важливим пунктом є визначення обов'язків учасників. Тому необхідними є особисті консультації з учасниками щодо того, на яку роль (посаду) вони хотіли б розраховувати. Важливо пам'ятати, що в кожного є свій погляд на речі, і менеджеру варто звертати на це велику увагу при розподілі обов'язків. Окремо хотілося зазначити, що помилкою менеджера може бути відмова від делегування обов'язків у тих чи інших ситуаціях команді. Інакше лідер може опинитися під впливом ризику «емоційного вигорання».

Якщо розглядати період активної реалізації СП, то аналізуючи його з точки зору «психології впливу», постійне нагадування у вигляді ілюстрацій або іншого використання символів (календарі, таблиці, графіки) буде стимулювати до дій краще ніж словесні

нагадування.

Найбільш ефективним формуванням плану та його візуалізацією є зображення майбутніх етапів реалізації на фліпчартах або плакатах. Вони можуть бути намальовані у вигляді списку або календаря. Таким чином простіше відслідкувати плинність часу та кількість етапів та завдань, виконаних командою.

Схематичне (символічне) зображення наслідкових зв'язків допоможе у виявленні супутніх зв'язків, і

дозволить команді краще зрозуміти завдання.

Отож, у період радикальних змін та роздроблення соціокультурної думки, СП стають «рятувальним жилетом» для соціуму, оскільки в цей час більшість людей і починає активно взаємодіяти, що не може не вплинути на суспільну думку та певну єдність громадянськості загалом, що є надзвичайно важливо для України зараз.

Список використаних джерел:

1. Горфинкель В. Я., Родионова Н. В. Корпоративная социальная ответственность. Москва : Изд-во Юрайт, 2018. 570 с.
2. Єнджеєвські З. Посібник з підготовки заявок на фінансування проектів розвитку інженерної інфраструктури територіальних громад. За ред. Д. Літча, В. Лисенка. Київ : «К.І.С.», 2009. 128 с.
3. Платон. Держава. Київ, 2000. С. 5-41. URL: <http://litopys.org.ua/plato/plat01.htm>
4. Офіційний сайт Німецького інституту стандартизації (DIN). URL: <https://www.din.de/de/ueber-normen-und-standards> (дата звернення: 15.11.2018)
5. Сторінка у FB Львівського обласного молодіжного центру. URL: <https://www.facebook.com/lviv.youth.center/>
6. Сторінка у FB Львівської ФПІ. URL: <https://www.facebook.com/fri.lviv/>
7. Сторінка CACTUS.UA у FB. URL: <https://www.facebook.com/cactusua/>
8. Сторінка у FB ENACTUS. URL: <https://www.facebook.com/enactus/>
9. Цілі сталого розвитку. Документ Ген. Асамблеї ООН. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititia/tsili-staloho-rozvytku>

SUCCESSFUL MANAGEMENT OF SOCIAL PROJECT: FROM IDEA TO REALIZATION

Kulinich T., Perminova O.

Lviv Polytechnic National University
Ukraine

Summary. The expediency and importance of social design development in Ukraine in our time has been proved. The factors and reasons for emergence of new ideas of social projects are analyzed. The algorithm of phased formation and effective implementation of social project has been formed with the connection of main functions of the management of organizations. The basic approaches and new methods of foreign experience in managing social projects are highlighted, their adaptation to implementation in domestic realities is considered. The analysis of mistakes of social projects' organizers (domestic and international) is provided. This is followed by the structuring of these mistakes and making proposals for its overcoming under proper control.

Keywords: social project, management, project management, social problems, Ukraine, society.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

◆◆◆◆◆ AGRICULTURAL SCIENCES ◆◆◆◆◆

УДК 663.86

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ЛІКАРСЬКОЇ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ БЕЗАЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ ТОНІЗУЮЧОЇ ДІЇ НА ОСНОВІ ЗЕЛЕНОГО ЧАЮ

Коберник Інна Віталіївна

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту харчових технологій
Національний університет харчових технологій
Україна

Анотація. Визначено актуальність виробництва безалкогольних напоїв оздоровчого призначення в Україні. Обґрунтовано доцільність використання екстракту елеутерококу при виробництві оздоровчих безалкогольних напоїв тонізуючої дії. Проаналізовано нові напрями у технології виробництва напоїв.

Ключові слова: безалкогольні напої, екстракт елеутерококу, лікарські рослини, оздоровчі продукти, тонізуючі напої.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Харчування - головний керований чинник, що забезпечує нормальний ріст та розвиток дітей, здоров'я та якості життя людини, працездатність, активне довголіття, творчий потенціал нації. Крім того, правильно організоване харчування відіграє важливу роль у зниженні ризику розвитку хронічних неінфекційних захворювань, особливо так званих хвороб століття: серцево-судинних, онкологічних, діабету, ожиріння, остеопорозу, карієсу тощо[1].

Безалкогольні напої – дуже вигідна і зручна харчова основа для збагачення. У водному середовищі легко розчиняється більшість функціональних інгредієнтів, а велика добова норма споживання напоїв дозволяє забезпечити необхідний рівень збагачення. Основну увагу доцільно приділити вибору джерел функціональних інгредієнтів, які повинні гармонійно поєднуватися з обраною основою.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

На сьогодні ринок українських товарів переповнений різноманітними напоями та соками. Пріоритетним напрямом цієї галузі має бути виготовлення саме функціональних напоїв, які чинять позитивний вплив на певні системи органів людини.

Передові компанії виробляють безалкогольні напої функціонального призначення на основі фруктових соків і настоїв лікарських рослин. При цьому напої збагачуються біологічно активними речовинами, мінеральними сполуками та харчовими волокнами.

Важливе місце серед широкого різноманіття безалкогольних напоїв посідають чайні, які майже не мають ніяких протипоказань для вживання і користуються попитом серед людей різного віку. Відомі композиції чайних напоїв, що містять екстракт чайної сировини, лимонну кислоту, цукровий сироп або цукор, воду та різноманітні смакоароматичні добавки: спиртовий настій шкірки фейхоа, настій естрагону, настій фіалкового кореню, екстракт елеутерококу. Однак, через невисоку якість чайного екстракту ці напої повинні бути кореговані за органолептичними показниками великою кількістю смакоароматичних добавок. А за вітамінним та біологічно активним складом чайний екстракт, що входить до напою, недостатньо повноцінний.

Для виробництва безалкогольних напоїв нарівні

з традиційними натуральними видами сировини (плодові та ягідні соки, їх екстракти, настої трав та коріння рослин) останнім часом почали широко застосовувати нетрадиційні. Особливого поширення набула місцева сировина. До складу безалкогольних напоїв почали додавати їстівні та лікарські рослини, в тому числі пряні. У більшості європейських країн зростає випуск напоїв оздоровчої дії з доданням вітамінів та антиоксидантів [2].

Науковцями Національного університету харчових технологій Кошовою В.М. та Фроловою Н.Е. було досліджено нетрадиційну тонізуючу сировину для приготування безалкогольних напоїв. Для приготування такого напою використовували екстракт, виготовлений з квітів липи серцелистої, до складу якого входять дубильні речовини, вітамін С, β-каротин, ефірна олія та інші. При виготовленні напою для діабетиків запропоновано замінити цукор на натуральний цукрозамінник - стевію [3].

Науковцями Національного університету харчових технологій (Рубанка К.В., Терлецька В.А., Зінченко І.М.) було досліджено полікомпонентну суміш на основі чаю, як добавку до харчових продуктів. Для розроблення чайного екстракту з високою біологічною цінністю доцільним було створення суміші з рослинних екстрактів на основі чаю, до складу якої входять компоненти, що збільшують вміст вітамінів та мінеральних речовин [4].

Напій березовий «Надія» з функціональними, профілактичними та дієтичними властивостями містить у своєму складі березовий сік, цукор або фруктозу та лимонну кислоту. Додатково містить екстракт плодів глоду. Запропоноване додавання до напою березового «Надія» екстракту плодів глоду сприяє створенню напою з функціональними, профілактичними та дієтичними властивостями, а також розширенню асортименту. Плоди глоду містять у своєму складі органічні кислоти, цукри, сорбіт, пектинові речовини (1,9...6,1%), аскорбінову кислоту (18...100мг %), вітамін К, фенольні сполуки (антоціани - до 1200 мг%, лейкоантоціани – 400...1500 мг%, катехіни, флавоноли, фенолокислоти тощо), кумарини (0,7...3,4%), виявляють кардіотонічну, спазмолітичну дію та здатні збільшувати силу серцевих скорочень, регулювати кров'яний тиск [5].

Як бачимо, багато науковців працюють над створенням безалкогольних напоїв нового покоління,

тому доцільно приділити увагу вибору сировини та способу виробництва даного виду продукції.

Актуальністю даної роботи є те, що на сьогодні фітотерапія має надзвичайно велике значення. Препарати з лікарських трав користуються у людей великим попитом, а додавання до продуктів екстрактів з лікарської сировини є безперечно важливим аспектом у розвитку галузі з виробництва безалкогольних напоїв. У країнах Європейської співдружності постійно зростає попит на напої з додаванням кофеїну, женьшеню, яблучного соку, зеленого чаю – для спортсменів, з додаванням жирних кислот (для зміцнення імунної системи) – для хворих на цукровий діабет та серцево-судинні захворювання, з додаванням йогурту, вершків, какао-продуктів, вітамінів, харчових волокон – для дітей.

У більшості європейських країн зростає випуск напоїв оздоровчої дії з вмістом вітамінів та антиоксидантів. У деяких країнах Східної Європи зростає виробництво емульсійних напоїв з домішками інших соків [6].

МЕТА СТАТТІ.

Аналіз сучасних способів виробництва безалкогольних напоїв; обґрунтування вибору сировини та розроблення способу виробництва тонізуючого безалкогольного напою з підвищеною біологічною цінністю на основі екстракту зеленого чаю з додаванням екстракту елеутерококу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Відповідно до Державного класифікатора продукції та послуг Держстандарту України, до безалкогольних напоїв (напоїв із концентрацією спирту не більше 0,5%) відносяться: води мінеральні підсолоджені або ароматизовані; напої прохолоджувальні безалкогольні типу лимонаду, оранжаду, коли і т.п., виготовлені з використанням питної води, підсолодженої або не підсолодженої, ароматизовані фруктовим соком або есенцією, до яких додані барвники; напої безалкогольні спеціального призначення (дієтичні, діабетичні, тонізуючі, для спортсменів тощо); квас; напої, приготовані на основі молока і какао, чаю та інші напої, які готові до вживання [7].

У даний час вітчизняними заводами та цехами з виробництва безалкогольних напоїв випускаються: напої безалкогольні газовані з низькою калорійністю, а також для хворих на цукровий діабет із застосуванням аспартама, ксиліту, сорбіту та інших цукрозамінників (їх відносять до напоїв спеціального призначення); напої газовані, що представляють собою насичені двоокисом вуглецю водні розчини цукру з додаванням продуктів переробки плодово-ягідної сировини (соків, екстрактів тощо), пряно-ароматичної, в тому числі рослинної сировини (настоїв трав, коріння, цедри цитрусових), ароматичних речовин (есенцій, ефірних олій), барвників, органічних кислот; напої на зерновій сировині, що представляють собою насичені діоксидом вуглецю розчини концентрату квасного суслу, сахарози, харчових кислот та інших ароматичних і смакових речовин; напої бродіння, до яких відносять хлібний квас, плодово-ягідні кваси; води штучно мінералізовані, виготовлені із сумішей солей і насичені діоксидом вуглецю; напої негазовані, в тому числі сухі напої, шипучі і не шипучі, виготовлені з цукру, виннокам'яної кислоти, соди, есенцій, екстрактів і барвників.

Хоча асортимент безалкогольних напоїв великий, українськомуринку постійно з'являються нові види. В основному це напої функціонального призначення, які призначені для оздоровлення організму при

умові постійного вживання [7]. Такі напої здатні справляти на організм людини ряд важливих впливів за рахунок есенціальних компонентів, що входять до їх складу: загальнозміцнюючий, профілактичний, адаптогенний, імуномодуючий, радіопротекторний, дезінтоксикаційний, тонізуючий.

Залежно від якісного та кількісного складу, за рахунок вживання функціональних напоїв можна корегувати водно-сольовий обмін; поліпшувати діяльність шлунково-кишкового тракту; сприяти засвоєнню компонентів різних харчових продуктів тощо [7].

Розроблення напоїв оздоровчого призначення має місце серед інноваційних технологій харчової промисловості, адже безалкогольні та соковмісні напої – важлива складова структури харчування сучасної людини і надзвичайно сприятливе харчове середовище для створення широкого спектру продукції з різнонаправленими фізіологічними ефектами. Крім того, існує великий попит на безалкогольні напої, тому доцільно проводити розширення асортименту напоїв оздоровчого призначення, в тому числі з використанням плодової сировини, яка містить велику кількість біологічно активних речовин [8].

Упродовж багатьох століть зелений чай (*Camelliasinensis*) та його екстракти застосовувались в медицині як засіб для лікування недугів. Цілющі властивості цього напою зумовлені його хімічним складом, а саме високим вмістом поліфенольних сполук, які виявляють Р-вітамінну дію. Основну масу поліфенолів чаю складають катехіни (флаван-3-оли) – найбільш відновлені представники флавоноїдів. Крім того, до складу чаю входять і глікозиди флавонолів – кверцитину, кемпферолу, мірицетину. Завдяки своїй антиоксидантній дії, катехіни попереджують та уповільнюють атеросклероз судин, ішемічну хворобу серця, гіпертонію та її наслідки, діабет, розвиток хвороб Паркінсона і Альцгеймера. Було виявлено антиканцерогенний ефект чайних катехінів, а саме антипроліферативну дію, який, крім того, індукуює і посилює апоптоз клітин пухлини. При цьому токсичність чайних катехінів мінімальна, вони практично не викликають побічної дії. [9].

Зелений чай, порівняно з іншими сортами, має максимальну кількість біологічно повноцінних танінів. За хімічним складом, зокрема за вмістом вітаміну С та танінів, зелений чай, препарати з нього, водні настої – найбільш повноцінні з усіх видів чаїв. У зеленому чаї збережений весь склад катехінів, тоді як у чорному чаї залишаються тільки сліди основних катехінів.

Основною хімічною речовиною, яка визначає фізіологічну дію чаю, є кофеїн. Чайна рослина вміщує кофеїн, теобромін і теофілін. Чайні відходи, формовочний матеріал та чайний пил являють собою сировину для одержання кофеїну. Відсотковий вміст кофеїну у формовочному матеріалі осіннього збору досягає 0,6...1,0% і навіть більше. За необхідності знімають 15...20% чайного листа та застосовують його для одержання кофеїну [9].

За вмістом вітаміну Р чай займає перше місце серед усіх інших продуктів рослинного походження. Добову потребу людського організму в цьому вітаміні можна задовольнити 2...3 склянками чаю. Катехіни чаю за своєю Р-активністю перевищують усі раніше відомі капілярозміцнюючі препарати: цитрин, рутин, ескулетин [10].

Чай є надзвичайно цінною сировиною для отримання оздоровчих композицій та збагачення

різноманітних харчових основ з метою надання їм функціональних властивостей. Перспективним напрямом може бути комбінування екстракту зеленого чаю із рослинними екстрактами, що мають адаптогенну дію.

Адаптогени – це природні енергетики, препарати рослинного і тваринного походження, що володіють стимулюючою та тонізуючою дією.

До препаратів рослинного походження, що містять адаптогени належать настоянка і рідкий екстракт женьшеню, настоянка аралії, рідкий екстракт елеутерококу, настоянка лимоннику, рідкий екстракт левзеї, настоянка і рідкий екстракт ехінацеї, екстракт рідкий родіоли рожевої, настоянка заманихи.

Екстракт елеутерококу застосовується за тими ж показаннями, що і препарати женьшеню. Але разом з тим, елеутерокок володіє більш вираженими антигіпоксичними, антистресовими, радіозахисними та антиоксидантними властивостями в порівнянні з женьшенем. Також помічено здатність елеутерококу підвищувати гостроту зору і покращувати кольоровий зір. Хороші результати дає застосування екстракту елеутерококу при профілактиці простудних захворювань [11].

Елеутерокок колючий - високий (2...2,5 м) гіллястий кущ родини аралієвих. Елеутерокок колючий відносять до рослин-стимуляторів центральної нервової системи. Його препарати впливають на організм людини наступним чином: підвищують розумову й фізичну працездатність; підвищують стійкість до несприятливих умов; посилюють гостроту зору; покращують обмін речовин і апетит; виявляють гіпоглікемічну дію [11].

Показаннями до призначення елеутерокока є фізична й розумова перевтома, невротенія, психостенія, виснаження нервової системи, які супроводяться зниженням працездатності, дратівливості та безсонням.

Таким чином, було обрано для використання в напоях тонізуючої дії екстракт зеленого чаю, як основну сировину, завдяки наявності біологічно активних речовин, що чинять позитивний ефект (аскорбінова кислота, катехіни, біофлавоноїди, вітаміни B₁, B₂, K, пантотенова кислота, ефірні олії

тощо).

Також було обґрунтовано використання рідкого екстракту елеутерококу, дія якого дозволить збільшити ефективний вплив на нервову систему організму та надати напою тонізуючих властивостей.

Отже, використання рослинних екстрактів дозволяє виготовити напій з високою біологічною цінністю та покращеними органолептичними властивостями.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

На нинішньому етапі розвитку суспільства перед харчовою промисловістю кожної країни стоїть завдання забезпечити всі верстви населення доступними продуктами оздоровчої дії.

Для забезпечення населення України здоровим харчуванням на сучасному рівні розвитку харчової індустрії до її комплексу має входити, поряд з виробниками сільськогосподарської сировини та готової продукції, також галузь, діяльність якої спрямовано на аналіз, об'єктивну оцінку та розроблення раціональної технології отримання оздоровчих харчових продуктів, а також визначення вимог до сільськогосподарської сировини.

Було розглянуто збагачення тонізуючого напою на основі чаю рідким екстрактом елеутерококу, що є потужним джерелом таких речовин як: аскорбінова кислота, біофлавоноїди, катехіни, вітаміни групи B тощо.

Для виробництва запропонованого напою доцільно використати у якості підсолоджувача цукор-пісок, так як частка вуглеводів, що споживає людина на добу, в 4 рази більша по відношенню до інших макронутрієнтів. Також використання цукру у технології замість інших замінників є економічно вигідним. У якості регулятора кислотності використовуємо кислоту лимонну (як у класичних технологіях безалкогольних напоїв).

Отримана композиція буде мати сприятливий тонізуючий ефект і може бути рекомендована до вживання під час тривалих фізичних та розумових навантажень.

Частка виробництва безалкогольних напоїв на ринку України щоденно зростає, тому впровадження нових розробок у даній галузі є перспективним та доцільним.

Список використаних джерел:

1. Сімахіна Г. О., Українець А. І. Інноваційні технології та продукти. Оздоровче харчування: навчальний посібник. Київ : НУХТ, 2010. 294 с.
2. Домарецький В. А., Шиян П. Л., Калакура М. М. Романенко Л. ф., Хомічак Л. М. Загальні технології харчових виробництв : підруч. Київ : Університет «Україна», 2010. 814 с.
3. Кошова В., Фролова Н., Чепель Н., Дубіцька Т. Нетрадиційна тонізуюча сировина для приготування безалкогольних напоїв. *Харчова і переробна промисловість*. 2009. № 9. С. 29–30.
4. Патент 93203 UA, МПК А 23 L 2/39 (2006.01) Полікомпонентна суміш на основі чаю : Терлецька В. А., Рубанка К. В., Зінченко І. М., Фалендиш Н. О.; заявник та патентовласник. Національний університет харчових технологій. № u 201403025; заявл. 25.03.14; опубл. 25.09.14, Бюл. № 18, 2014 р.
5. Патент на корисну модель № 45803 UA, МПК А23L 2/00 (2009.) Напій березовий «Надія»: Чмут Н. О., Бандуренко Г. М., Марценюк О. С.; заявник Національний університет харчових технологій. № u 2009 06233; заявл. 16.06.2005; опубл. 25.11.2009, Бюл. № 22.
6. Шуман Г. І. Безалкогольные напитки. Сырье. Технологические нормативы. СПб.:Профессия, 2004. 343 с.
7. Прибильський В. Л. Перспективні напрямки розвитку технології безалкогольних напоїв в Україні. *Енциклопедія сучасної України*. 2003. Т. 2. С. 368–369.
8. Чаварга О., Прибильський В. Л., Домарецький В. А. Оздоровчі напої. *Харчова і переробна промисловість*. 2003. № 12. С. 19–20.
9. Ярош А., Ладонько М., Подобій О., Бондаренко С. Вилучення Р-вітамінного комплексу з листя зеленого чаю. *Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті* : програма і матеріали 80 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 10–11 квітня 2014 р. Київ : НУХТ, 2014. Ч. 2. С. 700–701.
10. Кияшко О. М., Костюк О. Ю., Безмертний І. А., Бондаренко С. П., Мірошніков О. М. Одержання вітаміну Р з листя зеленого чаю. 79 Міжнар. конф. молодих учених, аспірантів і студентів «Наукові здобутки молоді — вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті» Київ, 15–16 квітня 2013 р. М-во освіти і науки, молоді та спорту, НУХТ. Київ : НУХТ, 2013. Ч. 4. С. 360–362.
11. Солодовніченко Н. М., Журавльов М. С., Ковальов В. М. Лікарська рослинна сировина та фітопрепарати : навч. посіб. Харків : МТК-книга, 2003. 408 с.

REASONING THE CHOICE OF MEDICINAL PLANT RAW MATERIAL IN THE PRODUCTION OF ALCOHOL-FREE BEVERAGES OF TONIC EFFECT BASED ON GREEN TEA

Kobernyk I.

National University of Food Technologies
Ukraine

Summary. Determined the relevance of production of alcohol-free beverages with health-improving purpose in Ukraine. Reasoning the expediency of using the extract of eleutherococcus in the production of alcohol-free beverages with tonic effect. Analyzed new directions of technologies in beverage production.

Keywords: *alcohol-free beverages, extract of eleutherococcus, medicinal plants, healthy food, beverages with tonic effect.*

◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆ **CHEMICAL SCIENCES** ◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆

ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ КИСЛОТНОСТИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ЖИДКОСТЕЙ

Аннотация. В статье рассматриваются современные способы регулирования pH технологических жидкостей и встречающиеся при этом проблемы. Для решения проблем стабильности процесса подкисления и подщелачивания предложена установка, основанная на электрохимической корректировке pH до заданного значения. Предлагаемое техническое решение позволяет производить электрокоагуляцию, подкисление и подщелачивание жидкости без применения химических реагентов.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ.

Во многих технологических процессах (например, при подготовке стекол к нанесению защитных плёнок) используются жидкости, к уровню pH которых предъявляются жесткие требования. При колебаниях уровня кислотности нарушается качество получаемого продукта, поэтому проблема автоматического регулирования уровня pH является актуальной.

Многие ученые и инженеры предпринимали попытки разработки систем обработки технологических жидкостей в промышленных и сельскохозяйственных процессах для регулирования рН (подготовка промывочных вод; очистки промышленных стоков; процессы приготовления каустической соды, получения хлора, обработки молочной сыворотки; подготовка воды для использования в сельском хозяйстве и системах водоснабжения).

В большинстве предлагаемых процессов используются химические реагенты [2-6]. В частности, при подготовке воды к осветлению [3] регулирование кислотности производится с помощью дозирования щелочных или кислотных растворов. В системах контроля выращивания

растений в закрытом грунте [4] также предлагается автоматический дозатор растворов щелочи и кислоты с концентрацией 20-30 %.

В [5] предлагается способ автоматического регулирования рН водных растворов за счет изменения подачи кислоты или щелочи в реактор-смеситель. Этот способ ориентирован в основном на применение в технологических процессах, где требуется постоянное поддержание величины рН. К таким процессам относятся, например, производство хлора, каустической соды и других продуктов с помощью электролиза водного раствора NaCl, очистка производственных сточных вод и др. Схема осуществления процесса показана на рис. 1. Система автоматического регулирования основана на использовании линеаризации нелинейной характеристики рН-метра (зависимости величины рН от концентрации кислоты или щелочи).

Использование данного способа обеспечивает достаточную точность поддержания заданной величины pH и позволяет при электролизе раствора NaCl уменьшить напряжение на ваннах и увеличить выход по току.

Несмотря на разнообразие способов дозирования химических реагентов, их использование, как

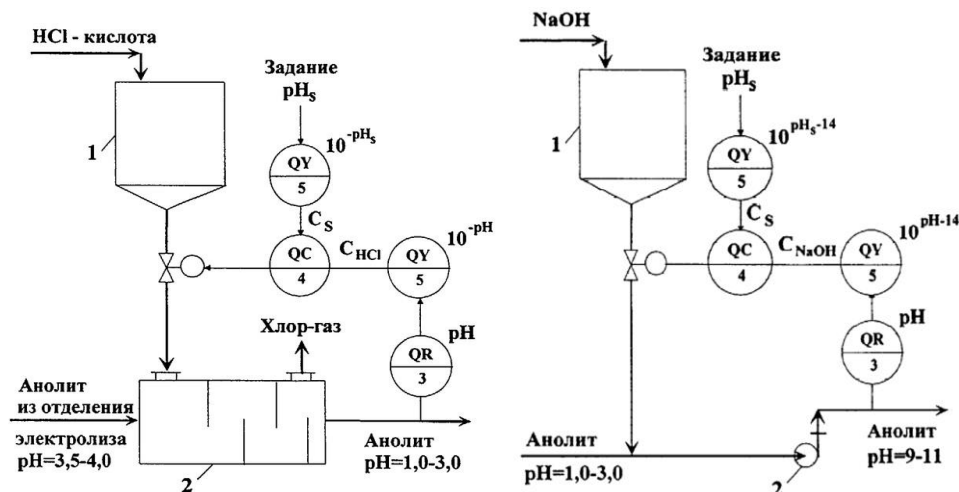

Рис. 1. **Схема процесса автоматического регулирования рН водных растворов**
а – на примере подкисления анолита; *б* – на примере подщелачивания анолита; 1 – напорный бак, 2 – реактор-смеситель; 3 – рН-метр; 4 – регулятор рН, 5 – вычислительный блок

правило, приводит к большим неудобствам в работе по следующим причинам:

- образование больших количеств твердого осадка в результате изменения кислотности;
- нарушения работы дозаторов из-за забивания отверстий;
- необходимость подготовки растворов реагентов определенной концентрации;
- неточности в прогнозировании и получении значений кислотности.

Альтернативой реагентным системам регулирования pH являются электрохимические системы, в которых жидкость протекает через межэлектродные промежутки, разделенные

мембранами [7-10]. Одним из наиболее ярких примеров такой системы является запатентованный в США «Способ регулирования pH водных растворов» [10]. Предлагаемая в данном патенте система обеспечивает процесс регулировки кислотности в потоке жидкости путем электродиализа. Электродиализ осуществляется в ячейках, ограниченных мембранами различного типа (биополярные и ионоселективные мембраны). Система может применяться для раздельного или одновременного подкисления и подщелачивания водных растворов. Рассмотрим принцип действия системы на примере подкисления раствора (рис. 2).

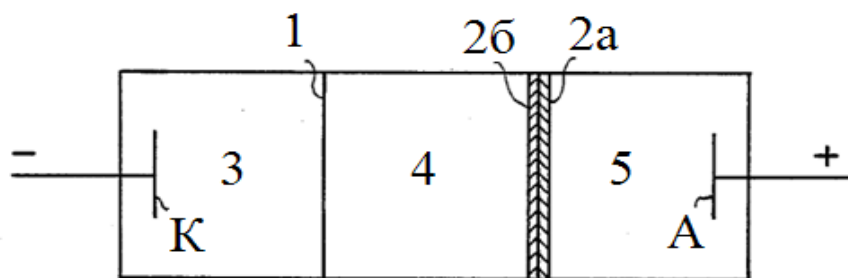

Рис. 2. Устройство для подкисления раствора с помощью электродиализа

А – анод, К – катод, 1 – катион-проницаемая мембрана, 2 – биополярная мембрана (2а – анион-проницаемая поверхность, 2б – катион-проницаемая поверхность), 3 – катодное отделение, 4 – среднее отделение, 5 – анодное отделение

Ячейка разделена мембранами 1 и 2 на три части: катодное 3, среднее 4 и анодное 5 отделения. Катодное и анодное отделение оба содержат необходимый электролит, а среднее отделение – обрабатываемый раствор. Биополярная мембрана 2 расположена так, что анион-проницаемая поверхность 2а обращена к аноду А, а катион-проницаемая поверхность 2б – к катоду. В процессе работы между анодом и катодом протекает электрический ток. При диссоциации воды из водного раствора в биополярной мембране 2 гидроксильные ионы перемещаются в электролит в анодном отделении 5, а ионы водорода – в среднее отделение 4, тем самым подкисляя содержащийся там раствор и понижая его pH.

Для процесса подщелачивания в качестве электролитов используются хлористый калий, гидроксид калия, соляная кислота, а для подкисления гидроксид калия, хлорид натрия и т.д.

Были разработаны и другие аналогичные системы для электродиализного разделения воды с помощью обратноосмотических и биополярных мембран предназначенные как для изменения кислотности, так и для предотвращения осаждения соли.

Несмотря на достоинства электродиализных методов при их использовании возникают некоторые проблемы. Они связаны с возникающей в результате обработки дестабилизацией электролитической жидкости, имеющей заданный pH. Кроме того, такие системы имеют низкую эффективность из-за высокой энергоёмкости, неравномерности изменения кислотности по всему объёму, разрушения жидкости в зоне расположения электрода, низкой точности кислотных изменений и невысокой экологической надёжности процесса.

Для исключения указанных недостатков возникла необходимость разработки электролитической системы для регулирования pH водных растворов со следующими характеристиками:

- 1) повышенный уровень эффективности процесса изменения кислотности;
- 2) снижение удельного энергопотребления;
- 3) повышение экологической чистоты процесса;

4) повышение уровня точности процесса.

С учетом этих требований автором был разработан способ регулирования pH водных растворов, основанный на электрохимической корректировке pH до заданного значения и его последующей стабилизации [9].

Система и процесс представляют собой комплексную интегративную и комбинированную конструкцию динамического электрохимического реактора, в которой нет подвижных частей и электроды электрохимических ячеек реактора изготовлены из углерод-углеродных композитных материалов с оболочками из углерод-углеродных композитных тканей и внутренним объёмом, представляющим собой углерод-углеродную композитную вату.

Процесс характеризуется предельно низким расходом энергии для работы и не имеет проблем с несанкционированным снижением электрического потенциала внутри потока во время всего рабочего цикла.

Длительность процесса в развитом восходящем потоке составляет не более 10 секунд и не зависит от диаметра трубопровода и количества компонентов в водном растворе.

В аппарате за счёт конфигурации и рабочих сечений внутренних каналов инициируются гидродинамические эффекты и эффекты рассеивания потока обрабатываемой жидкости с получением минимальной толщины сечения восходящего потока в межэлектродном пространстве. Такой эффект достигается за счёт подачи раствора через канал, выполненный в виде U-образного сообщающегося сосуда, который разделяет раствор на две ветви. Раствор подаётся в межэлектродное пространство через сужение, повышающее скорость потока. Особенность электродной системы заключается в наличии у электродов периферийной кромки. По мере выхода раствора их зоны действия жидкость обтекает края электродов, подвергаясь таким образом воздействию краевого эффекта. Этим обеспечивается дополнительная стабилизация измененного pH

жидкости. Таким образом, стабилизация происходит в течение гораздо большего периода времени по сравнению с известными методами химической или электрохимической модификации жидкостей.

Предлагаемая конструкция имеет возможность использования масштабного фактора для формирования расходов от 10 до 1000 литров в час. Аппарат может подключаться к системе последовательно и в случае необходимости – могут быть сформированы параллельные системы подключения нескольких аппаратов.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ.

Таким образом, проведенные исследования

позволили выявить недостатки существующих способов регулирования pH технологических жидкостей и разработать устройство для электрохимического регулирования и стабилизации pH с минимальными затратами энергии. Разработанная установка даёт возможность при одной и той же конфигурации, без применения химических реагентов, вести процессы электрокоагуляции в потоке, подкисления и подщелачивания воды для применения, например, при подготовке поверхностей стеклянных панелей, автомобильных стекол, панелей солнечных батарей к установке специальных плёнок.

Список использованных источников:

- Лобовко А.В. Пути решения проблемы регулирования кислотности технологических жидкостей. *Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji* : зб. наук. праць «ΛΟΓΟΣ» з матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., м. Ополь, 18 листоп, 2018 р. Обухів : Друкарня ФОП Гуляєва В.М., 2018. Т.6. С.93-97. URL: https://ukrlogos.in.ua/documents/naukowy_i_innowacyjny_potencjal_prezentacji_tom_6.pdf#page=94
- Плохих И. В стремлении к чистоте. URL: <http://www.pool-magazine.ru/articles/pool-equipment/2557/>
- Оборудование предочистки с осветлителями и его эксплуатация. URL: http://twf.mpei.ac.ru/books/vve/CH2.4_pg1.htm. (дата обращения 14.10.2018).
- Регулятор pH Lite. Прибор управления уровнем кислотности (pH) раствора. URL: www.promgidroponica.ru/files/Instrukcija_Regulator_pH_Lite.pdf. (дата обращения 14.10.2018).
- Устройство для автоматического регулирования кислотности жидких продуктов : Авторское свидетельство №1285443 СССР: МПК G05D21/00. Васин А.Н. и др.; заявитель и патентообладатель Всесоюзный заочный институт пищевой промышленности. №3416152/28-13, заявл. 15.04.82; опубл. 23.01.87. Бюл. №3
- Способ автоматического регулирования величины pH водных растворов : Пат. №2284048 РФ: МПК G05D21/00, C02F1/66. Байназаров З.А. и др.; заявитель и патентообладатель ЗАО «Каустик». №2004134297/15, заявл. 24.11.2004; опубл. 20.09.2006 Бюл. № 26
- Способ регулирования кислотности сыворотки в процессе электродиализа : Пат. №2515096 РФ: МПК B01D 61/42. Донских А.Н. и др.; патентообладатель ООО «Инновационные пищевые технологии». №2012145182/10, заявл. 24.10.2012; опубл. 10.05.2014 Бюл. №13.
- Устройство для электрохимической активации воды и водных растворов : Пат. №2658028 РФ: МПК C02F1/461. Дмитриенко В.П.; заявитель и патентообладатель ООО «АкваГелиос».
- Process for adjusting the pH of an aqueous flowable fluid : Pat. US4936962A: Stratos E. Hatzidimitriou; Int. Cl. C25B 3/00; A23L 2/22. Assignee FMC Corporation, Philadelphia. Appl. No.:317,328; Filed: Mar. 1, 1989; Date of Patent Jun. 26, 1990.
- Apparatus, program, system and process for in-flow increasing or decreasing the acidity of a fluid, including water and water solutions for surfaces of glass treatment, cleaning and disinfection. Patent US 62/628296. Priority date: 02/09/2018.

WAYS TO SOLVE THE PROBLEM OF REGULATING THE ACIDITY OF PROCESS LIQUIDS

Lobovko A.

Leading specialist of the Representative office of The American Standard Windows Film in Crete Greece

Summary. The article discusses modern methods of regulating the pH of process fluids and the problems encountered. To solve the problems of the stability of the process of acidification and alkalization, an installation based on electrochemical pH adjustment to a predetermined value is proposed. The proposed solution allows electrocoagulation, acidification and alkalization of the liquid without the use of chemical reagents.

Keywords: pH, regulation, reagents, electrochemical treatment, membrane.

МЕДИЧНІ НАУКИ

MEDICAL SCIENCES

УДК 618.3-06

УСКЛАДНЕННЯ У ГЕСТАЦІЙНОМУ ПЕРІОДІ У ПАЦІЄНТОК З ВЕГЕТО-СУДИННОЮ ДИСТОНІЄЮ

Вальц Інна Олександрівна

здобувач вищої освіти Лікувального факультету
Тюменський державний медичний університет

Абукерімова Асіят Касимівна

здобувач вищої освіти Лікувального факультету
Тюменський державний медичний університет

Боєчко Дар'я Іванівна

здобувач вищої освіти Лікувального факультету
Тюменський державний медичний університет

Науковий керівник: д-р. мед. наук, доцент, доцент кафедри акушерства і гінекології Шевлюкова Т.П.

Тюменський державний медичний університет
Російська Федерація

Анотація. Вегетосудинна дистонія (ВСД) може призводити до ускладнень вагітності, пологів, післяпологового періоду, відповідно, збільшення перинатальної смертності, що негативно впливає на подальший психічний розвиток дитини. Кожний другий вагітної (65,96% за 2017 рік) на прийомі в жіночих консультаціях виставляють діагноз ВСД, при цьому з року в рік ця статистика фактично не змінюється. Результатами дослідження підтверджено несприятливий вплив ВСД на гестаційний процес: здатність викликати ускладнення в період вагітності (загроза переривання, гестоз), пологів (несвоєчасне вилиття навколоплідних вод 25,3%, кровотечі 13,9%, внутрішньоутробна гіпоксія плода 12%, аномалії родової діяльності 17, 1%), в післяпологовому періоді (неспроможність швів 6,34%, лактостаз 5,1%), які негативно впливають на здоров'я матері і дитини. ВСД також поєднується з емоційними порушеннями, в зв'язку з цим необхідна не тільки лікарська, а й психологічна допомога даними пацієнткам.

Ключові слова: вегетосудинна дистонія, вагітність, хронічна внутрішньоутробна гіпоксія, здоров'я матері і дитини.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Одним із важливих завдань нинішнього акушерства постає дослідження перебудови інтегруючих механізмів при нормальному перебігу вагітності. Вегетативна нервова система займає провідну позицію, як у цих процесах, так і в функціонуванні організму в цілому: підтримує постійність внутрішнього середовища, впливає на імунітет і на емоції, на теплопродукцію в організмі, а також в забезпеченні рухової і інтелектуальної роботи. Таким чином, еволюційно вона відіграє важливу роль в регулюванні пристосувальних механізмів, спрямованих на збереження вагітності та виношування плоду.

У деяких жінок в перебудові гангліонарних нервової системи відбувається збій, який призводить до так званої вегетосудинної дистонії (далі ВСД). В даний момент аналогом ВСД в МКХ 10 є соматоформна вегетативна дисфункція, яка присутня в МКХ 10 і правомочна тільки при виключенні органічних патологій, які могли викликати вторинні гіпертензії або певні психічні розлади.

Іншими словами пацієнт пред'являє різні скарги, які не виправдовуються лабораторними та інструментальними методами дослідження [1, 6].

В даний час немає чіткого алгоритму ведення і прогнозування наслідків у вагітних жінок з ВСД, оскільки патологія має коливальну динаміку симптоматики, яка в міру ослаблення компенсаторних адаптаційних механізмів призводить до трансформації функціональної дисфункції в органічний дефект.

У зв'язку з тим, що ВСД може спричинити до ускладнень вагітності, пологів, післяпологового періоду, відповідно до збільшення перинатальної смертності, негативний вплив на подальший психічний розвиток дитини, дане питання в акушерстві актуалізується ще більше.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Згідно з дослідженням Л.С.Александрова і його

колеги, вісцеральна нервова система перебуває під великою напругою в період вагітності, що пов'язано з функціональним і морфологічним сусідством вегетативних і репродуктивних центрів [4].

Межі підйому або падіння адаптивних реакцій забезпечують необхідний гомеостаз в системі мати - плацента-плід (Л. В. Ткаченко) [6].

Таким чином, дані три ензимні системи «маті-плацента-плід» функціонують як одне ціле, елементи якого: плацента, печінку плода, кора надниркових залоз матері і дитини, що також підтверджує дослідження О.Д. Саргсяна [7]

МЕТА СТАТТІ – дослідити вплив вегетосудинної дистонії на перебіг вагітності та пологів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Під час дослідження було оцінено результати двох жіночих консультацій в м. Тюмень за 2015-2017 роки, а також історії пологів жінок з діагнозом ВСД за допомогою аналізу, синтезу, статистичної обробки, моделювання.

Відомо те, що ВСД - це нездоровий стан являє собою збій у вегетативній нервовій системі, що регулює фізіологічні процеси всіх органів і систем. Чи часто зустрічається дане порушення? Кожний другий вагітної (65,96% за 2017 рік) на прийомі в жіночих консультаціях № 1 і №2 виставляють діагноз ВСД, при цьому з року в рік ця статистика фактично не змінюється.

Синдром ВСД, що включає як вегетативні, так і емоційні розлади, є обов'язковим в клінічній картині вагітних, так як зустрічається у 92% обстежених і фундаментом його є психовегетативний симптомокомплекс, обґрунтований високою тривожністю і вихідної нейроендокринної перебудовою організму.

Дані зміни пов'язані з самим фактом вагітності, занепокоєнням за народження здорового потомства, третина досліджуваних (35%) акцентували увагу на стані, яке відповідає астеничному синдрому. На питання «чи потрібно впровадження служби для

психологічної допомоги вагітним?» 92% опитаних жінок дали позитивну відповідь.

При цьому у 75% досліджених жінок з ВСД були: компенсований психовегетативного розлад, що виявляється депресією, порушення психологічної адаптації, емоційною нестабільністю [5]. Було відзначено наявність клініки астеничного симптомокомплексу (35%), як відповідь на перебудову організму під час вагітності.

Варто відзначити, що число таких хворих зменшується зі збільшенням їх віку, так як ВСД з віком втілюється в органічні захворювання (артеріальна гіпертонія, ішемічна хвороба серця, судинні захворювання мозку), дослідження і лікування яких вимагає початок на більш ранніх стадіях розвитку патологічного процесу [4]. Хронічна плацентарна недостатність також розглядається, як стан, викликаний дисфункцією з боку ВНС, і, що є причиною розвитку хронічної гіпоксії плода [5].

Хронічна внутрішньоутробна гіпоксія, що є домінуючою ознакою плацентарної недостатності, у вагітних з ВСД була виявлена в 12% випадків. При дослідженні серцебиття плода у 7% жінок було виявлено порушення, відповідні 7 балам, у 5% - 6 балів за шкалою W. Fischer. Згідно доплерометричне дослідження матково-плацентарного кровотоку 5% виявлена ЗВУР плода, в 1,5% ЗВП сталася на тлі гестозу середнього та важкого ступеня, в 0,5% - на тлі хронічної внутрішньоутробної гіпоксії плода.

Практично половина (43,2%) народжених дітей у розроджених досліджуваних були недоношеними. Тому, необхідним є своєчасний початок терапії ВСД, яка була б спрямована на одужання «слабких місць»: дотримання раціонального режиму дня, заспокоїливі засоби, поступове загартовування, прогулянки на свіжому повітрі, заняття фізичними вправами, масаж [3].

Результатами дослідження підтверджено несприятливий вплив ВСД на гестаційний процес: здатність викликати ускладнення в період вагітності (загроза переривання, гестоз), пологів (несвоєчасне

вилиття навколоплідних вод 25,3%, кровотечі 13,9%, внутрішньоутробна гіпоксія плода 12%, аномалії родової діяльності 17, 1%), в післяпологовому періоді (неспроможність швів 6,34%, лактостаз 5,1%), які негативно впливають на здоров'я матері і дитини.

Також необхідною є побудова індивідуального прогнозу плацентарної недостатності у вагітних. Імовірність розвитку цієї недуги залежить від певного поєднання параметрів адаптивності, вегетативного і гормонального статусу. Виявлено, що найбільш прогностично значущими гормонами щодо прогнозу плацентарної недостатності є естріол, плацентарний лактоген і кортизол.

Даний контингент жінок в ході диспансерного спостереження потребує детального обстеження, проведення додаткових параклінічних досліджень, а також комплексу лікувальних заходів для поліпшення перинатальних наслідків [4].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

1. Не дивлячись на неоднозначність питання стану вагітних з ВСД, переважна більшість дослідників звертають увагу на дисфункцію адаптивного тону висхідної нервової системи. Невідповідне вегетативне регулювання може стати причиною порушення гестації і маркером її неблагополуччя.

2. ВСД також поєднується з емоційними порушеннями, в зв'язку з цим необхідна не тільки лікарська, а й психологічна допомога даними пацієнткам.

3. ВСД може привести до ускладнень вагітності, пологів, післяпологового періоду, відповідно до збільшення перинатальної смертності, негативний вплив на подальший психічний розвиток дитини.

4. Оцінку автономної нервової системи за допомогою параклінічних способів можна застосувати в якості об'єктивного критерію стану механізмів адаптації вагітної, що дозволить розробити лікування ВСД у даного контингенту жінок шляхом впливу на патогенетичні ланки цієї патології.

Список використаних джерел:

- Абдуева Ф. М., Каменская Э. П. Вегето-сосудистая дистония или соматоформная дисфункция вегетативной нервной системы сердца. *Вестник Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина*. Харьков, 2012. № 23 (998). С. 125-129.
- Боташева Т.Л. Особенности системы сосудисто-эндотелиальных факторов роста при физиологической беременности в зависимости от пола плода. *Медицинский вестник юга России*. Краснодар, 2013. № 4. С. 38-42.
- Кулавский В.А., Кулавский Е.В., Беглов В.И., Зиганшин А.М. Влияние вегетососудистой дистонии на течение беременности и исход родов. *Мать и дитя в Кузбассе*. Краснодар, 2015. № 2. С. 59-62.
- Александров Л.С., Ковалев М.И., Маслянкина К.П., Туттер Н.В. Влияние состояния вегетативной нервной системы на течение беременности, родов и неонатального периода. *Гинекология*. Москва, 2013. № 2. С. 62-66.
- Воробьева О.В., Русая В.В. Вегетативная дисфункция, ассоциируемая с тревожными расстройствами. *Эффективная фармакотерапия*, Москва, 2011. № 17. С. 46-50.
- Ткаченко Л.В., Костенко Т.И., Углова Н.Д., Шкляр А.Л. Невынашивание беременности. *Вестник волгоградского государственного медицинского университета*. Волгоград, 2015. № 1(53). С. 3-9.
- Саргсян О.Д., Боташева Т.Л., Рымашевский А.Н. Особенности гормонального и вегетативного статуса женщин при физиологической и осложненной беременности в зависимости от пола плода. *Современные проблемы науки и образования*. Москва, 2014. № 4. 305 с.

COMPLICATIONS IN THE GESTATION PERIOD IN PATIENTS WITH DYSAUTONOMIA

Valts I., Abukerimova A., Boechko D.

Tyumen State Medical University
Russian Federation

Summary. Vegetovascular vascular dystonia (VSD) can lead to complications of pregnancy, childbirth, the postpartum period, respectively, an increase in perinatal mortality, which adversely affects the further development of the child. Every second pregnant woman (65.96% for 2017) is diagnosed at the antenatal clinic # 1 and # 2 at the antenatal clinic, although this statistics does not change from year to year. The results of the study confirmed the adverse effect of VSD on the gestational process: the ability to cause complications during pregnancy (threat of interruption, gestosis), childbirth (untimely outflow of amniotic fluid 25.3%, bleeding 13.9%, fetal fetal hypoxia 1%, anomaly of labor 17, 1%), in the postpartum period (inconsistency of sutures 6.34%, lactostasis 5.1%), which adversely affect the health of the mother and child. VSD is also combined with emotional disorders, in connection with this, it is necessary not only medical, but also psychological help to these patients.

Keywords: vegetovascular dystonia, pregnancy, chronic intrauterine hypoxia, health of mother and child.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆ PHILOLOGICAL SCIENCES ◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆

УДК 811.111

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ FIGHT В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Капуш Світлана Михайлівна

здобувач вищої освіти факультету іноземних мов

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Мунтян Л.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Україна

Анотація. Стаття присвячена встановленню особливостей вербалізації концепту FIGHT в англomовному художньому дискурсі та його передачі українською мовою. У статті здійснено семантичний та синонімічний аналіз концепту FIGHT та виявлено лексеми, які є його основними репрезентантами. Також розглянуто основні перекладацькі трансформації, що використовуються для перекладу лексем на позначення концепту на українську мову.

Ключові слова: концепт FIGHT, дефініційний аналіз, синонімічний аналіз, переклад, перекладацькі трансформації.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Когнітивна лінгвістика є однією з найбільш актуальних мовних галузей на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки, адже вона досліджує мову як продукт людської діяльності і як спосіб отримання, зберігання, обробки і передачі інформації. Концепт є основним поняттям когнітивної лінгвістики, універсальною одиницею когнітивного знання, тому вивченню концептів приділяється надзвичайно велика увага.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Як відомо, формування уявлень про концепт почалося на початку XX століття. У фаховій літературі можна знайти чимало праць, в яких описуються різні точки зору на трактування поняття «концепт», різноманітні методи і прийоми дослідження концептів, зокрема це роботи таких відомих науковців-лінгвістів, як О. С. Кубрякова, В. З. Дем'янков, В. І. Карасик, З. Д. Попова, Й. А. Стернін. Аналіз наведених праць показав, що не вирішеним залишається питання пошуку шляхів коректної інтерпретації та передачі концептів, вербалізованих в іншомовних культурах. У зв'язку з цим вважаємо доцільним дослідження особливостей вербалізації концепту FIGHT в англomовному художньому дискурсі та його передачі на українську мову.

МЕТА СТАТІ.

Метою статті є встановлення особливостей вербалізації концепту FIGHT, шляхом його дефініційного та синонімічного аналізу та визначення закономірностей його відтворення українською мовою.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Одним з поширених способів дослідження того чи іншого концепту є дефініційний аналіз, метою якого є виявлення семантичної структури, еволюції та основних змістових характеристик концепту, закріплених у свідомості носіїв мови.

Дефініційний аналіз – традиційний метод семантичних досліджень. Він дозволяє співвіднести значення певних лексичних одиниць, використовуючи словникові тлумачення. Це надає можливість встановити характер і типи значеннєвої структури слів, іншими словами, здійснити розгляд

лексичного значення слова в плані його епідигматики – семантичної похідності значення, що забезпечує історичну тотожність слова [5, с. 95].

Для того, щоб визначити семантику номінативної лексеми «FIGHT» аналізуємо дефініції лексеми в цих словниках. Найчастотніші семи будемо розуміти, як ядерні, менш частотні, як периферійні. В результаті дефініційного аналізу, ми з'ясували, що найбільш частотними семами концепту FIGHT є «боротьба за щось, проти чогось», «енергія або схильність до боротьби», «бійка між людьми чи групами людей», «битва між арміями», «суперечка». Вони входять до ядра концепту FIGHT. Сему «боротьба за щось / проти чогось» варто розуміти як ситуацію, в якій ви докладаєте багато зусиль з метою перемогти когось, досягнути чогось або запобігти чомусь (Cambridge Dictionary); боротьбу за досягнення мети (Merriam Webster, American Heritage Dictionary); процес, в ході якого ви намагаєтесь досягти чогось або запобігти чомусь (Longman). Сему «енергія або схильність до боротьби» розуміють так: бажання чи здатність боротися або ж діяти енергійно (Cambridge); схильність чи здатність до боротьби (Oxford); енергія та рішучість у спробах досягти чогось (Macmillan Dictionary). Сему «бійка між людьми чи групами людей», розуміють як ситуацію, в якій люди б'ються, штовхаються [Longman], конфлікт з використанням фізичної сили між двома чи більшою кількістю осіб [American Heritage Dictionary], ворожа сутичка [Merriam Webster]. Менш частотними семами є: «двобій у боксі» та «змагання». Вони належать до периферії концепту FIGHT.

Лексема FIGHT, як дієслово, також має свої семантики. Основними класами лексеми-дієслова FIGHT є: «воювати», «боротися за щось», «битися», «боротися проти чогось», «сперечатися», вони будуть входити до ядра концепту. До менш частотних класам належать: «брати участь у двобої з боксу» і «змагатися». Вони відповідно належатимуть до периферії концепту FIGHT.

Синонімічний аналіз є одним з важливих компонентів концептуального аналізу. Мета синонімічного аналізу полягає у виявленні та дослідженні синонімів певного концепту. Для того, щоб з'ясувати, які синоніми є найближчими

за значення до лексеми FIGHT застосовуємо дефініційний аналіз лексичних одиниць: *struggle*, *battle*, *combat*, *conflict*. Завдяки дефініційному аналізу цих синонімів, вдалось з'ясувати що *struggle* (2 спільні семи), *battle* (3 семи), *combat* (4 семи), *conflict* (4 семи) є безпосередніми репрезентантами концепту FIGHT.

Особливості вербалізації концепту FIGHT досліджуємо в художньому дискурсі, на матеріалі творів Сюзанни Колінз: «Hunger Games», «Mockingjay», «Catching Fire» та їхнього перекладу здійсненого У. Григораш і К. Пругатир та Джоан Ролінг: «Harry Potter and the Deathly Hallows», «Harry Potter and the Philosopher's stone» в перекладі В.Морозова. Проаналізувавши 195 прикладів вживання концепту робимо висновок, що він експлікується за допомогою лексеми-дієслова «*to fight*» (145 разів) і лексеми-іменника *fight* (50 разів).

Ми виділили дві основні особливості перекладу лексем-дієслів на позначення концепту FIGHT на українську мову:

1. переклад за допомогою аналогів; так як лексема FIGHT є багатозначною, то основними аналогами є такі лексичні одиниці: «боротися», «битися», «чинити опір», «намагатися», «воювати», «змагатися»;
2. використання перекладацьких трансформацій.

Переклад за допомогою відповідників: «боротися», «битися», «чинити опір», «намагатися», «воювати», «змагатися» вживається у 72% випадків, переклад за допомогою використання перекладацьких трансформацій відповідно у 28% випадків. До граматичних трансформацій виявлених у перекладі належать: номіналізація та опущення, до лексичних трансформацій – диференціація значення, конкретизація значення та антонімічний переклад.

Варто зазначити, що найчастіше використовувалась трансформація номіналізації – 39% від усіх проаналізованих прикладів. Наприклад: «We're going to watch their Games and learn everything we can about how they **fight**» [2]. – Ми маємо передивитись Ігри, в яких вони брали участь, і вивчити їхню **тактику**» [7].

У 37% випадків лексеми-дієслова, що відображають концепт FIGHT перекладаються за допомогою трансформації диференціації значення, наприклад: «It's interesting, though, when I think of what Peeta said about the attendant on the train being unhappy about the victors having to **fight again**» [3]. – Однак мені пригадалися слова Піти про службу в поїзді, який був засмучений тим, що переможці **опиняться на арені вдружжя**» [6].

Антонімічний переклад застосовано у 10% випадків, наприклад: «I **fight to return to sleep** though, wrapped in a warm cocoon of blankets, safe at home» [3]. – Мені зовсім **не хотілося розлучатися** зі сном, у коконі з товстого покривала мені було тепло й затишно, а головне – безпечно» [6].

Перекладацька трансформація опущення, яка передбачає вилучення схожих за змістом, надлишкових слів використовується у 7% випадків, наприклад: «He'll be here in a second. We'll stand a better chance **fighting** him from above.» [2]. – Вилазь нагору. Він буде тут за кілька секунд. Так у нас буде більше шансів» [7]. Перекладу з використанням трансформації конкретизації значення відведено також 7% випадків, до прикладу: «People of Panem, we **fight**, we dare, we end our hunger for justice!» [3]. – Народе усього Панему, ми **кинули виклик**, ми боремося, ми втамуємо свою жагу правосуддя!» [6].

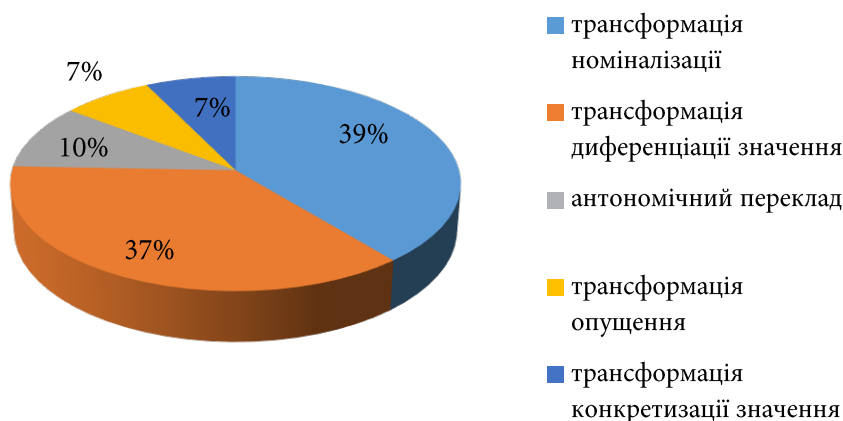

Рис. 1. Відсоткове співвідношення частотності використання різних типів трансформацій при перекладі лексем-дієслів на позначення концепту FIGHT на українську мову.

Переклад лексем-іменників на позначення концепту FIGHT у проаналізованих прикладах також здійснюється або за допомогою відповідників або з використанням перекладацьких трансформацій. Переклад за допомогою відповідників: «бій», «бійка», «боротьба», «сутичка», «битва», «рішучість», «войовничість» вживається у 79% випадків. Перекладацькі трансформації застосовано у 21% випадків. Найчастіше використовувались граматичні трансформації, зокрема вербалізація, тобто заміна іменної частини мови на дієслівну, наприклад: «But the Gamemakers wanted to alter you surgically. Haymitch

had a huge **fight** with them over it» – «Але продюсери хотіли виправити цей недолік хірургічним методом. Геймітч довго **сперечався** з ними».

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Таким чином, за результатами аналізу особливостей передачі концепту FIGHT на українську мову, було встановлено, що лексеми-дієслова, що є репрезентаторами концепту у 72% випадків перекладаються за допомогою відповідників і у 28% випадків за допомогою трансформацій. Лексеми-іменники, які є експлікаторами досліджуваного концепту у 79 % випадків перекладаються за

домопогою відповідників і у 28% випадків за допомогою перекладацьких трансформацій. Найчастіше використовувались граматичні трансформації: номіналізація і вербалізація та лексичні: диференціація значення, антономічний переклад і конретизація. Уважаємо, що використання в більшості випадків перекладу за допомогою

відповідників є закономірним, адже концепт FIGHT є універсальним лінгвокультурним явищем, більшість значень семантичного поля якого має відповідники в англійській та українській культурах. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні концепту FIGHT в політичному дискурсі.

Список використаних джерел:

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Русская словесность: антология / под ред. В. П. Нерознака. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. 360 с.
2. Колінз С. Голодні ігри. Київ : Країна мрій, 2010. 378 с.
3. Колінз С. У Вогні. Київ : Країна мрій, 2011. 368 с.
4. Ролінг Дж. Гаррі Поттер і смертельні реліквії. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2007. 640 с.
5. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. Москва : Изд-во АН СССР, 1962. 287с.
6. Collins S. Catching Fire. New York : Scholastic press, 2009. 178 p.
7. Collins S. The Hunger Games. New York : Scholastic press, 2008. 190 p.
8. Rowling J. Harry Potter and the Deathly Hallows. New York : Scholastic Paperbacks, 2007. 759 p.

VERBALIZATION OF CONCEPT FIGHT IN ENGLISH ARTISTIC DISCOURSE AND FEATURES OF ITS REPRESENTATION IN UKRAINIAN TRANSLATION

Kapush S.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Ukraine

Summary. The article outlines the verbalization of concept FIGHT in English artistic discourse and the features of its representation in Ukrainian translation. Semantic and synonymous analysis of concept FIGHT are carried out and the lexical units which represent it are revealed. Moreover, the article defines the peculiarities of translation of lexical units which represent concept FIGHT.

Keywords: *concept FIGHT, semantic analysis, synonymous analysis, translation, translation transformations.*

УДК 811.111

ЛЕКСЕМИ-ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ FIRE В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ТА ЇХНІ ВІДПОВІДНИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Подубінська Ірина Володимирівна

здобувач вищої освіти факультету іноземних мов

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Беженар І.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту FIRE в англійській та українській лінгвокультурах. Проведено аналіз лексичних засобів актуалізації концепту в англomовному художньому дискурсі. Описано та охарактеризовано варіанти його перекладу на українську мову.

Ключові слова: концепт, художній дискурс, лексема, лексико-семантичний варіант, засоби актуалізації, переклад.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

На сучасному етапі лінгвістичних пошуків мова розглядається як явище суспільне, тісно пов'язане з історією народу, його культурою. На сьогоднішній день увага дослідників у сфері мовознавства прикута до такого лінгвістичного явища, як концепт, який вважається одним з центральних понять таких мовознавчих напрямів, як когнітивна лінгвістика, лінгвoseміотика, лінгвофілософія, лінгвокультурологія та навіть перекладознавство, яке тісно пов'язане з усіма вище згаданими напрямками мовознавства.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

XX століття характеризується зародженням та активним розвитком такого напрямку мовознавства, як когнітивна лінгвістика, у центрі уваги якої знаходиться мислинна діяльність людини (когніція), структура мовної свідомості, способи репрезентації знань та поняття концепту. Термін «концепт» широко використовується у сучасній науковій літературі, проте він може інтерпретуватися по-різному. Його розглядають як ідеальне культурно-обумовлене уявлення людини про дійсність (А. Вежбицька), як логічну категорію (Ю. С. Степанов), як складне й багатопланове ментальне утворення (Н. Ф. Алефиренко), як квант структурованого знання (В. І. Карасік). Також, теоретичні питання когнітивної лінгвістики й особливості актуалізації концептів в різних лінгвокультурах стали темою лінгвістичних досліджень таких науковців, як І. Огієнко, А. Вежбицька, М. В. Піменова, В. Маслова, І. Голубовська. Аналіз наведених праць показав, що невирішеним лишається питання пошуку шляхів адекватного перекладу концептів, вербалізованих у контексті іншомовної культури. Таким чином, необхідним є дослідження особливостей актуалізації концепту в англійській лінгвокультурі та специфіку його перекладу.

МЕТА СТАТТІ.

Дослідження особливостей вербалізації концепту FIRE в англійській та українській лінгвокультурах через аналіз лексичних засобів актуалізації концепту в англomовному художньому дискурсі та характерних особливостей його перекладу на українську мову.

Матеріал дослідження складає художній текст мовою оригіналу «Гра престолів» («A Game of Thrones») американського письменника Джорджа Мартіна та його український переклад виконаний Наталею Тисовською.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Фрагменти навколишнього світу візуалізуються у свідомості користувача мови у вигляді концептів.

Ми розглядаємо поняття концепту, як дискреційне когнітивне формування, яке є основною одиницею мисленевого коду людини і має відносно добре упорядковану структуру [4]. Концепт являє собою результат пізнавальної діяльності людини та суспільства. Він також містить цілісну та енциклопедичну інформацію про репрезентований ним об'єкт або явище, інтерпретацію даної інформації про суспільне сприйняття та ставлення громадської свідомості до цього об'єкта або явища [1].

Концепт має складну структуру, яка виражається за допомогою різноманітних функцій, які в свою чергу актуалізуються за допомогою різних мовних засобів. Особливості концепту об'єктивуються в фіксованих і вільних формах поєднання відповідних мовних одиниць – представників даного поняття [3]. Таким чином, внутрішнє, семантичне значення концепту вербалізується у мові за допомогою лексичних одиниць.

Аналіз 251 прикладу вживання концепту FIRE на матеріалі оригінального твору «Гра престолів» («A Game of Thrones») американського письменника Джорджа Мартіна дозволив виявити, що у даному художньому дискурсі він в основному актуалізується за допомогою двох лексем: *fire* та *flame*. Лексема *fire* вживається 187 разів, що складає 75% від усіх лексем які актуалізують концепт FIRE у даному творі. Лексема *flame* вживається значно менше разів, а саме 44, тобто 17% від усіх лексем. Даний концепт також репрезентують інші лексеми, такі як *pyre*, *blaze*, *light* та інші, сумарна кількість вживання яких становить 20 разів, що складає 8%. Результати нашого дослідження подано на Рис. 1.

Наступним етапом нашого дослідження став аналіз українського перекладу, виконаного Наталею Тисовською. Ми проаналізували 251 текстовий фрагмент перекладу роману «Гра престолів», в результаті чого були виявлені найчастотніші варіанти перекладу лексем *fire* та *flame* українською мовою.

Лексеми *fire*, яка вживається в оригіналі твору 187 разів, відповідають такі лексико-семантичні варіанти перекладу:

1. **вогонь** використовується 102 рази, що складає 55% від усіх можливих варіантів перекладу. Наприклад, «Huge orange gouts of **fire** unfurled their banners in that hellish wind, the logs hissing and cracking, glowing cinders rising on the smoke to float away into the dark like so many newborn fireflies» [6, с. 729]. «Величезні жовтогарячі клубки **вогню** розгорталися, мов прапори на пекельному вітрі, дрова сичали й тріщали, а з диму підіймалися розжарені іскри й вилітали у тьму, наче багато-багато новонароджених світлячків» [2, с. 776]. Варто зазначити, що даний лексико-семантичний

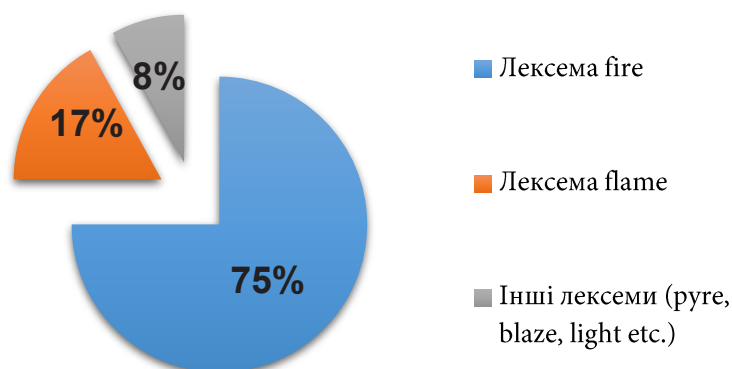

Рис. 1. Відсоткове співвідношення вживання лексем, які актуалізують концепт FIRE в англomовному художньому дискурсі

варіант перекладу лексеми *fire* використовується перекладачем більше ніж у половині випадків.

2. **багаття** застосовується перекладачем 34 рази, що складає 18% від усіх можливих варіантів перекладу. Прикладом може слугувати наступне речення та його переклад. “*They gorged themselves on horseflesh roasted with honey and peppers, drank themselves blind on fermented mare’s milk and Illyrio’s fine wines, and spat jests at each other across the fires, their voices harsh and alien in Dany’s ears*” [6, с.98]. «Вони накидалися на конину, смажену з медом і перцем, напивалися до нестями кумисом і найкращими винами, що мав Іллірію, і, сидючи навколо **багаття**, перекидалися злими жартами до голосами різкими і незвичними для вуха Дані» [2, с. 102].

3. **полум’я** у перекладі вживається 26 разів, тобто 14% усіх перекладацьких рішень. “*Yet now the banners that flew from its battlements were golden, not black, and where the three-headed dragon had once breathed fire, now pranced the crowned stag of House Baratheon*” [6, с.160]. «Але зараз над зубчастими стінами фортеці майоріли прапори золоті, а не чорні, і там, де колись дихав **полум’ям** триголовий дракон, тепер стояв дибала увінчаний короною олень дому Баратеонів» [2, с. 168].

4. 12 разів під час передачі смислу лексеми *fire* перекладач використовував різноманітні трансформації, що складає 6% усіх можливих варіантів. Наприклад, “*Her eyes burned, green fire in the dusk, like the lioness that was her sigil*” [6, с. 447]. «У

сутінках її очі **спалахнули зеленню**, мов у левиці на гербі її дому» [2, с. 475].

5. **пожежа** використовується 8 разів, що складає 4% від усіх можливих варіантів перекладу. “*And there had been a sister who had died young under queer circumstances, and the fire that had disfigured his brother, and the hunting accident that had killed their father*” [6, с. 290]. «А ще була в нього сестра, яка померла замолоду за вельми дивних обставин, а ще ж **пожежа**, яка понівечила його брата, і випадок на полюванні, коли загинув їхній батько» [2, с. 307].

6. інші лексико-семантичні варіанти перекладу лексеми *fire* включають **коминок** (2 рази), **вогнище** (1 раз), **ватра** (1 раз), **кузня** (1 раз), що сумарно складає 3% від усіх перекладацьких рішень [5]. Прикладом може слугувати наступне речення. “*Ser Wylis called a halt there, and remained behind with his men to see the fires laid and the horses tended...*” [6, с. 544]. «Тут сер Вайліс оголосив привал і затримався зі своїми вояками, щоб наглянути, як розпалюють **ватри** й розпрягають коней...» [2, с. 579]. Цікавим з точки зору перекладу також є вибір перекладача застосувати слово **кузня** при перекладі вихідної лексеми “*Forged in the fires of the gods, far below the earth*” [6, с. 669] «Відлитий у **кузнях** богів глибоко під землею» [2, с. 712].

Узагальнення кількісних показників частотності використання лексико-семантичних варіантів при перекладі лексеми *fire* українською мовою подано на Рис. 2.

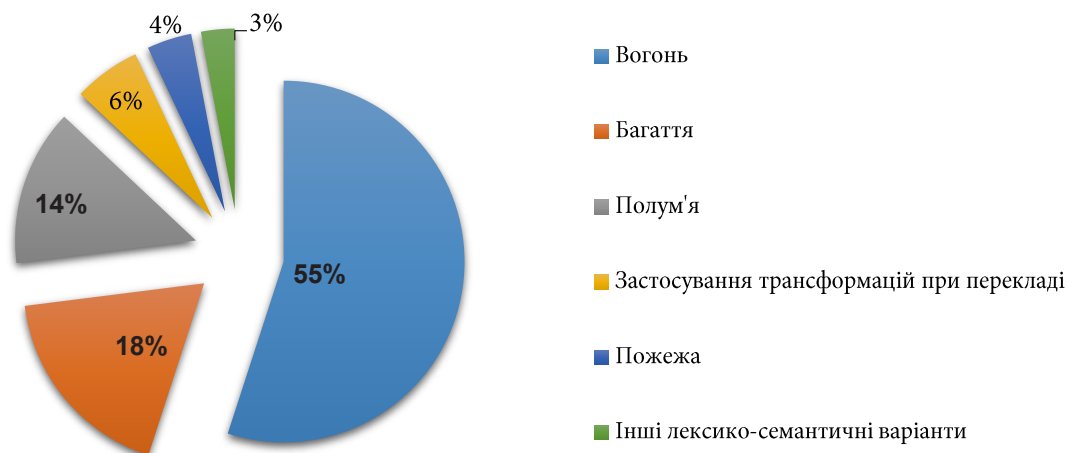

Рис. 2. Відсоткове співвідношення використання лексико-семантичних варіантів при перекладі лексеми *fire* українською мовою

Друга найчастотніша лексична одиниця, яка репрезентує концепт FIRE в англійській мові – це лексема *flame*. Даній лексемі, яка вживається в оригіналі твору 44 рази, відповідають такі лексико-

семантичні варіанти перекладу:

1. **полум’я** застосовується перекладачем 28 разів, що складає 64% від усіх можливих варіантів перекладу. Наприклад, “*Its eyes were pools of molten*

magma, and when it opened its mouth, the flame came roaring out in a hot jet» [6, с. 215]. «Очі дракона сяяли мов озера розпеченої лави, а коли він розтулив рота, звідти гарячим струменем з гуркотом вихопилося **полум'я**» [2, с. 225]. Таким чином, можна стверджувати, що найчастотнішим репрезентантом лексеми *flame* в українській мові є лексико-семантичний варіант **полум'я**, який використовується перекладачем більше ніж у половині випадків.

2. **вогонь** використовується 12 разів, що складає 27% від усіх можливих варіантів перекладу. Прикладом може слугувати наступне речення та його переклад. *“Metal crunched, glass shattered, oil spewed, and the hangings went up in a great whoosh of flame”* [6, с. 519]. «Хруснув метал, луснуло скло, хлянула олія, і з порт'єри рвонув стовп **вогню**» [2, с. 553].

3. 4 рази під час передачі смислу лексеми

flame перекладач використовував різноманітні трансформації, що складає 9% усіх можливих варіантів. Наприклад, *“They were in a long line, an endless line, and as they burst from the wood there was an instant, the smallest part of a heartbeat, when all Catelyn saw was the moonlight on the points of their lances, as if a thousand willowisps were coming down the ridge, wreathed in silver flame”* [6, с. 635]. «Вони рухалися довгою шерегою, нескінченною шерегою, і коли нарешити випірнули з лісу, одну коротку мить Кетлін бачила тільки місячне світло на кінчиках їхніх списів, так наче з нагорба спускалися тисячі болотяних вогнів, сріблясто **сяючи**» [2, с. 676].

Узагальнення кількісних показників частотності використання лексико-семантичних варіантів при перекладі лексеми *flame* українською мовою подано на Рис. 3.

Рис. 3. Відсоткове співвідношення використання лексико-семантичних варіантів при перекладі лексеми *flame* українською мовою

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, проаналізувавши 251 приклад вживання концепту FIRE в художньому дискурсі ми виявили, що даний концепт найчастіше актуалізується в англійській мові за допомогою двох лексичних одиниць: *fire* та *flame*. При перекладі на українську мову лексеми *fire* відповідають такі лексико-семантичні варіанти, як **вогонь**, **багаття**, **полум'я**, та **пожежа**. Лексема *flame* вербалізується українською мовою за допомогою таких лексичних одиниць, як **полум'я** та **вогонь**. Варто зазначити, що перекладач також застосовував різноманітні трансформації при

перекладі даних вихідних лексичних одиниць.

Таким чином, опрацювавши всі аналітичні дані, ми дійшли висновку, що концепт FIRE найчастіше актуалізується в англійській мові за допомогою лексеми *fire*, якій в свою чергу при перекладі на українську мову відповідає лексико-семантичний варіант **вогонь**. Виявивши дану закономірність, можна зробити висновок, що у свідомості українців концепт FIRE найчастіше співвідноситься з лексичною одиницею **вогонь**, яка є прямим репрезентантом даного концепту.

Список використаних джерел:

1. Бациевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія. 2004. 344 с.
2. Гра престолів: Роман / Джордж Р. Р. Мартін : пер. з англ. Н. Тисовської. Київ : Вид. група КМ-БУКС. 2017. 800 с. : іл. (Пісня льоду й полум'я ; кн. 1).
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. М. : Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова. 1996. 248 с.
4. Пименова М.В. ,Кондратьева О. Н. Когнитивные исследования. Введение : уч. Пособие. М.: Флинта. 2014. 176 с.
5. Словник синонімів української мови : у 2 т. Т. 1. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. К. : Наук. думка, 2006.
6. Martin G. A Game of Thrones. N. Y. : Harper Collins Publishers. 2001. 755 с.

LEXEME-VERBALIZERS OF THE CONCEPT FIRE IN THE ENGLISH LITERARY DISCOURSE AND THEIR EQUIVALENTS IN UKRAINIAN LANGUAGE

Podubinska I.

Yurii Fedkovych Chernivtsi National University
Ukraine

Summary. The article deals with the peculiarities of verbalization of the concept FIRE in English and Ukrainian linguacultures. The analysis of the lexical means of actualization of the concept in the English literary discourse was carried out. Lexical variants of its translation into Ukrainian language were described and characterized.

Key words: concept, literary discourse, lexeme, lexico-semantic variant, means of actualization, translation

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ЯК ХУДОЖНІЙ МЕТОД В ДИСКУРСІ ЛІТЕРАТУРНОГО ЖАНРУ ЖАХІВ

Шпак Юлія Олександрівна

канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри англійської філології
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Матвійчук Марина Дмитрівна

здобувач вищої освіти факультету іноземної філології
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Україна

Анотація. У даній статті розкрито поняття художнього методу персоніфікації, його значимість і актуальність. Визначена проблематика досліджуваної теми в дискурсі літературного жанру жахів. На базі прикладів з англійських текстів авторів літератури жахів описані способи застосування цього методу.

Ключові слова: персоніфікація, література, художній метод, жахи, людська свідомість.

Як окремий напрямок література жахів вирізняється тяжінням до зображення таємничого, ірраціонального та жахливого. У процесі свого жанрового розвитку дана література поповнювалась не лише елементами лякаючого та шокуючого, а й гумору, екшену. Для відтворення цих складових та створення необхідної атмосфери у творі автори користуються широким колом художніх методів. До них відноситься і метод персоніфікації.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Проблемою даної теми є те, що наразі поняття персоніфікації вважається найвиразнішою ознакою фольклору, зокрема казок та легенд, і не розглядається більш широко з точки зору літератури жахів.

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що в наш час відомими авторами видається дуже багато творів у даному літературному напрямку і вони мають великий попит серед читачів сьогодні. Така тенденція пояснюється тим, що сучасного читача приваблює відчуття небезпеки у створеній автором ситуації для героїв твору. Людська фантазія та уява є основним поштовхом до літературного вираження даного жанру. Персоніфікація в дискурсі літератури жахів має підлягати широкому аналізу філологами. Це допоможе зрозуміти, як автори за допомогою даного методу вселяють в читача відчуття жаху і тримають у напрузі під час читання певного твору.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Дослідженням питання персоніфікації в літературі займалися Булаховська Ю.Л., Тимошенко Ю.В., Бакаєва М.В., Зозуля М.М. та інші. Але всі вони розглядали метафоричне підґрунтя персоніфікації в українському фольклорі або ж з огляду робіт англійських письменників, які працюють з романами тощо [5]. В нашому дослідженні будуть проаналізовані праці таких зарубіжних авторів творів жаху як Стівен Кінг та Едгар Алан По. Дані автори були обрані з причини того, що Стівен Кінг вважається «королем жахів», на основі його творів можна зробити більш широкий аналіз досліджуваної теми. Кінг вважається одним із послідовників Едгара Алана По, їх роботи мають певну духовну спорідненість, хоча працювали автори у різні історичні епохи. Тема обраного дослідження передбачає вирішення таких завдань як: детальний огляд літератури, яка пов'язана з розкриттям теми персоніфікації; визначення рівня дослідження даної проблеми; проведення лексичного аналізу на прикладі текстів творів Стівена Кінга та Едгара Алана По.

Розглянемо деякі публікації та наукові роботи стосовно теми персоніфікації у літературі. Автор

Тимошенко Ю.В. у своїй статті про функції персоніфікації у поетичній творчості українських письменників дійшов до висновку, що тема персоніфікації дуже містка та багатоаспектна. Для її належного наукового пізнання та вивчення потрібні подальші дослідницькі зусилля, оперті на новітню філологічну методологію й інтегративні комплексні методики [9]. Булаховська Ю.Л. у своїй статті про персоніфікацію та сучасну фольклорність зробила спробу проаналізувати з теоретичної точки зору, але на конкретному матеріалі, в чому полягає художній прийом персоніфікації. Її головна думка полягає в тому, що персоніфікація є невід'ємним компонентом художнього слова, яке будується на метафоричності [6].

Як бачимо, поняття персоніфікації, як художнього методу, розглядалось лише в розрізі фольклорних творів. Хоча, опираючись на історію розвитку жанру жахів, відомо, що він походить з фольклорних та релігійних уявлень. Але у даному випадку вони виходять із уявлень про зло (демонічне та втілене у людині), потойбічне життя. На даний час в цьому напрямку метод персоніфікації досліджено не було.

Найчастіше персоніфікація стосується природних явищ (рослин, тварин) та природи загалом. Вона має позитивну сторону і передбачає отримання естетичної насолоди від прочитаного. Написано безліч публікацій, в яких саме персоніфікація розкривається в дуже вузькому спектрі навколишніх явищ і ніколи у широкому, де б описувався глибинний зміст даного поняття та його аналіз у сучасних творах зарубіжних авторів. Зокрема у творах літератури жахів, адже саме в ній відомі автори користуються різноманітними художніми засобами впливу на свідомість читача. І в даному дискурсі вона має негативну сторону і передбачає отримання необхідної емоційної відповіді – жаху.

МЕТА СТАТТІ.

Аналіз застосування методу персоніфікації в літературі жахів, яка заснована на психологічному впливі на читача специфічною атмосферою у творі, допоможе зрозуміти, як персоніфікація явищ та предметів, які до цього не асоціювалися із живими істотами, змінює реакцію читача на прочитане. Адже головна ідея персоніфікації – це метафоричний крок, побудований на перенесенні ознак і властивостей із живого на неживе [8], що у кожного читача викликає особисті асоціації, але певну частину з них можна передбачити.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

У творах авторів, які працюють з літературою жахів, виражається інтерес до незвичайного та сокривеного в людській природі. Такими авторами є Стівен Кінг,

Рей Бредбері, Брем Стокер, Роберт Льюїс Стівенсон, Едгар Алан По та інші. Всі вони знаходились та знаходяться у пошуку все нових художніх методів задля впливу на людську свідомість. Саме вона являється онтологічною та когнітивною сутністю, яка є невідомим джерелом великої енергії, яка при певних обставинах вивільнюється. Образи, створені людиною уявою, показують скільки страху зберігається в «чорній коробці» вашої підсвідомості та якою руйнівною силою вона є, коли виринає назавжди [7]. Джерелом жахливого часто виступають персоніфіковані елементи інтер'єру, тварини, деякі космічні субстанції. Не тільки роздратована свідомість, але і навколишній світ зі звичними поняттями та предметами несподівано стає лякаюче ворожим.

Елементи надприродного або фантастичного, нереальних або шокуючих подій мають на меті спонукати читача до їх розтлумачення або вирішення. Створювані авторами об'єкти страху постійно набували змін, часто наділялись негативними якостями, уособлювали собою таємні сторони людської природи, її глибине психологічне підґрунтя, неконтрольовані потяги і бажання. Це пов'язано із постійним прагненням людини відволіктись від реалій сучасного життя шляхом поринення у світ ілюзій і фантазій.

Розглянемо конкретні приклади застосування методу персоніфікації у літературі жахів, на основі творів Стівена Кінга та Едгара Алана По: «it had slipped away from him as easily as a nightmare slips away from a man...», «long concrete hallways that roared and chimed with water», «horrible clawed paw would settle lightly», «the darkness that smelled of dirt and wet and dim rotted vegetables» [2], «He remembered that her breath smelled foul, as if something had died inside her», «In the darkness his imagination soon began to play games with his mind», «the wind seemed comforting rather than frightening», «his body was screaming for the relief» [3], «Church was still hunched greedily over the dead bird»,

«his shadow tracking the ground beneath him...», «The wind whined around the eaves, and the trees shook in hypnotic patterns», «Now, fear come, entering softly, sifting through the hollow places of his body and filling them up with dirty smoke», «the bones were moving, they writhed and clicked together», «then the air begins to move faster and harder, the gusts become hard enough to make eerie screaming noises around» [4], «the waters of the river have a sickly hue», «the roots of strange poisonous flowers lie writhing in preturbed slumber...», «and the heaven become livid with the violence of the tempest», «the lilies sighed one unto the other in the solemnity of their desolation» [1].

Як бачимо, кожен з цих прикладів вселяє, якщо не жах, то відчуття тривоги або певних переживань. Авторами досить грамотно дотримано лексико-стилістичний зв'язок між складовими частинами речень та доречно застосовано художній метод персоніфікації. Звичайні явища природи постають у новому вигляді, який домальовує уява читача, спираючись на їх персоніфікований опис.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Таким чином, можна зробити висновок, що персоніфікація, як художній метод, має більш ширше значення, аніж те, що ми знаємо. Як зазначали дослідники даної теми – персоніфікація це дуже містке та багатоаспектне поняття. В дискурсі літератури жахів воно має безмежні можливості в якості впливу на людську свідомість. І, на відміну від фольклорного використання персоніфікації, воно має негативну сторону і тому має більший інтерес до вивчення. Адже у свідомості читачів даний метод домальовується уявними жахливими та лякливими образами.

Дослідження питання персоніфікації потребує подальшого аналізу з метою виявлення більш ширшого застосування даного художнього методу в дискурсі літератури жахів не тільки серед зарубіжних, а й вітчизняних авторів.

Список використаних джерел:

1. Edgar Allan Poe «Silence-a Fable». Baltimore Book. 1837. 5 p.
2. Stephen King «It». Viking Press. 1986. 1138 p.
3. Stephen King «Misery». Viking Press, 1987. 320 p.
4. Stephen King «Pet Sematary». Doubleday. 1983. 373 p.
5. Бакаєва М. Концептуальна метафора-персоніфікація «Вогонь є жива істота» в романах У. Голдінга. *Нова філологія*. 2008. № 29. С. 33-38.
6. Булаховська Ю. Персоніфікація і сучасна фольклорність поезії. *Літературознавство*. 2009. № 10. С. 269-273.
7. Васіна І. Основні характеристики Ноггог як жанру художньої літератури в діахронічному аспекті. *Молодий вчений*. 2017. № 4.1(44.1). С. 78-81.
8. Копистянська Н.Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Львів: ПАІС, 2005. 367 с.
9. Тимошенко Ю. Функції персоніфікації в поетичній творчості Т. Шевченка. *Слово і час*. 2006. № 3. С. 37-45.

PERSONIFICATION AS AN ARTISTIC METHOD IN THE DISCOURSE OF THE LITERARY HORROR GENRE

Shpak J., Matviychuk M.

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Ukraine

Summary. This article deals with the concept of the literary method of personification, its significance and topicality. The problems of the subject under study in the discourse of the literary genre of horrors are determined. On the basis of excerpts from English texts by authors of horror literature, the ways of application of this method is described.

Keywords: personification, literature, artistic method, horrors, human consciousness.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

HISTORICAL SCIENCES

УДК 621.039.58 (477): 070.13 «1986»

ВИСВІТЛЕННЯ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС НА СТОРІНКАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ, МІСЦЕВОЇ ТА РАЙОННОЇ ПРЕСИ В 1986 Р.

Клепак Аліна Сергіївна

старший викладач кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання
Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
Україна

Анотація. У статті проаналізовано висвітлення катастрофи на ЧАЕС засобами масової інформації в Чернігівській області, а також визначено інформаційну політику радянського керівництва в умовах надзвичайної ситуації.

Ключові слова: ЧАЕС, техногенна катастрофа, аварія, радянське керівництво, преса.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

26 квітня 1986 р. сталася найбільша техногенна катастрофа ХХ століття – аварія на четвертому енергоблоці Чорнобильської атомної електростанції (далі – ЧАЕС). «Про неоднозначну роль колишніх радянських ЗМІ у висвітленні окресленої «атомної» тематики опосередковано, але красномовно свідчить той факт, що навіть через чверть сторіччя після катастрофи на ЧАЕС багато хто з мешканців колишнього СРСР переконаний, що то був чи не єдиний трагічний виняток в історії радянської атомної енергетики», – писав у своїй розвідці І. І. Паславський, порівнюючи медійне інформування про аварію на ЧАЕС і японській атомній станції «Фукусіма-1» [17, с. 278].

МЕТА СТАТТІ.

Зважаючи на те, що ще й сьогодні ми не можемо сповна оцінити чи бодай осмислити наслідки нестачі вчасної інформації про масштаби й імовірні наслідки фатального вибуху, маємо на меті, із застосуванням конкретних фактів із подій тих часів та матеріалу, розміщеного на сторінках місцевих та районних видань Чернігівської області, об'єктивно висвітлити інформаційну політику радянського керівництва у надзвичайній ситуації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Офіційне інформування про аварію на ЧАЕС в пресі почалося з замітки під назвою «Від Ради Міністрів СРСР», де повідомлялось: «На Чорнобильській атомній електростанції сталася аварія. Пошкоджений один з атомних реакторів. Вживаються заходи для ліквідації наслідків аварії. Потерпілим надається допомога. Створено урядову комісію» [24, с. 14]. 30 квітня в республіканській газеті «Радянська Україна» з'явилася нове повідомлення, у якому йшлося про те, що «радіаційну обстановку на електростанції і прилеглий місцевості локалізовано», і що «за станом радіаційної обстановки... введеться безперервне спостереження» [4]. Як бачимо, текст перших повідомлень підбирався таким чином, щоб спеціально створити враження, що проблема незначна і загрози немає.

Загалом, в радянські часи будь-яка інформація, включно з даними про техногенні чи природні аварії, яка проливалася світло на негаразди в «країні розвинутого соціалізму», замовчувалась. Відповідальні органи таємно збирали такі матеріали, аналізували їх і доповідали вищому партійному керівництву країни, яке, у свою чергу, приймало певні рішення не рахуючись з інтересами населення та не ставлячи їх до відома [5, с. 7]. Інженер-атомник Г. Медведев у своїй документальній повісті «Чорнобильський зошит» писав так: «Всі аварії на

АЕС в СРСР (вони, до слова, траплялися доволі часто) залишилися поза гласністю. Ситуація, коли аварії на атомних станціях приховувалися від громадськості, стала нормою. Аварії приховувалися не лише від громадськості та уряду, але й від працівників АЕС країни, що особливо небезпечно, бо відсутність інформації про негативний досвід завжди загрожує непередбачуваними наслідками. Більше того: тодішній міністр енергетики та електрифікації СРСР А. Майорець наклав табу на відкрите опублікування в пресі, оприлюднення на радіо й телебаченні відомостей про несприятливі результати екологічного впливу на обслуговуючий персонал і населення, а також на довкілля енергетичних об'єктів (вплив електромагнітних полів, опромінення, забруднення атмосфери, водойм і землі)» [13, с. 11].

Від самого початку чорнобильської аварії й протягом усього часу ліквідації її наслідків партійне керівництво намагалося перш за все не допустити поширення «брехливих і панічних чуток». Зокрема, зі слів заступника начальника УВС Київської області В. Володіна попередження населення про підвищений рівень радіації кваліфікувалось як «підбурення до паніки» і прирівнювалось до тяжких злочинів [14, с. 30–33]. Промовиста інформація на цей рахунок міститься й в доповідній записці голови КДБ УРСР С. Мухи першому секретареві ЦК КПУ В. Щербицькому від 29 квітня: «С целью предотвращения возможных фактов распространения листовок, учинения враждебных надписей, иных нежелательных проявлений в ночь на 1 и 2 мая с.г. в г. Киеве, областных центрах и крупных городах республики организуется патрулирование силами органов МВД-КГБ с привлечением представителей общественности... В период с 29 апреля по 5 мая с.г. в органах КГБ республики устанавливается усиленное дежурство руководящего состава и оперативно-следственных групп» [1, с. 169–170].

Таким чином, перший період у відображенні катастрофи інформаційними джерелами, який фахівці позначають часовим проміжком 26–28 квітня 1986 р., характеризувався цілковитим замовчуванням не лише реальних небезпек, але й самого факту подій.

4 травня в газеті «Правда» з'явилася невеличка замітка під назвою «Посещение района Чернобыльской атомной станции», у якій йшлося про відвідування 2 травня АЕС членами Політбюро, які «ознайомились с обстановкой в районе станции с участием правительственной комиссии... Рассмотрели меры, принимаемые для ликвидации очага аварии на четвертом энергоблоке АЭС, для нормализации обстановки в прилегающем районе,

оказанию помощи местному населению» [18, с. 3]. Наступного дня на другій сторінці внизу була розміщена інформація від ТАРС, з якої можна дізнатися про приїзд до Радянського Союзу для консультації відомого американського спеціаліста з радіології доктора Р. Гейла, про візит генерального директора МАГАТЕ Х. Блікса, а також про те, що «определёнными кругами» здійснюються спроби використати те, що трапилося на ЧАЕС для дестабілізації ситуації в СРСР [21, с. 2].

У цьому ж номері на п'ятій сторінці у статті «О чем говорят факты» керівництво країни висловлювало подяку всім країнам і приватним закордонним особам, які прагнули допомогти, але знову наголошували, що високопоставлені особи деяких країн НАТО, перш за все США і Великобританія, намагаються роздути навколо аварії справжню історичну кампанію у центрі якої «антикомунізм», антисоветизм, стремление накалить международные отношения, обвинить любой ценой СССР и весь мир социализма» [15, с. 5].

Між тим, перекручування й замовчування інформації спричинило появу на шпальтах багатьох закордонних видань численних «сенсаційних» повідомлень про вибух двох енергоблоків, про тисячі загиблих тощо. Тому 6 травня в Міністерстві закордонних справ СРСР була проведена перша прес-конференція для журналістів. Наступного дня в центральній пресі був опублікований матеріал з одним і тим же текстом під назвою «К событиям на Чернобыльской АЭС. В пресс-центре МИД СССР» [9, с. 3].

7 травня в місцевій газеті «Деснянська правда» був опублікований звіт з прес-конференції в Москві. Писали, що «те, що сталося у Чорнобилі, – це лихо. Але уроки здобуваються не тільки з досягнень, а й з трагедій. Не ми перші потерпіли від аварії на атомній електростанції... У результаті вжитих заходів радіаційна обстановка нормалізується. За результатами систематичного контролю радіоактивного забруднення місцевості на території Української, Молдавської, Білоруської РСР рівень радіації не перевищив норму радіаційної безпеки, встановлених МАГАТЕ і Міністерством охорони здоров'я СРСР...» [6, с. 3].

Наступного дня, 8 травня, всі міські та районні газети передрукували ту саму інформацію під назвою «До подій на Чорнобильській АЕС» («Трудова слава», «Ленінський шлях», «Маяк», «Комуністична партія», «Радянське Полісся», «Радянське життя», «Поліська правда», «Прапор комунізму» та ін.). Зауважимо, до цих заміток у місцевих і районних газетах взагалі не писалося ні про яку аварію.

11 травня в «Деснянській правді» з'явився матеріал про стабілізацію ситуації на ЧАЕС. Кореспонденти ТАРС А. Беліков і М. Железнов запевнили, що за даними представників МАГАТЕ рівень радіації з моменту аварії (10–15 мілірентген на годину) на 5 травня зменшився до 2–3 мілірентген, а на 8 травня до 0,15 мілірентгена на годину [2, с. 3].

Та попри те, що в усіх центральних, міських та районних виданнях і публічних виступах партійне керівництво запевняло, що ситуація контролюється, населення виражало занепокоєння. Зокрема, 12 травня в таємній інформації Відділу оргпартроботи ЦК КПУ для ЦК Компартії України зазначалося: «В ході відвертих бесід у трудових колективах робітники і службовці висловили свою думку по життєво важливих проблемах. Багато хто з них вважає, що інформація про обстановку треба було передати раніше, іще напередодні 1 Травня... Часто задається запитання: чому кияни не були попереджені про збільшення рівня радіації 1–3 травня?» [28, с. 127].

Для того, щоб відволікти увагу читачів від

техногенного лиха ЧАЕС, в газетах масово починають друкуватись викривальні матеріали присвячені західній брехні про Чорнобиль. «Недостойные приемы. Как на Западе пытаются извлечь политические выгоды из беды» (10 травня, № 130) [11, с. 5], «Фальшивки разоблачены» (10 травня, № 130) [10, с. 5], «Постыдное ликование» (11 травня, № 131) [19, с. 5].

Показово є стаття журналіста Ю. Жукова «Невольное саморазоблачение. Кто и зачем раздувает антисоветскую шумиху», який пише, що «новая антисоветская кампания» розгорнута для того, щоб «отвлечь внимание от преступных, агрессивных акций США вроде недавней бомбежки Ливии и необъявленных войн против Афганистана, Анголы, Никарагуа, чтобы оправдать гонки вооружений, продолжение ядерных испытаний, отказ от мирных советских инициатив». А далі кореспондент особливо акцентував увагу, що з 1971 по 1984 рр. в 14 країнах відбулася 151 аварія на атомних електростанціях, «многие из этих аварий произошли в США, но об этом предпочитали умалчивать» [7, с. 4]. Як приклад журналіст навів аварії на «Трімейл-Айленд» (штат Пенсільванія), «Девіс-Бесе» (штат Огайо), на АЕС Ранчо-Секо (штат Каліфорнія).

16 травня 1986 р. в «Деснянській правді» опублікували матеріал від ТАРС під назвою «Осуд галасу навколо Чорнобиля». У статті наголошувалося, що політичні діячі, представники громадськості, ряд оглядачів різних країн світу дедалі рішуче протестують проти пропагандистських атак США, які здійснюються при підтримці ряду країн Заходу [16, с. 3].

Наступні кілька днів травня місцева преса повідомляла, в основному, які вживаються заходи щодо усунення наслідків аварії. Так, в «Радянському Поліссі» (Новгород-Сіверська районна газета), «Трудовій славі» (Ічнянська районна газета) і «Ленінському шляху» (Козелецька районна газета) був опублікований матеріал з одним і тим же текстом під назвою «Чорнобиль: штаб діє». Повідомлялось, що основну небезпеку усунуто, але у штабі продовжується напружена колективна робота, в якій беруть участь найкращі спеціалісти й вчені [26, с. 4; 27, с. 1; 25, с. 3].

З часом в невеликих нарисах все більше розповідається про «героїчні трудові будні». Так, спеціальні кореспонденти газети «Правда» в статті «Райком работает круглые сутки. Чернобыльская АЭС: проверка на мужество» від 12 травня повідомляють про високі організаторські здібності й оперативність значної кількості керівників підприємств Поліського краю [20, с. 8]. У репортажі «Зона мужності. Смливо і рішуче діють воїни, беручи участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС» у «Патріоті Батьківщини» від 15 червня йдеться про неймовірну самовідданість радянських офіцерів, яку порівнюють з мужністю радянських воїнів, які в 1943 р. захищали свою землю від ворога в ході Київської наступальної операції [8, с. 3].

Одночасно в центральних, міських і районних газетах набирають обертів сюжети про «бажання підставити плече у скрутну хвилину». Так, перший секретар Ріпкинського райкому комсомолу Є. Медведенко на сторінках газети «Комсомольський гарт» повідомляє, що трудівники колгоспу імені Мічуріна, сприйнявши близько до серця трагічні події, направили у фонд підтримки 1245 крб. [12, с. 2].

На шпальтах газети «Патріот Батьківщини» міститься інформація, що голову Бобровицького райкому ДТСААФ В. Титенка підтримали всі працівники райкому в бажанні перерахувати у фонд допомоги Чорнобиль одноденний заробіток. Таке рішення прийняли й працівники Прилуцької

автошколи та Чернігівського обкому ДТСААФ [23, с. 1].

Зі статті «Чуття єдиної родини. У Фонд чуйності і доброти» у «Правді Прилуччини» від 17 травня можна дізнатися не лише про високий гуманізм, сердечну чуйність і безкорисливість радянської людини, але й про надзвичайно радісну подію: народження дівчинки в робітниці Чорнобильської АЕС, яка потрапила до Прилук відразу після аварії [29, с. 1].

Редакція газети «Радянський патріот» у № 61 від 22 травня з гордістю відзначала, що «надходження на рахунок № 904 у Сосницькому відділенні Держбанку тривають» [22, с. 1]. «В нашем районе многие труженики, пенсионеры, движимые чувством настоящего гуманизма, взаимовыручки, направляют заработанные деньги на ликвидацию последствий аварии на Чернобыльской АЭС. За короткое время перечислили в банк 1428 рублей работники райсельхозхимии, 872 – райузла связи и т. д.», – такі дані розмістив керівник Семенівського відділення

Держбанку на сторінках районної газети «Червоний прапор» 27 травня 1986 р. [3, с. 1]. Величезна кількість повідомлень з назвами «У Фонд допомоги», «Ветерани – чорнобильцям», «Чернігівці – чорнобильцям» розмістилась і на сторінках «Деснянської правди».

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Як бачимо, центральна, місцева та районна радянська преса, яка за нормальних умов існування мала б усебічно інформувати громадян про надзвичайну подію і давати рекомендацій про те, як реагувати, протягом квітня – червня 1986 р. друкувала лише політично заангажовані відомості, переносила увагу з катастрофи на Чорнобильській АЕС на проблеми міжнародної безпеки. З цього чітко видно, що головне завдання представників влади полягало в блокуванні чуток, а не в попередженні населення про реальну небезпеку. Тому через тижні і місяці після вибуху людей бивала саме відсутність елементарних відомостей, які могли попередити багато нещастя.

Список використаних джерел:

1. Бажан О. Г. Техногенна катастрофа 1986 р. в документах КДБ УРСР (до 30-річчя аварії на Чорнобильській АЕС). *Український історичний журнал*. 2016. № 2. С. 163–197.
2. Беліков А., Железнов М. Чорнобильська АЕС: ситуація стабілізується. Прес-конференція в Москві. *Деснянська правда*. 1986. 11 травня. № 93. С. 3.
3. Болит беда Чернобыля. *Красное знамя*. 1986. 27 мая. № 63. С. 1.
4. Від Ради міністрів СРСР. *Радянська Україна*. 1986. 30 квітня.
5. В'ятрович В. Початок Чернобыля. КПРС ігнорувала попередження про можливу аварію. *Новини*. 2011. № 17 (269) 26 квітня – 5 травня. С. 7.
6. До подій на Чернобыльской АЭС. У прес-центрі МЗС СРСР. *Деснянська правда*. 1986. 7 травня. № 91. С. 3.
7. Жуков Ю. Невольное саморазоблачение. Кто и зачем раздувает антисоветскую шумиху. *Правда*. 1986. 6 мая. № 126. С. 4.
8. Зона мужності. Сміливо і рішуче діють воїни, беручи участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. *Патріот Батьківщини*. 1986. 15 червня. № 24. С. 3.
9. К событиям на Чернобыльской АЭС. В пресс-центре МИД СССР. *Правда*. 1986. 7 мая. № 127. С. 3.
10. Лосото О. Фальшивки разоблачены. *Правда*. 1986. 10 мая. № 130. С. 5.
11. Масленников А. Недостойные приемы. Как на Западе пытаются извлечь политические выгоды из беды. *Правда*. 1986. 10 мая. № 130. С. 5.
12. Медведенко Є. Чужого горя не буває. *Комсомольський гарт*. 1986. 17 травня. С. 2.
13. Медведев Г. Чернобыльская тетрадь. *Новый мир*. 1989. № 6. С. 3–108.
14. «Ми були першими...»: зб. спогадів учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС – ветеранів органів внутрішніх справ Київської області, які першими вступили у боротьбу з наслідками пленарної катастрофи. Київ: Етнос, 2006. 343 с.
15. О чем говорят факты. *Правда*. 1986. 5 мая. № 125. С. 5.
16. Осуд галасу навколо Чернобыля. *Деснянська правда*. 1986. 16 травня. № 96. С. 3.
17. Паславський І. І. Техногенні катастрофи на Чорнобильській АЕС й АЕС «Фукусіма-1» у відображенні засобів масової інформації. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 56. С. 277–284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2014_56_54. (дата останнього звернення – 03.11.2018).
18. Посещение района Чернобыльской атомной станции. *Правда*. 1986. 4 мая. № 124. С. 3.
19. Постыдное ликование. *Правда*. 1986. 11 мая. № 131. С. 5.
20. Райком работает круглые сутки. Чернобыльская АЭС: проверка на мужество. *Правда*. 1986. 12 мая. № 132. С. 8.
21. Сообщение ТАСС. *Правда*. 1986. 5 мая. № 125. С. 2.
22. Спосіб життя – радянський. Сосничани – чорнобильцям. *Радянський патріот*. 1986. 22 травня. № 61. С. 1.
23. У фонд допомоги Чернобылю. *Патріот Батьківщини*. 1986. 1 червня. № 22. С. 1.
24. Чернобыль. Дні випробувань: книга свідчень / упоряд. В. Г. Шкода. Київ: Радянський письменник, 1987. 470 с.
25. Чернобыль: штаб діє. *Ленінський шлях*. 1986. 15 травня. № 58. С. 3.
26. Чернобыль: штаб діє. *Радянське Полісся*. 1986. 15 травня. № 58. С. 4.
27. Чернобыль: штаб діє. *Трудова слава*. 1986. 15 травня. № 58. С. 1.
28. Чернобыльская трагедия. Документи і матеріали / упоряд.: Н. П. Барановська та ін. Київ: Наукова думка, 1996. 783 с.
29. Чуття єдиної родини. У Фонд чуйності і доброти. *Правда Прилуччини*. 1986. 17 травня. № 80. С. 1.

ELUCIDATION THE ACCIDENT OF CHORNOBYL NUCLEAR POWER PLANT BY THE CENTRAL, LOCAL AND DISTRICT PRESS IN 1986

Klepak A.

Chernihiv regional Institute of postgraduate Pedagogical education named after K. D. Ushinskyi Ukraine

Summary. The article analyzes the coverage of the Chernobyl disaster by the mass media in the Chernihiv region, as well as defines the information policy of the Soviet leadership in the context of in emergency situations.

Keywords: Chornobyl' Nuclear Power Plant, technological disaster, accident, Soviet leadership, press.

ДИПЛОМАТІЯ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО З ОСМАНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ ТА КРИМСЬКИМ ХАНСТВОМ ПРОТЯГОМ 1651-1653 РР.

Машевська Аріна Андріївна

студентка факультету історії, етнології і права

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник: канд. і. наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Ніколіна І.І.
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Україна

Анотація. У статті висвітлено східну дипломатію Війська Запорозького з Османською імперією та її васалом Кримським ханством. Визначено хронологічний проміжок: 1651-1653 рр.. Доведена актуальність у вивченні цієї теми в сучасному історичному просторі.

Ключові слова: Білоцерківський мир, Мехмед-ага, Іслам-Гірей III, Кам'янець-Подільський, Жванецький мир.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Передове місце в гетьманських планах посідала ідея турецького протекторату й військово-політичного союзу з кримчаками як альтернативи зверхності московського царя та польського короля, що мала урівноважити прагнення двох останніх монархів приєднати Військо Запорізьке до своїх володінь. Б. Хмельницький бачив наочний приклад Молдавії, Валахії, Трансильванії, яким під управлінням падишаха вдалося зберегти державність з правителем на вершині суспільної піраміди. Теоретично турецьку зверхність можна вважати більш безпечною для українсько-козацького державотворення.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Вперше козацько-татарсько-турецькі відносини були описані в праці М.Костомарова «Богдан Хмельницький – данник Оттоманської Порти». Ця стаття є доволі дискусійною, так як у XIX ст. дослідник не володів достатньою інформацією. У XX ст. цікаві погляди на східну політику виклали у своїх напрацюваннях М. Грушевський у «Історії України-Руси», Д. Дорошенко в «Нарисі історії України», В. Дубровський у статті «Богдан Хмельницький і Туреччина», І. Крип'якевич, який став упорядником «Документів Б. Хмельницького», О. Пріцак у статті «Союз Хмельницького з Туреччиною». У даних роботах загалом обґрунтовувалося, що Б. Хмельницький став васалом Порти. У XXI ст. проблема дипломатії з Османською імперією та Кримським ханством зовсім по-іншому інтерпретується, особливо в працях В. Брехуненка, А. Гурбика, О. Гуржія, Т. Чухліба, В. Смоля, В. Степанкова, В. Крисаченко, Я. Федорука. Історики ставлять перед собою питання про визначення форми залежності козацького гетьмана від падишаха, а також визначають основні періоди східної дипломатії.

МЕТА СТАТТІ.

Дослідити перебіг та особливості турецьких, татарських, козацьких посольств та зміст їх діяльності протягом 1651-1653 рр..

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

У червні 1651 р. після невдалої битви під Берестечком для козаків, яка обернулася поразкою через те, що кримський хан у супереч своїх попереднім зобов'язанням, не підтримав козацьку армію у війні з поляками, гетьман знову повертає зовнішньополітичний вектор на Порту.

У листі до Мехмеда IV Б. Хмельницький звернувся з проханням, щоб «кримським людям учинити ... допомогу» козакам [3]. Тепер султан в обмін на наказ до Іслам-Гірея III надати військову допомогу Війську Запорізькому, вимагав від гетьмана сплати данини (так само, як Молдавія та Волощина), хоча ще в березні 1650 р. це навіть не зазначалося у вимогах договору, й певну кількість війська для війни Порти з Венецією. Гетьман з недовірою ставився до хана, особливо після його несподіваного відходу з татарськими військами від Берестечка (річ у тім,

що в цей час на Ханство напали ногайські орди). Слід було також врахувати, що Іслам-Гірей III не завжди виконував накази падишаха. Розуміючи, що Кримське ханство знову може зрадити, а грошей у військовому скарбі було не багато, гетьман приймає рішення укласти черговий договір про підданство Війська Запорізького Речі Посполитій.

У серпні 1651 р. в Стамбулі відбувся дворцевий переворот: Мехмед IV ліквідував регентство, а головним негативним наслідком для дипломатичних відносин з гетьманом, стало звільнення Бекташаги – це був чиновник через якого Б. Хмельницький прокладав дорогу до султана. Поляки поширювали чутки, що новий великий візир недоброчинливо зустрів козацьких послів. Цю інформацію можна спростувати тим, що в козацьку державу на початку вересня 1651 р. знову прибуває Осман-ага з листами для Б. Хмельницького, зміст яких не відомий [5].

Реакція Османської імперії на укладення у вересні 1651 р. Білоцерківського перемир'я між гетьманом і королем була вражаюче негативною. Поширювалися чутки, що султан направив на козацькі землі 40000-тисячне військо, щоб зруйнувати оплот гетьманства – місто Чигирин [1, С. 319-326].

Плани реального поновлення турецького протекторату над Військом Запорізьким знову відкладалися на невизначений термін. Гетьман мав пояснити відхилення від дипломатичних зв'язків з Оттоманською Портою, тому в листі від 4 листопада 1651 р., основна причина укладення козацько-польського договору була охарактеризована як невчасне прибуття до козацького обозу татарських орд. Б. Хмельницький у посланні до султана наголошував на продовженні «братерського» союзу з Кримським ханством і визнанні зверхності турецької влади. Знову ж таки козацький володар прохав у Мехмеда IV посприяти у наданні військової підтримки козакам. Гетьман порушував перед султаном клопотання про прийняття під протекцію всю «Русь» [2].

У супереч складним зовнішньополітичним комбінаціям Б. Хмельницького, могутність гетьмана як політика в середовищі Порти не була втрачена. Польські агенти повідомляли в грудні 1651 р., що керманіч Війська Запорізького й зараз у давній пошані в турків. Османська імперія була переконана у військовій потужності козаків і вважала, що гетьман зберіг значення «Месії» для свого народу. Османі цінили зв'язок з козаками, тому що вони своїм потужним військом перешкоджають польським силам вступити в безпосередню війну з Портою.

Походи Б. Хмельницького на Молдавію і Валахію 1652 р. викликали незадоволення падишаха, який наказав ув'язнити козацьких послів. Диван міг виступати проти гетьмана лише з паперовими погрозами. У травні 1652 р. український володар відправив до Стамбулу посольство, що мало засвідчити згоду Чигирин віддати Порті Кам'янець-Подільський.

У цьому ж році 1652 р. Ян Казимир змусив вибирати Б. Хмельницького між польською й турецькою протекцією. Це було необхідно королю, тому що він прагнув у березні 1652 р. виступити у військовий похід проти Османської імперії. Гетьман дипломатично відмовив Яну Казимиру. Б. Хмельницький використовує знову хитрі міжнародні комбінації й у листі до коронного канцлера А. Лещинського від 24 червня 1652 р. заявляє: у разі відсутності перемир'я між Річчю Посполитою і Військом Запорізьким, «змушений буде шукати іншого стороннього пана і чужої сили, яка зможе нас захищати» (мається на увазі відносини з Портою й Московським царством) [4].

1653 рік видався для українських етнічних земель критичним: обезлюднення регіонів унаслідок міграцій і воєнних дій, голоду й епідемій призвело до скорочення вдвічі чисельності козацької армії (дану інформацію можна розцінювати як безпосередній поштовх до відновлення дипломатичної служби з Оттоманською Портою) [6]. Водночас прорахунки гетьмана в молдавській політиці призвели до утворення антикозацької коаліції у складі Речі Посполитої, Молдавії, Валахії й Трансильванії (друга причина пошуку контакту з османами). Поштовхом до поновлення контактів з козацьким урядом з боку турків стали напади донських козаків на причорноморські володіння Османської імперії.

На початку березня 1653 р. до Стамбула виїхало козацьке посольство. Під час аудієнції, велися перемовини про те, щоб Мехмед IV підтвердив своєю грамотою протекторат над Військом Запорізьким. Падишах поставив перед послами наступні умови: у разі прийняття козацької держави під заступництво Порти, Військо Запорізьке мало розглядатися як частина Османської імперії (на зразок Молдавії та Волощини), а військовий напад на козаків розцінювався як напад на саму імперію.

Султан надсилав велике посольство до Чигирину на чолі з Мехмед-агою, що пробуло в гетьманській столиці з травня по червень 1653 р.. Посланець привіз від гетьмана лист, у якому підтверджувався османський протекторат. Як зазвичай Б. Хмельницькому були вручені символи влади. Мехмед-ага запевнив козацький уряд, що падишах надасть козакам військову допомогу у вигляді 10 тисяч вояків силістрійського бейлербея й буде постійно захищати від іноземних вторгнень. Це були зобов'язання султана як протектора. Що ж до обов'язків козацької держави, вони були набагато розлогіші:

- передача під турецьке управління Кам'янця-Подільського;
- щорічна данини – 10 тисяч золотих, 10 тисяч волів і овець;
- надання Порті козацьких військових підрозділів [7].

Залишалося скласти присягу на вірність Мехмеду IV та найголовніший крок – скликати Генеральну раду для узгодження й прийняття козацько-турецького договору.

Рада відбулася наприкінці червня – на початку липня 1653 р.. Серед старшин виникло три угруповання: перше на чолі з полковником Ф. Джеджалієм (агітував за турецький союз), друге під проводом А. Ждановича, яка виступало за союз із Річчю Посполитою, а третє – орієнтувалося на Московське царство. Рядове козацтво категорично було налаштоване проти козацько-турецького союзу. Після довгих суперечок було відхилено не лише умови протекції, але й положення договору, який був укладений перед тим гетьманом і султаном [9].

«Города (Кам'янця-Подільського) не могу дати, ні іншої ніякої дані, я не маю держави багатої... тільки якщо люди військові, якщо знадоблять султану, бути мені готовим на його службу» [8, С. 116-124]. Як стверджує М. Грушевський, саме з такою відповіддю гетьмана Мехмед-ага повертався до Стамбула. Далася звзакі традиційна неприянь, якщо не сказати

ворожнеча до мусульманського світу, а відтак було втрачено нагоду прийняти допомогу могутнього протектора. Гетьманський уряд навіть не припускав, на яку неволю був приречений український народ при укладенні угоди з Московським царством. А хто знає як би обернулася доля Війська Запорізького при погодженні на підданство Порті.

Причина відмови полягала не лише в надмірних вимогах Османської імперії, але й у тому, що Б. Хмельницький навіть не думав про прийняття цього протекторату. Це був лише відволікаючий маневр дипломатії. Адже ще з 1648 р. головною метою для гетьмана стало намагання отримати протекцію Московського царства. Переговори з османами - це був засіб тиску на царя Олексія Михайловича. У травні 1653 р. Б. Хмельницький очікував повернення з Москви послів з «добримими вістями» (Мехмед-ага навіть не довідувався про лавірування гетьмана). У тогочасній дипломатії це було характерною річчю - багатовекторність.

В умовах, коли Військо Запорізьке мусило реагувати на постійні зовнішні напади та брати участь у військових кампаніях на полях змагань у Семиградді, Трансильванії, Молдові, вело довготривалі перемовини з Московським царством, дололо підступні дії Іслам-Гірея III, пропозиція Мехмеда IV, який до 1653 р. не надавав жодної істотної підтримки козакам (хоча це не здавалося дивним, адже тривала затяжна Кандійська війна), не сприймалася як першочергова й нагальна.

Великий візир Аззем Магомет у своєму листі від липня 1653 р. повідомляв Б. Хмельницькому про невдоволення Порти молдавськими походами козаків. Ця дія Війська Запорізького розцінювалася як злочин, тому що ніхто не має права нападати на землі, підвладні падишаху: «он великий государь самодержавный, грозный государь, все подданные его имеют над собою страх и пребывают в его повеленье, до единого человека и в послушанье, про то вам самим ведомо. А без ево, великого государя, повеленья никто не может в его государеву отчину вступить, и благосчасная мысль его к тому не прилежит. И тебе бы сего писма внимати, понеже бо таковому великому государю учинилися в подданстве и должны государские чести оберегати и государева повеления творити... И как учнете сим путем быть и подобострашие над собою имети, и вам день ото дни перед иными нашими подданными чести прибудет... И вам бы ратных своих людей держать в уйму и в государство государя нашего входит не велеть, и о том учинить крепкой приказ» [2]. Цим листом демонструється той факт, що візир звертається до Б. Хмельницького як до султанського підданого, хоча гетьман не підтвердив у квітні 1653 р. турецький протекторат.

Щодо політики Криму в 1653 р, то відомо, що татари брали участь спільно з козаками на умовах військово-політичного договору 1648 р. у Жванецькій кампанії проти Речі Посполитої. За цю допомогу гетьман змушений був надати Іслам-Гіреєві III фортецю Іслам-Кирмен. Це була політична помилка, бо кримський кордон пересувався на Дніпро й татари знову мали змогу контролювати шляхи сполучення між Запоріжжям і Чорним морем. Восени 1653 р. хан вперше почав домагатися від гетьмана прийняття протекції Криму, у зв'язку з відмовою в отриманні підданства Османської імперії.

За величезну сплату контрибуції короля хану, Іслам-Гірей III змушує Б. Хмельницького підписати козацько-польську Кам'янецьку угоду. Водночас був підписаний польсько-татарський договір. Цей союз був направлений проти Московського царства. В історіографії характерною знову стала думка про «зраду хана» (схоже до подій 1649 р., а саме підписання Зборівської угоди). Наслідком цієї «зради» стало скасування злощасної Білоцерківської угоди 1651 р., яка повернула козацьку державу до ситуації перед 1648 р. (до речі підписувалася безпосередньо Б. Хмельницьким, без участі хана), й

повернення до Зборівської. Не виключено також, що наприкінці 1653 р., Іслам-Гірей III відчував загрозу для Кримського ханства від калмиків, і це могло бути однією з підстав для кримського уряду, щоб укласти Жванецький мир, завершити швидше кампанію.

В українській історіографії поширюється думка, що козацько-татарський союз був вичерпаний, бо Жванецький мир на шостому році боротьби гетьмана повертався до результатів 1649 р. і цим вніс

невизначеність для майбутніх відносин.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, з наведеного матеріалу можна зробити таке узагальнення: про прийняття протекції, васалітету не може йти мова. Це було не більше як військовий взаємовигідний союз. У подальшому автор пропонує розглянути перебіг посольських місій протягом 1654-1657 рр..

Список використаних джерел:

1. Бутич І. Л. Два невідомі листи Богдана Хмельницького. *Записки Наукового Товариства Шевченка*. Львів, 1991. Т. 122. С. 319-326.
2. Величко С. В., Літопис Т. 1. Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В. О. Шевчука / відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1991. 371 с.
3. Голобуцкий В. А. Дипломатическая история освободительной войны украинского народа. 1648-1654 гг. Киев : Государственное издательство политической литературы УССР, 1962. 360 с.
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Київ : Наук. думка, 1997. Т. 8, Т.9.
5. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Історія козацтва. Держава-військо-битви. Київ : Арії, 2015. 464 с.
6. Документи Богдана Хмельницького: Упор. І. П. Крип'якевич. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 740 с.
7. Дорошенко Д. І. Нарис історії України. Т. 2. Київ : Глобус, 1992. 355 с.
8. Дубровський В. В. Богдан Хмельницький і Туреччина. *Хроніка-2000: Український культурологічний альманах*. 2013. № 1(95). С. 116-124.
9. Замлинський В. О. Богдан Хмельницький. Москва : Молодая гвардия, 1989. 334 с.

BOHDAN KHMELNYTSKY'S DIPLOMACY WITH THE OTTOMAN EMPIRE AND THE CRIMEAN KHANATE IN THE PERIOD OF 1651-1653 GG.

Mashevska A.

Vinnitsia state pedagogical University named after Mikhaïlo Kotsyubinsky
Ukraine

Summary. The article highlights the Eastern diplomacy of Zaporizhia Army with the Ottoman Empire and its vassal the Crimean Khanate. Defined chronological period: 1651-1653. The urgency in the study of this topic in the modern historical space is proved.

Keywords: Belotserkovsky truce, Mehmed-Aha, Islam-Giray III, Kamenets-Podolsky, Zhvanetsky truce.

ЗЕНІТ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ПРАВЛІННЯ СУЛЕЙМАНА I

Ніколіна Інна Іванівна

канд. і. наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Машевська Аріна Андріївна

здобувач вищої освіти факультету історії, етнології і права

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Україна

Анотація. У статті обґрунтовано доцільність вивчення непересічної історичної постаті османського султанату, задля повноти розуміння доби розквіту Оттоманської Порти. Доведено, що правління Сулеймана Великого сприяло міжнародному піднесенню імперії османів. Показано роль десятого султана як консолідуючу силу Західної Європи.

Ключові слова: Канун-наме, капітуляції, державний апарат, союз «Лілії і Півмісяця», Бусбек, Великий Турок.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Правонаступниця легендарної Оттоманської Порти - Турецька Республіка дбає про збереження і відтворення турецької спадщини державотворення, в особливості правління найвеличнішого султана в історії Османської імперії - Сулеймана I Кануні. Турки шанують свою історію, тому протягом останніх років приділяють велику увагу в звеличенні героїчного минулого. Населення сучасної Турецької Республіки велику шану віддають саме цьому султану, тому для нас буде цікавим ознайомитися з правлінням падишаха.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Дослідження, що стосуються правління Сулеймана, проводили турецькі історики, і найбільший вклад зробила англійська історична школа. Так, до прикладу, Лорд Кінросс, на основі архівів Топкапи подав інформацію щодо зовнішньої політики султана. Джон Патрік Бальфур ознайомлює читачів з особливостями внутрішнього життя Порти за часів Великого Турка. Гарольд Лемб спростовує факт одновекторності політики султана і зазначає, що саме за воцаріння цього султана розпочався розквіт дипломатії. Турецький історик Іскандер Мамедов у своїй книзі «Расцвет и крах Османской империи», розповідає про характерні риси державного апарату.

МЕТА СТАТТІ.

Вивчення та дослідження особливостей та характерних рис епохи Сулеймана Пишного. У відповідності до мети роботи було визначено такі основні завдання:

- 1) охарактеризувати володарювання Сулеймана I з політичної, економічної, соціальної точки зору;
- 2) дослідити внутрішню та зовнішню політику падишаха;
- 3) визначити досягнення та прорахунки султана.

Крім того даним питанням цікавився й український відомий історик Агатангел Кримський, який наводить думки європейців про султана. Привертає увагу й російський історик Юрий Петросян та його книга «Османская империя: могущество и гибель»: автор зазначає особливості проведення воєнних операцій Сулейманом Пишним.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Поява в 1520 році в Османського султанату нового очільника - Сулеймана співпало з поворотним моментом в історії європейської цивілізації. Сутінки пізнього Середньовіччя з його відмираючими феодальними інститутами поступалися місцем золотому світлу Ренесансу. Зрілі, цивілізовані держави набирали силу під владою молодих суверенів, які були наділені небувалими здібностями.

XVI століття було віком Карла V і імперії Габсбургів; Франциска I і дома Валуа у Франції;

Генріха VIII і Тюдорів в Англії. Цим трьом могутнім монархам тепер протистояв «другий Соломон», двадцятишестирічний султан Сулейман.

На Заході йому належало стати складовою частиною християнського балансу сил. На ісламському Сході були передбачені великі звершення. Про діяння цієї непересічної особистості ми дізнаємося із військового щоденника падишаха та збірки віршів під назвою «Диван Мухіббі».

Очевидно, поетичні схильності і миролюбне ім'я молодого падишаха ввело в оману правителів Заходу. В Європі повсюди радувалися приходу нового султана, папа римський наказав навіть відправити молитву за здоров'я Сулеймана, тому що Селім Хоробрий (батько Сулеймана, султан з 1512-1520 рр.) прагнув іти у грандіозний похід на імперію християн. Європа сподівалася, що на зміну «непокірному леву» прийшло «покірне ягнятко», але вона помилилася - саме Сулейман прославився як один із самих успішних завойовників, який отримав величезну кількість перемог у Європі, Азії і Африці. Падишах провів 13 воєнних кампаній. Правління даного султана тривало найдовше за всю історію Оттоманської Порти - сорок шість років (1520-1566) [14, С. 78-86].

Вступивши на престол у 1520 році, Сулейман прийняв титул «Цар царів, Тінь Бога на Землі, Цезар всіх земель Риму (після взяття Другого Риму - Константинополя османські султани стали носити і титул римського імператора), правитель тридцяти семи королівств, повелитель персів і арабів, володар морів Середземного і Чорного, надславної Кааби і пресвітлої Медини, великого Єрусалима і трону Єгипетського, Ємену, Адена, Сани, Багдаду, Басри Аль-Ахси і міст Нуширивана, Азербайджану, Алжира, земель татарських, Лурістана, Курдистану, Анатолії, Румелії, Караману, Валахії, Молдовії, Угорщини і багатьох інших земель і царств султан і падишах». Перелік володінь вражає: Оттоманську імперію часто порівнюють з володіннями Александра Македонського [1, С. 223-228].

Як наслідок народи Заходу додають до пишної титулатури найвеличнішого правителя Османської імперії прізвисько Пишний, а народи Сходу - Справедливий.

Своє правління султан Сулейман Величний почав з того, що звільнив кайрських вчених, які були насильно привезені і утримувані в Константинополі його батьком Селімом I, відмінив заборону на ввіз перських товарів, сплатив купцям компенсацію за збитки. Падишах провів ряд продуманих внутрішньополітичних реформ. Виробив докладну кодифікацію османського права. Згідно Кодексу всі піддані імперії були поділені на мусульман і

немусульман, і у відповідності з цим були встановлені їх права та обов'язки. Це був далекосяжний крок, адже підданам султана були створені нормальні умови для існування не дивлячись на їх релігійну приналежність. Султан прагнув залучити до розбудови своєї держави європейських колоністів, а взагалі існувала приказка: «Кожен хто прагне отримати прихисток в імперії, завжди буде приємно зустрінутий на батьківщині Великого Турка» [2, С. 92-380].

Канум-наме Сулейманія - правовий документ, прийнятий у 1536 році, який містив докладну інформацію про ієрархію державних посад та соціально-економічний стан Отоманської Порти. Згідно цієї історичної пам'ятки найвищу владу в державі здійснює султан, який опирається на 4 стовпи влади:

- 1) великий візир;
- 2) шейх уль-іслам (правовід) та кадіаскери (судді);
- 3) дефтердари (рахівники);
- 4) нішанджі (писарі). Всі посади не були кастовими, а залежали від особистої вислуги: «У будь-який момент візир міг стати ремісником, а ремісник візиром» [9, С. 196-222].

Сулейман I почав боротися з корупцією: всі хто були запідозрені в махінаціях не дивлячись на заслуги, соціальне положення чи сімейні зв'язки, засуджувалися до страти. Однак, падишах зробив один, але найбільший прорахунок у своїй політиці: Сулейман I створив єдине політичне угруповання, яке було незмінним упродовж його правління, а згодом нанесло непоправної шкоди імперії. Мається на увазі кубе-візирі, які були зятями династії і водночас чиновниками, саме тут і почнеється згодом зародження корупції, з якою так завзято боровся султан Сулейман.

Що ж до зовнішньої політики до двох найзатятішими ворогами Великого Турка були - Карл V імператор Священної Римської імперії та шах Тахмасп володар Перської держави. Непорозуміння з персами слід шукати в релігійному питанні: різність у віровченні, османи були сунітами, а перси шіїтами. Сулейман не прагнув, щоб на світі був ще 1 імператор, а тому прагнув звести нанівець владу Карла V.

Головним європейським союзником (не рахуючи венеціанців і генеузців, які з давніх-давен були на службі в султанів) Порти в епоху Сулеймана була Франція. Король Франциск I мав спільні політичні інтереси з падишахом і спільного ворога - Габзбурзьку імперію. У 1536 році був утворений священний союз «Лілії і Півмісяця» (основні символи двох держав), у якому йшлося про наступне: 1) надання французьким купцям прав капітуляції - дозволу на торгівлю в турецьких морях і в сім'ї державі; 2) таємна воєнна спілка [13, С. 132-154].

Питання про воєнну неперевершеність султана в даній статті буде розглянуто опосередковано, адже це величезний обсяг інформації, який заслуговує окремого детального осмислення. Османська імперія була єдиною мілітарною державою Середньовіччя

та Нового часу. Вершину воєнного потенціалу було досягнуто саме за правління десятого падишаха. Основною ціллю походів Сулеймана було прагнення створити єдиний мусульманський світ.

Підкоривши потужну фортецю Белград у 1521 році, падишах відкрив шлях своїм військам на Європу. У 1522 році, приєднавши о. Родос до імперії, султан позбавив небезпеки торговельних суден у перевізці товарів з Єгипту до Стамбулу від рицарів госпітальєрів. Неможливо оминати і не приділити уваги славнозвісній битві під Мохачем 1526 року, у результаті якої султан придбав землі Угорщини і мав у планах рушити на Відень, а далі в Рим. Облоги 1529 і 1532 років столиці Габзбурзької імперії не принесли очікуваних наслідків у плані підкорення земель, однак мали підставу для творення міжнародної політики. У 1532 році було укладено між 2 провідними імперіями Нюрнберзьке перемир'я, що ознаменувало початок налагодження дипломатії. Вдалими для Оттоманської Порти виявилися й 3 перські кампанії (1534-1538 рр., 1548., 1553 р.), у результаті яких збільшилися території та почала процвітати східна торгівля турецьких купців. У 1538 році у морській битві біля Превезе османський флот розбив шість об'єднаний європейський і укріпив володарювання на морях. Крім того, за часи правління падишаха, були здійснені чисельні походи на Угорщину, задля укріплення позицій і вигнання з підконтрольних турками земель австрійців [5, С. 210-252].

Найбільш ґрунтовну інформацію про часи правління султана Сулеймана подає посол імператора Карла V Ожье Джиселін де Бусбек. У своїх мемуарах автор стверджує, що правління цього падишаха сколихнуло й перевернуло думку про Порту в цілому світі. На зміну варварства та дикості, прийшов етап процвітання та культуризації. Сулейман дбав про загальну освіченість населення, тому повсюди в імперії була відкрита величезна кількість шкіл та будиночків для просвітництва простого люду. Султан ввійшов в історію як віротерпимий, цим і пояснюється його блискавичні завоювання християнських народів [4, С. 56-78].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

За 46 років свого правління падишах досягнув небаченої слави, адже його заслуги перед Оттоманською Портою незлічені:

- 1) створена надпотужна наймана армія;
- 2) встановлена правова основа держави;
- 3) налагоджена дипломатія з провідними країнами тих часів;
- 4) побудований морський флот, який міг конкурувати на рівних з англійським;
- 5) закладені основи світської освіти;
- 6) утворений бюрократичний апарат.

Правління султана Сулеймана знаменувало зеніт Отаманської Порти. Дослідникам України слід детальніше вивчати османську спадщину, адже історія цієї держави безпосередньо переплетена з нашими теренами.

Список використаних джерел:

1. Бальфур Д. Османская империя. Шесть столетий от возвышения до упадка. XIV-XX вв.: пер. с англ. Л. А. Игоревского. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2017. С. 223-228.
2. Гарольд Л. Сулейман Великолепный. Век завоеваний, предательства и любви: пер. с англ. Л. А. Игоревского. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2014. С. 92-380.
3. Гасратян М., Орешкова С., Петросян Ю. Очерки истории Турции. Москва : Алгоритм, 1983. С. 93.
4. Постель Г. Про турецкое государство : пер. с франц. Л. А. Игоревского. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2004. С. 56-78.
5. Ихсаноглу Э. История османского государства, общества и цивилизации. Москва : Восточная литература, 2006. Т.1. С. 210-252.
6. Кинросс Л. Расцвет и упадок Османской империи. На родине Сулеймана Великолепного. Москва : Алгоритм, 2013. С. 180-238.

7. Кримський А. Історія Туреччини: Олір. 1996. С. 201-213.
8. Мамедов И. Расцвет и крах Османской империи. Женщины у власти. Москва : АСТ. 2016. С. 105-130.
9. Манягин В. Сулейман Великолепный. В любви и на войне. Москва : Алгоритм, 2013. С. 196-222.
10. Мейер М. К характеристике правящего класса Османской империи XV-XVII вв. *Средний Восток: история, культура, источниковедение*. Москва, 1980. С. 32-47.
11. Мейер М. О соотношении светской и духовной власти в османской политической системы в XVI-XVII вв.. *Ислам в истории народов Востока (сборник статей)*. Москва : Наука, Главная редакция восточной литературы. 1981. С. 51-62.
12. Орешкова С. Государственная власть и некоторые проблемы формирования социальной структуры османского общества. *Османская империя: система государственного управления, социальные и этнорелигиозные проблемы: (сборник статей)* / Отв. ред. С. Орешкова. Москва : Наука, Главная редакция восточной литературы. 1986. С. 5-18.
13. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV-XVI вв. Главные тенденции политических взаимоотношений. М.: Алгоритм, 1984. С. 132-154.
14. Петросян Ю. Османская империя. Могущество и гибель. Москва : Наука, 2017. С. 78-86.
15. Финкель К. История Османской империи: видение Османа: пер. с англ. К. Алексеева и Ю. Яблокова. Москва : АСТ, 2010. С. 249-280.

THE ZENITH OF THE OTTOMAN EMPIRE: THE REIGN OF SULEIMAN I

Nikolina I., Mashevska A.

Vinnitsa state pedagogical University named after Mikhail Kotsyubinsky
Ukraine

Summary. The article substantiates the expediency of studying the outstanding historical figure of the Ottoman Sultanate, for the full understanding of the heyday of the Ottoman Ports. It is proved that the reign of Suleiman the Great contributed to the international rise of the Ottoman Empire. The role of the tenth Sultan as the consolidating force of Western Europe is shown.

Keywords: *The Kanyim-Name, the surrender, the state apparatus, the Union of the Lily and the Crescent, Boosbeck, Big Turks.*

СХІДНІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ КОМБІНАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОДАРЯ У 1650 РОЦІ

Машевська Аріна Андріївна

здобувач вищої освіти факультету історії, етнології і права
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник: канд. і наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Ніколіна І.І.
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Україна

Анотація. У статті висвітлено основні особливості політики гетьмана Війська Запорізького Богдана Хмельницького з османським султаном Мехмедом IV. Проаналізовано значущість даного вектора міжнародних відносин у козацькій державі. Доведено необхідність підтримки східної політики.

Ключові слова: Антін Жданович, Мехмед IV, Богдан Хмельницький, османські дари, султанська грамота 1650 р..

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Єдина нагода вийти на міжнародну політичну арену Б. Хмельницького з козаками була можливою лише за сприяння Кримського ханства й Османської імперії. Тільки ці дві потужні держави XVII ст. сприйняли керманіча козацького війська як князя християнського народу, адже в Європі панувала династична доктрина, тому гетьмана не сприймали як очільника держави. Дана дипломатія була останнім шансом зберегти автономію Війська Запорізького. Тема східних відносин та дипломатії продовжує цікавити дослідників і в XXI столітті. Сучасна Туреччина є правонаступницею легендарної Османської імперії, вона є однією із надпотужних держав Сходу. Турецька республіка й зараз тісно переплетена з історією України: неодноразово президентом Туреччини висувалася проблема кримських татар, турецький уряд і надалі протегує їх повернення на історичну Батьківщину.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Вперше козацько-татарсько-турецькі відносини були описані в праці М.Костомарова «Богдан Хмельницький – данник Оттоманської Порти». Ця стаття є доволі дискусійною, так як у XIX ст. дослідник не володів достатньою інформацією. У XX ст. цікаві погляди на східну політику виклали у своїх напрацюваннях М. Грушевський у «Історії України-Руси», Д. Дорошенко в «Нарисі історії України», В. Дубровський у статті «Богдан Хмельницький і Туреччина», І. Крип'якевич, який став упорядником «Документів Б. Хмельницького», О. Прицак у статті «Союз Хмельницького з Туреччиною». У даних роботах загалом обґрунтовувалося, що Б. Хмельницький став васалом Порти. У XXI ст. проблема дипломатії з Османською імперією та Кримським ханством зовсім по-іншому інтерпретується, особливо в працях В. Брехуненка, А. Гурбіка, О. Гуржія, Т. Чухліба, В. Смоля, В. Степанкова, В. Крисаченко, Я. Федорука. Історики ставлять перед собою питання про визначення форми залежності козацького гетьмана від падишаха, а також визначають основні періоди східної дипломатії.

МЕТА СТАТТІ полягає у вивченні та дослідженні особливостей козацько-татарсько-турецького співробітництва та точок дотику між трьома державами. У відповідності до мети роботи було визначено такі основні завдання:

- 1) охарактеризувати підстави початку відносин, їх роль та міжнародне значення для козацької держави;
- 2) підтвердити протурецьку орієнтацію Б. Хмельницького задля цілісності та політичного існування Війська Запорізького.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Навесні 1650 р. Б. Хмельницький розпочав переписку з турецькими чиновниками Бекташ-агою та очаківським беєм Мурад-пашою. Привертає увагу, той факт, що гетьман змінює хід дипломатичної діяльності. По ідеї він мав відправити посольства до Кримського ханства та Османської імперії. Не потрібно забувати про лавірування козацького володаря: це було вигідно, щоб залякати султана й хана, примусити їх першими розпочати дипломатію з Військом Запорізьким. Також з огляду на ненадання Московським царством військової підтримки активізуються козацько-турецькі відносини.

Відомий український літописець XVII ст. Самовидець пояснює початок зовнішньополітичної активності між Османською імперією і Військом Запорізьким 1650 року як протидію польсько-кримським переговорам, тому що гетьман, «уразумев бо кримського хана замысел, что для того с ляхами побратался, дабы его, Хмельницкого и Украину паки придают в лядскую работу» (мається на увазі обмін посольствами Бечинського в Крим й Мустафи-аги в Річ Посполиту) [9, С. 10-103].

Цей стратегічний хід Б. Хмельницького дав результат: 30 липня 1650 р. до Чигирини прибуває турецьке посольство на чолі одного з найвідоміших сановників Порти Осман-аги (перебувало до 5 серпня 1650 р.). Посол привіз лист від яничарського воєначальника Бекташ-аги, у якому останній стверджував про схвалення султаном козацько-кримського союзу й обіцяв турецької допомоги при умові, що запорожці не будуть здійснювати походи проти Османської імперії [7, С. 53-59].

Гетьман організував знатний прийом і першим призначив аудієнцію саме туркам, хоча на той час, переговорів з Б. Хмельницьким очікували польські послы й інші, які прибули набагато раніше за Осман-аги. У історії залишилася «біла пляма»: чи привіз турецький посол лист від султана.

Було засвідчено, що при умові дотримання козацькою стороною заявленої пропозиції щодо османського протекторату, Мехмед IV очікує прибуття в Стамбул повноважного посольства від гетьмана. Успіх липневих переговорів 1650 р. полягав у тому, що в обмін на заборону козацьких морських походів, султан обіцяв військову допомогу Війську Запорізькому у війні з Річчю Посполитою [5].

Гетьман у відповідь на запрошення султана козацьких послів у Стамбул відправив разом з Осман-агою відомого свого сподвижника, побратима, київського полковника А. Ждановича, двоюрідного брата чигиринського старшину

П. Яненка-Хмельницького, білоцерківського сотника та товмача Павла. У тогочасній дипломатії таких послів називали «великими», адже їхній статус у козацькій державі був високий, до всього-іншого цим показувалася повага до іноземного володаря.

У грамоті, що передав Б. Хмельницький султану Мехмеду IV, підтверджувалася готовність захищати від ворогів та несанкціонованих козацьких походів рубежі Оттоманської Порти. Сам факт відправки послів гетьман використовував для маніпулювання російськими й польськими послами: «А Посли із Турецької землі до мене прислані для доброї справи. Хочуть мати зі мною та з Військом Запорозьким вічний мир. То ж і я послав до них своїх послів». Хоча в документі гетьман називає себе і козаків «слугами» султана, але ніякого прохання про прийняття Війська Запорізького під опіку Порти не було [4, С. 66-92].

23 липня 1650 р. до козацького володаря прибув посол Байраклім від хана з метою залучити козаків до походу проти Московського царства. Звичайно гетьман ухилився від цієї пропозиції, але Кримське ханство вимагало походу, до всього іншого в договорі 1648 р. був прописаний пункт про спільні військові кампанії. Б. Хмельницький вміло відвадив Іслам-Гірея III від походу на Москву, пояснюючи тим, що з цих земель татари не збагатяться [2].

Натомість керманич козацького війська запропонував похід на Молдовське князівство (ця країна вісімнадцять років не воювала, це була багата держава). Військова кампанія вересня 1650 р. була вдаю: хан отримав величезну контрибуцію від молдавського господаря, а гетьман домовився про майбутній династичний союз (шлюб Т. Хмельницького з Розандою). Про козацько-татарський похід султану було невідомо, Б. Хмельницький сподівався, що Мехмед IV дізнається достатньо інформації від Осман-аги, якому гетьман наголошував: молдавський господар став перепонюю в козацько-османських відносинах.

Султан сприйняв цю подію неоднозначно:

- водночас козаки й татари, фактично два османських васала, які напали на 3 васала й нищать підвладні землі турецького володаря;
- у зв'язку зі складною зовнішньополітичною ситуацією, у якій опинилася Порта, Мехмед IV побоювався козаків і відповісти походом за непокору не міг;
- султан не прагнув утворення династичних зв'язків між 2 підвладними йому державами [11, С. 50-88].

Варто відзначити, що ще до прибуття А. Ждановича в Стамбул, готувалася грамота Мехмеда IV Б. Хмельницькому. Датується вона 10 серпнем 1650 р.. Оригінал так і не був відправлений гетьману. Це може бути пояснено неузгодженим молдавським походом, який не був затверджений султаном. У грамоті йшлося про задоволення «взяти козацьку Україну під високу руку османського володаря» [3].

Повернемося до посольської місії А. Ждановича, яка перебувала в Стамбулі з 3-30 вересня 1650 р.. На переговорах активно обговорювалися наступні питання:

- стверджувалося про дружні стосунки з Оттоманською Портою і Кримом;
- узгоджувалася заборона морських походів козаків на підвладні території східних сусідів [4, С. 66-92].

Київський полковник від султана намагався отримати запевнення, що Стамбул надасть Війську Запорізькому військову допомогу й посприє у

наданні військ від Кримського ханства у війні з Річчю Посполитою. Козацькі посли підняли питання й щодо Молдови: вимагали зміни правителя. Б. Хмельницький ще з літа 1648 р. натакав султану, щоб той передав йому це князівство.

В офіційних грамотах і листах не згадувалося про вимогу Порти передати їй під управління Кам'янець-Подільський. Поки що це була усна домовленість. Дослідники схильні вважати, що на переговорах йшлося про встановлення османського протекторату над Військом Запорізьким. Важко реконструювати цю дипломатичну місію, так як турецькі архіви тих часів згоріли, а в більшості інформацію про хід перемовин отримуємо від європейських послів, які вічно перекручували відомості. Військо Запорізьке отримало право мати в стамбульському дворі послів окреме представництво – це було цінне надбання, так як Стамбул був одним із найбільших центрів міжнародної політики.

Резонансними були ці переговори. Особливу зацікавленість у Європі викликали дари Мехмеда IV Б. Хмельницькому. Це були символи поваги до козацького володаря: благородні турецькі коні, шабля в золотій оправі, але найважливішим подарунком була хоругва як знак володарювання для гетьмана над підкореними його військами етнічними українськими землями. Одразу ж поширилися чутки, що Б. Хмельницький підкорився владі султана [6].

Потепління в козацько-турецьких відносинах під час місії київського полковника були обумовлені взаємовигідною військовою співпрацею та безумовно юридичним оформленням протекторату, якого кінце вимагала Османська імперія від уряду Війська Запорізького.

Порта побоювалася входження в антитурецьку коаліцію такої потужної сили як козаки. Така ситуація була можлива, адже до Чигирини в квітні 1650 р. прибув А. Віміні (посол Венеції) з метою переманити козацьке військо на свій бік. Гетьман ухилився від чіткої відповіді, адже знав що перемир'я з поляками нетривке й зовсім скоро стане в нагоді турецько-татарське військо.

Козацькі посли 6 листопада 1650 р. разом з Осман-агою та з султанськими дарами повернулися в Чигирин. Гетьману повідомили про підтвердження надання військової допомоги проти Речі Посполитої з боку Османської імперії та Кримського ханства. Турецький посол затримався в гетьманській столиці аж до грудня 1650 р., але про хід переговорів достеменно не відомо [8, С. 177-192].

У листі до османського султана від 1 грудня 1650р. Б. Хмельницький підтверджував союзні зобов'язання, згадується й опосередковано про протекцію. Отримавши листи в перших числах грудня 1650 р. (один адресувався султану, а три інших найвідомішим сановникам Порти) від гетьмана, Осман-ага відправився до Стамбулу. За реконструкцією дослідників, підтверджувалося в листах прийняття турецького протекторату, ставилося прохання про надання військової допомоги, зі свого боку гетьман обіцяв охороняти північний кордон Османської імперії. Не дарма в європейських країнах Б. Хмельницького називали «сторожем Порти». До спірних питань можна віднести обговорення шлюбу Т. Хмельницького з дочкою молдавського господаря Розандою. Османська імперія не бажала утворення династії [9, С. 10-103].

Відомо, що в кінці грудня 1650 р. до Стамбула було відправлено чергове козацьке посольство на чолі з А. Ждановичем. У зв'язку з цим у грудні 1650 р. султан

пише листа до гетьмана, у якому йшлося:

- підтверджувалася військова допомога;
- наголошувалося на важливості переходу Війська Запорізького під османську протекцію.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, Порта й Ханство почали розглядатися Б. Хмельницьким не як непримиренні вороги, а в якості

потенційних союзників. Хоча гетьман не полишав планів вступити в антитурецьку коаліцію, і саме цю інформацію використовував як засіб тиску на падишаха. Подальше дослідження східної політики на українських теренах буде сприяти інтеграції україно-турецьких зв'язків.

Список використаних джерел:

1. Бутич І. Л. Два невідомі листи Богдана Хмельницького. *Записки Наукового Товариства Шевченка*. Львів, 1991. Т. 122. С. 319-326.
2. Величко С. В. Літопис Т. 1. / Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В. О. Шевчука / відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1991. 371 с.
3. Грамота Богдану Хмельницькому. *Восточная література*. URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/turk.htm>.
4. Гурбик А. О. Дипломатична місія А. Ждановича 1650 р. до Стамбула в контексті набуття Україною османського протекторату. *Україна в Центральній-Східній Європі*. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2010. Вип. 9-10. С. 66-92.
5. Документи Богдана Хмельницького / Упор. І. П. Крип'якевич. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 740 с.
6. Костомаров М. І. Богдан Хмельницький: іст. нарис. Київ : Веселка, 1992. 93 с.
7. Озджан К. А., Ферхад Т. Г. Козацький чинник у зовнішній політиці Високої Порти: встановлення українсько-кримського союзу середини XVII ст., його значення та наслідки. *Східний світ*. 2005. № 4. С. 53-59.
8. Прицак О. Й. Ще раз про союз Богдана Хмельницького з Туреччиною. *Український археографічний щорічник*. Київ, 1993. Вип. 2. С. 177-192.
9. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея XVII-XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. Київ : Альтернатива, 1997. С. 10-103.
10. Черніков І. Ф. До розробки теми про відродження тюркології в Україні після 30- років XX ст.. *Східний світ*. 2005. №4. С. 72-90.
11. Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 рр.. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2003. С. 50-88.

EASTERN UKRAINIAN FOREIGN COMBINATION OWNER IN 1650 YEAR

Mashevska A.

Vinnitsia state pedagogical University named after Mikhaïlo Kotsyubinsky
Ukraine

Summary. The article highlights the main features of the policy of the Hetman of Zaporizhzhya Bohdan Khmelnytsky's army with the Ottoman Sultan Mehmed IV. The importance of this vector of international relations in the Cossack state is analyzed. The necessity of supporting the Eastern policy is proved.

Keywords: Anton Zhdanovich, Mehmed IV, Bogdan Khmelnytsky, Ottoman gifts, Sultan's Charter 1650.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 316(61,62):37.032:378(147)

ГЕНДЕРНІ КОМПОНЕНТИ В ПІДГОТОВЦІ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ

Рудь Олександр Степанович

магістр освітнього менеджменту та управління
аспірант кафедри соціальної педагогіки та психології
Запорізький національний університет
Україна

Анотація. У статті обґрунтовується актуальність гендерної підготовки менеджера освіти, розкривається поняття гендерний підхід, гендерна компетентність менеджера та складові її компоненти. У варіативну частину професійної підготовки менеджера освіти пропонується введення гендерного спецкурсу, запропоновані ефективні форми і методи навчання у рамках даного курсу. Проведений науково-літературний аналіз вітчизняних і зарубіжних публікацій з гендерної проблематики у вищій освіті та менеджменті. Висвітлена гендерна парадигма як сенс-рудимент в управлінні освітою. Визначені перспективи подальшого дослідження гендерного феномена в менеджменті та вітчизняній і міжнародній системі освіти.

Ключові слова: гендер, гендерний підхід, гендерна компетентність, менеджмент, професійна освіта, менеджер-гендеролог.

«Головна проблема розвитку гендерної освіти в Україні - це недостатнє розуміння суспільством цієї тематики»

Л. Гриневич

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

В останній час тема гендерології від англ. *gender* – *рід*; греч. *logos* - *вчення* стала предметом обговорення на стику різних освітніх дисциплін. З одного боку, розглядаються закономірності соціального конструювання статі та поведінковий фактор притаманний двом половинам людства на підставі їх взаємодії, з іншого, гендерно-психологічний фактор індивіда як рудимент-ектор закономірностей репрезентації соціальних особливостей статі в соціумі, в економіці, в політиці та науці.

Так, у системі вищої освіти що оновлюється, набуває актуальності вагомий компонент гуманітарної складової менеджера – гендер. Сучасні гендерні дослідження є доволі дискусійною сферою наукової творчості філософів, соціологів, політологів та інших вчених, що опрацьовують гендерні питання. Гендерні дослідження приваблюють науковців через те, що охоплюють широкий спектр дисциплін, особливо – соціально-гуманітарних та економічних. Одним з важливих психологічних компонентів гендера в системі навчання та викладанні управлінських технологій – є гендерний підхід.

МЕТА СТАТТІ.

Метою використання гендерного підходу у вищій освіті можна вважати: процес формування егалітарного мислення як у тих, хто здобуває освіту та здобувших її, упродовж життя, професорско-викладацького складу що не є виключенням з цієї проблематики, та професіоналів – менеджерів, управліців, керівників вищої (*Top management*), середньої (*Middle management*) і нижчої ланки (*Lover management*) освіти. Гендерний підхід – це розуміння суті та настановних норм-правил у взаємовідносинах людина-людина в *призмі* гендерного паритету і гендерної рівності, викоринення в собі та подолання у навколишніх гендерних стереотипів, сексизму, дискримінації та статево-рольових упереджень, тобто: підготовка кваліфікованого кадрового резерву з формованим психологічним компонентом в управлінні освітою – гендерної компетентності та гендерної чутливості.

Звісно, що гендерна компетентність як

демократичний вектор сприятиме поліпшенню професійних показників в економіці, політиці, науці, побудові гендерно-кадрової симетрії, досягненню поставленої мети у вирішенні складних управлінсько-психологічних завдань. Вектор, який дає новому поколінню в майбутньому потужний рудимент-актор до власного гнучкого мислення, життя та здійснення кар'єри. Дає можливість орієнтуватись в полі гендерної соціалізації або ресоціалізації, в процесах сучасної культури та з точки зору глобалізації – презентувати себе як розвиненого та компетентного індивіда.

Спираючись на демократичні концепції та глобалізацію просторів вищої школи можна простежити і те, що гендерні проблеми в менеджменті освіти поки що залишаються невирішеними, та полягають не тільки в підвищенні властивостей управління, економічної результативності, а й в протиріччях між стилями керівництва, якістю та психологією *self*-менеджменту від «чоловіка або жінки» – керівника-ці з базовим пакетом ригідних управлінських обов'язків до набуття анригідних, в менеджменті з ознаками критичного мислення та індивідуальною складовою «вищого психологічного пілотажу» – гендерною компетентністю. Це, може означати, що гендер – це *management*-рудимент людини, яка повинна досягати поставлених цілей між собою та підлеглими, шляхом гнучкого вирішення складних психологічних освітніх завдань в сучасній менеджментній системі координат на засадах гендерної рівності та гендерного паритету.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

На сьогоднішній день гендерна парадигма в освіті представлена в науковій і гендерній літературі такими вітчизняно-зарубіжними вченими-дослідниками: (О. Вороніна, І. Горюшко, І. Жеребкіна, О. Здравомислова, Г. Тьомкіна та ін.), гендерний підхід в освіті (Т. Голованова, С. Айвазова, Д. Ісаєв, В. Каган, І. Кльоціна, А. Мудрік, Т. Попова, Н. Пушкарьова, М. Сабунаєва, Б. Хасан, Т. Штильова, Е. Ярська-Смирнова та ін.), зарубіжні гендерні дослідження (А. Річ, Дж. Мані, С. де Бовуар, Р. Столер, Р. Кентер, Б. Гутек, Дж. Боумен, С. Суттон, Р. Пауз, Дж. Хант,

Ф. Фідлер, Е. Іглі, Л. Мартін та ін.), розкриття психолого-педагогічних механізмів діяльності майбутнього керівника, становлення професійного і соціального партнерства (В. Бондар, М. Красовицький, Б. Жебровський, А. Бодальов, А. Журавльов та ін.), урахування та розкриття проблем формування гендерного підходу в освіті (Т. Голованова, О. Бондаренко, Т. Кікінежді, О. Круглова, Л. Пампуха, Г. Гончарук, С. Крисюк, В. Громовий, С. Оксамитна, В. Москаленко, О. Цокур та ін.), опанування основ гендерної культури та технологій упровадження принципів гендерної демократії у сфері освітнього простору сучасної національної освіти (Т. Голованова, Л. Бут, Т. Говорун, О. Кікінежді, Я. Кічук, О. Луценко та ін.), набуття ознак теоретичної та практичної готовності до гендерного виховання в освіті нової генерації підростаючого покоління (І. Кльоцина, В. Кравець, Л. Міщик, Л. Штильова та ін.).

Огляд досягнень учених-гендерологів та дослідників-гендеристів дає нам підставу свідчити про те, що існує певна недостатність та малозабезпеченість в гендерних працях і наукових розробках які стосуються управління та менеджменту освіти. Корекційних потребах застарілої безстатевої методології та викладання управлінських дисциплін у ВНЗ. Сучасному обґрунтуванню гендерного феномену в освіті, переосмислення гендерної лінзи в менеджменті, де практично відсутня психологічна модель-концепція професійної підготовки керівника що володіє гендерними чинниками в управлінні освітою.

Стає зрозумілим, що гендерним дослідженням потрібно рухатися вперед, провокуючи переосмислення допущень, що стали вже рутинними. Саме тоді, коли ми думаємо, що ми знаємо точний сенс гендера, саме тоді, коли управління та менеджмент перестає викликати суперечки і дебати, в цьому випадку, нам особливо потрібні нові освітні методи і концепції, нові конфігурації і формулювання вже існуючих гендерних ідей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

До недавнього часу, гендерні дослідження вважалися *фасматогоричними* які межували з певними сегментами науки й розвивалися, як сегментарна і розрізнена сфера знання. Але, всупереч будь яким стереотипним фасматогоріям та відторгненням, останнім часом гендерну теорію починають поступово представляти в таких дисциплінах як: соціологія, історія, культурологія, лінгвістика, психологія, загальна і критична педагогіка [НаУКМА, 2009; ЦНТУ, 2013].

Можна визнати встановленим, що сьогодні поки що, гендерно-управлінські та менеджментні аспекти в освіті як і раніше знаходяться на периферії сучасних вітчизняних наукових досліджень. Перелік гуманітарно-економічних дисертацій з парадигматичним феноменом дослідження невеликий, а наукові розробки в цій галузі на думку Е. Каменської до сих пір не мають цілісної концепції [10].

З іншого погляду можна говорити, що істотний науковий вакуум в гендерних дослідженнях, це вектор вибудовування нової наукової гендерної інверсії до існуючої проблематики. Це, не слід розуміти буквально як примусову наукову гендеризацію, а як оновлювану дослідницьку освітню технологію засновану на діяльнісних і компетентнісних формах пізнання – необхідності підвищення рівня гендерної обізнаності не тільки дослідників, студентів, а як потребу у ревіталізації

застарілих гендерних програм, які повинні бути в теорії та практиці підготовки що навчаються, та як вектор перепідготовки управлінсько-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Розглядаючи менеджментні концепції в полі гендеру, потрібно акцентувати на тому, що сьогодні однією з невирішених дискусійних питань є питання про те, хто більш ефективний в якості менеджера освіти – чоловік чи жінка, та має сенс *new*-парадигматизувати говорячи про те, що гендерний компонент в цьому грає рудиментарну роль.

Так, вчений Н. Вересов вважає що дане питання є некоректним, оскільки є жінки які керують з кращим результатом ніж чоловіки і навпаки. На його думку і жінка, і чоловік можуть бути, так і не бути ефективними керівниками, і це, не залежить від статевої приналежності [5 ; 9]. Спираючись на думку Н. Вересова можна гарантувати, що гендерна компетентність в управлінні та менеджменті ґрунтується не тільки на гуманізмі та кращому результаті, а й на гендерній культурі яка досягається в результаті практичної управлінської діяльності та обізнаності.

Тобто, ми можемо визначити гендерну компетентність як ключову компетентність педагога, управлінця і менеджера, яка представлена сукупністю засвоєних їм знань про сутність гендерного підходу в освіті, організації та соціумі. Умінням здійснювати гендерну стратегію у психолого-педагогічному процесі, та умінням застосувати набутий досвід, знання та особисті гендерні чинники-взаємодії такі, як в системі – *людина-людина*, в умовах освітньо-управлінської парадигми.

Звичайно, гендерна пріоритетність в освіті – є дуже важливою і залишається досі складною та суперечливою складовою професійної підготовки студентів різних спеціалізацій, але особливо гостро відчувається гендерний актор у підготовці сучасного менеджера освіти у зв'язку з чим, нині існують реальні суперечності в професійному становленні – «чоловіків-менеджерів» і «жінок-менеджерів».

На жаль, аналіз деяких навчальних програм вищих навчальних закладів України демонструє, що спеціальна гендерна підготовка менеджерів освіти не ведеться і студенти отримують лише фрагментарні відомості в рамках гуманітарно-економічних дисциплін.

Отже, актуальність гендерного пізнання для майбутнього ефективного менеджера ще в лаврах вишу, який повинен володіти високим рівнем управлінської культури, пояснюється ще й чимраз більшими вимогами до рівня професійності. Крім того, об'єктивна необхідність в інтенсивних змінах педагогічних систем і процесів, що відбуваються в освітніх установах зумовлюють більш високий рівень готовності до *self*-менеджменту, наявність управлінської свідомості – гнучкого мислення та гендерної чутливості індивіда.

Як наголошується у зверненні прес-служби НАПН України до громадян держави: «Нині вітчизняна освіта повинна здійснювати системні реформи, спрямовані на досягнення високих європейських стандартів якості, впроваджувати у навчально-виховний процес сучасні педагогічні та інформаційні технології, формувати у молодого покоління професійні компетенції, здатність до неперервної самоосвіти, духовного самовдосконалення, вміння працювати в умовах ринку» [6, с.1]. У зв'язку з чим, реформуванням освіти намітилися істотні зміни в методах навчання та змісті освіти. Яскравим підтвердженням цього – є спрямованість нового

покоління на освоєння гуманітаризації освіти, де поступово змінюється роль та зміст дисциплін економічно-гуманітарного циклу [15].

Під гуманітаризацією слід розуміти, систему заходів орієнтованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти. Також, слід уточнити, що гуманітаризацію необхідно розглядати й як досвід професіонала вищої школи. Що від сучасного професійного досвіду викладача й оволодіння їм різними тематиками у тому числі і гендерною, компетентністю та чутливістю, сьогодні залежить орієнтація програм і методик навчання на конкретну цілеспрямованість і індивідуальність, створення сприятливих умов для всебічного розкриття здібностей студентів, створення ситуації успіху, поліпшення ефективності системи викладання. Такий професійний досвід педагога-професіонала, повинен виступати взірцем та прикладом для підготовки менеджера освіти.

Гуманітаризація в освіті – це насамперед підхід до дійсності з точки зору чоловіка і жінки, розвиток у кожному з них цілісно-гармонічної особистості і в той же час – це спроба побачити життя в нелінійному гендерному вимірі.

Реалізація гендерного підходу в професійній підготовці фахівця, відповідає ідеї демократизації суспільства та сприяє підготовці студентів вищої школи до продуктивно-унікальної діяльності в суспільстві, побудованої на принципах рівноправності в майбутньому [11; 12]. І це, на перший погляд те, що і як повинно бути, але існують деякі утруднення у введених гендерних компонентів в освіту.

На думку українського експертного кола «Гендерної стратегічної платформи», однією з причин виникнення гендерних загроз для України є якраз відсутність системного впровадження на державному рівні гендерного підходу в освіту.

У різних країнах цей підхід має варіативні назви, як:

- «гендерно-чутливий підхід» (*gender-sensible approach*);
- «гендерний аналіз» (*gender analysis*);
- «гендерні лінзи» (*gender lenses*);
- «гендерний дисплей» (*gender display*);
- «гендерна інтеграція» (*gender integration*);
- «гендерні студії» (*gender studios*);
- «гендерні парадигми» (*gender paradigms*) тощо.

До основних проблем реалізації гендерного підходу та його компонентів в умови вищої освіти сьогодні слід віднести наступне:

- *недостатність* державних документів і програм розвитку гендерної освіти;
- *неготовність* суспільства до сприйняття гендерних проблем як дійсно актуальних;
- *нерідке* обмеження гендерної проблематики жіночою темою – *фемінологією*;
- *відсутність* у гендерної педагогіки як області науково-практичних досліджень твердого академічного статусу;
- *невідкоригованість* в ідеалах *мужності / жіночності* відповідно до сьогодишнього моменту;
- *відсутність* необхідного методичного забезпечення та кваліфікованих кадрів.

Також, у змісті та організації навчання і виховання, недостатньо враховуються – статевий диморфізм, інтереси і схильності студентів, що перешкоджають реалізації потенціалу *жіночої / чоловічої* індивідуальності, благополуччю особистості. Але, всупереч апорії можна говорити, що гендерний підхід – потужний засіб деконструкції прогалин в гуманітаризації в якій може формуватися нова концепція психології менеджменту, вибудовуючи

нову стратегію в викладанні управлінських дисциплін у ВНЗ.

Гендерний підхід та підготовка фахівця з гнучким мисленням у ВНЗ, може сприяти деконструкції застарілої «маски» в управлінні освітою – розкриттю суб'єктивного потенціалу особистості незалежно від статі, сприяти проявам варіативного індивідуалізму та особливої форми світогляду індивіда, взаємопов'язуючись з новизною і часом, розвивати позитивне осмислення проблематики гендера, сприяти вибудовуванню нейтральної концепції до гендерних екторів – стереотипів і упереджень, враховувати й аналізувати механізми гендеру, формувати паритетні умови до максимальної самовіддачі-реалізації та саморозвитку всіх суб'єктів педагогічного процесу незалежно від національності, раси, статусу, походження й гендерної приналежності.

Звісно, що компетентнісний підхід трансформує гендерний підхід в підготовці фахівців, і може виступати як особистісний підхід до прояву студентами своєї ідентичності, що надає більшу свободу вибору та дозволяє бути сучасними, гнучкими, використовувати гуманістичні диверсифікаційні поведінкові стратегії, бути відкритими до навчання, активно включатися у взаємини й співробітництво з іншими учасниками освітнього процесу.

Таким чином, можна стверджувати що гендерний підхід в освіті може передбачати, виступати, активізувати і конструювати, а саме:

- збереження цілісності та здатність індивіда в критичних ситуаціях зберігати свою вільну життєву стратегію. Адже, порушення проблем цілісності людського буття – є наслідком втрати здатності до гуманістичного світосприйняття, що дозволяє бачити *світ у єдності* [19];

- активізувати та зацікавлювати в участі студентів у складному педагогічному процесі, де педагогічна діяльність виступає як діяльність та спільне подолання будь-яких труднощів в індивідуально-особистісному становленні, психологічному і суб'єктному розвитку індивіда, взаємодії інтуїції з розумом, природної обдарованості та набутих навичок – індивідуальності та нестандартності;

- конструювати індивідуальний підхід до проявів людиною своєї ідентичності, що надає велику свободу вибору і самореалізації;

- дозволяти бути варіативними та використовувати різноманітні поведінкові стратегії [5].

Спираючись на гендерний підхід та його застосування в освіті, аргументуються необхідні інноваційні критерії впливу на підготовку менеджера освіти:

- i) *по-перше* – гендерний підхід в освіті, дозволить виявляти кризу безстатевої педагогіки та менеджменту, *ге-*моделювати методику викладання, яка націлена на визначення шляхів виходу з критичної ситуації в контексті гуманітаризації сучасної освіти з урахуванням індивідуальних гендерних пріоритетів;

- ii) *по-друге* – гендерний підхід як умова гуманітарної підготовки фахівця, дозволить розробляти успішні теорії, стратегії і концепції, міждисциплінарні освітні моделі, враховуючи гендерні інтереси студентів, виявляти суттєві гендерні проблеми в системі національної освіти та менеджменті, що ефектизує пошук нових способів їх вирішення, створювати гнучкі умови для цілісного розвитку студентів обох статей;

- iii) *по-третє* – гендерний підхід в системі вищої освіти – один з необхідних методів-прийомів,

обумовлений глобальними економічними й соціальними перетвореннями, який ще більш актуалізує сьогоденні вимоги до гуманітарної та компетентної підготовки менеджера – творчої особистості, яскравої й гнучкої, яка володіє досягненнями науки про людину та закономірності її розвитку, знайомої з кроскультурними технологіями навчання і виховання, мистецтвом спілкування, гендерною грамотністю в структурі загальної професійної компетентності [3 ; 18], що сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної освіти на вітчизняному та міжнародному рівнях;

ііі) з четвертого – здатність студентами до рефлексії і аналізу своєї діяльності та реалізації власного потенціалу, підготовку до того, з чим людині доведеться зіткнутися найближчим часом в житті та в професійній діяльності. Бути самим собою, не боятися висловлювати свої думки, допускати помилки за умови, що вони не піддаються засудженню і не отримують негативної оцінки;

іііі) з п'ятого – імплементація гендерного підходу в національну освіту України у руслі гуманітарної парадигми, також дозволить студентам обох статей, природно розвиватися в їх жіночої / чоловічої індивідуальності, а моделювання вербальних і невербальних позитивних впливів у процесі навчання, сприятиме оволодінню й можливістю виявляти і реагувати на будь-які прояви дискримінації, сексизму за ознакою статі в майбутньому, де гендер – являє собою важливий інструмент соціально-психологічного аналізу культури й потужним інструментом боротьби з дискримінацією [17].

Згідно з гендерною концепцією яка нами розробляється у світлі гуманізму, даний процес також полягає і на визнанні професорсько-викладацьким складом прав які навчаються, адже гендер – це нормативно-правове поле індивіда – чоловіка чи жінки, самим приймати рішення стосовно особистого життя і своєї долі. Це передбачає: вибір індивідуальних стратегій гендерної поведінки і взаємин, тобто прийняття гендерного типу особистості,

- маскулінності (чоловік – ведучий, жінка – ведена);
- фемінінності (жінка – ведена, чоловік – ведений);
- андрогінності (чоловічий діалоговий баланс – жіночий д / б);

- власне гендерної гармонічності, а не запропонованої однополярності і домінування, гнучких партнерських взаємовідносин заснованих на діалозі, зверненні передусім до внутрішнього світу людини та її модерної соціальності. Слід зазначити, що гендерна підготовка менеджерів освіти може включати і *self-presentation* менеджера освіти, засвоєння знань і умінь створити сприятливе враження в системі гендерної культури, результативних навичок та досвіду, опанування необхідних гендерних тонкощів в управлінні освітою.

В умовах інституціональності менеджера освіти потрібно включати й оновлювати психологію супроводу педагогічного процесу. Оскільки психологічний супровід педагогічного процесу є найважливішим інститутом культурної соціалізації взагалі – гендерної нормативності. Це дозволяє нам виділити основні положення, які можуть знайти застосування в педагогічно-психологічних процесах:

і) педагогічно-психологічне керівництво – передбачає допомогу, як фахівцю так і студенту; розвиток у нього готовності надати такого роду допомогу особам що навчаються, у подоланні

гендерних труднощів; розвиток здатності брати на себе ініціативу і відповідальність у визначенні мети, відборі засобів та корекції діяльності (наприклад, в рецензуванні або гендерній експертизі лекції, семінару, практичного заняття, презентації), гендерному самовизначенні учнів і студентів; створення гендерокомфортної атмосфери й доброзичливих взаємин між усіма учасниками процесу;

іі) педагогічно-психологічний підтримку, яка полягає у спільному проекті що навчаються, визначенні їх інтересів, нахилів, здібностей (не обмежених лише гендерними стереотипами та упередженнями); ціннісно-цільових установок, можливостей та способів подолання труднощів у становленні маскулінності / фемінінності які перешкоджають розвитку жіночої / чоловічої індивідуальності; вибудовування паритетних та толерантних взаємин з представниками однієї і іншої статі;

ііі) педагогічно-психологічний супровід – розглядає створення і розвиток різнобічних умов для прийняття студентами прав і особистого вибору гендерної стратегії маскулінною / фемінінною / андрогінною, що відповідає їхнім внутрішнім потребам – жіночої / чоловічої індивідуальності; розвиток і ставлення до чоловіка і жінки та їх взаємовідносин як до цінності, а не як до потреби; оптимізації рішень в різних ситуаціях та особистому життєвому виборі.

У змістовному та практичному блоці психолого-педагогічної і управлінської підготовки менеджера, потрібно вводити варіативну складову до основного курсу чи профільних дисциплін, яка може бути запропонована у вигляді розроблених та апробованих спецкурсів, наприклад: «Основи гендеру» (*Basis of gender*), «Основи гендерного менеджменту» (*Basis of gender Management*), або «Гендерні аспекти менеджменту» (*Gender aspects of Management*), в яких можуть бути застосовані:

і) ефективні форми розвитку складових психолого-педагогічної компетентності студентів та менеджерів освітніх організацій, які базуються на використанні інтерактивних технологій, а саме: інтерактивних міні-лекцій, практичних занять, групових дискусій, «мозкового штурму» (*mental assault, brainstorming*), «мозкове роїння» (*brainswarming*), вирішення педагогічних ситуацій, аналіз «управлінських ситуацій» (*case study*), «круглі столи» (*debateable aspects*), індивідуальних домашніх завдань, написання мінітворів, презентація тез доповідей тощо;

іі) у викладанні гендерного спецкурсу найбільш продуктивними можуть бути такі форми навчання, як лекції з заздалегідь запланованими помилками, семінари-дискусії, проблемні і бінарні лекції, семінари-тренінги, лекції-візуалізації з використанням презентації, міжнародні лекції;

ііі) в рамках семінару-тренінгу одним з допоміжних прийомів групової роботи можуть бути програвання рольових ситуацій – «гендерні парадигми» (*gender paradigms*), позиційні і імітаційні ігри, гра «гендерна інверсія» (*a gender inversion*), ігри драматизації з використанням методу (*case management study*) та інші.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Імплементація гендерного підходу в освіту, дозволить сформувати у майбутніх фахівців-менеджерів уявлення про те, що стать не є підставою для дискримінації. Стать на відміну від гендера, не є продуктом і об'єктом влади її дискурсивних і інституціональних механізмів підпорядкування й панування, що вона дає можливість жінці і чоловікові користуватися правами людини у всій

повноті цього поняття та можливість вільного вибору шляхів й форм творчої самореалізації на рівні своєї неповторної індивідуальності, як здатності в майбутньому до здійснення управління освітньою організацією на засадах гендерної рівності та нормправових критеріях.

Впровадження гендерних спецкурсів спільно з викладанням соціальної, педагогічної, психологічної та економічної освіти можуть свідчити про їх неминучу ефективність, сприяти формуванню гнучкої управлінської компетентності майбутніх менеджерів освітніх організацій, опанування гендерної компетентності та гендерної чутливості.

Посилення гендерної значущості, ефекту і грамотності.

Перспективи подальшого дослідження в обраному напрямі дає нам змогу поглибити існуючі уявлення про соціальні механізми, вплив гендерного феномену на підвищення та вдосконалення методики психолого-педагогічної підготовки фахівців і в системі післядипломної педагогічної освіти, у тому числі, в умовах дистанційного навчання за новою спеціалізацією менеджер-гендеролог (*manager-genderologist*), здійснити крос-культурний аналіз гендерних закономірностей не лише в Україні, а й за її межами.

Список використаних джерел:

1. Бем С. Л. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов. Москва : Рос. полит. Энцикл, 2004. 336 с.
2. Берн Ш. М. Гендерная психология. С-Пб. : Нева, 2001. 320 с.
3. Введение в гендерные педагогические исследования : кол. моногр. под общ. ред. Л. И. Столярчук. Волгоград, 2009. 356 с.
4. Вебер М. Избранные произведения . Москва : Прогресс, 1990. С. 20.
5. Вересов Н. Н. Психология управления : учеб. Пособие. Москва : МПСИ, 2001. 224 с.
6. Від освіти залежить майбутнє України. *Педагогічна газета*. 2014. № 3(235). С. 1.
7. Геодакян В. А. Теория дифференциации полов в проблемах человека. Человек в системе наук. Москва, 1989. С. 171–189.
8. Дацюк С. Что такое гендер и гендерная политика? *Укр. правда*. URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2007/06/14/4419895/>
9. Егорова Л. С., Степанова С.М. Гендерный подход в менеджменте : учеб. пособие. Иваново, 2002. 100 с.
10. Каменская Е. Н. Гендерная компетентность педагога. *Известия Южного федерального университета*. Педагогические науки. 2009. № 2. С. 44
11. Клецина И. Гендерный подход в системе психологического образования. URL: <http://www.a-z.ru/women/texts/kletzir-e.htm>
12. Клецина И. С. Психология гендерных отношений: Теория и практика. С-Пб. : Алтейя, 2004. 408 с
13. Кон И. Пол и гендер. Заметки о терминах. *Центр гендер. медицины*. URL: <http://www.gendermed.ru/public/36-gender.html>
14. Марценюк Т. Гендер для всіх. *Виклик стереотипам*. Київ, 2017. 256 с.
15. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : схвалено Указом Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 01.12.2018).
16. Посилювати реальний інноваційний вплив на освіту і все суспільство. *Педагогічна газета*. 2014. № 4(236). С. 1.
17. Пушкарева Н. Л. Что такое «гендер»? (Характеристика основных концепций). URL: http://protestirui.ru/index.php?Itemid=76&id=40&option=com_content&task=view
18. Столярчук Л. Гендерный подход в условиях непрерывного образования. *Изв. Волгоград гос. пед. ун-та*. 2012. № 3. С. 33–37.
19. Скорынин С. Л. Феномен маргинальности в современном российском обществе : автореф. дис. ... канд. философ. наук : спец. 03.00.11 «Социальная философия». Москва, 2009. 22 с.
20. Уэст К., Циммерман Д. Создание гендера. *Труды СПбФ ИС РАН. Гендерные Тетради*. С-Пб., 1997. Вып. 1.
21. Фролов С. С. Социология : учебник. Москва : Наука, 1994. 256 с.
22. Butler J. Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity. N. Y. ; L, 1990. P. 2–6.
23. Goffman E. Gender Display. *Studies in Anthropology of Visual Communication*. 1976. Vol. 3. P. 69–77.
24. Harding S. The Science Question in the Feminism. L. : Idem. *Feminism and Methodology*, 1987.
25. Lorber J. Paradoxes of Gender. N. Y., 1994. P. 290
26. McIntosh M. Der Begriff «Gender». *Argument*. Berlin, 1991. Bd. 190. S. 845–860;
27. Oakley A. Sex, Gender and Society. London, 1972. P. 16.
28. Parke R. D. Gender differences and similarities in parenting. *Gender and parenthood: Natural and social scientific perspectives*. New York : Columbia Univ. Press, 2013. P. 71–76.
29. Stoller R. Sex and Gender: on the Development of Masculinity and Femininity. N. Y., 1968.

GENDER COMPONENTS IN THE PREPARATION OF THE EDUCATIONAL MANAGER

Rud O.

Zaporizhzhya National University
Ukraine

Summary. Actuality of gender preparation of manager of education is grounded in the article, a concept «gender approach», «gender competence of manager» and making her components, opens up. Introduction of the gender special course is offered in variant part of professional preparation of manager of education, the concept vehicle of discipline is exposed, effective forms and methods of educating offer within the framework of this course. The scientifically-literary analysis of home researches and foreign publications, illuminative the gender range of problems in higher education, is conducted. A gender paradigm is lighted up in a management and management as a rudimentary organ of higher school. The prospects of further research of the gender phenomenon mark in a management home & foreign system of education.

Keywords: gender, gender approach, gender competence, management, professional education, manager-genderologist

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Дячук Павло Вікторович

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри теорії початкового навчання
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Перфільєва Людмила Павлівна

канд. б. наук, доцент, доцент кафедри теорії початкового навчання
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Йордан Лідія

здобувач вищої освіти факультету початкової освіти
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Україна

Анотація. У статті обумовлюється нагальна потреба використання системи дієвих заходів щодо суттєвого поліпшення стану навколишнього природного середовища. В Україні та Європі екологічне виховання розглядається як спеціальна виховна діяльність, яка спрямована на розвиток екологічної освіченості учнів початкової школи. Природоохоронна робота у системі початкової освіти є підґрунтям у формуванні екологічних умінь, морально-естетичних почуттів і цілісного світосприйняття.

Ключові слова: Екологія, початкова освіта, країни Європи, охорона навколишнього середовища, природознавство.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

У початковій школі роль в екологічній освіті відводиться темі «Природознавство» з залученням завдань з екології, ігор, а також деяких видів практичного спілкування з природою. В цих класах рекомендується розвивати «екологізовані» моральні цінності, доступні підліткового віку. Метою виховання дітей даного віку є формування позитивного ставлення до навколишнього середовища. Це відбувається на уроках рідної мови, малювання, музики, трудової підготовки та ін.). Проте дана система освіти не реалізує цієї функції у повній мірі. Це стосується як України, так і зарубіжжя.

Стихійний вплив на оточуюче середовище людської цивілізації можна зупинити тільки зрозумівши його механізми. Екологічними знаннями мають володіти всі прошарки суспільства починаючи з початкової школи.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Аналіз досліджень та публікацій показує що, елементи екологічних знань можна знайти в працях багатьох учених, починаючи з давньогрецьких мислителів. Початок розвитку «екологічної освіти» бере у стародавніх цивілізаціях Заходу і особливо Сходу. Екологічна складова була частиною загальної картини світу основоположників філософії - Конфуція, Лао-цзи, Демокріта, Аристотеля.

Великий педагог Ян Амос Коменський вважав за необхідне виховання у дітей любові до людей і природи. Досвід людства дуже різноманітний.

Вивченням проблеми екологічного виховання учнів початкових класів займалися видатні педагоги минулого такі, як О. В. Духнович, Г. С. Сковорода, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський. У наш час вивченням природозберігаючих навичок у початковій школі займаються Т.М. Байбара, Н.М. Бібік, О.Я. Савченко та ін.. У їхніх працях розкриваються погляди щодо виховання дитини засобами природи.

МЕТА СТАТТІ.

Вивчення та узагальнення світового досвіду з екологічного виховання учнів початкової школи

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

У початкових класах відбувається закріплення і розвиток знань про навколишнє природне й соціальне середовище, отримані школярем в сім'ї і у дошкільних закладах. У цьому віці закладаються основи екологічної культури, цілісного уявлення про природу, формується наукове ставлення

до природного середовища, усвідомлюється необхідність її охорони, засвоюються норми поведінки в навколишньому середовищі і навички елементарних екологічно грамотних дій.

Українські вчені наголошують на важливості формування екоцентричного типу екологічної освіти: сприйняття природних об'єктів як повноправних партнерів у взаємодії з людиною. У системі сучасної української освіти досить поширеними стають різноманітні форми екологічної позаурочної та позашкільної роботи. Кожний предмет, що вивчається у початковій школі, по-новому розкриває природознавчий матеріал, збагачує і допомагає розвивати навички спілкування з природними об'єктами.

Для України найважливіше місце у вирішенні природознавчих проблем відіграє міжнародна співпраця на регіональному рівні.

Аналіз європейського досвіду показує, що розуміння особистісної значущості екологічних проблем починається у школах з малих, але життєво необхідних справ: уміння підтримувати в належних санітарно-гігієнічних умовах власне помешкання, класну кімнату, знати і виконувати елементарні правила індивідуальної гігієни, уміти протистояти хворобам та інфекціям. Цьому учнів навчають на уроках сімейної економіки, біології, анатомії, природознавства, а також спеціальних курсів з екології, валеології, статевою виховання та ін. У французьких коледжах, наприклад, природозберігаючі навчальні теми є свідченням цілісного особистісно-діяльнісного підходу у здійсненні екологічного виховання [4].

У багатьох освітніх системах різних країн сьогодні переважає гносеологічна модель, представниками якої є такі країни: Польща, Румунія, Білорусія, Казахстан. Згідно з нею досягнення мети передбачається здійснити шляхом цілісного і системного пізнання в рамках освітнього процесу, екологічної реальності. Проте вчені відстоюють думку про недосконалість гносеологічної моделі екологічної освіти і пропонують як альтернативу гносеологічно-діялістичну модель. Така освітня модель набула розповсюдження у Німеччині, Франції, Бельгії, Нідерландах, частково Чехії. Вона окрім пізнавальної активності, передбачає елементи практичної роботи, спрямованої на охорону навколишнього середовища [2].

Представляється цікавим досвід Німеччини

у вирішенні даної проблеми, де за десять років практично завершився перехід від природоохоронних принципів в освіті – до екологічних, що в загальних рисах збігається з аналогічним процесом в нашій країні. У Німеччині екологізація охоплює не тільки всі шкільні програми і підручники, але і все шкільне життя. Школа розглядається у них як «екогосподарство», полігон для запровадження екологічного знання. Екологічна освіта стає складовою частиною загального громадянського виховання. Велика увага приділяється екологізації прикладних шкільних дисциплін (економіка домашнього господарства, техніка, трудове навчання). У методах навчання все більше місце займає проектне навчання.

Примітною рисою екологічного освіти у Німеччині, починаючи зі школи є послідовне пов'язування захисту природного середовища з політичною діяльністю. Тут широко використовуються сучасні досягнення науки і передового досвіду в розробці концепції природоохоронної освіти і виховання [3].

Екологізація тісно пов'язана з економічним життям суспільства. Система взаємин людини і природи тут будується як система «природа – суспільство – економіка». Економізації екології супроводжує принцип прагматизму і традиційна для західноєвропейської культури в цілому. Школа є робочим місцем для учнів, вчителів, для обслуговуючого персоналу господарством, яке витрачає природні ресурси споживає енергію і продукти харчування, продукує відходи і т. п. Безпосередньо в навчальному процесі простежується чітка орієнтація на підготовку учнів до вирішення в майбутньому конкретних завдань.

У Норвегії і Фінляндії більшу частину часу відводять для вивчення природознавства: спостережень за явищами природи у різні пори року, а також для проведення одноденних екскурсій. Вчителі початкових шкіл здобувають спеціальну підготовку – під час польових занять майбутні викладачі набувають знань з природознавства: про фотосинтез, кругообіг речовин у природі і роль людини в навколишньому середовищі, та її

взаємозв'язки з рослинами і тваринами.

У Нідерландах, як і в Україні, схвалено індивідуальний та диференційований підходи до навчання та виховання учнів із різними можливостями й здібностями, сприяння співпраці з урядовими організаціями, що забезпечують теоретичну та методичну базу школи. У Нідерландах важливим принципом організації навчання у початковій школі є свобода і дитиноцентризм. Особливе значення в початковій школі цієї країни, має природознавство, екологічне виховання та освіта дітей, яке реалізується за певними тематичними лініями. Важливим є також міждисциплінарний підхід до екологічного виховання: в усіх навчальних предметах та шкільних підручниках для молодших школярів систематично зустрічаються завдання природоохоронного змісту [1].

Формування ціннісного ставлення до природи, пов'язане передусім з наслідуванням тих моделей і того ставлення, яке характерне для людей з найближчого оточення дитини. Батьки, також як і вчителі, подають дитині перший приклад моральності.

Аксіологічний підхід у екологічному вихованні стверджує особистість школяра як носія базових національних цінностей, як вищу цінність, як суб'єкта, здатного до організації своєї діяльності у світі, на основі духовних ідеалів, моральних установок і моральних норм. Основні положення національної екологічної політики повинні бути відображені у змісті екологічної освіти та вихованні учнів, особливо у початковій школі. Саме дитячий вік дає можливість сформувати екологічну свідомість цілісно, комплексно, позитивно і результативно.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Актуальність проблеми розвитку природозбережувальних навичок стоїть надзвичайно гостро і тому розглядається вже в початковій школі.

У зарубіжній школі екологічна освіта та виховання активно переходять з дискусійної сфери у площину їх практичної реалізації.

Найважливіше місце у вирішенні цієї проблеми належить співпраці європейських країн та України.

Список використаних джерел:

1. Власова О.І. Педагогічна психологія : навч. посіб.. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
2. Деркач О.І. Формування природоохоронного досвіду в молодших школярів Нідерландів. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 14. С.160-163.
3. Енциклопедія освіти. Академія педагогічних наук України / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008, 1040 с.
4. Швед М. Тенденції розвитку зарубіжної екологічної освіти. *Вісник Львівського національного ун-ту*. Серія педагогічна. 2003. Вип. 17. С. 167-174.
5. Hendbook of Teacher Training in Europe: Issues and Trends. ed. by M.Galton and B.Moon – The Council of Europe and Devid Fulton Ltd, 1994. 228 p.
6. Polityka ekologiczna panstwa. Warszawa, 1991.

ENVIRONMENTAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN UKRAINE AND EUROPE

Diachuk P., Perfilova L., Jordan L.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
Ukraine

Summary. The article deals with the urgent need to use effective measures in order to significantly improve our environment. In Ukraine and Europe, environmental education is considered to be a special training activity aimed at developing the level of environmental awareness, knowledge, and attitude of students. Special attention is paid to a primary school. Environmental activity plays an important role in fostering environmental skills, moral aesthetic feelings and holistic world perception at this age.

Keywords: environmental science, primary education, European countries, environmental protection, natural science.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОНЯТТЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Розман Ірина Іллівна

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій
Мукачівський державний університет
Україна

Анотація. У статті розглянуто значення поняттєво-категорійного апарату педагогічної біографістики. Наголошено на необхідності взаємозв'язку гуманітарних дисциплін щодо використання набутої інформації для вивчення персоналій. Визначено важливість дослідження термінології педагогічної біографістики їх класифікація джерел та доцільність

Ключові слова: дослідження, педагогічна біографістика, термосистемні категорії, науково-теоретичні джерела.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Звертання до зазначеної теми зумовлено тим, що педагогічна біографістика за останні десятиліття набуває все більш широкого значення у зв'язку з тим, що XX століття дало надзвичайне розмаїття біографічних та автобіографічних форм.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Популярність біографістики в сучасній вітчизняній гуманітаристиці заперечувати складно. Вивчення біографій мислителів, педагогів, вчених, дослідників є дуже важливою і абсолютно повноправною складовою історико-філософського пізнання. Сутність категорій базових термінів біографістики визначено вченими гуманітарних наук: філософів О. Валецького, І. Голубовича, В. Менжуліна ін.; психології: Б. Анан'єв, Н. Логінова, С. Рубінштейн та ін.; історії: І. Беленький, Л. Репіна, П. Попик, В. Чижко, О. Ясь та ін.; соціології: Ю. Безпалов, Д. Рогозін, Л. Скокова. Не випадково, що в історичному плані формуванню написання біографій окремих філософів передувала традиція написання біографічних збірників. Перші античні біографи прекрасно розуміли, що галерея портретів цінна вже тим, що надає можливість для зіставлення, тоді як довести пізнавальну цінність одиної біографії значно складніше [5, с. 228].

МЕТА СТАТТІ полягає у доведенні значення поняттєво-категорійний апарату дослідження у контексті дефінітивно-дискурсного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Біографічні знання, у широкому значенні, розуміємо як сукупність понять, теоретичних конструкцій, уявлень та конкретних фактографічних даних, нагромаджених різними галузями знань у процесі осмислення комплексу проблем, пов'язаних із феноменом біографії.

Ведення до обігу терміну «біографія» наприкінці XVII ст. пов'язують з англійцями Т. Фуллером і Дж. Драйденом, які таким чином виокремили жанр створення життєписів відомих майстрів пера. У XVIII ст., передусім завдяки шотландцю Дж. Босвеллу (його двотомник «Життя Семuela Джонсона» називають «найвизначнішою біографією» англійсько мовою), були визначені вимоги до написання біографічних творів, що полягали у точності, реалізмі, деталізації, образності оповідання і відтворення рис зовнішності й поведінки особи. Вони могли стати ключем для розуміння її характеру і творчості.

Джерельною базою більшості біографічних студій слугували офіційні джерела та праці самої особи як «автобіографічний» факт. Залучення усної інформації, спогадів, мемуарів, щоденників, епістолярної спадщини хоча й не заперечувалися, проте мало селекційний, далеко неповний характер [1].

Результативність наукового дослідження, ефективність його проведення обумовлена чітким визначенням його категоріального апарату.

Проведення сучасних досліджень викликане невідповідністю стану явища або процесу сучасним вимогам, необхідністю пошуку нових та вдосконалення застосовуваних форм, методів, засобів. Саме ця невідповідність породжує проблему дослідження.

Наукова проблема – це складне теоретичне або практичне завдання що потребує розв'язання. Сутність проблеми криється у протиріччі між науковими фактами та їх теоретичним осмисленням. Наукова проблема не висувається довільно, а є результатом глибокого вивчення практики та наукової літератури.

Що конкретніше сформульована педагогічна проблема і тема, то легше визначити об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання. Схарактеризуємо їх докладніше в означеному логічному порядку й у руслі сучасного науково-методологічного дискурсу. При цьому необхідно зауважити, що коріння термінологічної системи біографістики сягають доби Античності, а розробка її науково-теоретичних засад розпочалася у XIX ст.

Біографістика набула нового етапу розвитку у вітчизняній науці у період народження неповторного наукового дискурсу, коли біографія особи перестала бути ідеологічно вивіреною і витриманою, хронологічно послідовним переліком подій життя людини. Окремі факти, виокремлення на частини життєвих подій і вивчення їх у певному ракурсі й часі із порушенням будь-якої послідовності, інші сміливі творчі експерименти в пост модерністському дусі стали ознакою біографістики кінця XX ст. Інакше кажучи, наступають часи іншого критичного мислення, коли завдяки новітній методології автор біографії може дозволити собі сказати багато речей у «банальний» спосіб, або ж, долаючи традицію, урізноманітнюючи види наукових пошуків, прагне відкрити приховане в «матерії» мови, авторських текстах, життєвих історіях, пам'яті колективній чи індивідуальній, постійно кидаючи виклик усім охочим бути «археологами» історії іншого життя чи життя іншого [1].

Вкажемо на появу спеціалізованих інституцій, як-то, Інститут біографічних досліджень (1994) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), відділів у академічних і галузевих установах, наукових товариств, асоціацій, покликаних розвивати перспективний напрям вітчизняної гуманітаристики. Вагомими є старання на цій ниві доктора історичних наук, професора В. С. Чижка (1951 – 2003) – фундатора першого профільного інституту та Українського біографічного товариства (1998) [3]. Разом із організаційними структурними змінами в науці 1990-х рр. настав час розроблення теоретичних засад біографістики. Знаковою стала праця В.С.Чижка «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» (1996), присвячена різноплановому

представленню наукової дисципліни [4].

Отже, як інструмент пізнання вона має двохсотлітню історію, тому розуміння багатьох сучасних проблем цієї галузі знань потребує їхнього розгляду в історичній ретроспективі.

Основу науково-теоретичної групи становлять основні (базові) терміни та певні категорії науки, які номінують і окреслюють науково-теоретичні, компоненти галузей знань, що вивчають історичні постаті.

Вказуючи на ці хрестоматійні і добре знані факти, події, варто бути свідомими еволюції упродовж вказаного відтинку хроносу їх форми і змісту, різноплановості сюжетних ліній і методологічних підходів. Так, якщо коментувати протяжність у часі монографічних студій із біографістики, то слід відзначити поступову відмову від поширеного лінійного відтворення / реконструкції історії життя й сміливі експерименти з проблемно-тематичним синхронним викладом, при якому головна увага зосереджена на бінарних позиціях: чоловіче / жіноче, небуденне / повсякденне, особисте / колективне, рефлексія / саморефлексія, логіка / чуттєвість тощо [2, с. 145-147].

Для конкретизації визначення категорійного апарату відносимо як емпіричні, одержані на основі досвіду, експерименту, так і знання теоретичні у вигляді абстракцій, аналогій, схем, що відображають структуру і природу історичної особи. Ця категорія позначає вже нагромаджені уявлення та засоби, шляхи подальшого дослідження для одержання найбільш повних об'єктивних знань про кожен об'єкт дослідження.

Під «біографічною традицією» розуміємо цілісну систему науково-образних знань, уявлень про феномен особистості індивідуальності, що вироблялася у світовому і європейському культурно-інтелектуальному просторі упродовж двох з половиною тисячоліть. Ця категорія позначає і процес, і результат нагромадження біографічних знань у гуманітаристиці загалом та її окремих галузях, його наступність і спадковість, територіально-просторовий вектор, загальну еволюцію і її динаміку; етапність, характер та особливості біографічних парадигм у різних наукових напрямках, течіях, школах тощо [4].

«Біографічний жанр» у широкому сенсі трактуємо як форму науково-документального або літературно-художнього життєпису історії конкретної особи, її індивідуальної долі, напрямку суспільної діяльності. Біографія як жанр, як правило,

вміщується у конкретно-історичний контекст, що надає біографічному твору статусу пам'ятки певної епохи.

Біографічний жанр динамічний за змістом, але в його основі може знаходитися як психологічна, моральна, духовна або творча еволюція особи, так і її професійна діяльність, сходження сходінками соціальної ієрархії тощо.

Означені категорії важливі як для розробки науково-методологічних засад педагогічної біографістики, так і для реалізації конкретних наукових проектів у цьому напрямі. Вони визначають її роль і місце у загальному контексті біографістики, взаємозв'язок і взаємозалежність, спільне і особливе із біографічними знаннями, традиціями інших галузей гуманітаристики.

Терміносистему педагогічної біографістики відкриває і значною мірою визначає й детермінує категорія «біографія», яка, згідно з позицією авторитетних учених [2] є визначенням базового рівня, концептом, що акумулює різні зміст і контексти, що визначаються метою, завданнями, іншими параметрами конкретного дослідження, досвідом його автора. В такому статусі вона фіксує і визначає підходи, способи і методи пізнання й дослідження та їхній процес і результат. У межах біографічної практики категорія «біографія» виступає стрижневою і універсальною та окреслює весь комплекс проблем дослідження біографії особистості, незалежно від сфери її творчої і професійної діяльності або галузі знань, в якій вона досліджується [5].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, дослідження загальнотеоретичних питань біографістики характеризується конкретизацією її визначення. Зважаючи на «поліфонічність» загальнонаукової та біографічної і педагогічної термінології, необхідно опиратись на наукову міждисциплінарність, яка допоможе визначити методологію понять.

Поставши із класичної традиції, сьогодні біографістика прагне інших підходів до її вивчення як у теорії так і на практиці. Вітчизняна біографістика знаходиться на шляху, що відображає специфіку досліджуваного об'єкта, принципи і методи наукового аналізу та свідчить про теоретико-методологічну зрілість дослідження. «Термінологія», «терміносистема», які позначають сукупну систему термінів, що обслуговують наукові, зокрема педагогічні теорії, концепції доповнюють загальнотеоретичні поняття біографістики.

Список використаних джерел:

1. Бездрабко В.В. Сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняної біографістики. *Українська біографістика*. 2016. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis
2. Ляшко С.М. Періодизація розвитку української біографічної довідкової справи. *Українська біографістика*. 2010. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27724>
3. Менжулін В. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні. Київ : НаУКМА ; Аграр Медіа Груп, 2010. 455 с.
4. Попик В. Віталій Сергійович Чишко (1951–2003) – засновник і перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 55-річчя від дня народження). *Бібліотеч. вісник*. 2006. № 5. С. 38–39.
5. Рабинович Е. Г. «Жизнь Аполлония Тианского» Флавия Филострата. *Флавий Филострат. Жизнь Аполлония Тианского / Флавий Филострат ; пер., ст. и комм. Е. Г. Рабинович ; отв. ред. М. Л. Гаспаров. Москва : Наука, 1985, С. 217–276.*

GENERAL THEORETICAL CONCEPT OF PEDAGOGICAL BIOGRAPHY

Rozman I.

Mukachevo State University
Ukraine

Summary. The article considers the significance of the concept-categorical apparatus of pedagogical biography. The necessity of the correlation of humanitarian disciplines with the use of the acquired information for the study of personalities is emphasized. The importance of studying the terminology of pedagogical biography is determined by their classification of sources and expediency.

Keywords: research, pedagogical biography, thermosystem categories, scientific and theoretical sources.

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сергієнко Світлана Михайлівна

канд. пед. наук, старший викладач кафедри теорії і методики навчання мистецьких дисциплін
Бердянський державний педагогічний університет
Україна

Анотація. Стаття присвячена музичній літературі для учнів, яка відіграє важливу роль у їхній мистецькій освіті та естетичному розвитку. Здійснено аналіз музичної літератури для підготовки педагогів у здійсненні ними музичного виховання учнів у загальноосвітніх школах і на допомогу школярам з метою розширення їхнього кругозору. Зроблено висновок про необхідність осучаснення літератури з музичної тематики, актуальність літератури нового покоління, що відповідає інтересам, потребам і запитам сучасних школярів.

Ключові слова: музична література, музичне виховання, учні загальноосвітньої школи.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Однією з важливіших задач сучасності є удосконалення художньої освіти та музично-естетичного виховання учнів, що в умовах сьогодишньої системи освіти має націлюватися не тільки на надання знань школярам, а й на розвиток їх особистості у навчально-виховному процесі, естетичних якостей та творчих здібностей. Саме ці розвинені якості, здібності зумовлюватимуть учня у майбутньому відчувати велику внутрішню потребу у сприйманні та виконанні мистецьких творів, викликати почуття неможливості повноцінного життя без глибокого та постійного спілкування з мистецтвом. Ще В. Сухомлинський писав: «Те, що втрачено в дитинстві, ніколи не відшкодується в роки юності і тим більш у зрілому віці. Це правило стосується усіх сфер духовного життя дитини і особливо естетичного виховання. Чутливість і сприйняття краси в дитячі роки набагато глибше, ніж у більш пізні періоди розвитку особистості. Потреба у красі підтверджує моральну красу, породжуючи нетерпимість і непримиренність до всього минулого, потворного» [5, с.193]. Сприймати і відчувати красу мистецьких творів, навколишньої дійсності школярі зможуть, якщо з перших днів шкільного навчання поринатимуть у атмосферу захопливої музики, цікавої інформації про композитора, твори, історію їх створення на уроках мистецтва – все це стимулюватиме допитливість, розширюватиме кругозір, спонукатиме самостійно відшукувати цікаві факти, створювати мистецькі продукти (художні альбоми, щоденники відгуків, постери та ін.). Отже, культурну та музично-освічену людину характеризує її орієнтація у музичних стилях, жанрах, композиторах, творах тощо, уміння слухати й чути та інтерпретувати твори, а тому у музичному вихованні учнів важливу роль відіграє знання з музичної літератури, якими вони можуть оперувати у своїх висловленнях щодо творів, у мистецькому спілкуванні з однолітками та дорослими.

Означена проблема стосується і вчителів музики, які прагнуть використати літературу відповідної галузі, щоб вибрати «цікавинки» для уроку, розширити музичний кругозір своїх учнів. На жаль, до їхньої уваги не так багато літератури вітчизняних авторів (довідників, дитячих музичних енциклопедій, посібників тощо). Тому часто педагоги звертаються до тих книг, посібників, які знаходяться у їх полі зору, зокрема, у полі зору їх колег – викладачів дитячих музичних шкіл.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Різні питання проблеми музично-естетичного виховання школярів висвітлювали Ю.Б. Алієв, О.О. Апраксина, Б.В. Асаф'єв, Е.Б. Абдуллін,

Т.О. Бейдер, Н.Я. Брюсова, Т.Є. Вендрова, Н.О. Ветлугіна, Л.В. Горюнова, Д.Б. Кабалевський, О.О. Мелік-Пашаєв, Б.М. Неменський, В.Г. Ражніков, О.П. Радінова, К.В. Тарасова, Б.М. Фільц, В.М. Шацька, Ф.І. Шміт, Б.П. Юсов: перетворення уроків музики в уроки мистецтва, роль музичного мистецтва у формуванні морально-естетичних якостей у дітей та юнацтва у системі загальноосвітньої школи, методика організації класних і позакласних занять музикою зі школярами, методи роботи з організації музичної творчості школярів у середній школі та ін. Ці питання залишаються актуальними і сьогодні, коли в умовах особистісно зорієнтованого підходу важливо виховувати музичну культуру школярів різними видами музичного мистецтва (О. Лобова, О. Ростовський, Л. Хлебникова), у інтегрованій мистецькій діяльності (Л. Масол).

Однак, дослідниками не виділявся аспект ролі музичної літератури у музично-естетичному вихованні учнів, що й зумовило написання цієї статті.

МЕТОЮ СТАТТІ є висвітлення сучасного стану та актуальних зон у використанні музичної літератури самими школярами і педагогами у музично-естетичному вихованні дітей та підлітків в Україні, огляд і аналіз видань з музичної літератури, їх значення у музичному вихованні учнів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Музичне виховання – одна з центральних складових естетичного виховання, в умовах яких би закладів воно не здійснювалося (у загальноосвітній чи музичній школі, у школі мистецтв чи у будинку творчості), – відіграє особливу роль у розвитку особистості. Музику називають дзеркалом людської душі. Це мистецтво прямого та сильного емоційного впливу, оскільки сприяє народженню цілого спектру людських емоцій. У музичній освіті й вихованні у різних навчальних закладах педагогу важливо сприяти розвитку не тільки інтересу й любові до музики, вихованню почуттів, формуванню загальнопредметних компетентностей, але й акцентувати увагу на музичній ерудиції, кругозорі школярів, що набувається і розширюється шляхом самоосвіти учнів, у ході мистецького спілкування (з творами різних видів мистецтва), у процесі засвоєння понять музичного мистецтва, у музичній діяльності і безперечно, у спілкуванні на музичні чи мистецькі теми з іншими – з дорослими людьми – пересічними слухачами, фахівцями, однолітками.

У музичних школах учні набувають знань, цілісні уявлення щодо музичного мистецтва, його форм і жанрів у процесі вивчення спеціального предмету – музичної літератури, а тому також вдаються до перегляду музичної літератури, пошуку необхідних фактів, відомостей тощо.

Специфіка методів, за допомогою яких здійснюється музичне виховання в загальноосвітній школі, обумовлена потребою в організації власної музично-творчої практики учнів – у різних видах музичної діяльності – слухацької, виконавської, комунікативної. Тому педагог добирає методи, щоб перетворити процес музичного навчання і виховання у активне пізнання самих учнів – здобуття нової інформації, задоволення самими учнями потреб дізнатися щось цікаве і нове у музичній царині, про що вони можуть дізнатися і з музичної літератури (для дітей та підлітків). Для розуміння та аналізу музичних творів необхідні знання, які окрім уроку музики учні можуть почерпнути з **літератури музичної тематики** (для школярів), яку вони можуть використовувати у шкільному навчанні і вдома; їй притаманні ті ж самі особливості, що й художній літературі, тобто впливати на розумовий естетичний розвиток школярів, відкривати та пояснювати красу природи, світ людських почуттів та взаємовідносин, розвивати їхнє мислення та уяву тощо.

Музична література, що пропонується до уваги дітей та підлітків, має *навчальну або дозвілєву спрямованість*. Автори адресують її конкретній аудиторії – молодшим школярам, підліткам та ін., отже зміст враховує вікові особливості, можливості та потреби учнів. Вона також є засобом пізнання життя, сприяє самопізнанню, самовдосконаленню, допомагає зрозуміти своє призначення у світі. Книгам з музики для дітей притаманний відбір тем з урахуванням актуальності, доступності дитині конкретного віку, відповідності щодо вирішення освітньо-виховних задач.

Отже *основними функціями музичної літератури для дітей та підлітків* є наступні: виховна; освітня; естетична; гедоністична (учні відчують насолоду у процесі читання, фантазування); риторична (коли школярі під дією прочитаного починають творити).

Складовою змісту музичної літератури є інформація, відомості щодо теорії музики, історії та музичної практики. Теоретичні знання необхідні для вивчення та пояснення музики, історичні знання важливі для розуміння історичної, соціальної обумовленості музики, розуміння індивідуальних якостей композиторського стилю. Складовою музичної літератури для дітей та підлітків є також ознайомлення з музичною термінологією, що необхідно для засвоєння класичних творів скарбниці світової культури.

У книгах, альбомах, словниках для дітей та підлітків розглядаються біографії найвідоміших вітчизняних і зарубіжних композиторів, відбувається знайомство з їхньою творчістю, а також вивчення окремих найбільш відомих творів, надання цікавих фактів та ін.

Уроки музики у загальноосвітній школі є комплексними (спів, основи музичної грамоти, сприймання творів, виконання, творча діяльність), а тому учні одразу ж побачать необхідність знань, які вони отримали з книг на уроці – наприклад, під час аналізу музичних творів, де потрібно оперувати термінами, грамотно висловлювати свою думку. Зміст книг перегукується зі змістом багатьох предметів загальноосвітньої школи: літератури, історії, образотворчого мистецтва, що важливо та необхідно для створення цілісної мистецької картини світу. Отримані знання від музичної літератури для школярів стають базою для подальшого досягнення світу мистецтва, формування особистого ставлення до нього.

Видання, в яких розглядається музична

література для дітей та підлітків, поділяються на *загальнотеоретичні видання, галузеву науково-популярну довідкову та навчальну літературу* (підручники та навчальні посібники, хрестоматії за періодами та відповідно віку школярів) для педагогів та школярів [2].

Сучасні вимоги до навчально-виховного процесу актуалізують проблеми активізації впровадження інтерактивних форм в освітніх установах [4]. У цьому допоможуть наступні загальнотеоретичні видання *для педагогів*: Колеченко А. К. *Енциклопедия педагогических технологий* (СПб, 2008); Никишина И.В. *Инновационные педагогические технологии и организация учебно-воспитательного и методического процессов в школе: использование интерактивных форм и методов в процессе обучения учащихся и педагогов* (Волгоград, 2008); Пометун О.І., Пирожено Л.В. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Науково-методичний посібник* (К, 2004) та ін.

У загальнотеоретичних виданнях з музичної літератури розглядаються музика як мистецтво, музична мова, форми та жанри, її теорія, здійснюється знайомство з засобами музичної виразності, різними музичними інструментами, різновидами оркестрів, вокальними тембрами. Проводиться розбір деяких всесвітньо відомих творів, їх образного змісту, найбільш важливих особистісних рис композиторів. Це дозволяє виявити не тільки характерні особливості окремих творів, але й риси стилю великих композиторів, встановити взаємозв'язок між явищами музичної творчості [2].

Історія української музикознавчої науки від часу її формування в середині XIX й до кінця XX ст. розглядається в єдності з рисами минулого століття й специфічними рисами, характерними для різних періодів у межах цього століття. Інфраструктура в межах музичної культури, на яку спирається музикознавча наука, а також фундаментальні закономірності загальнонаукового знання, духовного освоєння світу, властивими національній і світовій культурі другої половини XIX—XX ст. розкриваються в наступній *літературі для педагогів*: Акимова Л.Ю. *Музыкальная литература* (Смоленськ, 2009); *Історія української музики*: у 6-ти т. (К., 1989-2004); *Історія української музики*: у 6-ти т. (К., 2009); Лисянская Е.Б. *Музыкальная литература* (М., 2001); *Музыкальная литература: Музыка, ее формы и жанры: первый год обучения* (Ростов н/Д, 2004); *Музыкальная литература зарубежных стран* (М., 1972-1975); *Нариси з історії української музики*. у 2-х т. (К., 1964); Немкович О.М. *Українське музикознавство XX століття як система наукових дисциплін* (К., 2006); Ольховський А. *Нарис історії української музики* (К., 2003) тощо.

Серед посібників виділяється література, що особливо зацікавлює і педагогів, і учнів, наводить цікаві відомості, факти, розвиває допитливість. До таких відносяться, перш за все, *галузеві науково-популярні довідкові видання*, серед яких музичні енциклопедії, зокрема дитячі, словники, довідники. Видання довідкової літератури поділяються на універсальні, національні, спеціальні та моноспеціальні музичні енциклопедії, енциклопедичні музичні словники та довідники, які можуть бути використані як педагогами, так і учнями. В них наявні статті щодо видатних майстрів, основних стилів і напрямів мистецтва країн та народів всього світу, музичних інструментів тощо. Енциклопедичні статті містять інформацію про персоналії композиторів, музикознавців, педагогів,

виконавців, режисерів, сценографів, балетмейстерів-хореографів та діячів інших сфер музичної культури; народну й професійну музику, її жанри, види, форми, стилі, течії, напрями, інструментарій; музичне виконавство, мистецькі колективи, театральне й концертне життя, музикознавство та його поняттєвий апарат; творчі й наукові школи; спеціальну освіту; музичні установи й організації, галузеві видавництва, періодику. Прикладами таких видань є: Акопян Л. Музыка XX века: энциклопедический словарь (М., 2010); Вся оперная музыка в две руки (Россия, XIX век: Н. Римский-Корсаков, П. Чайковский, С. Рахманинов): справочник-хрестоматия (СПб, 2009); Должанский А. Краткий музыкальный словарь (М., 2007); Золотницкая Л. Композиторы мира : календарь-справочник (СПб, 2010); Рыцарева М.Г. Музыка и я: популярная энциклопедия для детей (М., 2006); Українська музична енциклопедія: у 2-х т. (К., 2006-2008); Финкельштейн Э. Музыка от А до Я. Занимательное чтение с картинками и фантазиями: детская музыкальная энциклопедия для домашнего и школьного образования (СПб, 2008); Энциклопедия для детей. Т. 7: Искусство, ч. 3: Музыка. Театр. Кино (М., 2000).

Навчальна музична література включає підручники та навчальні посібники з музичної літератури як для педагогів, так і школярів. Вони поділяються на ті, що знайомлять із *світтовою* (В.В. Гукова [2], І.І. Казак [3]), *зарубіжною* (В.Н. Брянцева, В.С. Галацька, І. Гивенталь, Л. Щукіна, Б. Іонін, Є.В. Ісабаєва, Б.В. Левик, С. Привалов, І. Прохорова, С.Л. Сакович, І.А. Серебренікова, М. Шорнікова) та *вітчизняною* (О.І. Аверьянова, С.Л. Гінзбург [1], І.І. Казак [2], Г.Ф. Калініна, Е. Смірнова, Е.Л. Фрід, М. Шорнікова) літературою.

Підручники з музичної літератури зарубіжних країн знайомлять з біографіями та основними творами композиторів Й. Баха, Й. Гайдна, В. Моцарта, Л. Бетховена, Ф. Шуберта, Ф. Шопена. Вони також містять розділи щодо розвитку музики до Баха, стилів класицизму та романтизму в музиці, інших композиторів XVII ст.; подається огляд музичної культури західноєвропейських країн від найдавніших часів до початку XVIII ст., музичне життя країн Західної Європи XVII-XVIII ст. У підручниках, присвячених творчості композиторів XIX–XX ст., здійснено огляди музичної культури Франції та молодих національних шкіл другої половини XIX ст., історичного періоду, який починається з останніх десятиліть XIX ст., розглядається життя та творчість Б. Сметани, А. Дворжака, Ш. Гуно, К. Дебюссі. М. Равеля, Ж. Бізе, Е. Гріга, композиторів XIX ст. (Г. Берліоза, Ф. Ліста, Р. Вагнера, Й. Брамса, Дж. Верді), а також характеризуються різні національні музичні школи. Представлені також висловлювання видатних людей про композиторів.

Підручники та навчальні посібники з вітчизняної музичної літератури для дітей та підлітків знайомлять з музичною культурою до XVIII ст. (Стародавньої, Київської, Московської Русі), новими явищами музичної культури в XVII ст., до кінця XIX ст. Наведено біографічні відомості та огляд творчості відомих представників класичної музики України, Прибалтики та Закавказзя. Серед них: С. Гулак-Артемівський, М. Лисенко, М. Леонтович, Я. Вітол, Е. Мелнгайліс та ін [3].

Музична культура 60-70-х років XIX ст. представлена відомостями про О.М. Серова, А.Г. Рубінштейна, М.О. Балакїрева, М.П. Мусоргського. 80-90-ті роки XIX ст. представлені творчістю О.К. Глазунова.

С.І. Танєєва. А.С. Аренського. Віддзеркалює життя та творчість російських композиторів XIX ст. – М.І. Глінки, О.С. Даргомижського, О.П. Бородіна, М.А. Римського-Корсакова, П.І. Чайковського та ін.

Музичне життя кінця XIX–XX ст. представлено творчістю А.К. Лядова, В.С. Каліннікова, О.М. Скрябіна, С.С. Прокоф'єва, С.В. Рахманінова, І.Ф. Стравинського, Д.Д. Шостаковича, Г.В. Свиридова та інших композиторів.

Важливе доповнення до змісту навчальних підручників та посібників являють хрестоматії, які включають скорочені варіанти творів композиторів Й.С. Баха, Й. Гайдна, В.А. Моцарта, Л. Бетховена, Ф.П. Шуберта, Ф. Шопена, Ш. Гуно, Ж. Бізе, Б. Сметани, А. Дворжака, Е. Гріга, К. Дебюссі, М. Равеля (симфонії, сонати, п'єси для фортепіано, пісні, арії з опер).

Все більше активізується використання інноваційних педагогічних технологій, зокрема набувають значення ігрові технології навчання (А.О. Вербицький, Н.В. Борисова та ін.), які характеризуються наявністю ігрової моделі, сценарієм гри, ролевих позицій, можливостями альтернативних рішень, передбачених результатів, критеріями оцінки результатів роботи, управлінням емоційного напруження. Використовуються ігри пізнавальні, захоплюючі, театралізовані, імітаційні, комп'ютерні, ігрове проектування, індивідуальний тренінг, вирішення практичних ситуацій та задач тощо. Вибір кожної гри визначається її можливостями, співставленими з особливостями дидактичної задачі.

На уроках музики вчитель може впливати на виховання в учнів потягу до здобування нової інформації, що спрямовуватиме учнів до музичної літератури, її опрацювання: для цього важливо застосовувати методи і форми, зокрема: проведення уроків у формі змагань та ігор, введення конкурсів, турнірів, естафет, мистецьких дуелів, ділових або ролевих ігор, кросвордів, вікторин.

Українська музична література втілена у тестових завданнях і кросвордах. Але більшість видань присвячена загальним теоретичним і історичним проблемам української музики. Ігрові та творчі завдання, тести дозволяють зробити процес навчання більш привабливим, допомагають складати більш наочне та яскравіше уявлення про предмет музичної історії, активізують інтелектуальну діяльність учнів, навчають узагальнювати та систематизувати знання, підвищують інтерес до музичної літератури. Для використання у загальноосвітніх школах пропонуємо літературу для *допитливих школярів*: Калинина Г.Ф. Музыкальная литература. Вып. 1. Вопросы, задания, тесты (М., 2003); Вып. 2. Тесты по зарубежной музыке (2001); Вып. 3 : Тесты по русской музыке (2001); Вып. 4. Тесты по отечественной музыке XX века (2001); Романенко О.М. Музыкальная литература в тестовых заданиях и кроссвордах (К., 2006); Серебренникова И.А. Тестовые задания по курсу Музыкальной литературы (Новосибирск, 2009)

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Система вітчизняного музичного виховання на сучасному етапі набуває інтенсивного удосконалення з огляду на розвиток особистості школярів і в цьому велику роль відіграє музична література для учнів, яка потребує осучаснення відповідно до вимог сучасної мистецької освіти, оскільки музична література для дітей та підлітків підвищує рівень їх загального культурного розвитку, створює важливі передумови для їхнього морального виховання, привносить особливий творчий імпульс у їх життя.

Наявна музична література зарубіжних (переважно російських) і вітчизняних авторів стане у нагоді вчителям музики загальноосвітніх шкіл і педагогам музичних шкіл, які зможуть використати її у підготовці до уроків, гуртковій роботі, проведенні

шкільних вечорів, проєктів з учнями. Проаналізовані у статті книги і посібники зацікавлять і школярів основної школи, старшокласників, які прагнуть поповнити свої знання у музичній сфері, а також тих учнів, які оберуть музику своєю професією.

Список використаних джерел:

- Гинзбург С.Л. Музыкальная литература народов СССР : учеб. пособ., 2-е изд., доп.. Москва : Музыка, 1970. 268 с.
 Гукова В.В. Світова музична література: перший рік навчання : навч. посіб. для ДМШ. Київ : Мелосвіт, 2006. 172 с.
 Казак И.И. Украинская музыкальная литература. Ч. 1 : учеб. пособ. для уч-ся ДМШ. Ровно, 2007. 144 с. (рус. язык); Ч. 2: третий год обучения. 136 с.; Ч. 3 : четвертый год обучения.
 Никишина И.В. Инновационные педагогические технологии и организация учебно-воспитательного и методического процессов в школе: использование интерактивных форм и методов в процессе обучения учащихся и педагогов : учеб.-метод. пособие для учителей общеобразоват. школы, 2-е изд., стер. Волгоград : Учитель, 2008. 91 с.
 Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 3. Київ : Рад. шк., 1977. 670 с.
 Школяр Л.В. Музыкальное искусство как учебный предмет в школе: в системе развивающего обучения : диссертация д-ра пед. наук : 13.00.01. Москва, 1999. 348 с.

MUSICAL EDUCATION OF PUPILS BY MEANS OF MUSICAL LITERATURE

Sergienko S.

Berdyansk State Pedagogical University
Ukraine

Summary. The article is devoted to musical literature for students, which plays an important role in their artistic education and aesthetic development. The analysis of musical literature for the training of teachers in the implementation of their musical education of pupils in secondary schools and the help of students with the purpose of expanding their horizons is carried out. The conclusion is made on the necessity of updating the literature on musical subjects, the relevance of the literature of the new generation, which is in line with the interests, needs and demands of modern schoolchildren.

Keywords: *musical literature, musical education, pupils of the secondary school.*

ПРОЕКТНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Поночовна-Рисак Таїсія Михайлівна

канд. пед. наук, доцент кафедри іноземної філології
Київський національний університет культури і мистецтв
Україна

Анотація. У статті розглянуто сутність і типологія методу проектів в процесі вивчення іноземних мов. Проаналізовано шляхи формування професійного спілкування. Обґрунтовано основні вимоги до використання методу проектів та завдання викладача в умовах проектно-методики.

Ключові слова: проектна методика, проект, спілкування, професійне спілкування, лінгвістичні проекти, типологія проектів.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Підготовка високоосвіченого фахівця для всіх галузей діяльності актуалізує проблему ефективної організації процесу навчання іноземних мов, орієнтованого на формування професійного спілкування майбутнього спеціаліста. Іноземна мова – не просто навчальний предмет. На відміну від інших академічних предметів – це ціла галузь, яка розкриває перед студентами скарбницю іншомовної культури, нові стилі життя, дає змогу зрозуміти іншу ментальність [1].

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Проблемі вивчення проектно-методики присвячені дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, висвітлення якої знаходимо у працях І. Бім, О. Борисової, І. Зимньої, Л. Єсіна, О. Моїсєєвої, Е. Полат, О. Тарнопольського, І. Чечель, Л. Фрід-Бут, Т. Хатчінсон, Д. Філіпс та ін.).

МЕТА СТАТТІ.

Мета статті полягає у розкритті сутності та типології проектно-методики в процесі вивчення іноземних мов.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Метод проектів не являється принципово новим у світовій педагогіці. Він виник ще в 1920-і роки в США. Його називали також методом проблем й пов'язувався він з ідеями гуманістичного напрямку в філософії й освіті, розроблений американським філософом Дж. Д'юї. Він запропонував будувати навчання на активній основі, через доцільну діяльність учня, студента, з його власним інтересом саме в цьому знанні. Звідси досить важливо було показати молоді їх власну зацікавленість в придбанні знань, які можуть і повинні знадобитись їм у житті. Але для чого, коли? Викладач може показати нові джерела пошуку. Але в результаті студенти повинні самостійно й всезагальними зусиллями вирішити проблему, застосувавши необхідні знання з різних галузей, отримати реальний та відчутний результат. Вирішення проблеми, таким чином, набуває контури проектно-діяльності. В наш час метод проектів стає інтегрованим компонентом достатньо розробленої та структурованої системи освіти.

Вміння користуватись методом проектів – показник високої кваліфікації викладача, його прогресивної методики навчання й розвитку студентів. Недаремно ця технологія відноситься до технологій ХХІ ст., яка передбачає, перш за все, уміння адаптуватись до швидко розвиваючих умов життя людини. Отже перед викладачами постає завдання – активізувати пізнавальну діяльність в процесі вивчення іноземних мов, створити умови для формування у студентів інтересу до вивчення мови.

Метод проектів – це система навчання, гнучка модель організації навчального процесу, орієнтована на самореалізацію особистості студента шляхом розвитку його інтелектуальних й фізичних можливостей, вольових якостей та творчих здібностей.

Але суть методу проектів залишається такою ж – стимулювати інтерес студентів до окремих проблем й через проектну діяльність, яка передбачає вирішення однієї чи цілого ряду проблем, показати практичне застосування отриманих знань.

В основі методу проектів лежить розвиток пізнавальних навиків, умінь самостійно конструювати свої знання і орієнтуватись в інформаційному просторі.

Якщо мова йде про метод проектів, то маємо на увазі (технологію), яка повинна завершитись цілком реальним, практичним результатом, оформленим тим чи іншим чином. В основу методу проектів покладена ідея, яка складає сутність поняття “проект”, його прагматична спрямованість на результат, який отримується при вирішенні відповідної практичної діяльності. Щоб досягти такого результату потрібно навчити студентів самостійно мислити, знаходити та вирішувати проблеми, привертаючи для цієї мети знання з різних галузей, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки [2].

Метод проектів завжди орієнтований на самостійну діяльність студента – індивідуальну, парну чи групову, яку вони виконують протягом визначеного відрізка часу. Виконуючи проекти студенти вчаться самостійно приймати рішення, брати на себе відповідальність за їх реалізацію. Студент стає рівноправним учасником спільної діяльності з викладачем, відповідаючи за свої успіхи, невдачі та недоліки. Він сам аналізує кожен крок свого навчання, визначає свої недоліки, шукає причини виникнення труднощів, знаходить шляхи виправлення помилок. Йому надається право вибору способів діяльності, висунення гіпотез, участь у колективному обговоренні різних точок зору. Вони вчаться працювати в групі, допомагати та підтримувати один одного, шукати інформацію з різних джерел, оформляти матеріал та подавати його, оцінювати свою роботу на фоні інших, порівнювати власний рівень володіння мовою, поєднувати мовні навички та власну фантазію. Проектна робота розвиває вміння планувати, мислити критично [3]. Таким чином, практичною метою навчання іноземної мови в умовах методу проектів, при виділенні мовленнєвої діяльності як об'єкту навчання, є формування мовленнєвих здібностей, комунікативної компетенції студентів, яка полягає у формуванні навичок і умінь усного

мовлення (говоріння та аудіювання), читання та письма на основі спілкування, обмеженого тематикою й мовним матеріалом. Варто зазначити, що метою навчання іноземних мов у вищій школі є оволодіння професійним спілкуванням, яке можливе лише в процесі самого спілкування, то для його моделювання на заняттях недостатньо одного підручника, навіть найкращого. Виходячи з цього, слушним буде використання методу проектів який дозволяє вивчати іноземну мову як джерело соціокультурної інформації та основний засіб міжкультурного спілкування [4].

В умовах професійного спілкування студенти опановують спеціальні терміни, у них формуються навички користування мовою як засобом спілкування в ситуаціях повсякденного життя й у сфері практичної діяльності спеціаліста. У процесі вивчення іноземних мов метод проектів може використовуватись в рамках програмного матеріалу практично з будь-якої теми, оскільки, вибір тематики проводиться з урахуванням практичної значущості для студента. Головне – це сформулювати проблему над якою студенти будуть працювати в процесі роботи над темою програми. Можливим стає використання такого типу монопроектів, як мовні (лінгвістичні) проекти – вони є досить популярні, оскільки стосуються проблеми вивчення іноземних мов, що особливо актуально в міжнародних проектах й тому викликає жвавий інтерес учасників проекту.

Завдання викладача в умовах методу проектів – заохочувати студентів до спілкування на заняттях. Не загострюючи уваги на помилках та інших негативних явищах, викладач має створювати умови для висловлювання студентами своїх думок, почуттів, вражень. Створення позитивної емоційної ситуації сприяє швидкому розвитку навичок професійного мовлення [1].

Основними вимогами до використання методу проектів є наступні:

1. Наявність значимої в дослідницькому, творчому плані проблеми/завдання, яка потребує інтегрованого знання, дослідницького пошуку для її розв'язання (наприклад, дослідження історії виникнення різних видів туризму в англomовних країнах Educational Tourism, Creative Tourism, Experiential Tourism, Dark Tourism, Social Tourism, Space Tourism, Sports Tourism, Winter Tourism, Mass Tourism, Ecotourism, Pro-poor Tourism; і т.д.);

2. Практична, теоретична значимість очікуваних результатів;

3. Самостійна (індивідуальна, парна чи групова діяльність студентів на занятті чив позааудиторний час);

4. Структурування змістовної частини проекту з визначенням поетапних результатів та розподілом ролей [3].

5. Використання дослідницьких методів: визначення проблеми, завдань дослідження; висунення гіпотез вирішення завдань; обговорення методів дослідження; оформлення кінцевого результату; аналіз отриманих даних; підведення підсумків, виправлення, висновки.

До типологічних ознак методу проектів належать:

1. Домінуючий в проекті метод чи вид діяльності: дослідницький, творчий, рольово-ігровий, інформаційний, практико-орієнтований і т.д;

2. Предметно-змістова галузь: монопроект (в рамках однієї галузі знання) та міжпредметний проект;

3. Характер координації проекту: з відкритою, явною координацією та прихованою координацією;

4. Характер контактів (серед учасників одного закладу, групи, міста, регіону, країни, різних країн світу): внутрішній, регіональний чи міжнародний;

5. Кількість учасників проекту (особистісні, парні чи групові);

6. Тривалість проекту (короткотривалий, середньої тривалості, довготривалий);

В проектному методі можна визначити такі типи проектів:

- Дослідницькі – потребують добре продуманої структури, визначених цілей, постановки актуальності предмета дослідження для всіх учасників, уточнення джерел інформації, продуманих методів, результатів. Структура дослідницьких проектів повністю або частково відповідає структурі справжніх наукових досліджень.

- Творчі – базуються на відповідному оформленні результатів. Вони, як правило, не мають детально розробленої структури спільної діяльності учасників. Вона тільки проглядається та починає розвиватися, підпорядковуючись прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту.

- Ігрові. Структура ігрових проектів також ще не визначена і залишається відкритою до закінчення проекту. Учасники мають певні ролі, які обумовлені характером та змістом проекту, особливістю проблеми, яка підлягає вирішенню.

- Практико-орієнтовані проекти – результат діяльності учасників чітко визначено з самого початку, він орієнтований на соціальні інтереси учасників (документ, програма, рекомендації, проект закону, словник). Проект потребує складання сценарію всієї діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них. Особливо важливими є організація координаційної роботи у вигляді поетапних обговорень та презентація одержаних результатів і можливих засобів їх упровадження у практику.

- Інформаційні проекти – спрямовані на збирання інформації про який-небудь об'єкт, явище, на ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення фактів. Такі проекти потребують добре продуманої структури, можливості систематичної корекції у ході роботи над проектом. Структуру такого проекту можна позначити таким чином: мета проекту, його актуальність; методи отримання (літературні джерела, засоби масової інформації, бази даних, у тому числі й електронні інтерв'ю, анкетування тощо) та обробки інформації (її аналіз, узагальнення, зіставлення з відомими фактами, аргументовані висновки); результат (стаття, доповідь, реферат, відеофільм); презентація (публікація, у тому числі в електронній мережі, обговорення у телеконференції). Такі проекти можуть бути органічною частиною дослідницьких проектів, їхнім модулем [3]. Використання проектної методики в процесі вивчення іноземної мови дозволяє застосовувати мовні навички й уміння на практиці. Виконання завдань проекту виходить за рамки заняття й потребують багато часу, але часто зусилля виправдовують себе, оскільки при цьому вирішується ряд важливих завдань:

- заняття не обмежуються накопиченням студентами певних знань, умінь та навичок, а пов'язані з практичними діями студентів, впливаючи на їх емоційну сферу, завдяки чому посилюється мотивація студентів при вивченні іноземної мови;

- студенти мають можливість здійснювати творчу роботу в рамках заданої теми, самостійно знаходити потрібну інформацію, в тому числі й лінгвістичну, не лише з підручників, але й з інших джерел;

- у проекті успішно реалізуються різноманітні

форми організації навчальної діяльності, в процесі зміни яких здійснюється взаємодія студентів один з одним і викладачем;

- у проєктній роботі весь навчальний процес зорієнтований на студента: тут насамперед враховуються його інтереси, життєвий досвід й індивідуальні можливості;

- посилюється індивідуальна й колективна відповідальність студентів за виконану роботу, яка здійснюється в рамках проєкту, оскільки кожен студент, працюючи індивідуально чи в мікрогрупі, повинен подати всій групі результати своєї діяльності;

- спільна праця в рамках проєкту навчає студентів доводити справу до кінця, вони повинні показати результати своєї роботи.

Виконання проєктних завдань дозволяє

студентам бачити практичну користь від вивчення іноземної мови, в результаті чого у них підвищується інтерес до цього предмету.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, використання проєктної методики в процесі навчання сприяє підвищенню інтересу студентів до вивчення іноземної мови. Робота над проєктом урізноманітнює заняття, розвиває фантазію, мислення молоді, сприяє успішному засвоєнню програмового матеріалу, інтелектуальному розвитку студентів, створенню творчої атмосфери, забезпечує умови для розвитку у студентів усіх мовленнєвих умінь, сприяє формуванню і вихованню освіченого, творчого, професійно здібного спеціаліста. Подальшого дослідження потребує розкриття сутності інформаційних проєктів та їх використання на заняттях з іноземної мови.

Список використаних джерел:

1. Гришкова Р. О. Особистісно орієнтоване навчання іноземної мови. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 1999. № 2. С. 180-183.
2. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.В. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / под ред. Е. С. Полат. Москва : Academia, 2001. 271 с.
3. Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за ред. О. М. Пехоти. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 225 с.
4. Матяш Н. В. Проектный метод обучения в системе технологического образования. *Педагогика*. 2000. № 4. С. 38-42.

PROJECT METHOD AS AN EFFECTIVE METHOD OF PROFESSIONAL COMMUNICATION TRAINING IN THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Ponochovna-Rysak T.

Kyiv National University of Culture and Arts
Ukraine

Summary. The article considers the essence and typology of the method of projects in the study of foreign languages. The ways of professional communication formation are analyzed. The basic requirements for using the method of projects and the task of the teacher in the process of project method are grounded.

Keywords: project methodology, project, communication, professional communication, linguistic projects, typology of projects.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ

Жданович Юлія Миколаївна

канд. пед. наук, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки
Інститут проблем виховання НАПН України
Україна

ORCID ID: 0000-0003-1677-189X

Анотація. У статті проаналізовано різні наукові підходи до розуміння соціально-педагогічного супроводу, визначено поняття @соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання@, розкрито особливості соціально-педагогічного супроводу дітей-переселенців у новій громаді.

Ключові слова: соціально-педагогічний супровід, діти, вимушені переселенці, місце проживання, громада.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Анексія Криму Росією та розпочата нею війна на Сході України спричинила масову міграцію українців з цих регіонів. Протягом чотирьох років, що триває війна на міграційні процеси не зупинилися і кількість вимушених переселенців постійно зростає. Так, за даними Міністерства соціальної політики повідомляє станом на 9 січня 2018 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1 492 100 переселенців, або 1 218 002 сім'ї з Донбасу і Криму, а станом на 12 листопада 2018 – 1 521 038 переселенців. Отже, протягом 2018 року вимушених переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим збільшилося на 28 938 осіб. Це свідчить про те, що актуальність проблем вимушених переселенців, зокрема таких як їхня інтегрованість у нові громади, не зменшується.

Зауважимо, що внаслідок вимушеного переселення більшою мірою страждають діти. У них спостерігаються розлади психічних станів (підвищена тривожність, агресивність, почуття страху тощо), проблеми адаптації та інтеграції в нову громаду та інші порушення психічного та фізичного здоров'я. Для багатьох дітей із сімей вимушених переселенців більш гостро постали саме проблеми соціально-педагогічного характеру. А саме, проблеми спілкування з однолітками в громаді, спільне дозвілля, а також, пов'язані з цим проблеми з навчанням, соціальної активності у класному та шкільному колективі. Відсутність взаємодії дітей вимушених переселенців з ровесниками у громаді призводить до посилення і без того ще не розв'язаних проблем психологічного характеру. Саме тому діти із сімей вимушених переселенців часто потребують соціально-педагогічного супроводу, що сприятиме їхній успішній інтеграції у нову громаду.

Отже, актуальність проблеми обумовлена об'єктивною потребою сучасного суспільства в ефективній організації соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

До розгляду соціально-педагогічного супроводу вразливих категорій сімей і дітей та дітей з особливими потребами зверталися Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Н. Захарова, І. Зверева, А. Капська, З. Удич та інші науковці. Проблеми соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості вивчали вітчизняні та зарубіжні дослідники Л. Аксенова, А. Архіпова, І. Рогальська, М. Рожков, О. Сухова та інші. Різні аспекти соціально-педагогічної роботи з дітьми та сім'ями вимушених переселенців вивчали Н. Бочкор, Є. Дубровська, О. Залеська, Н. Веселова, К. Лук'янова, Л. Петришин, Ю. Підвальна, І. Сьомкіна, Л. Цибулько; проблеми соціально-психологічного супроводу дітей і сімей вимушених переселенців розглядаються в роботах К. Левченко, Ю. Луценка, В. Панка, І. Трубавіної).

Отже, **МЕТОЮ СТАТТІ** є визначення поняття «соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання», розкрити особливості соціально-педагогічного супроводу дітей-переселенців у новій громаді.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Діти із сімей вимушених переселенців – це діти, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, які були змушені залишити місце звичайного проживання на території Донбасу чи Криму, щоб уникнути негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, порушень прав людини [2].

Під місцем проживання ми розуміємо нове поселення, куди переїхали сім'ї внаслідок вимушеного переселення. Розглядаючи соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання ми розуміємо супровід, який надається дітям у новій громаді.

У науковій літературі дослідники вже неодноразово зверталися до визначення поняття соціально-педагогічний супровід. Виходячи зі специфіки нашого дослідження спробуємо дати визначення цього поняття саме в контексті нашої проблематики.

Оскільки соціально-педагогічний супровід передбачає соціальний і педагогічний супровід, то зупинимось окремо на кожному з визначень.

Розглянемо визначення соціального супроводу, які можуть бути використані в контексті нашої проблематики. Отже, соціальний супровід визначають як:

- вид соціальної роботи, спрямований на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей і молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю») [5].

- вид соціальної діяльності, що є формою соціальної підтримки та передбачає впродовж певного (іноді досить тривалого) терміну надання конкретній особі чи сім'ї комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг соціальним працівником, а також, у разі потреби, спільно з іншими фахівцями (психологами, педагогами, юристами, медичними працівниками тощо) з різних установ та організацій (Г. Лактіонова) [7];

Педагогічний супровід вчені найчастіше розглядають як супровід у процесі навчання в закладі освіти. Оскільки діти вимушених переселенців у новій громаді відвідують заклади освіти, то ці заклади також можуть стати місцем надання необхідного супроводу за новим місцем проживання.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що педагогічний супровід трактують дуже неоднозначно.

Зупинимося на визначеннях, які нам найбільше підходять. Отже, педагогічний супровід визначають як:

- модель педагогічного спілкування, що здійснюється в процесі діалогу та взаємодії дитини і дорослого, і припускає самовизначення дитини в ситуації вибору та подальше самостійне вирішення нею своєї проблеми (О. Газман) [1];

- особлива сфера діяльності педагога, спрямована на залучення підлітка до соціально-культурних і моральних цінностей, необхідних для самореалізації й саморозвитку (А. Мудрик) [6];

- особлива сфера діяльності педагога, орієнтована на взаємодію з учнем щодо надання йому підтримки у становленні особистісного зростання, соціальної адаптації, самоствердження (С. Чистякова) [8].

Також вважаємо, що соціально-педагогічний супровід є складовою соціально-педагогічної підтримки. Тому для визначення досліджуваного нами поняття скористаємося авторським визначенням саме цього поняття щодо дітей-переселенців. Так, соціально-педагогічну підтримку дітей із сімей вимушених переселенців розуміємо як соціально-педагогічну діяльність, спрямовану на надання їм допомоги в успішній адаптації до нових умов поселення та інтеграції у приймаючу громаду, активізацію їхніх зусиль самопомоги, розвиток гуманістичної і патріотичної свідомості, визначення інтересів та потреб, сприяння позитивній соціалізації та самореалізації [3, с.134].

Таким чином, враховуючи розглянуті нами трактування соціального супроводу, педагогічного супроводу, соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей вимушених переселенців будемо розуміти *соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання як один із видів соціально-педагогічної діяльності, яка передбачає взаємодію фахівців, дітей та сімей вимушених переселенців, інших членів громади, спрямовану на створення соціально-педагогічних умов для інтеграції дітей із сімей вимушених переселенців у нову громаду, активізації їхніх зусиль самопомоги, розвиток гуманістичної і патріотичної свідомості, сприяння позитивній соціалізації та самореалізації*.

Основою формування теоретичних засад соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців є аксіологічний, філософсько-антропологічний, середовищний і гендерний підходи, в яких людина та її розвиток розуміються як ключові цінності в системі освіти. Також при реалізації соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання необхідно дотримуватися комплексного підходу, розглядаючи цей супровід як систему, до якої належать (як видно вже з самого визначення) фахівці, діти, їхні сім'ї, громада. При цьому супровід необхідно розуміти як допомогу дитині у створенні завдяки реалізації відповідних соціально-педагогічних умов поля розвитку, відповідальність за дії в якому та прийняті рішення несе вона сама.

Як видно із самого визначення нами соціально-педагогічного дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання такий супровід має дві мети, а саме:

- ідеальну, яка полягає у позитивній соціалізації та самореалізації особистості дитини-переселенця;
- процесуальну, яка дозволяє вирішувати особистісні проблеми на шляху досягнення ідеальної мети і передбачає надання допомоги та підтримки дітям із сімей вимушених переселенців у подоланні проблем соціально-психологічного характеру та активізацію їхніх зусиль самопомоги, розвиток гуманістичної і патріотичної свідомості, інтеграцію їх у нову громаду.

Соціально-педагогічний супровід спрямовується

на створення системи професійної діяльності спеціалістів для залучення дітей-переселенців до різних видів діяльності спільно з дітьми приймаючої громади, соціально-культурних і моральних цінностей, що є необхідним для інтеграції та самореалізації, розвитку й саморозвитку особистості, з одного боку, а з іншого – на взаємодію дітей-переселенців та місцевої громади при вирішенні проблем, пов'язаних із процесом інтеграції. За потребою до здійснення такого супроводу можуть бути залучені і члени неурядових організацій.

Для успішної інтеграції дітей-переселенців у нову громаду недостатньо проводити роботу лише з цими дітьми. Оскільки інтеграція – процес двосторонній, то великою мірою він залежить від дітей з приймаючої громади. Також необхідно залучати сім'ї як дітей-переселенців, так і дітей приймаючої громади. Адже ставлення дітей до оточення, до інших формується в сім'ї і, якщо дорослим притаманне вороже ставлення до представників місцевої громади, то і у дітей буде ставлення відповідне. Так само як і у дітей приймаючої громади ставлення до переселенців часто залежне від ставлення до них в сім'ї.

Тому, суб'єктами соціально-педагогічного супроводу дітей вимушених переселенців за місцем проживання є: діти-переселенці; діти приймаючої громади; батьки і родичі; спеціалісти, які здійснюють супровід цілеспрямовано (соціальні педагоги, шкільні психологи, класні керівники, вихователі, організатори роботи з молоддю, працівники соціально-педагогічних центрів тощо); волонтери, які реалізують функції соціального супроводу в рамках своєї громадської діяльності.

Таким окресленням суб'єктів супроводу ми ще раз підкреслюємо використання саме суб'єкт-суб'єктного підходу і наголошуємо, що розглядаємо дітей-переселенців як суб'єкт, а не об'єкт супроводу. У роботі з цими дітьми важливою є саме активізація їхніх зусиль самопомоги, а не перетворення їх у споживачів, які постійно залежать від допомоги, наданої зовні.

В основі соціально-педагогічного супроводу дітей вимушених переселенців лежить єдність функцій, а саме:

- діагностична – дозволяє виявити суть проблеми;
- інформаційна – передбачає розкриття шляхів розв'язання проблеми;
- консультативна – характеризується наданням допомоги на етапі ухвалення рішення й вироблення плану вирішення проблеми;
- оперативна – спрямована на надання допомоги у розв'язанні проблеми, зокрема соціально-психологічного характеру та проблеми інтеграції;
- аналітична – дозволяє вивчити результати соціально-педагогічного супроводу, відкоригувати відхилення у вирішенні проблем, знайти інші можливі шляхи удосконалення соціально-педагогічних умов для саморозвитку дітей вимушених переселенців та їх інтеграції у громаду.

Серед основних принципів, на яких базується соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців за місцем проживання, варто визначити принципи: особистісної орієнтованості супроводу; конвенціональності; коректності; персоніфікації; соціального загартування і виховання.

Принцип особистісної орієнтованості супроводу полягає в тому, що при його здійсненні особистість кожної дитини розглядається як унікальна в своєму соціальному становищі, здатна самостійно осмислити складну ситуацію свого життя і зробити свій соціальний та екзистенційний вибір, а соціально-педагогічний супровід для неї виступає лише як засіб усвідомлення та осмислення життєвої ситуації.

Принцип конвенціональності передбачає згоду дитини-переселенця на здійснення соціально-педагогічного супроводу, надання допомоги у

подолання наявних проблем.

Принцип коректності виявляється під час спілкування з дитиною-переселенцем, вибору спеціалістом форм і методів роботи.

Принцип персоніфікації передбачає, що соціально-педагогічний супровід завжди орієнтований на конкретну особистість, її підтримку, вибір завдань та засобів супроводу має бути адекватним соціальній ситуації кожної дитини-переселенця.

Принцип соціального загартування і виховання передбачає залучення дітей-переселенців до різних дій і заходів спільних з дітьми приймаючої громади, включення їх у ситуації, які вимагають вольового зусилля для подолання негативного впливу соціуму, оволодіння певними способами цього подолання, формування соціального імунітету, стресостійкості, рефлексивної позиції, моделювання шляхів вирішення проблем.

Кожен з означених принципів має місце у процесі реалізації етапів соціально-педагогічного супроводу дітей вимушених переселенців за місцем проживання, які включають:

– етап проблематизації – соціальний педагог чи шкільний психолог проводить діагностування (спостереження, анкетування, тестування, бесіди) дітей вимушених переселенців, щоб з'ясувати їхній психологічний стан, їхні проблеми у спілкуванні з однолітками, в інтеграції в громаду. Разом з дитиною визначають труднощі, які вона відчуває; формулюється проблема. Зазначимо, що з огляду на попередні наші дослідження проблем дітей із сімей вимушених переселенців [3, 4] не всі діти-переселенці потребують соціально-педагогічного супроводу.

– пошуково-варіативний етап – здійснюється пошук варіантів вирішення проблеми, визначається ступінь втручання соціального педагога, шкільного психолога (або іншого суб'єкта) у процес вирішення проблеми (зокрема, якщо є порушення психічних станів); розробляється програма залучення дитини-переселенця до спільних заходів з членами місцевої громади, програма роботи з сім'єю, а також

однолітками в класі та школі;

– практико-діяльнісний етап передбачає реалізацію наміченої програми соціально дій щодо вирішення проблем останнього;

– аналітичний етап – аналіз ступеня вирішення проблеми, обговорення ймовірних труднощів, що можуть виникнути у майбутньому.

Чітка алгоритмізованість соціально-педагогічного супроводу дітей-переселенців та спрямованість на результат дозволяє говорити про технологічний підхід щодо вирішення проблеми інтеграції дітей вимушених переселенців у громаду, а соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців за місцем проживання вважати спеціальною соціально-педагогічною технологією.

Показником ефективності соціально-педагогічного супроводу дітей вимушених переселенців за місцем проживання є їхні позитивні зміни у спілкуванні з іншими членами громади, підвищення їхньої соціальної активності у громаді, гармонізація відносин з однолітками, емоційний комфорт кожної дитини у громаді, нормалізація їхніх психічних станів, вияв патріотичної свідомості та позитивна самореалізація.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Таким чином, для українського суспільства сьогодні є актуальною проблема дітей із сімей вимушених переселенців. Вона вимагає свого розв'язання, оскільки успішна інтеграція цих дітей у нові громади, їхній особистісний розвиток із набуттям не лише загальнолюдський, але й громадянських цінностей збільшить сприятиме розбудові громадянського суспільства. Тому важливою постає проблема організації соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання, реалізація технологічного підходу та налагодження ефективної взаємодії всіх суб'єктів, які здійснюють цю діяльність, а також підбір ефективних форм та методів такого соціально-педагогічного супроводу.

Список використаних джерел:

1. Газман О. С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века. *Классный руководитель*. 2000. № 3. С. 47-53.
2. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. М во освіти і науки України, АПН України, Ін-т проблем виховання; редкол.: І.Д. Бех, Г. П. Пустовіт, Ж. В. Петрович та ін. Кам'янець-Подільський : Видавець Звонік Д.Г. 2015. Вип 19, кн. 1. С. 204-213.
3. Жданович Ю.М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців: Алексеев Т.Ф., Жданович Ю.М., Куниця Т.Ю. Малиновський Р.В., Сергеев Н.В.. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / за заг. ред. Т.Ф. Алексеев. К.: ТОВ «Задруга». 2017. С. 132-155
4. Жданович Ю.М. Соціально-педагогічні проблеми дітей вимушених переселенців та напрями їх соціально-педагогічної підтримки. Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери : зб. матер. міжнарод. наук.-практ. конф. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 42-45.
5. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України від 15.01.2009 № 878-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=878-17> (дата звернення: 01.12.2018).
6. Мудрик А.В. Воспитание как составная часть процесса социализации. *Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология*. 2008. Вып. 3(10). С. 7-24.
7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія : за заг. ред. проф. І.Д. Зверев. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
8. Чистякова С.Н. Педагогическое сопровождение самоопределения школьников : методич. пособ. для профильной и профессиональной ориентации и профильного обучения школьников. М. : Изд. центр «Академия», 2007. 128 с.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL-PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN OF FORCED DISPLACED PERSONS AT THE PLACE OF RESIDENCE

Zhdanovich J.

Institute of Educational Problems of The National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Ukraine

Summary. The article analyzes various scientific approaches to the understanding of social and pedagogical support, defines the concept of “social-pedagogical support for children from families of forced migrants in the place of residence”, features of socio-pedagogical support of children-settlers in the new community are revealed.

Keywords: social-pedagogical support, children, forced migrants, place of residence, community.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 343.9

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СІМЕЙНО-ПОБУТОВІЙ СФЕРІ

Теремчук Марія Орестівна

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Національний університет державної фіскальної служби України

Науковий керівник: канд. ю. наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології Богатирьов А.І.
Національний університет державної фіскальної служби України
Україна

Анотація. Аналізується одна із найактуальніших проблем сучасності – кримінологічна характеристика та запобігання здійснення злочинів у сімейно-побутовій сфері. В роботі розглядаються особливості віктимологічної профілактики даного виду злочинів. Також проаналізовано причини та умови вчинення сімейно-побутових злочинів, викладені заходи попередження таких злочинів.

Ключові слова: сімейно-побутова злочинність, насильницька злочинність, сфера побуту та дозвілля, неблагополучна сім'я, віктимологічна профілактика, насилля в сім'ї.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Відносини, які виникають у сімейно-побутовій сфері, на відміну від відносин, що виникають в інших сферах, найбільш відокремлені та найменш урегульовані. У зв'язку з цим важливо дослідити проблеми соціальних протиріч у відносинах, що розглядаються і фактори, які детермінують ці злочини.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Проблеми злочинності у сімейно-побутовій сфері цікавлять як кримінологів, так і педагогів, соціологів, психологів. Дану проблематику розглядали наступні вчені: В.В. Голіна, В.І. Шакур, І.Г. Богатирьов., В.Н. Кудрявцева, О.М. Гумін, М.А. Кириллов, Н.І. Бельцов, А.В. Мешкова, В.В. Петров, В.М. Глибко, Ю.М. Антонян, Г.М. Мінковський, Я.І. Гилинський та інші.

МЕТОЮ СТАТТІ є розгляд основних тенденцій явища сімейно-побутової злочинності. Завданнями дослідження виступає вивчення особливостей злочинів, вчинених у сімейно-побутовій сфері та аналіз досвіду зарубіжних країн у сфері боротьби з даним видом злочинності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Проблема існування сімейно-побутових злочинів – це споконвічна проблема, яка існує в будь-якій країні світу незалежно від соціально-економічного та культурного розвитку держави. Не обійшла вона і Україну, в якій спостерігається тенденція до збільшення кількості випадків здійснення злочинів у сфері сімейно-побутових відносин.

Як відомо, предмет кримінології охоплює низку філософських категорій, передусім категорії причинності, за допомогою якої можна зрозуміти і вирішити поставлені перед нею проблеми. Як свідчить історія розвитку науки, загалом пошуки причин і умов виникнення та поширення тих чи інших явищ завжди починалися з феноменології, тобто зі з'ясування усіх чинників, пов'язаних з існуванням конкретного феномена [1, с. 43].

Так, при визначенні поняття сімейно-побутового злочину розглядаються конкретно сімейно-побутові відносини, тобто такі відносини із сфери яких виключаються навіть ті відносини, що виникають під час проведення дозвілля. Тим не менш, універсального поняття злочину у сімейно-побутовій сфері на сьогодні ще не вироблено, у дослідників злочинності цього виду відсутній єдиний теоретично

обґрунтований критерій, що дозволяє віднести той чи інший злочин до категорії сімейно-побутових.

Сімейно-побутова сфера є дуже складною і багатоаспектною. Їй притаманні соціальна ізоляція та замкнутість. Адже тут переважають неформальні стосунки, які регулюються здебільшого традиціями, нормами моралі та звичаями, а тому вплив на них норм правових інститутів суттєво обмежується.

Насильницька злочинність пов'язана з побутом, станом у сучасних сім'ях, а також із процесами урбанізації. Як зазначає В. І. Шакур, у великих містах за наявності специфічної субкультури її населення виявляється схильність до жорстокості і наживи, а молодь загалом починає сприймати лише грубість і агресивність [2, с. 97].

У сфері сімейно-побутових відносин найбільшою негативною значущістю володіють криміногенно-конфліктні ситуації, які представляють собою особливо гострі зіткнення різних інтересів та потреб. З цього випливає, що чим тісніші соціальні зв'язки між конфлікуючими сторонами, тим глибші та особистіші почуття, які поставлені взаємовідносинами між людьми, тим гостріша емоційна напруженість під час конфлікту і тим гостріші дії, які вживаються його учасниками.

Багато науковців визначальними причинами саме насильницької злочинності вважають гострі суперечності, що виникають у сфері побуту та дозвілля, причому у тій сфері, що тривалий час мала другорядне значення з погляду високих державних пріоритетів. Однак побутова непорядкованість і відсутність мінімальних умов для культурного проведення дозвілля, на думку В. Н. Кудрявцева, ще не є причинами тяжких насильницьких злочинів і хуліганства, а стають такими за наявності їх комплексного впливу на особистість, створюючи стабільну основу, що формує спосіб життя осіб із соціально заниженими або суперечливими статусними позиціями [3, с. 361].

В. В. Голіна акцентує увагу на тому, що у сфері побуту, в родині через несприятливі соціально-економічні та морально-психологічні обставини формуються доволі стійкі специфічні міжособистісні стосунки, що сприяють здійсненню насильницьких злочинів. Вони виникають і існують постійно, а зовні виявляються як взаємна ворожнеча, неприязнь, підозри, ревності [4, с. 21].

Значний вплив на формування факторів ризику

насильства справляє неблагополучна родина. Насильство у підлітковому і зрілому віці має тісний зв'язок з конфліктами між батьками протягом перших років життя дитини. Це і відсутність згуртованості, і розуміння в родині. Результати досліджень також вказують, що діти, які ростуть у родині з одним із батьків, більше піддаються ризику насильства. Низький соціально-економічний статус родини також має прямий зв'язок з насильством у майбутньому.

Тобто, якщо сім'я виявляється неблагополучною, то у дитини набагато більша ймовірність отримання негативних якостей особистості. По-перше, через спостереження за поведінкою вихователів і копіюванням її, по-друге, через досвід дізнання насильства з боку вихователів і отримання відповідного відбитку на свідомості/підсвідомості у вигляді психологічних проблем. Кримінологами навіть запропонований спеціальний термін, що описує дане явище – «сімейна десоціалізація», який означає певний криміногенний процес, котрий відбувається в сім'ї й обумовлений, зрештою, зовнішніми соціальними явищами, у тому числі різними недосконалостями соціального середовища, має своїм наслідком формування члена сім'ї антисоціальних якостей, що в певній ситуації можуть зумовити вчинення ним злочину [5, с.194-195].

На формування особистості підлітків значний вплив також справляють зв'язки з однолітками, які, з одного боку, є необхідними як чинник соціалізації особистості, з іншого, – можуть мати й доволі негативні наслідки, якщо йдеться про втягування у злочинні угруповання, банди. У містах більше беруть участь у насильстві ті молоді люди, які живуть у районах з високим рівнем злочинності, де зафіксоване існування організованих злочинних угруповань, наявні зброя та наркотики. Дослідження показало, що торгівля наркотиками супроводжувалася переважно забороненим носінням зброї, а тому 80 % затриманих 19-річних осіб, які займалися наркобізнесом, мали при собі вогнепальну зброю. На зростання рівня насильницької злочинності завжди впливали засоби масової інформації. Насамперед це стосується дітей і молоді: ймовірність піддатися насильству істотно підвищилася з появою відеоігор, відеофільмів та Інтернету [6, с. 38].

Щодо латентності сімейно-побутових злочинів, то вони вважаються найменш латентними серед усіх насильницьких злочинів проти особи. Таке припущення обумовлене тим, що, зазвичай, такі злочини вчиняються ситуативно, без попередньої підготовки, як один із небажаних для винного варіантів розв'язання криміногенного конфлікту. До цього слід додати, що жертва – переважно близька злочинцю людина, а тому винні, приголомшені таким «фіналом», не втікають з місця події, не приховують сліди злочину, а в більшості випадків самі повідомляють у правоохоронні органи про факт злочину. Крім того, у процесі попереднього розслідування такі особи переважно визнають свою вину, каються, охоче дають свідчення, у зв'язку з чим, розкриття подібних злочинів не являє особливих складнощів [7, с. 14].

Отже, на підставі викладеного матеріалу, ми можемо припустити, що латентність злочинів, які аналізуються, коливається в межах 10-12 %.

Віктимологічна профілактика злочинів, вчинених в сімейно-побутовій сфері – це сукупність заходів, спрямованих на нейтралізацію факторів, детермінуючих протиправну або аморальну поведінку жертв злочинів, на фактори,

які підвищують ризик стати потерпілим при правомірній поведінці в сім'ї, побуті і на дозвіллі. У сфері сімейно-побутових відносин найчастіше потерпілими є дружини, співмешканці та родичі. Значить віктимологічна профілактика, по-перше, повинна бути направлена на вищевказані категорії; по-друге, на усунення елементів, які «живлять» злочинність даного виду. У сфері сімейно-побутових відносин велика частина розглянутих видів злочинів скоюється щодо віктимізованих осіб. [8, с. 42].

Основним завданням віктимологічної профілактики сімейно-побутової злочинності є створення системи ефективного соціального захисту всіх громадян від можливої віктимізації, зміна сформованої практики поведінки з потерпілими та іншими жертвами злочинів. Для цього необхідно розробити або удосконалити чинне законодавство, створити нові державні та недержавні структурні підрозділи, соціальні служби, фонди допомоги, реабілітаційні центри та інші організації із захисту жертв злочинів, організувати підготовку спеціальних кадрів для такої роботи.

Запобігання сімейно-побутовій злочинності передбачає систему заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалий особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [9, с. 274].

Попередження скоєння злочинів представляє собою найбільш ефективний, дієвий шлях боротьби зі злочинністю, оскільки заходи попередження направлені, в першу чергу, проти причин, породжуючих злочини, і умов, що сприяють їх здійсненню.

Втілення загальної профілактики здійснення злочинів у сімейно-побутовій сфері, по-перше, стримує людей від скоєння злочинів, по-друге, що досить важливо, виключає можливість стати потерпілим від протиправних дій.

Одна з функцій попередження злочинів у сфері сімейно-побутових відносин – нейтралізація протиріч між особистістю і сім'єю. Якщо такі протиріччя не усуваються, може настати конфліктна ситуація [10, с. 125].

Також ефективним механізмом запобігання сімейно-побутових злочинів є юридична відповідальність за насилля в сім'ї. Проте дана сфера в українському законодавстві не досить розвинута. Так, у п.2 ст.30 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» вказано лише, що порядок відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок домашнього насильства, визначається Цивільним кодексом України та іншими законодавчими актами [11].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, криміногенна ситуація виникає тоді, коли умови побуту не забезпечують належних виховних функцій або тоді, коли останні, з тих чи інших причин, втілюються протиправним способом. А причини побутової злочинності необхідно шукати у всій палітрі відносин людини із зовнішнім середовищем як соціальної істоти, у тому, що є змістом соціального буття людини в усіх його особливостях і суперечностях.

Також слід зазначити, що сімейно-побутові конфлікти завжди пов'язані з фактором насильства. Тобто слід виділити не тільки сімейні конфлікти, а й пов'язані з ними діяння. В більшості свій – це

посягання на особистість. Хоч злочини здійснюють окремі люди, проте все починається з сім'ї. І з цим важко не погодитись, тому що кожний член сім'ї – це, перш за все, особистість.

Список використаних джерел:

1. Гумін О. М. Характеристика деяких причин та умов вчинення насильницьких злочинів у сім'ї у стані агресивної поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 813. С. 225-231.
2. Шакур В. І. Урбанізація і злочинність. *Атіка*. 1996. С. 93.
3. Кудрявцева В. Н., Эминова В. Е. Криминология: учебник для юридических вузов. Москва : Юрист, 2002. 511 с.
4. Голіна В. В. Попередження злочинності. Харків : Національна юридична академія України, 2013. С. 48.
5. Сальникова В. П., Бурлакова В.Н., Лукичева Д.А. Криминология: словарь. Лань, 2008. С. 256.
6. Насильство і його вплив на здоров'я. Доповідь про ситуацію у світі. 2003. С. 13.
7. Головкін Б. М. Кримінологічні проблем и умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Харків, 2004. 252 с. («НОВЕ-СЛОВО»).
8. Бельцов Н. І. Кримінологічний аналіз і попередження злочинів, здійснених у сфері побуту та дозволя : дис. канд. юр. наук. Москва, 2016.
9. Богатирьов І. Г. Кримінологія. Київ : підручник. 2018. 352 с. (Дакор).
10. Кириллов М. А., Мешкова А. В., Панченко П. М. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых в состоянии наркотического опьянения в семейно-бытовых и досуговых отношениях. АНО ВПО ЦС РФ Чебоксарский кооперативный институт «Российский университет кооперации». 2010. С. 321.
11. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. №2229-VIII. Дата оновлення: 07.01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 23.11.2018).

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS AND PREVENTION OF FIGHT AGAINST CRIMES IN FAMILY-DOMESTIC SPHERE

Teremchuk M.

National University of State Fiscal Service of Ukraine
Ukraine

Summary. Analyzed one of the most pressing problems of our time - criminological characteristics and the prevention of the commission of crimes in the family and domestic sphere. The paper discusses the peculiarities of the Cytological profile of the critics of this type of crime. Also analyzed the causes and conditions for the commission of domestic crimes, outlined measures to prevent such crimes.

Keywords: Domestic crime, violent crime, the sphere of life and leisure, dysfunctional family, victimological o-phyllactics, domestic violence.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Машиністова Марія Сергіївна

здобувач вищої освіти юридичного факультету

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Науковий керівник: канд. ю. наук, доцент, доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права Скіпенко Р.Е.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Україна

Анотація. Розглянуто особливості захисту прав споживачів, які врегульовуються цивільним законодавством. Наведені та проаналізовано основні чинники, які впливають на рівень захисту прав споживачів, а саме: недосконале законодавство; недостатнє фінансування, матеріально-технічна та кадрова база; відсутність навчання споживачів; непоінформованість споживачів щодо своїх прав; бездіяльність центральних та місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації прав та інтересів споживачів; корупція в органах влади; недовіра громадян. Вивчено особливості захисту прав споживачів у Європейському Союзі. Проаналізовано питання гармонізації національного права в сфері захисту прав споживачів до *acquis communautaire*.

Ключові слова: споживач, захист прав споживачів, законодавство про захист прав споживачів.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

На даному етапі розвитку реформування економіки України здійснюється за допомогою правових норм, спрямованих перш за все на захист прав громадян, коли вони виступають споживачами товарів, робіт чи послуг [1]. В основі всебічного законодавчого забезпечення такого захисту знаходяться й положення Цивільного кодексу України, Закону України «Про захист прав споживачів». Разом із тим, це й Закони «Про рекламу», «Про інформацію», «Про освіту», «Про транспорт», «Про зв'язок», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та ряд підзаконних нормативно-правових актів.

Тобто держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю та безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Проте останнім часом, у процесі ринкових перетворень, ускладнених такими явищами, як інфляція та підвищення цін, значно знизився рівень соціального захисту населення. Зростає кількість скарг споживачів на незадовільну якість продукції, надання послуг та обслуговування.

Крім того, недостатньо реалізується право споживача на отримання необхідної йому достовірної інформації про товари, роботи, послуги, а також права споживачів бути почутими, захищеними та одержати відшкодування збитків за завдану шкоду. Не повною мірою до захисту прав споживачів в Україні залучені громадські організації та спілки. Що й зумовлює актуальність вивчення захисту прав споживачів.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Джерельною базою для написання цієї статті стали роботи таких вчених, як: Іваненко Л.М., Язвінська О.М., Ю. Плахтій, Р. Байцар, Письменна О. П., Косінов С.А., М. Бабаджанян, Зверева О.В., Ханик-Посполітак Р. Ю. і багато інших науковців. Роботи зазначених вчених мають методологічне значення, проте не вичерпують всю багатогранність питань, пов'язаних із захистом прав споживачів, особливостями їх реалізації та мають використовуватися як вихідні у процесі написання цієї статті.

МЕТА СТАТТІ полягає у висвітленні особливостей захисту прав споживачів, які врегульовуються цивільним законодавством.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Задоволення потреб споживачів у продовольчих та промислових товарах, побутових і комунальних послугах має здійснюватись на основі безумовного додержання вимог щодо їх якості та безпеки, постійного контролю за цим з боку держави. Особливого значення при виконанні даного завдання держава набуває в умовах збільшення обсягів споживання та насичення ринку продовольчими і непродовольчими товарами, побутовими роботами та послугами, коли часто постають питання забезпечення їх відповідності вимогам щодо якості та безпеки.

Поряд із збільшенням обсягів реклами побутових товарів, робіт, та послуг потребує підвищення рівень об'єктивності та достовірності інформації про їх реальні споживчі характеристики. За таких обставин метою держави є забезпечення прав споживачів, а також створення дієвого правового механізму їх захисту [2, с. 85].

Основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів закладені в системі нормативно-правових актів з питань захисту прав споживачів. Законодавство про захист прав споживачів складається із Закону України «Про захист прав споживачів», ЦК України, ГК України та інших нормативно-правових актів, що містять положення про захист прав споживачів.

Базовим спеціальним законодавчим актом у сфері захисту прав споживачів є Закон України «Про захист прав споживачів» [3]. У ньому встановлено основні права та обов'язки споживачів та виробників і продавців товарів, виконавців робіт і надавачів послуг, визначено правовий механізм їх захисту, а також правові засади діяльності органів державної виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів, на які покладено державний контроль за додержанням законодавства про захист прав споживачів, забезпечення реалізації державної політики щодо захисту прав споживачів [4, с. 211].

Невід'ємним елементом законодавства про захист прав споживачів є система законодавчих актів, якими встановлено вимоги щодо якості та безпеки побутових товарів, робіт та послуг й правовий механізм забезпечення контролю за їх дотриманням з боку державних органів. Серед них Закон України «Про стандартизацію», Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» [5, с.

88].

Розкриваючи нормативно-правові засади права на захист прав споживачів слід зауважити наступне.

Правові гарантії захисту прав споживачів державою встановлено в ст. 5 Закону України «Про захист прав споживачів». Згідно з цією нормою державна політика у сфері захисту прав споживачів базується на тому, що держава забезпечує споживачам захист їх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання продукції відповідно до їх потреб, і гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності [3].

Захист прав споживачів державою здійснюється через спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальні органи, Радуміністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи і установи, що здійснюють державний санітарно-епідеміологічний нагляд, інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, на які згідно із законодавством покладені відповідні функції, а також через суди.

Гарантії забезпечення безпеки продукції (товарів, наслідків робіт) встановлено в ст. 14 Закону України «Про захист прав споживачів». Задля цього виробник повинен забезпечити, щоб продукція за звичайних умов її використання, зберігання і транспортування була безпечною для життя, здоров'я споживача та навколишнього природного середовища, а також не завдавала шкоди майну споживача.

Щодо національного рівня захисту прав споживачів, то загалом можна виділити такі основні чинники, які впливають на рівень захисту прав споживачів: - недосконале законодавство; - недостатнє фінансування, матеріально-технічна та кадрова база; - відсутність навчання споживачів; - непоінформованість споживачів щодо своїх прав; - бездіяльність центральних та місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації прав та інтересів споживачів; - корупція в органах влади; - недовіра громадян [6, с. 34].

Крім того, враховуючи євроінтеграційні наміри нашої держави, слід звернути увагу й на особливості захисту прав споживачів у ЄС. Так, захист прав споживачів відбувається через низку нормативно-правових актів, яких налічується більше сотні як в ЄС, так і в Україні. Ці акти вибудовані в певну ієрархічну систему та є взаємопов'язаними між собою.

Споживче право є однією із найбільш розвинених галузей права Європейського Союзу в умовах сьогодення. Відповідно до ст. 153 Договору про заснування ЄС та ст. 38 Хартії основних прав ЄС, до пріоритетних завдань ЄС належить забезпечення високого рівня захисту прав споживачів. З метою підвищення ефективності правового регулювання договірних відносин за участі споживачів активно проводяться роботи щодо гармонізації законодавства 28 держав-членів ЄС [7, с. 71; 8, с. 38].

За законодавством ЄС встановлено принциповий момент у взаємовідносинах споживача та держави. Так, вважаючи споживача слабшою стороною в зобов'язанні, європейський законодавець визначає захист його прав своїм безпосереднім обов'язком.

Намір України набуття членства в ЄС зумовлює необхідність приведення її законодавства до вимог законодавства ЄС. Відповідне зобов'язання

визначене в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, – з іншої сторони.

Важливо наголосити, що на сьогоднішнє правове регулювання договорів купівлі-продажу товарів споживання у ЄС здійснюється Директивою 1999/44/ЄС і Директивою 2011/83/ЄС про права споживачів (далі – Директива 2011/83/ЄС), що передбачають мінімальний (Директива 1999/44/ЄС) та максимальний (Директива 2011/83/ЄС) рівень гармонізації споживчого законодавства [8, с. 38].

В Україні відсутній єдиний нормативний акт, присвячений питанням правового регулювання договорів купівлі-продажу товарів споживання. Законодавство у цій сфері характеризується різноманітністю та поєднанням регулювання як нормами законів, так і нормами підзаконних нормативно-правових актів, які доволі часто містять дублювання та колізії.

Питанням правового регулювання договорів купівлі-продажу товарів споживання присвячені положення ст. 698-709 Цивільного кодексу України [9] та спеціального закону – Закону України «Про захист прав споживачів», у яких частково враховані вимоги актів законодавства ЄС у сфері захисту прав споживачів.

За загальним правилом ЦК України має переважне застосування при регулюванні будь-яких правовідносин у сфері цивільного обороту. У той же час, відповідно до ч. 3 ст. 698 ЦК України, до відносин за договором роздрібною купівлі-продажу за участю покупця-фізичної особи, не врегульованих цим Кодексом, застосовується законодавство про захист прав споживачів [9; 10, с. 148]. Таким чином, ЦК України і розглянутий Закон діють в комплексі, доповнюють один одного.

Варто зазначити, що тенденція до регулювання захисту прав споживачів у разі продажу товару неналежної якості на кодифікованому рівні властива Італії (II Codice Civile Italiano 16 marzo 1942, n. 262, Codice del consumo italiano 6 settembre 2005, n. 206), Німеччині (Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896), Австрії (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch von 1811), Польщі (Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r.) [11, с. 40].

За загальним правилом, встановленим у Директиві 1999/44/ЄС, продавець несе відповідальність перед споживачем за неналежну якість товару, що існує на момент його передачі (ч. 1 ст. 3), якщо вона виявиться протягом двох років з моменту передачі товару (ч. 1 ст. 5). Держави-члени ЄС можуть встановити у внутрішньому законодавстві обов'язок споживача, з метою реалізації власних прав повідомити продавця про неналежну якість товару в двомісячний строк з моменту її виявлення (ч. 2 ст. 5). Не застосували цієї норми: Австрія, Чехія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Латвія, Люксембург, Великобританія і Польща [12, с. 134].

У Директиві 1999/44/ЄС не передбачено зобов'язання покупця перевіряти якість товару в момент його передачі. Проте відповідно до Віденської конвенції 1980 р. про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, покупець зобов'язаний перевіряти якість товару та повідомляти продавця про неналежну якість товару в розумний строк після того, як вона була чи повинна була б бути ним виявленою. Здебільшого у судовій практиці оцінне поняття «розумний строк» стосовно даної категорії справ визначається в межах одного місяця після того, як покупець виявив чи зобов'язаний був виявити

неналежну якість товару. Положення Директиви 1999/44/ЄС закріплюють дуже високий рівень захисту прав покупця, в той час як положення Віденської конвенції 1980 р. про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, а також судова практика, яка на ній ґрунтується, забезпечують вищий рівень захисту прав продавця [8, с. 38; 13].

В свою чергу, український законодавець встановлює вимоги щодо якості товару, який продавець передає або зобов'язаний передати покупцеві з покладенням на нього відповідальності за недоліки товару. Проте обов'язок доведення того, що вони виникли до передання товару покупцеві або з причин, які існували до цього моменту, за загальним правилом покладений на покупця (ч. 1 ст. 679 ЦК України)[14, с. 74].

Таким чином, у порівнянні із положеннями Директиви 1999/44/ЄС, яка встановлює презумпцію невідповідності, та передбачає, що споживач не зобов'язаний доводити факт неналежної якості товару, вітчизняне законодавство займає сторону захисту передсім інтересів продавців, а не споживачів, залишаючи обов'язок доведення невідповідності за останніми.

Вважаємо, що у договорах купівлі-продажу, в яких однією із сторін виступає фізична особа-непрофесіонал (слабка сторона), що не має достатнього рівня знань стосовно правил ведення бізнесу, спеціального законодавства, а з іншої сторони – суб'єкт підприємницької діяльності-професіонал (сильна сторона), законодавець повинен зайняти сторону захисту саме прав споживачів. Обов'язок доведення належної якості проданого споживачю товару повинен бути покладений саме на продавця. Адже він, здійснюючи підприємницьку діяльність, яка завжди пов'язана із ризиком, повинен бути готовим до відповідальності, навіть за відсутності його вини.

Відповідно до ч. 14 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів», вимоги споживача, передбачені цією статтею, не підлягають задоволенню, якщо продавець та виробник доведуть, що недоліки товару виникли внаслідок порушення споживачем правил користування товаром або його зберігання. Зазначений факт встановлюється за результатом проведення експертизи, що здійснюється за рахунок продавця. Якщо в результаті експертизи буде доведено, що недоліки виникли після передачі товару споживачеві внаслідок порушення ним встановлених правил використання, зберігання чи транспортування, дій третіх осіб, вимоги споживача не підлягають задоволенню, а споживач зобов'язаний відшкодувати продавцю (підприємству, яке виконує його функції) витрати на проведення експертизи.

Немає значення форма вини продавця щодо

недоліків проданого товару. Однак у разі доведення умислу продавця існує можливість визнання договору купівлі-продажу недійсним у зв'язку із введенням покупця в оману (ст. 230 ЦК України). У цьому випадку виникає інший склад цивільного правопідприємства[15, с. 167].

Також слід додати, що директива 1999/44/ЄС закріплює ієрархію прав споживача у разі придбання товару неналежної якості. В першу чергу споживач може вимагати від продавця усунення недоліків товару або заміни товару на безоплатній основі, окрім випадків неможливості або непропорційності. У другу чергу – зменшення ціни або відмовитися від договору. Як зазначається в літературі, неналежна якість товару не є підставою для розірвання договору, як встановлено у законодавстві держав романо-германської правової сім'ї[8, с. 38].

Споживач має право на відповідне зменшення ціни чи відмовитися від договору: – якщо не може вимагати ні ремонту, ні заміни; – якщо продавець не може провести гарантійний ремонт в розумний термін; – якщо продавець не може провести гарантійний ремонт без значних незручностей для споживача

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Таким чином, підсумовуючи, слід зауважити, що завданням українського законодавства в умовах вступу України до ЄС є забезпечення відповідності рівня захисту прав споживачів у вітчизняному законодавстві до встановленого у ЄС, в тому числі і у Директиві 1999/44/ЄС. Адже умовою членства України в ЄС є гармонізація національного права до *acquis communautaire*.

І хоча з моменту прийняття Директиви 1999/44/ЄС минуло більш, як 18 років, застосування її положень на практиці зумовлює виникнення ряду правових питань, про що свідчить практика Суду Справедливості ЄС.

Однією із специфічних рис законодавства України про захист прав споживачів є множинність нормативно-правових актів, що впливають із неповноти охоплення законодавчими актами відносин, що складаються в цій сфері. Здійснення правового регулювання відносин, пов'язаних із реалізацією права споживача у разі придбання товару неналежної якості на кодифікованому рівні ЦК України та Законом України «Про захист прав споживачів», та на підзаконному рівні, зумовлює наявність численних колізій та прогалин.

Формування інституту захисту прав споживачів в українському законодавстві має виходити із сучасного розвитку ринкових умов, основних міжнародних тенденцій у цій сфері, враховувати європейський досвід та узгоджуватися із Директивами ЄС.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2018).
2. Іваненко Л.М., Язвинська О.М. Захист прав споживачів : підручник. К.: Юрінком Інтер, 2014. 496 с.
3. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 01.12.2018).
4. Цивільне право України : навч. посіб. / за ред. : Г. Б. Яновичка, В. О. Кучер. Львів : Львівський державний університет, 2011. 468 с.
5. Плахтій Ю., Байцар Р. Нормативно-правове забезпечення у сфері захисту прав споживачів. *Вимірювальна техніка та метрологія*. 2013. Вип. 74. С. 88-91.
6. Письменна О. П. Правовідносини, що виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) : монографія. Вінниця : Видавництво «Вінницька газета», 2009. 160 с.
7. Саванець Л. Гармонізація європейського колізійного та матеріального права у сфері захисту прав споживачів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 71-76
8. Саванець, Л. Права споживача у разі придбання товару неналежної якості за законодавством Європейського Союзу та України. *Актуальні проблеми правознавства*. Тернопіль : THEU, 2017. № 1. С. 36-42.
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення:

- 01.12.2018).
10. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар, у 2-х ч. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. Ч. 2. 896 с.
 11. Ханик-Посполітак Р. Ю. Правове регулювання захисту прав споживачів в Україні та ЄС: порівняльний аспект. *Наукові записки*. Т. 26. 2004.
 12. ECConsumerlawcompendium. The Consumer Acquisanditstranspositionin MemberState. Ed. bySchulteNölke H., Twigg-Flesner Ch., Ebers M. Munich, 2007. 529 p.
 13. Заїка Ю.О. Українське цивільне право : навч. посібник, 3-є вид. К. : ЦУЛ, 2014. 358 с.
 14. Тетарук І.В., Дяків Т.Є. Цивільне право України : навч. посіб.. К. : ЦУЛ, 2014. 202 с.
 15. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар, видання 3-тє переробл., доповн. Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. 1200 с.

FEATURES OF THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF CONSUMERS AT THE MODERN STAGE OF DEVELOPMENT OF CIVIL LEGISLATION

Mashinistova M.

Oles Honchar Dnipro National University
Ukraine

Summary. The peculiarities of consumer rights protection, which are regulated by civil law, are considered. The main factors influencing the level of consumerprotection protection are presented and analyzed, namely: imperfect legislation; insufficient financing, materia land technical and personnel base; lack of consumer education; consumers' ignorance of their rights; inactivity of central and local authorities and local self-government bodies regarding the realization of consumer rights and interests; corruption in the authorities; distrust of citizens. The peculiarities of protection of consumer rights in the European Union are studied. The article analyzes the issues of harmonization of national law in the field of consumer rights protection in the *acquis communautaire*.

Keywords: *consumer, protection of consumer rights, legislation on consumer rights protection.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Іріоглу Софія Дмитрівна

здобувач вищої освіти Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Україна

Анотація. У статті досліджено особливості правового регулювання праці неповнолітніх. Акцентовано увагу на тому, що неповнолітні працівники у трудових правовідносинах привірюються у правах до повнолітніх. Особливу увагу було приділено саме виникнення трудової правосуб'єктності, робочий час, оплата праці та порядку звільнення неповнолітньої особи.

Ключові слова: неповнолітні, праця неповнолітніх, охорона праці, робочий час, час відпочинку, оплата праці.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Стаття 43 Конституції України закріпила, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. [1]

Важливість і необхідність наукових досліджень проблем правового регулювання праці неповнолітніх визначаються тим, що молодь представляє собою значну частину трудових ресурсів. Вони як соціально-демографічна група характеризується не лише віковими ознаками, але й специфікою соціального становлення, особливим місцем у структурі суспільства. Виділення молоді в якості особливого суб'єкта дослідження визначається властивими їй проблемами виховання, освіти, здоров'я, професійного навчання, праці тощо.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Особливості правового регулювання праці неповнолітніх є вельми актуальною темою, оскільки питання працевлаштування молоді в Україні залишається не до кінця вирішеним. Проблеми працевлаштування молоді та регулювання її зайнятості досліджено в працях вітчизняних та науковців Ярошенко О., Мартинюк І. В., Хохлаєва І.В., Мединська Л. В.

МЕТА СТАТТІ.

Метою дослідження є дослідження стану правового регулювання трудової діяльності та зайнятості неповнолітніх на підставі чинного та перспективного трудового законодавства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Право громадян України на працю, - тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, - включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, підготовці і підвищенню трудової кваліфікації, а при необхідності забезпечує перепідготовку осіб, вивільнюваних у результаті переходу на ринкову економіку. [2]

Працевлаштування неповнолітніх розглядається науковцями як система спеціальних економічних та організаційно-правових заходів щодо забезпечення трудової зайнятості такої окремої категорії населення як молодь, що включає самостійне забезпечення роботою або забезпечення роботою з допомогою відповідних державних і недержавних органів.

Поняття «працевлаштування неповнолітніх» І.В. Хохлаєва визначає як систему спеціальних економічних та організаційно-правових заходів відповідних державних і недержавних органів щодо забезпечення трудової зайнятості такої окремої категорії населення, як молодь. [3, с.7]

Дослідники визначають, що вирішальними

чинниками під час працевлаштування неповнолітніх постають такі [4, с. 153]:

- соціальні та професійні орієнтації молоді (соціально-професійний статус; рівень освіти, необхідний для оволодіння професією: сфера діяльності (розумова чи фізична праця) та галузь економіки: конкретна професія; форма власності підприємства чи організації);

- мотиви професії (самореалізація та прояв здібностей; матеріальна забезпеченість;

- спілкування (робота в колективі, стосунки з клієнтами); зміст праці (інтерес до професії, творчий характер, результат праці, самостійність рішення; удосконалення навичок, умови праці, суспільна користь); економічні орієнтації (оцінка соціально-економічних процесів у суспільстві та матеріального статусу родини, ставлення до багатства, безробіття, соціального розшарування суспільства; уявлення про наявні в суспільстві способи досягнення багатства тощо);

- уявлення про життєвий успіх та способи його досягнення (життєво значущі цілі та основні способи їх досягнення, місце матеріального достатку в структурі життєво значущих цілей тощо);

- економічна активність – досвід самостійних заробітків, регулярність економічної активності.

Правовому регулюванню праці неповнолітніх присвячена глава XIII Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) «Праця молоді».

Неповнолітніми визнаються особи, що не досягли вісімнадцяти років і відповідно до ст. 187 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) у трудових правовідносинах привірюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються певними пільгами, встановленими законодавством України.

З метою охорони здоров'я неповнолітніх ст. 188 КЗпП України встановлює, що віковим критерієм виникнення трудової правосуб'єктності неповнолітніх є 16 років. Із цього правила є два виключення, тобто дві нижні вікові межі, з яких допускається прийняття на роботу: з 15 років можуть, як виняток, прийматися на роботу особи лише за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, з 14 років допускається прийняття на роботу за згодою одного з батьків або особи, що його замінює лише учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для підготовки молоді до продуктивної праці та виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час.

Відзначаючи певні закономірності у тенденції зниження віку можливого початку трудової

діяльності, О.М. Ярошенко відзначає, що фактична здатність до праці виникає навіть раніше 14 років, і немає нічого поганого у наданні можливості неповнолітнім як можна раніше брати участь у суспільно корисній праці. Це може бути корисним як для самого підлітка, позитивно вплинути на процес становлення його особистості, так і суспільству, оскільки застосування праці підлітків у сфері обслуговування, соціальної допомоги і т.д. у певній мірі допоможе ліквідувати дефіцит кадрів у цих сферах людської діяльності. [5]

Законодавець, враховуючи психофізіологічні особливості організму неповнолітнього працівника, захищає його від виробничих шкідливостей. Для цього у КЗпП України передбачено спеціальні норми, які в комплексі створюють особливу охорону праці неповнолітніх працівників. Наприклад, частина перша статті 190 КЗпП, передбачає, що забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. Список таких робіт затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України №46 від 31 березня 1994 р.4

Слід відмітити, що у ч. 5 ст. 296 Проекту Трудового Кодексу встановлюється, що забороняється використання праці неповнолітніх осіб на роботах, на яких вони можуть зазнавати загрози фізичного, психологічного чи сексуального насильства, або виконання яких може завдати школи їх здоров'ю, призвести до негативних наслідків у моральному розвитку (роботи у сфері грального бізнесу, роботу з перевезенням або продажу алкогольних напоїв, тютюнових виробів, медичних препаратів тощо). [6]

Ці ж положення передбачені ст. 11 Закону України «Про охорону праці», яка так і називається «охорона праці неповнолітніх». Даною нормою передбачено, що не допускається залучення неповнолітніх до праці на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні, а також до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я. [7]

Відповідно до ст. 191 КЗпП, усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові.

Щодо визначення робочого часу, то Конституція України в ст. 45 встановила, що максимальна тривалість робочого часу визначається законом. Цим законом є чинний КЗпП ч.1 ст. 50 якого визначила, що нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Однак, визнаючи специфічність неповнолітньої молоді у якості суб'єкта трудових відносин, в інтересах покращення умов праці, відпочинку і навчання неповнолітніх працівників, згідно з ст. 51 КЗпП встановлює для неповнолітніх скорочену тривалість робочого часу, а саме для осіб у віці від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень. Тобто не більше 7 годин на день при 5-денному робочому тижню і 6 годин при 6-денному. Працівники віком 15-16 років, а також учні 14-15 років, що працюють під час канікул, можуть працювати по 24 години на тиждень. Тривалість робочого дня для таких осіб не може перевищувати

4 години на день при 6-денному робочому тижню і дорівнювати 5 годинам при 5-денному. Дещо іншим є робочий час для неповнолітніх, які працюють протягом навчального року. Тривалість їх робочого часу не повинна перевищувати половини відповідних максимальних норм скороченого робочого часу. Тобто, якщо працівнику 17 років і він працює під час навчання, то тривалість його робочого часу має бути не більшою 18 годин на тиждень (максимально допустима для його віку 36 годин, відповідно половина – 18 годин).

Неповнолітніх працівників забороняється залучати до нічних, понаднормових робіт і до робіт у вихідні дні, а також до чергувань встановлених у деяких організаціях за розпорядженням роботодавця до початку або після закінчення робочого дня, у вихідні або святкові дні для підтримки порядку й оперативного рішення виникаючих невідкладних питань, що не відносяться до виробничої діяльності даної організації. Крім цього, для таких осіб забороняється вводити підсумований облік робочого часу за тривалий звітний період (за сезон, навігацію, за рік). Заборона поширюється, зокрема, на працівників вагонів-ресторанів і працівників суднових ресторанів морського і річкового транспорту, барів, працівників рухомої торговельної мережі й ін.

Відповідно до ЗУ «Про відпустки», для осіб віком до вісімнадцяти років встановлюється щорічна основна відпустка тривалістю 31 день. При цьому, якщо за загальним правилом право на щорічні основну та додаткові відпустки повної тривалості у перший рік роботи настає після закінчення шести місяців безперервної роботи на даному підприємстві, то для неповнолітніх таке право виникає до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на такому підприємстві.

Для осіб, що не досягли вісімнадцяти років щорічні відпустки надають в зручний для них час. Крім цього, забороняється ненадання щорічних відпусток повної тривалості протягом двох років підряд, а також ненадання їх протягом робочого року особам віком до вісімнадцяти років. [8]

Незважаючи на скорочену тривалість робочого часу, праця неповнолітніх оплачується в тому ж розмірі, що і працівників відповідних категорій за повної тривалості щоденної роботи. [9]

За погодинної оплати такому працівникові за умови відробітку всіх належних за графіком робочих днів має бути нарахований повний оклад, передбачений штатним розписом для цієї посади. За відрядної оплати праця неповнолітніх працівників оплачується за відрядними розцінками, встановленими для дорослих працівників, з доплатою за тарифною ставкою за час, на який тривалість їхньої роботи скорочується.

Якщо неповнолітній працівник відпрацював неповний місяць, то доплату треба розрахувати за графіком з урахуванням відхилень у відпрацьованих днях місяця.

Щодо особливостей звільнення працівників молодше 18 років то воно допускається з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби у справах дітей. Звільнення без такого погодження є незаконним.

Звільнення з підстав, зазначених в пунктах 1, 2 і 6 статті 40 КЗпП України, здійснюється лише у виняткових випадках і не допускається без працевлаштування. Такими підставами є:

1) зміни в організації виробництва і праці, в

тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників (ч.1 ст.40 КЗпП України);

2) виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці (ч.2 ст.40 КЗпП України);

3) поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу (ч. 6 ст. 40 КЗпП України).

Трудовий договір має бути розірваний на вимогу батьків, усиновителів чи піклувальників неповнолітнього, а також державних органів та службових осіб, на яких покладено нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю. Цей варіант припинення трудових відносин з неповнолітнім можливий лише у разі, коли подальше виконання трудового договору загрожує його здоров'ю або порушує законні інтереси (наприклад, перешкоджає навчанню неповнолітнього).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що молодь – це майбутнє держави, життєво важлива складова успішного економічного розвитку суспільства в майбутньому. Тому нині охорона праці неповнолітніх не менш важливе завдання, ніж охорона праці дорослих людей. Адже діти та підлітки менш здатні чинити опір у порівнянні з дорослими людьми й тому не можуть подібно до них протестувати проти несправедливих умов праці. Неповнолітня молодь при виконанні трудових завдань повинна бути насамперед захищена від посягання на їхнє здоров'я, і при цьому їхня робота не повинна бути перешкодою для їхнього всебічного розвитку, і тому правове регулювання праці неповнолітніх потребує значної уваги з боку влади. Законодавство про працю України надає суттєві пільги, встановлює додаткові гарантії працюючим неповнолітнім та спрямоване на забезпечення нормального фізичного та розумового розвитку неповнолітніх, зайнятих у суспільній праці, охорону їх праці, створення необхідних умов для подальшого підвищення загальноосвітнього рівня і професійної підготовки.

Список використаних джерел:

- Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
- Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 року URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 01.12.2018).
- Хохрякова І.В. Державне управління зайнятістю молоді в контексті формування нових державно суспільних відносин в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.01 «Теорія та історія держ. управління» І.В.Хохрякова. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
- Мартинюк І. В. Поняття та значення стимулювання працевлаштування громадян, які є недостатньо конкурентно спроможними на ринку праці. *Митна справа*. 2013. № 5(2.2). С. 178–185
- Ярошенко О. Проблеми та перспективи правового регулювання праці молоді . *Вісник Академії правових наук України*. 2004. №4(39). С. 205-213.
- Проект Трудового кодексу України №1658. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221 (дата звернення: 01.12.2018).
- Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р., № 2694- XII. *ВВР України*. 1992. № 49. Дата оновлення: 20.01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (дата звернення: 01.12.2018).
- Про відпустки: Закон України від від 15.11.96., № 505/96-ВР. *ВВР України*. 1997, № 2. Дата оновлення: 11.10.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.12.2018).
- Мединська Л. В. Правове регулювання праці неповнолітніх за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3/2016. С. 80-82.

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF UNEMPLOYED LABOR BY UKRAINE'S LEGISLATION

Irioglu S.

The Yaroslav Mudryi National Law University
Ukraine

Summary. The article deals with the peculiarities of the legal regulation of the work of minors. The emphasis is placed on the fact that minors in labor relations are equated with the rights of adolescents. Particular attention was paid to the emergence of labor legal personality, working time, remuneration and the procedure for the release of a minor.

Key words: minors, labor of minors, labor protection, working time, rest time, payment of labor.

ПАТЕНТУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНИМИ ДОГОВОРАМИ

Канарик Юлія Сергіївна

канд. ю. наук, доцент, доцент кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Синюк Ніка Василівна

здобувач вищої освіти юридичного факультету
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. Стаття присвячена патентуванню об'єктів промислової власності за міжнародними договорами. Розглянуто способи та умови отримання охоронних документів на винахід в іноземних державах. Проаналізовано міжнародні договори у сфері промислової власності, учасником яких є Україна та основні положення, що стосуються міждержавного співробітництва держав-учасниць. Визначено переваги окремих способів закордонного патентування об'єктів промислової власності, які забезпечують отримання патенту в обраних державах. Констатовано необхідність подальшого міжнародного співробітництва для забезпечення стимулювання процесів винахідництва у кожній конкретній державі.

Ключові слова: об'єкт промислової власності, патентування, охоронний документ, іноземне патентування, міждержавне співробітництво, винахідництво, міжнародний договір та ін.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Патентування об'єктів промислової власності є важливим і необхідним способом захисту прав винахідників на такі об'єкти. Перший патент на винахід був виданий в 1949 році в Англії. В Україні перший патент на винахід виданий Державним патентним відомством України в 1991 році. З тих пір Україна активно почала вдосконалювати законодавство про інтелектуальну власність, зокрема про промислову власність та приєднуватися до міжнародних договорів, які захищають права винахідників на створені ними об'єкти промисловості.

З часом, в умовах ринкової економіки, активного міжнародного співробітництва та експорту українських товарів, виникла необхідність створити якісно новий правовий механізм охорони об'єктів промислової власності, які поставляються та реалізуються в закордонних країнах для забезпечення прав вітчизняних винахідників і стимулювання наукових досягнень в технологічній сфері.

Оскільки винаходи, їх авторство і монопольне право на використання закріплюється державним свідоцтвом - патентом, який діє тільки на території країни, де він виданий, - все більшого поширення набуває закордонне патентування. Тому, проблемою даного дослідження є патентування об'єктів промислової власності на підставі укладених міжнародних договорів у цій сфері, визначення та аналіз умов і способів іноземного патентування результатів науково-технічної діяльності.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Аналізуючи ступінь дослідження даної теми можна дійти до висновку, що іноземне патентування за міжнародними договорами є недостатньо дослідженим серед українських науковців, що говорить, передовсім про необхідність визначення головних рис та умов отримання патентів на винаходи в іноземних країнах. Проте, такі науковці, як Слободян О. М., Яшарова М. М., Єгоров І., Андрощук Г., Капіца Ю. М. у своїх наукових працях досліджували іноземне патентування у різноманітних проявах, таких як службове винахідництво, особливості патентування біотехнологічних винаходів, єдиний європейський патент і т.д.

МЕТА СТАТТІ.

У зв'язку із розвитком науково-технічного прогресу та орієнтацію суспільства на європейські стандарти, зокрема у сфері патентування об'єктів промислової власності, одним із головних завдань держав є сприяння винахідництву та забезпечення якісного міждержавного співробітництва для полегшення та удосконалення іноземного

патентування. Таким чином, метою цієї статті є дослідження міжнародних договорів у сфері патентування об'єктів промислової власності, учасником яких є Україна та аналіз способів і умов отримання патентів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Найпершим міжнародним документом, який регулює спосіб отримання міжнародного патенту, визначає умови патентоздатності та видачі охоронного документу є Паризька конвенція про охорону промислової власності, прийнята в Парижі 20 березня 1883 року, ратифікована Україною 25 грудня 1991 року.

Головне завдання конвенції - створення Союзу з охорони промислової власності (Паризького) і встановлення єдиних для держав учасниць правил надання правової охорони об'єктам промислової власності. Конвенція спрямована на максимальне спрощення процедури надання міжнародної правової охорони об'єктам промислової власності за заявками, поданими у країнах-учасницях.

Об'єктами охорони Паризька конвенція проголосила об'єкти промислової власності - патенти, корисні моделі, промислові знаки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування та вказівки про походження чи найменування місця походження, а також припинення недобросовісної конкуренції (ст.1 (2)) [1].

Наступним важливим кроком у сфері забезпечення якісного іноземного патентування стало укладення Договору про патентну кооперацію (Patent Cooperation Treaty) 19 червня 1970 року (переглянутий 2 жовтня 1979 року, 3 лютого 1984 року), набуття чинності для України - 25 грудня 1991 року.

Відповідно до Договору, Держави-учасниці утворюють Союз для співробітництва у галузі подання заявок на охорону винаходів, проведення за ними пошуку та експертизи, а також з надання спеціальних технічних послуг. Цей Союз називається Міжнародним союзом патентної кооперації. Жодне положення цього Договору не повинне розумітися як обмеження прав, передбачених Паризькою конвенцією про охорону промислової власності, будь-якого громадянина країни-учасниці цієї Конвенції чи особи, яка проживає у цій країні [2].

Переваги Договору про патентну кооперацію:

1. Заявник подає в національне патентне відомство одну заявку на одній мові, оформлену відповідним чином з необхідністю видання патенту в ряді держав - учасників Договору. При цьому він звільняється від зайвих витрат на підготовку заявок на той же самий винахід відповідно до вимог різних

національних патентних відомств.

2. Подаючи одну заявку в одне патентне відомство, заявник одержує дату міжнародної подачі заявки, і ця дата подачі має силу в кожній країні, зазначеної заявником. Крім того, договір надає певний період часу, протягом якого заявник може вирішити, чи продовжувати діловодство за своєю заявкою в кожній із зазначених країн.

3. Заявник одержує сильний патент, тобто такий, який важко заперечити. Це обумовлено тим, що міжнародний пошук здійснюється органами, які мають у своєму розпорядженні весь установлений мінімум патентної документації. Міжнародна попередня експертиза, що проводиться експертами дуже високої кваліфікації, дозволяє виявити всі слабкі сторони формули винаходу і внести в неї відповідні зміни. Позитивні результати про міжнародний пошук, а також висновок міжнародної попередньої експертизи зміцнюють позицію заявника в національних патентних відомствах.

4. Скорочуються витрати. Вартість одержання патентів у зазначених країнах за процедурою Договору про патентну кооперацію менше, ніж за національними процедурами. Це пов'язано зі зниженням мита, необхідного у цих випадках національними патентними відомствами [3, с.46].

Дієвим механізмом правового регулювання іноземного патентування є прийняття Європейської патентної конвенції, що набрала чинності в 1977 році.

Нині Конвенція налічує 32 європейські держави, тобто охорона об'єктів промислової власності в межах Європейської патентної конвенції стає можливою практично на всій території Європи. Однак, потрібно зауважити, що конвенція надає охорону тільки винаходам. Відповідно до процедури, регламентованої Європейською патентною конвенцією, заявник має можливість, замість кількох патентних заявок на різних мовах, що подаються до різних патентних відомств, подати тільки одну заявку однією мовою та проводити її експертизу в одному Європейському патентному відомстві [4; 5]. У разі позитивного рішення експертизи заявник набуває патентних прав, які діють незалежно в тих європейських державах, що були вказані заявником у заявці на видання європейського патенту при її поданні. Та при цьому варто брати до уваги, що сьогодні в межах Європейської конвенції не існує єдиного охоронного документа — європейського патенту, й, у разі прийняття Європейським патентним відомством рішення про видання патенту, заявник отримує своєрідний «букет» з національних патентів, кожен з яких діє незалежно від іншого. Таким чином реалізується основний принцип конвенції, згідно з яким здійснення прав, що виникають унаслідок видання європейського патенту, регулюються нормами національного законодавства кожної з країн-учасниць Європейської патентної конвенції [4; 5].

Іншими важливими міжнародними договорами у сфері охорони промислової власності є наступні:

- Страсбурзька угода про Міжнародну патентну класифікацію, прийнята у Страсбурзі 24 березня 1971 року, зі змінами від 28 вересня 1979 року, підписана Україною 17 грудня 2008 року, ратифікована 07 квітня 2009 року, вступила в силу 07 квітня 2010 року;
- Договір про патентне право (PLT), прийнятий в Женеві 01 червня 2000 року, набув чинності 30 червня 2003 року, підписаний Україною 22 листопада 2002 року, ратифікований 31 березня 2003 року, вступив у силу 28 квітня 2005 року;
- Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури, прийнятий в Будапешті 28 квітня 1977 року з поправками від 26 вересня 1980 року, інструкція діє з 02 жовтня 2002 року, підписаний Україною 01 листопада 1996 року, ратифікований 02 квітня 1997 року, вступив у силу 03 серпня 1997 року;

– Гаазька угода про міжнародне депонування промислових зразків, прийнята 6 листопада 1925 року, дати приєднання України до Гаазького та Женевського актів: підписана 17 січня 2002 року, ратифікована 28 серпня 2002 року, вступила в силу 23 грудня 2003 року;

– Локарнська угода про заснування Міжнародної патентної класифікації, прийнята в Локарно 8 жовтня 1968 року, зі змінами від 28 вересня 1979 року, підписана Україною 17 грудня 2008 року, ратифікована 07 квітня 2009 року, вступила в силу 07 липня 2009 року.

Так, є декілька способів отримання іноземного патенту. Особа, яка хоче отримати охоронний документ в іншій державі або державах може подати регіональну чи національну заявку в патентне відомство тієї країни, патент якої вона хоче отримати. Або інший спосіб, який полягає в тому, що особа подає міжнародну заявку з подальшим вступом у регіональні чи національні фази тих країн чи окремої країни, які підписали Договір про патентну кооперацію, запитуючи таким чином охорону відразу в декількох іноземних державах.

Р. Є. Еннан, зазначає, що залежно від змісту процесу розгляду заявки розрізняють три системи видачі патентів: явочну, перевірочну (дослідницьку), відстрочену.

Явочна система характеризується тим, що в процесі експертизи перевіряється в основному відповідність заявки формальним вимогам і патент видається без перевірки відповідності заявленого рішення критеріям патентоздатності: заявка відхиляється, якщо вона містить об'єкт, вилучений зі сфери патентної охорони (що суперечить моралі, «добрим звичаям» та ін.).

Перевірочна система характеризується тим, що за заявкою проводиться патентна експертиза, яка підтверджує відповідність заявленого рішення критеріям для отримання патенту (або, навпаки, не підтверджує цього). Перевагою системи є «стійкість» виданого патенту, недовіком - складність і тривалість патентної процедури (нове законодавство США встановило, що термін розгляду заявки не може перевищувати 3 років). Ця система діє в Швеції, Австрії, Норвегії, США, Канаді та інших зарубіжних країнах. Система відстроченої експертизи передбачає проведення експертизи заявки на патентоспроможність, але експертиза проводиться тільки після подачі заявником або третьою особою відповідного клопотання. При цій системі кожна прийнята заявка публікується через 18 місяців, після чого протягом певного терміну заявник має право клопотати про проведення експертизи та видачі патенту: якщо клопотання не надходило - експертиза не проводиться і патент не видається. Термін подачі клопотання в різних країнах неоднаковий (7 років з дати подачі заявки - в Німеччині, 3 роки з тієї ж дати - в Японії; 6 місяців з дати публікації заявки - у Великобританії).

Ця система застосовується в Нідерландах, Німеччині, Великобританії, Канаді, Корейській Республіці і деяких інших країнах. Перевагою цієї системи є те, що всі подані заявки стають загальнодоступними, тобто входять в рівень техніки: крім цього відпадає необхідність піддавати експертизі всі заявки, що економить працю експертів патентних відомств. З моменту публікації заявки заявленому винаходу надається тимчасова правова охорона [6, с. 243 – 244].

Г. О. Андрощук, залежно від того, якому саме об'єкту промислової власності необхідно забезпечити охорону, а також від того, на якій саме території краща охорона надається, виділяє наступні процедури:

1. Традиційна процедура, що передбачає подачу заявки безпосередньо в те національне патентне відомство, на території якого заявник зацікавлений в отриманні охоронного документа. У такому разі заявники використовують права,

які їм можуть бути надані відповідно до Паризької конвенції. Така процедура виправдовує себе в тих випадках, коли заявники зацікавлені у швидкій охороні своїх винаходів на території держав, кількість яких, зазвичай, не перевищує 3-4, і в яких для заявника вже визначена перспектива реалізації патентованих винаходів.

2. Регіональна процедура, відповідно до якої зарубіжне патентування здійснюється за допомогою подання заявки в регіональне патентне відомство. У цьому випадку заявники використовують ті права, котрі їм можуть бути надані відповідно до регіональної конвенції. Така процедура виправдовує себе тоді, коли заявники зацікавлені в охороні своєї промислової власності на території декількох держав, які є учасниками одного й того ж регіонального договору чи угоди. До таких регіональних договорів належать Європейська та Євразійська патентні конвенції, а також Угода про створення Африканської організації інтелектуальної власності й Угода про створення Африканської регіональної організації з охорони промислової власності [7]. Дві останні угоди охоплюють практично всі країни Африки, до того ж, одна з них — Угода про створення Африканської організації інтелектуальної власності — охоплює франкомовні країни, а друга — Угода про створення Африканської регіональної організації з охорони промислової власності — англомовні.

3. Міжнародна процедура, що виправдовує себе при зацікавленості заявника в охороні свого винаходу на території максимально можливої кількості держав, зокрема й на території держав, які не є учасниками будь-якої регіональної конвенції чи угоди. У такому разі має сенс скористатися тими перевагами, що їх дають міжнародні договори. Щодо охорони таких об'єктів промислової власності як винаходи та корисні моделі, міжнародним договором є і Договір про патентну кооперацію (РСТ) [8, с. 40-41].

Також треба підкреслити, що зарубіжне

патентування здійснюється заявником самостійно та/або через відповідних представників (патентних повірених). Тобто патентне відомство України не виступає посередником між українським заявником і патентними відомствами іноземних держав при здійсненні зарубіжного патентування як за «традиційною» та «регіональною» процедурами, так і на національній фазі при використанні процедури згідно з Договором про патентну кооперацію [9, с. 47].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, для забезпечення стимулювання винахідництва та впровадження досягнень науки і техніки діє механізм міжнародного патентування, що полягає в можливості особи забезпечити охорону об'єкту промислової власності не тільки в своїй державі, а й за її межами. Україна є учасником багатьох міжнародних договорів, укладених державами для того, щоб максимально спростити процедуру отримання патенту в іноземних державах та забезпечити ефективне міжнародне співробітництво в сфері наукової промислової діяльності.

Проте, не дивлячись на велику кількість спроб уніфікувати патентне законодавство на міжнародному рівні, полегшити умови та способи отримання патенту за кордоном, є багато моментів, які необхідно уточнювати та вдосконалювати.

Відтак особі, яка хоче захистити об'єкт промислової власності за межами своєї країни, потрібно спершу визначитися зі способом, який буде найбільш доцільним з економічної і часової точки зору, проаналізувати всі тонкощі вибраної процедури та здійснити велику кількість формальних дій, необхідних для отримання охоронного документа. Тому, головне питання, яке постає у сфері забезпечення захисту наукових досягнень на міжнародній арені є розширення міждержавного співробітництва з метою пошуку найбільш оптимальних та дієвих варіантів стимулювання процесів винахідництва у кожній конкретній державі.

Список використаних джерел:

- Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року. *Законодавство України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_123/ (дата звернення: 01.12.2018).
- Договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 року: *Законодавство України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/895_001/ (дата звернення: 01.12.2018).
- Ромашко А.С., Верба І.І., В.В. Пригода В.В. Міжнародні договори та угоди у сфері інтелектуальної власності : навч. посіб.. К. : НТУУ «КПІ», 2013. С. 160. URL: http://kvm.kpi.ua/kvmkpiua/campus/Romashko/5_course_FMF/PBF/MV_Dogovori_IV_fin_2013_05_03.pdf
- Андрощук Г. Патентная система ЕС: экономико-правовые аспекты. *Проблемы науки*. 2003. № 8. С. 18-23.
- Андрощук Г. Анализ отдельных положений законодательного акта о патенте Европейского Сообщества. *Проблемы науки*. 2003. № 10. С. 26-33.
- Эннан Р.Е. Правовая охрана изобретений в зарубежных странах. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 66. С. 296-302.
- Андрощук Г. А., Работягова Л. И. Патентное право: правовая охрана изобретений : учеб. пособие. К.: МАУП, 2001. С.232
- Андрощук Г. А. Зарубіжне патентування винаходів. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. Київ : ТОВ «Лазурит-Поліграф», 2011. № 6. С. 38-47.
- Жуженева А.О. Зарубіжне патентування: переваги використання процедури згідно з Договором про патентну кооперацію (РСТ). *Наука та інновації*. 2009. Т. 5. № 4. С. 44-49.

PATENTING OBJECT OF INDUSTRIAL PROPERTY IN ACCORDANCE WITH INTERNATIONAL AGREEMENTS

Kanarik J., Syniuk N.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Ukraine

Summary. The article is devoted to the patenting of industrial property objects according to international treaties. The methods and conditions for obtaining security documents for an invention in foreign countries are considered. The article analyzes the international agreements in the area of industrial property, which Ukraine is a member and the main provisions concerning the interstate cooperation of the member states. The advantages of certain ways of foreign patenting of industrial property objects, which ensure the obtaining of a patent in the selected states, are determined. The necessity of further international cooperation for ensuring the stimulation of inventive processes in each particular state is stated.

Keywords: object of industrial property, patenting, security document, foreign patenting, intergovernmental cooperation, invention, international agreement, etc.

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ

Андрущенко Діана Сергіївна

здобувач вищої освіти Слідчо-криміналістичного інституту
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Україна

Анотація. В статті розглянуто низку нормативно-правових актів, що закріплюють положення про врегулювання конфлікту інтересів. Досліджено проблеми, що виникають в зазначеній сфері. А також, запропоновано шляхи подолання окреслених проблем.

Ключові слова: корупція, конфлікт інтересів, реальний конфлікт інтересів, потенційний конфлікт інтересів, уявний конфлікт інтересів.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Конфлікт інтересів є центральною проблемою у сфері протидії корупції, а також передумовою вчинення будь-якого корупційного правопорушення. На сьогодні чинний механізм врегулювання конфлікту інтересів є прогресивним кроком національного законодавства, проте існують істотні недоліки його практичного втілення. Саме тому проблема врегулювання та подолання конфлікту інтересів є актуальною та потребує глибокого осмислення й досконалого дослідження.

МЕТОЮ СТАТТІ є розв'язання правового регулювання конфлікту інтересів.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Проблемам конфлікту інтересів присвячена низька робіт багатьох вчених таких як Т. Василевська, В. Галунько, О. Єщук, О. Онищук, С. Рівчаченко, О. Токар-Остапенко. Загалом проблемами протидії корупції займалися В. Александров, В. Колпаков, М. Мельник, Р. Мельник, І. Нуруллаєв, С. Рогульський, С. Стеценко, В. Тильчик, О. Ткаченко, Р. Тучак, І. Яцків та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Вперше поняття «конфлікт інтересів» в антикорупційному законодавстві з'явилося у 2007 р., коли Україна ратифікувала Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 р.

Зазначена Конвенція зобов'язує Державу-учасниць створювати, підтримувати й зміцнювати такі системи, які сприяють прозорості й запобігають виникненню конфлікту інтересів (частина четверта статті 7 Конвенції). Згідно з частиною п'ятою статті 8 Конвенції кожна Держава-учасниця має запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та про суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб [1].

Слід зазначити, що не має законодавчо не визначено поняття «конфлікту інтересів». Проте, в статті 13 Модельного кодексу поведінки державних службовців зазначено, що конфлікт інтересів виникає у ситуації, коли державний службовець має особистий інтерес, який впливає, або може впливати на безсторонність та об'єктивність виконання його чи її службових обов'язків [2].

А також, згідно з Методичними рекомендаціями з питань запобігання й врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на функції держави або місцевого самоврядування та порівняних до них осіб, розроблених Національним агентством з питань запобігання корупції, конфлікт

інтересів – це конфлікт між публічно-правовими обов'язками й приватними інтересами державної посадової особи, за якого її приватні інтереси, що впливають з її положення як приватної особи, здатні неправомірним чином вплинути на виконання цієї державною посадовою особою її офіційних обов'язків або функцій [3].

Іншими словами, конфлікт інтересів – це ситуація, при якій службова особа, виконуючи свої обов'язки, має приватний інтерес (особисту заінтересованість), який хоча і не обов'язково призводить до прийняття неправомірного рішення або вчинення неправомірного діяння, але здатний до цього призвести [4].

Конфлікт інтересів може бути пов'язаний із цілком правомірними діями службовця як приватної особи, його належністю до громадських організацій, сімейними інтересами тощо, за умови, що ці інтереси здатні з певною вірогідністю реально спричинити неналежний вплив на виконання цієї службовою особою своїх службових повноважень.

Таким чином, незважаючи на те, що далеко не кожен конфлікт між службовими повноваженнями і приватним інтересом здатен призвести до неправомірних рішень чи діянь, кожен із конфліктів інтересів здатен створити таку ситуацію у випадку, якщо не буде вчасно та належним чином задекларований, оцінений та врегульований.

Згідно зі Законом України «Про запобігання корупції» (далі Закон), конфлікти інтересів бувають реальними й потенційними, а тому слід їх розмежовувати.

Потенційним конфлікт інтересів – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень. А під реальним конфліктом інтересів Закон пропонує суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [5].

Отже, різниця полягає в тому, що потенційний конфлікт інтересів відрізняється від реального тим, що при потенційному конфлікті встановлюється лише наявність, існування приватного інтересу особи, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, тоді як при реальному конфлікті інтересів існуюча суперечність між наявним приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями

безпосередньо впливає (вплинула) на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання вказаних повноважень.

Слід зазначити, що законодавчо визначені тільки ці види конфлікту інтересів. Проте виникають ситуації, коли існує й інший - «уявний конфлікт інтересів». У цьому випадку, реальний конфлікт інтересів відсутній, але поведінка посадової особи негативно оцінюється в громадській свідомості та «виникає думка» про те, що приватні інтереси державної посадової особи здатні неправомірним чином вплинути на виконання ним функціональних обов'язків, хоча в реальності цього не відбувається [6].

При цьому регламентується і діяльність, що може викликати видимість конфлікту інтересів – навіть існування підозри, що у державного управління він є невіршеним, може спровокувати сумніви у його чесності й підриватиме довіру загалом до організації. Таких ситуацій також слід уникати, тому що вони завдають шкоди репутації державного службовця і підривають довіру до державного органу, який він представляє.

Таким чином, вважаємо, що потрібно законодавчо визначити і такий вид конфлікту інтересів, а також передбачити процедуру його врегулювання, зокрема надання публічних пояснень або надання доказів особами, які звинувачуються в цьому.

Взагалі, в антикорупційному законодавстві існує ряд прогалин, які не знайшли свого нормативного визначення та врегулювання, тим самим створюють проблеми подолання конфлікту інтересів.

Серед таких проблем можна визначити такі.

По-перше, в статті 35 цього Закону йдеться про особливості врегулювання конфлікту інтересів, що виник у діяльності окремих категорій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

В ній вказується, що правила врегулювання конфлікту інтересів у діяльності Президента України, народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України, керівників центральних органів виконавчої влади, які не належать до складу Кабінету Міністрів України, суддів Конституційного Суду України та суддів судів загальної юрисдикції, голів, заступників голів обласних та районних рад, міських, сільських, селищних голів, секретарів міських, сільських, селищних рад, депутатів місцевих рад визначаються законами, які регулюють статус відповідних осіб та засади організації відповідних органів. Тобто, сам Закон не містить правил врегулювання конфлікту інтересів, але його стаття вказує на те, що ці правила мають бути у законах, котрі регламентують статус зазначених вище осіб та органів.

Дійсно, якщо звернутися до профільних законів зазначених вище органів та осіб, ми знайдемо положення про «конфлікт інтересів», а також шляхи його врегулювання, так наприклад, Закон України «Про Кабінет Міністрів України», відповідно до статті 451 зазначає, як має діяти член Кабінету Міністрів України за умов потенційного чи реального конфлікту інтересів [7].

Проте, деякі центральні органи виконавчої влади, особливо ті, що не належать до складу Кабінету міністрів України і були утворені після набуття чинності у вересні 2014 р. Постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої» не містять положення про врегулювання конфлікту інтересів.

Так, Національне агентство України з питань державної служби функціонує на підставі відповідного положення, затвердженого постановою Кабінету міністрів України. Зазначений документ регулює статус цієї установи, а також статус її керівника – Голови Нацдержслужби. Таким чином, зважаючи на статтю 35 Закону України «Про запобігання корупції», зазначений вище документ повинен містити правила щодо врегулювання конфлікту інтересів, який може виникнути при виконанні посадових обов'язків Голови Нацдержслужби, а наразі, він таких правил не містить.

Такого типу невідповідності документів свідчать про недосконалість нормативно-правового механізму врегулювання конфлікту інтересів на державній службі і про нагальну необхідність внесення змін у цей механізм, передусім на рівні узгодженості документів.

По-друге, серед зазначених вище осіб слід виділити суддів та працівників суду: секретарів судового засідання, судових розпорядників, працівників архіву та інших.

А також звернути увагу на те, що у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» про конфлікт інтересів згадується лише в аспекті підстав дисциплінарної відповідальності суддів, серед яких – неповідомлення або несвоєчасне повідомлення суддею Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів, а також у контексті відповідного повноваження Ради суддів України з розгляду зазначеного питання та його врегулювання, здійснення контролю в цій сфері [8].

Стосовно працівників суду, то врегулювання конфлікту інтересів також знайшло своє нормативне закріплення. Згідно з пунктом 10 статті 8 Закону України «Про державну службу» зазначено обов'язок державного службовця запобігати виникненню реального, потенційного конфлікту інтересів під час проходження державної служби [9]. Проте, ми вважаємо, що дане положення не надто досконало врегулює питання конфлікту інтересів державних службовців.

По-третє, слід сказати про обмеження, пов'язані з конфліктом інтересів. Відповідно до статті 27 Закону визначено, що особи, зазначені у підпунктах «а», «в»-«з» пункту 1 частини першої статті 3 цього Закону, не можуть мати у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб або бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам.

Особи, які претендують на зайняття посад, зазначених у підпунктах «а», «в» - «з» пункту 1 частини першої статті 3 цього Закону, зобов'язані повідомити керівництво органу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі близьких їм осіб.

Положення абзаців першого та другого цієї частини не поширюються на:

- 1) народних засідателів і присяжних;
- 2) близьких осіб, які прямо підпорядковані один одному у зв'язку з набуттям одним з них статусу виборної особи;
- 3) осіб, які працюють у сільських населених пунктах (крім тих, що є районними центрами), а також гірських населених пунктах.

Зокрема, стосовно виборних посад депутатів постає питання: навіщо вводити в закон спеціальну норму виключення щодо «набуття одним із службовців статусу виборної особи», якщо на них обмеження спільної роботи близьких осіб не поширюються як загальне правило? В даному випадку

слід вести мову про незаборону спільної роботи лише тих близьких осіб, які працювали та займали невиборні посади до призначення у відповідний орган керівника зі статусом виборної особи. З метою забезпечення однозначного тлумачення положень закону щодо обмеження спільної роботи близьких осіб пункт 2 абзацу 3 статті 27 Закону України «Про запобігання корупції» слід викласти у такій редакції: «близьких осіб, які були прямо підпорядковані до набуття відповідним керівником статусу виборної особи».

А також залишається ситуація з конфліктом інтересів між близькими особами, які прямо підпорядковані близьким їм особам, навіть у разі заняття керівної посади у результаті виборів або в інших виключеннях встановлених законом — щодо осіб, які працюють у сільських населених пунктах (крім тих, що є районними центрами), а також гірських населених пунктах.

Так, відповідно до Положення про порядок вирішення питань адміністративнотериторіального устрою Української РСР, затвердженому Указом Президії Верховної Ради Української РСР до сільських населених пунктів належать села і селища незалежно від їх адміністративної підпорядкованості [10].

До гірських населених пунктів належать міста, селища міського типу, селища, сільські населені пункти, які розташовані у гірській місцевості, мають недостатньо розвинуті сферу застосування праці та систему соціально-побутового обслуговування, обмежену транспортну доступність [11].

Згідно з Методичними рекомендаціями з питань запобігання й врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на функції держави або місцевого самоврядування та прирівняних до них осіб зазначається, що у разі невиконання обмежень та зобов'язань, передбачених пунктами 2, 4 частини першої, частинами другою, п'ятою статті 28, частиною другою статті 27 Закону особа, яка має у прямому підпорядкуванні близьку особу, порушує вимоги Закону» стосовно конфлікту інтересів. Далі вказано, що згадані обмеження (тобто спільної роботи близьких осіб та конфлікт інтересів) не поширюються на: народних засідателів і присяжних; близьких осіб, які прямо підпорядковані один одному у зв'язку з набуттям одним з них статусу виборної особи; осіб, які працюють у сільських населених пунктах (крім тих, що є районними центрами), а також гірських населених пунктах. Також в рекомендаціях робиться застереження: «у контексті наведених виключень слід зауважити, що не зважаючи на те, що вказані у них суб'єкти не підпадають під дію обмеження щодо спільної роботи близьких осіб, це не означає, що на них не поширюються загальні вимоги щодо врегулювання конфлікту інтересів з урахуванням особливостей їх статусу [3]. Таким чином, вказаним особам варто вживати заходів, передбачених Законом для його врегулювання. При цьому, до них в залежності від конкретної ситуації може бути застосований будь-який із передбачених Законом захід врегулювання конфлікту інтересів.

У зв'язку з цим, позиція Національного агентства змінюється. З одного боку вказуючи на відсутність конфлікту інтересів у народних засідателів і присяжних; близьких осіб, які прямо підпорядковані один одному у зв'язку з набуттям одним з них статусу виборної особи; осіб, які працюють у сільських населених пунктах (крім тих, що є районними центрами), а також гірських населених пунктах, з іншого боку, вказаним особам пропонується вживати

заходів, передбачених Законом для його врегулювання таких конфліктів. Така ситуація прямо суперечить вимогам ч. 7 ст. 28 Закону «Про запобігання корупції», де зазначено, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають повноваження державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, порядок надання окремих видів державних послуг та провадження інших видів діяльності, пов'язаних із виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, мають передбачати порядок та шляхи врегулювання конфлікту інтересів службових осіб, діяльність яких вони регулюють.

На нашу думку, було б доцільно законодавчо виключити ситуації конфлікту інтересів в діяльності осіб, яким дозволяється мати у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб або бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам.

Аналізуючи все сказане вище, можна констатувати, що конфлікт інтересів є конфліктом між публічно-правовими зобов'язаннями посадовця і його приватними інтересами, наслідком чого може бути неефективне та неправомірне виконання ним своїх службових обов'язків на користь власних інтересів або на користь близьких осіб. А також, слід наголосити на тому, що саме якісне нормативне визначення та врегулювання всіх проблемних питань в цій сфері дасть змогу нашій державі подолати труднощі, які стоять на шляху протидії корупції в цілому.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.

Проведене дослідження дало змогу дійти до певних узагальнень та висновків. Таким чином, по-перше, слід нормативно закріпити визначення «уявного конфлікту інтересів» аби уникнути ситуацій, що завдають шкоди репутації державного службовця і підривають довіру до державного органу, який він представляє.

По-друге, усунути невідповідність між Законом України «Про запобігання корупції» та профільними законами органів та осіб, яких поширюється дія цього закону, адже нормативно-правовий механізм врегулювання конфлікту інтересів у такому стані, в якому він є зараз, не може працювати ефективно.

По-третє, Закони «Про судоустрій і статус суддів» і «Про державну службу» лише опосередковано згадують про конфлікт інтересів в нормах, що мають бланкетний характер. На нашу думку, такий стан правового регулювання не передбачає специфіки саме судової діяльності, що можна вважати суттєвим недоліком. А також пропонуємо, детально врегулювати питання конфлікту інтересів в цих профільних законах.

По-четверте, усунути колізії стосовно дозволу мати у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб або бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам окремим їх категоріям (народні засідателів і присяжні; близькі особи, які прямо підпорядковані один одному у зв'язку з набуттям одним з них статусу виборної особи; особи, які працюють у сільських населених пунктах (крім тих, що є районними центрами), а також гірських населених пунктах) та конфліктом інтересів у їх діяльності.

Отже, відсутність повноти у врегулюванні питання конфлікту інтересів ускладнює практичне запобігання корупції, а тому потребує подальшого удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (укр/рос) : ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 31.10.2003 р. Дата оновлення: 18.10.2006. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 15.11.2018)
2. Модельний кодекс поведінки державних службовців: Комітет міністрів ради Європи; Додаток до рекомендацій № R (2000) 10. Дата оновлення: 11.05.2000. URL : [/7_Zapobigannya%20ta%20protydiya%20proyavam20korup/Legislation/Legislature/Rekomend_poved_DS.pdf](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16) (дата звернення: 15.11.2018)
3. Методичні рекомендації з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб: НА запобігання корупції; Рішення, Рекомендації, Витяг від 14.07.2016 № 2. Дата оновлення: 29.09.2017. URL: [v0002884-16](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16) (дата звернення: 15.11.2018)
4. Морозов Е. Конфлікт інтересів & приватний інтерес: межі відповідальності. Дата оновлення: 30.11.2017. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/28778> (дата звернення: 15.11.2018)
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення: 31.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n372> (дата звернення: 15.11.2018)
6. Поліщук О. Конфлікт інтересів. Що треба знати, щоб не вчинити правопорушення. Дата оновлення: 31.10.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/opolischchuk/article/31497> (дата звернення: 15.11.2018)
7. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 15.11.2018)
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Дата оновлення: 05.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 15.11.2018)
9. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Дата оновлення: 28.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 15.11.2018)
10. Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР; Положення від 12.03.1981 № 1654-X. Дата оновлення: 20.06.2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654-10> (дата звернення: 15.11.2018)
11. Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України від 15.02.1995 № 56/95-ВР. Дата оновлення: 13.12.2005. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.11.2018).

PROBLEMS OF NORMATIVE DEFINITION AND SETTLING OF CONFLICT OF INTERESTS IN UKRAINE

Andruschenko D.

Yaroslav Mudryi National Law University
Ukraine

Summary. The article deals with a number of legal acts that establish the provisions for settling conflict of interest. The problems, that arise in the indicated sphere are investigated. And also, approaches to overcome the above problems are offered.

Keywords: *corruption, conflict of interests, real conflict of interests, potential conflict of interests, an imaginary conflict of interests.*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ ЗАВДАНУ ПРИ ВАКЦИНАЦІЇ

Микитенко Дмитро Олександрович

здобувач вищої освіти Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гомля Ірина Андріївна

здобувач вищої освіти Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: д-р. ю. наук, професор, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Пашков В.М.

Полтавський юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблемних питань відповідальності за шкоду завдану при вакцинації. Змістовно вивчено питання добровільності вакцинації та правових наслідків відмови від проведення профілактичних щеплень. Проаналізовано правозастосовну практику національних судів та ЄСПЛ. Акцентовано увагу на відсутності регламентації питання відповідальності за шкоду, завдану при вакцинації. Виявлено найбільш характерні проблеми для даної сфери та запропоновані шляхи їх вирішення.

Ключові слова: вакцинація, щеплення, імунізація, добровільність, обмеження прав людини, право на освіту, відповідальність.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Інфекційні хвороби є небезпечними для людства, посідають основоположне місце в системі хвороб населення, зумовлюють зниження якості життя, тимчасову втрату працездатності, інвалідність та смертність населення в усіх державах світу, зокрема і в Україні.

На сучасному етапі новими тенденціями є розширення меж інфекційної патології, зокрема через відкриття нових збудників і визначення їх ролі в розвитку захворювань, які до цього вважались неінфекційними. Перелік даних захворювань у теперішній час є значним і характеризується постійним зростанням.

З огляду на викладене, найважливішим напрямом державної політики в області охорони здоров'я є профілактика та лікування інфекційних захворювань, оскільки вони мають масовий характер. Забезпечення профілактики та лікування інфекційних захворювань, потребує відповідного правового регулювання. Формування належної законодавчої бази виступає важливою умовою та невід'ємною частиною результативної державної політики, адже, насамперед, в правовому полі визначаються її основи, формуються основоположні параметри та фактори, забезпечується юридична регламентація.

Україна зіткнулася з низкою проблем у сфері протидії інфекційним захворюванням, що обумовлені недосконалістю національного законодавства, зокрема, в частині проведення обов'язкової вакцинації. Так, потребують відповіді питання стосовно інфекційних захворювань, з метою запобігання яких проводяться щеплення, медичного супроводу за вказаними процедурами, а також моніторингу можливих ускладнень, зумовлених вакцинацією. Викладене, безумовно негативно впливає на процес імунізації населення.

У сфері профілактики інфекційних захворювань та протидії їм, у тому числі, шляхом проведення вакцинації, застосування заходів карантину, актуальності набуває також головний конфлікт, який підлягає вирішенню як у теоретичному плані, так і на рівні правозастосування. Мова йде про межі втручання держави у приватну сферу громадян задля забезпечення суспільного інтересу. Вказане питання на сьогоднішній день потребує змістовного вивчення.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

Окремі аспекти вказаного питання стали предметом досліджень таких учених, як: С.В. Антонов, О.Б. Бондарчук, С.Б. Булеца, О.В. Губанова, О.О. Круглова, П.Є. Лівак, В.М. Пашков та інших.

МЕТОЮ СТАТТІ є аналіз особливостей законодавчої регламентації окремих аспектів відповідальності за шкоду, завдану особі при проведенні вакцинації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Спеціальним нормативно-правовим актом, присвяченим питанню вакцинопрофілактики в Україні є Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [2]. Окрім того, Наказом МОЗ України від 16.09.2011 № 595 затверджено Порядок проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів [4], яким закріплено Національний календар профілактичних щеплень (розд. І).

У відповідності до Порядку проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів, під вакцинацією (щепленням, імунізацією) розуміють формування штучного імунітету в людини до відповідних інфекційних хвороб за допомогою введення вакцини, анатоксину чи імуноглобуліну.

Згідно ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» та ст. 27 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [3]: профілактичні щеплення з метою профілактики дифтерії, кашлюка, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу в нашій державі визнано обов'язковими. При цьому, відповідно Календаря профілактичних щеплень до означених захворювань в імперативному порядку додані гемофільна інфекція, краснуха, епідемічний паротит та гепатит В (п. 1 розділу II), що не відповідає вищезазначеним положенням закону.

Особливої гостроти набуває у теперішній час проблема добровільного характеру імунізації населення та права громадян України на відмову від них.

Так, згідно ст. 10 Основ законодавства України про охорону здоров'я та ст. 5 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»: на громадян України покладено зобов'язання у визначених

законодавством випадках робити щеплення. При цьому, у ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я вказано, що особа має право не надавати згоду на будь-яке медичне втручання, у тому числі діагностику, лікування та профілактику, що не відповідає положенням попередніх статей.

Згідно ч. 6 ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» передумовою профілактичних щеплень являється медичний огляд особи та відсутність медичних протипоказань. Окрім того, особи, які досягли повноліття та є дієздатними повинні надати згоду на відповідні профілактичні щеплення, при цьому, будучи проінформованими про щеплення, наслідки відмови від них та потенційні поствакцинальні ускладнення. У разі недосягнення особами п'ятнадцятирічного віку чи їх недієздатності, вищезазначена згода повинна бути надана їх батьками чи іншими законними представниками. У випадку відмови особи чи її законних представників від обов'язкових профілактичних щеплень, лікар може одержати у них відповідне письмове підтвердження, а при відмові надати вказане підтвердження – посвідчити це актом у присутності свідків. Як зазначає В.М. Пашков, у даному випадку, законодавець нібито допускає право пацієнтів на відмову від такого специфічного виду медичного втручання або медичних послуг, як вакцинація [9].

Важливо звернути увагу на те, що Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» пов'язує непроходження вакцинації із певними юридичними наслідками. Так, згідно ст. 12 вищезгаданого Закону, у випадку відмови або ухилення працівників визначених професій, виробництв та організацій, діяльність яких може спричинити зараження вказаних працівників і (або) розповсюдження ними інфекційних хвороб, від обов'язкових профілактичних щеплень, вони підлягають відстороненню від виконання означених різновидів робіт. Список професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням проти відповідних інфекційних хвороб, відображений у **наказі МОЗ України «Про затвердження порядку проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів»** (у роз. III *«Рекомендовані щеплення»*) та має рекомендаційний характер. Так, наприклад, від вітряної віспи рекомендовані профілактичні щеплення для працівників охорони здоров'я та освіти, які мають високий ризик інфікування і не хворіли на вітряну віспу; від гепатиту А – персонал установ громадського харчування та підприємств харчової промисловості, який бере участь у приготуванні (виробництві), транспортуванні та реалізації продуктів харчування; військовослужбовці, співробітники МВС України, пожежники, персонал служб спеціального призначення (оперативні служби) тощо.

Також, згідно до ч. 2 ст. 15 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»: дітям, які не одержали профілактичних щеплень відповідно до календаря щеплень, заборонено відвідування дитячих закладів.

Треба відмітити, що питання про доцільність закріплення вищезазначеної норми поставало вже багато разів [7]. Круглова О. О. відстоює ту позицію, що громадяни України повинні самостійно вирішувати для себе та своїх дітей питання про необхідність проведення щодо них встановлених МОЗ України щеплень. На її думку, вакцинація

в Україні має бути добровільною та не впливати на можливість здійснювати громадянами свої конституційні права [8, с. 541].

Для більш змістовного вивчення даного питання звернемося до судової практики. Так, рішенням Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 04.05.2011р. у справі № 2-1581/11, відмовлено в задоволенні позову ОСОБА_1 до Комунального дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 31 «Пролісок» про прийняття дитини до дитячого садка. Підставою звернення до суду стало те, що позивачка, являючись матір'ю дитини ОСОБА_4, звернулася із заявою до відповідача про дозвіл на відвідування дитиною дитячого садка без необхідних для її віку профілактичних щеплень, оскільки боїться за життя та здоров'я дитини, так як, відомі випадки коли прищеплена людина переносить хворобу у більш тяжкій формі, та останнім часом в Україні почастішали випадки смерті внаслідок щеплень. Проте, завідувача дитячого садка своїм листом відмовила їй. На думку суду, відповідач правомірно відмовив позивачці у прийнятті її дитини до дитячого садка без проведення відповідних профілактичних щеплень [10].

Рішенням Ренійського районного суду Одеської області від 02.06.2011р. у справі № 2-30/2011 судом задоволено аналогічні з вищенаведеними позовні вимоги ОСОБА_5 про захист права на дошкільну освіту, шляхом зобов'язання здійснення певних дій. Суд зазначив, що вимоги ст. 15 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» суперечать нормам Конвенції про права дитини, тобто існує колізія в законодавстві України. Ст. 2 Конвенції гарантує забезпечення, у тому числі, права на дошкільну освіту, без будь-якої дискримінації [11].

За результатами вивчення судової практики стосовно профілактичних щеплень в Україні, необхідно зробити висновок про те, що більшість судів дотримуються позиції про їх обов'язковість. У разі відсутності, зокрема, у дітей необхідних профілактичних щеплень, їм право на освіту підлягає обмеженню.

Питання добровільності вакцинації неодноразово піднімалося в практиці Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Так, у справі **«Релігійна громада Свідків Єгови в м. Москві проти Російської Федерації»** ЄСПЛ зазначив, що з метою збереження сенсу свободи на відмову від лікування важливо, щоб пацієнт був наділений правом ухвалювати рішення на основі своїх особистих поглядів і цінностей, якими б ірраціональними, нерозумними і недалекоглядними вони не здавалися іншим особам (п. 136). При цьому, ЄСПЛ звернув увагу на те, що у держави, безумовно, є інтереси стосовно захисту і охорони життя і здоров'я своїх громадян. Вказані інтереси в окремих випадках можуть мати пріоритет порівняно з правом громадянина на самовизначення. Держава у визначених випадках, може покладати на громадян зобов'язання пройти медичні процедури для цілей запобігання загрози заподіяння шкоди здоров'ю населення [15].

При вирішенні питання обмеження прав особи у разі непроходження нею вакцинації слід враховувати наступне. По-перше, у ст. 64 Основного Закону нашої держави йдеться про те, що конституційні права і свободи людини і громадянина не підлягають обмеженню, окрім випадків, визначених Конституцією України, а саме, в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, охорони здоров'я населення, тощо. Видається, що така практика обмеження

окремих прав людини заради досягнення загального блага, є раціональною й об'єктивно необхідною [8, с. 541].

По-друге, необхідно відрізнити випадки обмеження прав людини від юридичного факту як підстави виникнення тих чи інших правовідносин. У випадку, коли має місце необхідність проведення щеплення як передумови допуску до роботи чи навчання, йдеться про юридичний факт, існування якого є необхідним для виникнення відповідних правовідносин, зокрема щодо реалізації права особи на працю або освіту [8, с. 541].

Більше того, закріплення не обов'язковості вакцинації не дозволить забезпечити щеплення дітей, які проживають у соціально неблагополучних сім'ях або у сім'ях, де має місце безвідповідальний підхід до їх виховання, оскільки їх батьки швидше за все не займатимуться даним питанням.

Серйозною проблемою у сфері юридичної регламентації профілактичних щеплень в Україні, виступає та обставина, що органи охорони здоров'я, які проводять вакцинацію, і органи влади, що забезпечують примусовий характер даного заходу, одночасно не регламентують свою відповідальність за шкоду здоров'ю, завдану конкретному громадянину.

У відповідності до ст. 80 Основ законодавства України про охорону здоров'я, для осіб, винних у порушенні законодавства у сфері охорони здоров'я, передбачено заходи цивільної, адміністративної або кримінальної відповідальності[1].

С.В. Антонов, зазначає, що проведення вакцинації являється джерелом підвищеної небезпеки, оскільки здійснення вказаної діяльності, створює більшу вірогідність заподіяння шкоди у зв'язку з неможливістю всебічного контролю за нею з боку медичних працівників [5, с. 8]. Враховуючи необхідність гарантувати при наданні медичних послуг посилений захист прав особи від потенційного заподіяння їй шкоди, основу відповідальності медичного працівника за шкоду, завдану в результаті вакцинації, становить принцип об'єктивної відповідальності, тобто незалежно від його вини. У даному випадку має місце ятрогенний делікт, безпосереднім об'єктом відшкодування при якому, є майнові втрати, що виникають через ушкодження здоров'я або смерть та можуть проявлятися, зокрема, у втраті заробітку або інших доходів, у витратах на лікування, поховання та інших.

Кримінальне, цивільне законодавство, а також законодавство про адміністративні правопорушення, не містять спеціальної норми, яка б регламентувала особливості юридичної відповідальності за шкоду, завдану внаслідок вакцинації, тому винні особи несуть кримінальну та адміністративну відповідальність на загальних засадах. При цьому, при визначенні вини окремої особи по вказаній категорії справ важливо встановити, чи був нею виявлений такий рівень дбайливості та обачності, що дає підстави виключити потенційні несприятливі наслідки або зменшити неминучі ризики для здоров'я фізичної особи. У даному випадку винний відповідатиме лише за власні дії, а не за недосконалість самої медицини як такої [6, с. 151].

Так, ОСОБА_4 в інтересах малолітньої дитини ОСОБА_5 звернулася до пологового будинку Рівненської міської ради про відшкодування

моральної шкоди, заподіяної неправильним лікуванням. Позовні вимоги мотивовані тим, що дитині позивача в пологовому будинку Рівненської міської ради проведена вакцинація БЦЖ вакциною SSI, виробництва Данії, серія 110016/В. Вказане щеплення проведене завідувачем відділення інтенсивної терапії для новонароджених ОСОБА_6, в порушення вимог чинного законодавства, без письмового фіксування стану здоров'я дитини перед проведенням щеплення та без відповідного письмового дозволу батьків на проведення такого щеплення. Вказані порушення призвели до захворювання дитини лімфаденітом. Рішенням Рівненського міського суду Рівненської області від 22.03.2013р. позовні вимоги задоволено у повному обсязі [12]. Аналогічно задоволено позовні вимоги потерпілого рішенням Білопільського районного суду Сумської області від 11.06.2008[13].

Проте, поширеними є випадки, коли суди відмовляють у задоволенні аналогічних позовних вимог, зокрема, у зв'язку з їх недоведеністю. Так, відмовлено в задоволенні позовних вимог про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок неналежного проведення профілактичного щеплення Тиврівським районним судом Вінницької області у рішенні від 27.04.2010[14].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Таким чином, у теперішній час, вакцинація виступає необхідним захистом від небезпечних хвороб з метою охорони інтересів усього суспільства. Проте, інтереси суспільства щодо протидії поширенню небезпечних інфекційних захворювань протистояються особистим немайновим правам кожної людської особистості, таким як право на освіту, на особисту недоторканність тощо. На сьогодні склалося багато аргументів як «за», так і «проти» проведення загальнообов'язкової вакцинації. Позитивними її моментами є те, що це допоможе уникнути захворюваності людини на ті чи інші хвороби у майбутньому, запобігти поширенню інфекційних хвороб. Протилежна позиція зводиться до того, що хоча факт проведення вакцинації і є бажаним, однак в умовах нинішньої України, коли практично відсутній контроль за якістю вакцини, краще взагалі не проводити щеплення, що унеможливить настання негативних наслідків для здоров'я людини в результаті проведення щеплення неякісною вакциною.

Враховуючи викладене, важливо розробити Національну стратегію імунізацій населення України, основоположними елементами якої повинні стати: забезпечення вакцинами у повному обсязі, з урахуванням їх якості та доступності; досвідчений медичний персонал з чіткою однозначною позицією відносно вакцинації; посилення рівня довіри населення до вакцинації.

Окрім того, важливо сформулювати юридичні основи регламентації імунізаційних заходів у вигляді окремого закону України, закріпивши, для цілей додержання прав вітчизняних громадян і забезпечення відповідальності медичних працівників, запровадження медичного страхування або забезпеченої державою соціальної підтримки (матеріальної допомоги, щомісячних фінансових відшкодувань тощо) у разі настання післявакцинальних ускладнень.

Список використаних джерел:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон від 19.11.1992р., № 2801-ХІІ. Відом. Верхов. Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.
2. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000р., № 1645-ІІІ. Відом. Верхов. Ради України.

2000. № 29. Ст. 228.
3. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994р., № 4004-ХІІ. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. № 27. Ст. 218.
4. Про затвердження порядку проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів: Наказ МОЗ України від 16.09.2011р., № 595. *Офіц. вісник України*. 2011. № 82. Ст. 3009.
5. Антонов С.В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. *НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького*. К., 2006. 20 с.
6. Булеца С.Б. Цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Одеса. 2016. 437 с.
7. Кий-Кокарева В. Нормативно-правове забезпечення профілактики вірусних інфекцій в державі. URL: <http://www.kbuaara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/4/01.pdf>.
8. Круглова О. О. Обов'язкова вакцинація: порушення особистих немайнових прав фізичної особи. *Форум права*. 2011. № 1. С. 537-541.
9. Пашков В.М. Історія вакцинації: правовий нігілізм та медичний. *Аптека*. 2018. №12 (1133). URL: <https://www.apteka.ua/article/451216>
10. Рішення Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 04.05.2011р. у справі № 2-1581/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15346990>.
11. Рішення Ренійського районного суду Одеської області від 02.06.2011р. у справі № 2-30/2011. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17833594>.
12. Рішення Рівненського міського суду Рівненської області від 22.03.2013р. у справі № 1715/4246/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30702760>.
13. Рішення Білопільського районного суду Сумської області від 11.06.2008 у справі №2-2/2008 р. URL: : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3689754>.
14. Рішення Тиврівського районного суду Вінницької області від 27.04.2010 у справі №2-152/2010 р.. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10489415>.
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Релігійна громада Свідків Єгови в м. Москві проти Російської Федерації» (скарга №302/02). URL: <http://europeancourt.ru/spisok-reshenij-evropejskogo-suda-prinyatix-po-zhalobam-protiv-rossii/religioznaya-obshhina-svidetelej-iegovy-v-g-moskve-protiv-rossii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>.

PROBLEMS OF RESPONSIBILITY FOR HARM CAUSED BY VACCINES

Mykytenko D., Homlia I.

Poltava's Institute of Law

Yaroslav Mudryi National Law University

Ukraine

Summary. The article researches the issues of responsibility for harm caused by vaccines. The question of voluntary vaccination as well as legal consequences of vaccine refusal have been thoroughly studied. The law-enforcement practice of national courts and the ECHR has been analyzed. The emphasis is placed on the lack of regulation of liability for damages caused by vaccination. The most essential problems of the given medical sphere are revealed and the ways of their solution are suggested.

Keywords: vaccination, vaccines, immunization, volunteerism, restriction of human rights, right to education, responsibility.

СТАЖУВАННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА

Прилука Анна Євгеніївна

здобувач вищої освіти Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого
Україна

Анотація: Досліджено проблему недостатності правового регулювання такого поняття у трудовому праві України як стажування. Визначено основні види стажування, що існують та визначені у законодавстві на сьогодні. Висунуто пропозицію внесення змін до нього та запропоновано варіант легального визначення стажування.

Ключові слова: Стажування, випробування, трудовий договір, праця, трудові відносини.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Відповідно до статті 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, чи з фізичною особою, що використовує найманих працівників, якщо інше не передбачене законодавством, колективним договором або угодою сторін, згідно зі ст. 21 КЗпП України [2].

Дуже розповсюдженим є повідомлення після певного періоду роботи, що працівник не пройшов стажування. Прийняття на роботу працівників на таке стажування без проведення відповідної оплати є прямим порушенням трудового законодавства. Тобто, оскільки стажування є найменш врегульованою та дослідженою з наукової точки зору категорією трудового права, це відповідно й ускладнює її застосування на практиці. Чинний КЗпП України не здійснює належного правового регулювання щодо цього питання, тому задля забезпечення прав та інтересів працівника необхідно дослідити цю проблему та розтлумачити різницю між «випробуванням» та «стажуванням» [2].

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Загальні проблеми професійного навчання та оцінки професійності працівників та питання щодо розмежування понять «випробування» та «стажування» у різні часи досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як: Н. Б. Болотіна, О.Ю. Фоменко, А. Неверова О. І. Процевський, В. Г. Ротань та ін.

О.І. Процевський вбачає два можливі варіанти підвищення професійної майстерності: підготовку й перепідготовку працівників та підвищення кваліфікації. Відносини з підготовки нових працівників виникають у зв'язку з укладенням трудового договору, що містить умову про підготовку за певною професією.

В. Г. Ротань вважає право на професійне навчання складовою частиною права на освіту. Вона під перепідготовкою розуміє право працівника на отримання додаткового освітньо-кваліфікаційного рівня з відривом від роботи, без відриву від роботи або із частковим відривом від роботи. А підвищенням кваліфікації науковець вважає процес формування знань, умінь і навичок працівників, що є безперервним та починається з моменту отримання працівником певного освітньокваліфікаційного рівня. Також автор зазначає, що стажування є однією з основних форм підвищення.

МЕТОЮ СТАТТІ є визначення стажування саме як самостійної правової категорії та проведення її відмежування від поняття «випробування». Та на основі проведеного дослідження, формування пропозицій щодо вдосконалення трудового

законодавства України з метою вирішення визначеної даним дослідженням проблеми.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Чинне законодавство України дозволяє здійснювати перевірку здатності працівника виконувати покладені на нього за трудовим договором обов'язки, набуття навичок роботи, перевірку ділових якостей декількома способами. Серед них можна виділити здійснення стажування. У першу чергу, необхідно зазначити, що з метою розширення можливостей для підвищення конкурентоспроможності молоді, статтею 29 Закону України «Про зайнятість населення» надається можливість студентам вищих та учням професійно-технічних навчальних закладів проходити стажування за професією (спеціальністю), за якою здобувається освіта, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, на умовах, визначених договором про стажування у вільний від навчання час.

У частині другій вищезазначеної статті також вказується, що договором про стажування студентів вищих та учнів професійно-технічних навчальних закладів на підприємствах, в установах та організаціях підприємство разом із стажистом визначає зміст індивідуальної програми та форму стажування за здобутою спеціальністю (кваліфікацією) або професією (кваліфікаційним рівнем) та перелік робіт. Строк стажування студентів вищих та учнів професійно-технічних навчальних закладів не може перевищувати шести місяців.

Ще одним варіантом стажування є відповідно до «Порядку професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних», стажування останніх здійснюється на замовлення роботодавців за індивідуальною програмою, що затверджується роботодавцем і погоджується центром зайнятості. Відповідно до статті 35 Закону України «Про зайнятість населення», громадяни, які мають офіційний статус безробітного, можуть проходити стажування — професійне навчання працівників на виробництві, чи іншому підприємстві, організації незалежно від форми власності [3]. По закінченні стажування роботодавець — замовник кадрів, який має право брати участь у визначенні змісту стажування безробітних, зобов'язаний протягом 30 календарних днів з дня завершення навчання працевлаштувати безробітних.

Крім цих випадків, ті вимоги, що визначені спеціальним законодавством (Державна служба, органи прокуратури та ін.), є підставою для прийняття на стажування. Тобто, у всіх інших випадках — роботодавець зобов'язаний оформити працівника на роботу відповідно до вимог статті 24 КЗпП України [2]. А виконання працівником роботи на умовах стажування в інших, не визначених законодавством випадках, свідчить про порушення з

боку роботодавця вимог чинного законодавства.

Стажування є найменш врегульованою та дослідженою з наукової точки зору категорією трудового права, що ускладнює її застосування на практиці. Чинний КЗпП України не здійснює правового регулювання стажування. У зв'язку із цим зникає низка проблем, пов'язаних із визначенням правової природи стажування а також виникають проблеми щодо практичного застосування стажування [5].

Наприклад, одним з поширених порушень трудового законодавства є відстрочення оформлення трудових відносин або неналежне їх оформлення. Сама по собі така позиція роботодавця є протиправною, оскільки прийняття на роботу з випробуванням означає укладення трудового договору, тобто з моменту початку роботи починає нараховуватися страховий стаж, а працівник отримує всі належні трудові права, включно з правом на повноцінну оплату праці. Єдиною суттєвою відмінністю є те, що працівника може бути звільнено як такого, що не пройшов випробування, але це не скасовує ні стажу, ні оплати праці за період випробування.

Для з'ясування питання щодо відмінностей випробування із стажуванням вважаю за необхідне розтлумачити також поняття випробування у трудовому законодавстві. Відповідно до ст. 26 КЗпП, при укладенні трудового договору може бути обумовлене угодою сторін випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається. Умова про випробування повинна бути застережена в наказі (розпорядженні) про прийняття на роботу. У період випробування на працівників поширюється законодавство про працю [2].

Оскільки, на працівника поширюється законодавство про працю, у тому числі Закон України «Про оплату праці», який передбачає право працівника на оплату своєї праці відповідно до актів законодавства і колективного договору на підставі укладеного трудового договору [6]. Що стосується стажування, то чинне законодавство говорить про можливість його застосування лише відносно студентів, осіб, які мають статус безробітних, або щодо осіб що займають певні посади в органах державної влади. А безоплатне стажування відповідно взагалі не передбачено законом.

У Типовій формі договору про стажування студентів зазначено, що сторони – підприємство та стажист – під час укладення й виконання умов договору повинні керуватися Кодексом законів про працю України та Законом України «Про зайнятість населення».

Також є такий вид стажування, як стажування для підвищення кваліфікації працівників та додаткового професійного навчання, який може здійснюватися за кордоном та мати різні форми та види. Ще стажування може здійснюватися з метою набуття практичних навичок роботи працівником, який уже працює, та в межах структури роботодавця. В такому випадку стажування видається цілком слушним. Наприклад, у системі юстиції передбачається стажування працівників територіальних управлінь юстиції в центральному апараті Міністерства юстиції, яке регулюється Порядком організації та проведення стажування працівників територіальних управлінь юстиції в центральному апараті Міністерства юстиції [7].

Такий різновид стажування передбачає, що стажування працівника територіального управління юстиції проводиться з відривом від основної роботи. За працівником, направленим на стажування, зберігається його посада та заробітна плата за місцем основної роботи з подальшим урахуванням змін

розміру мінімальної заробітної плати відповідно до чинного законодавства.

Таким чином можемо виділити наступні випадки, коли проходження стажування є допустимим, у зв'язку із зазначенням цього права у законі.

1) Стажування різних категорій працівників з метою підвищення кваліфікації, додаткового професійного навчання та набуття практичних навичок. В даному випадку, норми про стажування зустрічаються в деяких спеціальних нормативних актах, які визначають правовий статус окремих категорій осіб, наприклад, державних службовців, науково-педагогічних працівників, працівників сфери культури та інших (практичне стажування, наукове стажування тощо).

Керівник підприємства відповідає за створення належних умов роботи та забезпечення оплати праці стажиста, дотримання правил і норм охорони праці, безпеки праці та виробничої санітарії. Але, все ж, необхідно враховувати, що виконання стажистами професійних робіт передбачає здійснення роботодавцем їх оплати, а відсутність оплати праці таким особам є порушенням трудового законодавства. Проте, якщо стажист не здійснює професійних робіт, а лише навчається (отримує досвід), то таке стажування може не підлягати оплаті на законних підставах.

Якщо стажист в процесі стажування виконує професійні роботи, то він практично у повному обсязі є допущеним до виробничого чи технологічного процесу, має право на отримання заробітної плати, що фактично не відрізняє його від працівників, які виконують роботу за трудовим договором.

Інститут стажування закріплюється також у системі прокуратури України. Згідно з Положенням про порядок стажування в органах прокуратури України, стажування проводиться у міських, районних, міжрайонних та привірняних до них прокуратурах на умовах строкової трудової угоди до одного року на посадах стажистів або стажистів на вакантних посадах помічників прокурорів і слідчих. При цьому вказані особи, які проходять стажування, мають однаковий правовий статус, права та обов'язки, у тому числі щодо оплати праці (п. 4.1 вказаного Положення), включення періоду стажування до стажу роботи (вслуги років) в органах прокуратури (ст. 50-1 Закону України «Про прокуратуру»). Таким чином, правове становище стажистів у системі прокуратури не викликає заперечень на предмет відповідності вказаних нормативно-правових актів конституційним принципам [8].

2) Стажування безробітних за направленням територіальних центрів зайнятості, що виступає однією з пріоритетних соціальних послуг, яку пропонує служба зайнятості безробітним. Начальник підприємства, на якому проходить стажування працівник, зобов'язаний призначити керівника стажування та затвердити план. За результатами оформлюється характеристика-відгук, в якій зазначаються рекомендації щодо подальшого використання фахівця. Наприклад, його кандидатура може бути рекомендована для призначення на вищу посаду, для включення в резерв. Стажування як підвищення рівня кваліфікації перед призначенням на посаду або включенням в резерв на заміщення керівних посад може бути запроваджено і в органах державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, що передбачено Законом України «Про державну службу» та «Про службу в органах місцевого самоврядування».

На виконання ст. 35 Закону України «Про зайнятість населення» функціонує «Порядок професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих

безробітних», стажування безробітних здійснюється на замовлення роботодавців (на договірній основі) за індивідуальною програмою, що затверджується роботодавцем і погоджується територіальним центром зайнятості. Договір про стажування безробітних може укладатися як індивідуально, так і з групою осіб за однією професією (спеціальністю) в межах одного підприємства з визначенням робочого місця кожного стажиста. Строк стажування встановлено до 3 місяців.

3)Обов'язкове стажування при прийнятті на роботу для певних категорій осіб. Цей вид стажування здійснюється у відповідності із вимогами спеціальних нормативних актів (законів та підзаконних нормативних актів) і провадиться з метою підготовки осіб до самостійної роботи на певних посадах (наприклад, посаді прокурора місцевої прокуратури, адвоката, нотаріуса тощо). Метою такого стажування є оволодіння претендентами на посади спеціальними професійними навичками у тій чи іншій сфері діяльності, запобігання недолікам у роботі.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» - з метою перевірки готовності самостійно здійснювати адвокатську діяльність особи, що отримали свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, проходять стажування протягом 6 місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону. Порядок проходження стажування, програма та методика оцінювання стажування, розмір внеску на проходження стажування та порядок його сплати затверджуються Радою адвокатів України [9].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Отже, якщо надати визначення, стажування –

це набуття особою практичного досвіду виконання виробничих завдань і обов'язків на робочому місці на підприємстві після теоретичної підготовки до початку самостійної роботи під безпосереднім керівництвом досвідченого працівника. Але визначення даної правової категорії наразі досить по-різному сприймається та розуміється роботодавцями у практичному використанні, але у досить різних сенсах, адже це правове явище, яке на даному етапі розвитку трудового законодавства є неврегульованим достатньо і потребує детального визначення на законодавчому рівні.

Тобто, закріплення не тільки поняття стажування, а також підстав для нього, відповідних видів є просто необхідними задля запобігання неправильного застосування цієї правової категорії. Та звісно, питання оплати праці за роботу, що виконується при стажуванні, має бути нормативно врегульовано, тому що на практиці за стажуванням працівників роботодавці іноді приховують неоформлені трудові відносини, тобто незадекларовану працю. Судові органи вважають порушенням допуск до роботи на умовах стажування без попереднього оформлення трудового договору.

При прийомі на роботу необхідно бути дуже уважними, адже при наданні згоди на працю без належного оформлення трудових відносин, а саме — укладання трудового договору, у тому числі стажування (у непередбачених у законодавстві випадках), працівники не мають ніяких прав і гарантій, не мають підстав для звернення до відповідних органів у разі спору з роботодавцем не зможуть захистити себе.

Список використаних джерел:

- Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.12.2018).
- Кодекс законів про працю України : закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 01.12.2018).
- Про зайнятість населення : закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. *ВВР України*. 2013. № 24.
- Про затвердження Порядку професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних : наказ Мінсоцполітики від 31.05.2013 № 318/655. *Офіційний вісник України*. 2013. № 51.
- Про професійний розвиток працівників: закон України від 12.01.2012р. №4312-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (дата звернення: 01.12.2018).
- Про оплату праці: закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. С. 376–383 (дата звернення: 01.12.2018).
- Порядок організації та проведення стажування працівників територіальних управлінь юстиції в центральному апараті Міністерства юстиції: наказ Міністерства юстиції України від 27.06.08 р. № 929/7.
- Положення про порядок стажування в органах прокуратури України : наказо Генерального прокурора України від 30.12.009 р. № 80.
- Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62.
- Неверова А. Поняття та структура інституту охорони праці. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2013. Вип. 58.С. 255–260.
- Фоменко О.Ю. Щодо правового регулювання стажування. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 2. С. 151-158.

STEPSHIP AS A CATEGORY OF LABOR LAW

Priluka A.

Yaroslav Mudryi National Law University
Ukraine

Summary. The problem of insufficiency of legal regulation of such concept in the labor law of Ukraine as an internship is researched. The main types of internships are defined and defined in the legislation for today. The proposal to amend it has been proposed and the option of legal definition of internship has been proposed.

Keywords: *Internship, tests, labor contract, labor, labor relations.*

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

◆◆◆◆◆◆◆◆ PHYSICS AND MATHEMATICS ◆◆◆◆◆◆◆◆

УДК 519.6

ВИКОРИСТАННЯ ФРАКТАЛІВ В МАТЕМАТИЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ СКЛАДНИХ ПРИРОДНИХ СИСТЕМ

Новікова Наталія Володимирівна

викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист
Машинобудівний коледж Донбаської Державної Машинобудівної Академії

Сагай Ольга Володимирівна

викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист
Машинобудівний коледж Донбаської Державної Машинобудівної Академії
Україна

Анотація. Обґрунтовано сучасну можливість та необхідність використання фракталів в математичному моделюванні складних природних систем в зв'язку з поширенням комп'ютерно-інтегрованих технологій. З'ясовано, які види фракталів застосовуються в тих чи інших математичних моделях. А також показано, як фрактальна математика за допомогою комп'ютера дозволяє будувати та досить просто вирішувати різні задачі при вивченні структури Всесвіту.

Ключові слова: фрактали, математичне моделювання, фрактальна геометрія, алгебраїчні фрактали, комп'ютерна графіка, фрактальне стиснення даних, комп'ютерне мистецтво.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Неможливо уявити собі сучасну науку без широкого застосування математичного моделювання. Сутність цього метода полягає в заміні вихідного об'єкта його «образом» - математичною моделлю - і в подальшому вивченні моделі за допомогою реалізованих на комп'ютерах обчислювально-логічних алгоритмів [1, с.9]. Математичне моделювання не замінює собою математику, фізику та інші природничі дисципліни, а навпаки, синтезує їх, даючи нові додаткові стимули найрізноманітніших напрямів науки.

До недавнього часу геометричні моделі природних об'єктів зображувалися за допомогою комбінацій простих фігур: прямих, трикутників, кіл, сфер, багатогранників. Однак, за допомогою набору цих відомих фігур важко описати більш складні природні об'єкти: пористі матеріали, форми хмар, крони дерев, ін. Сучасна наука не може обійтися без нових комп'ютерних засобів. Вони виводять математику на надзвичайно високий рівень. Вивчаючи фрактали, вельми важко провести грань між математикою і інформатикою - так тісно вони переплелися в своєму прагненні відкрити унікальні моделі, які наближають нас до розуміння деяких природних процесів і явищ.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Різні аспекти математичного моделювання розглядалися багатьма вченими. Взагалі були викладені різні підходи до побудови та аналізу математичних моделей, які є загальними для різних областей знань та залежать від конкретної специфіки. Так в працях Самарського О.О. та Михайлова О.П. розглянуті основні методи та приклади застосування математичного моделювання [1]. Увагу вчених Акаєва О.О. та Олексієва Г.В., привернули механізми математичного моделювання і прогнозування довгострокового технологічного та економічного розвитку [2], а також чисельне економіко-математичне моделювання і оптимізація [3]. Праці перелічених вчених відображають важливі, але лише певні сторони дослідження проблеми і не охоплюють усі потенціальні можливості застосування фрактальної математики у дослідженні Всесвіту.

МЕТА СТАТТІ.

Проведені дослідження ставили за мету розглянути побудову математичних моделей з використанням фракталів та дослідити безліч можливостей їх застосування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Народження фрактальної геометрії прийнято пов'язувати з виходом в 1977 році книги Мандельброта «Фрактальна геометрія природи». У ній використані наукові результати вчених, які працювали в період 1875-1925 рр. в тій же області. Серед них Пуанкаре, Фату, Жюліа, Кантор, Хаусдорф. Тільки в наш час вдалося об'єднати ці роботи в єдину систему.

Фрактальна геометрія - це революція в математиці і математичному описі природи. Ось як про це пише сам першовідкривач фрактальної геометрії Бенуа Мандельброт: «Чому геометрію часто називають холодною і сухою? Одна з причин полягає в її нездатності описати форму хмари, гори, дерева або моря. Хмари - це не сфери, гори - це не конуси, лінії берега - це не кола, і кора не є гладкою, і блискавка не поширюється по прямій ... Природа демонструє нам не просто вищий ступінь, а зовсім інший рівень складності. Число різних масштабів довжин в структурах нескінченно».

З математичної точки зору фрактал - це перш за все безліч дробової розмірності. Всім, хто вивчає геометрію, відомо, що розмірність відрізка дорівнює 1, квадрата - 2, куба і паралелепіпеда - 3. Дрібна розмірність - основна властивість фракталів. Якщо розглядати фрактальні об'єкти в різному масштабі, то неважко виявити одні й ті ж основні елементи. Ці повторювані закономірності визначають дробову (фрактальну) розмірність даного об'єкта. Так властивість самоподібності відображає головну особливість природних об'єктів, коли окрема клітина рослини або тварини несе в собі повну інформацію про весь організм.

Геометричні фрактали застосовуються для отримання моделей складних природних систем, таких, як крони дерев, гірські хребти, берегові лінії, поверхню Місяця, і т.д. [4, с.26] Деревовидні фрактали застосовуються для моделювання не тільки рослин, але і бронхіального дерева, роботи нирок, кровоносної системи. Ці фрактали будуються за допомогою рекурсивних процедур, систем ітерованих функцій, L-систем, і ін. Прикладами таких фракталів є трикутник Серпінського, сніжинка Коха, крива Леві і багато інших.

Крім геометричних фракталів розглядають ще алгебраїчні та стохастичні. Алгебраїчні фрактали - це найбільша група фракталів. Вони виправдовують

свою назву, так як будуються на основі алгебраїчних формул, іноді досить простих. Отримують їх за допомогою нелінійних процесів в n-мірних просторах. Відомо, що нелінійні динамічні системи володіють декількома стійкими станами. Стан, в якому виявиться динамічна система після деякого числа ітерацій, залежить від початкових умов. Тому кожний стійкий стан (аттрактор) володіє деякою областю початкових умов, при яких система обов'язково перейде в розглянуті кінцеві стани. Таким чином, фазовий простір розбивається на області тяжіння аттракторів. Найвідомішими з них є безлічі Мандельброта і Жюліа, Басейни Ньютона і т.д.

Фрактали, при побудові яких випадковим чином будуть змінені будь-які параметри, називають стохастичними. Термін стохастичність походить від грецького слова, що означає «припущення». Стохастичним природним процесом є броунівський рух. За допомогою комп'ютера такі процеси будувати досить просто: треба просто задати послідовності випадкових чисел і налаштувати відповідний алгоритм. При цьому виходять об'єкти, дуже схожі на природні, - несиметричні дерева, порізані берегові лінії і так далі. Двовимірні стохастичні фрактали використовуються при моделюванні рельєфу місцевості і поверхні моря, процесу електролізу.

Головне застосування фракталів - сучасна комп'ютерна графіка. З їх допомогою можна створювати плоскі безлічі і поверхні дуже складної форми, за допомогою зміни параметрів в тому чи іншому рівнянні. Великий внесок в теорію фракталів вносять потужні сучасні комп'ютерні програми, які малюють листя дерев і папороті, штучні гірські ланцюги, хмари і не існуючі в природі планети з вигаданими океанами і континентами. Там, де попередні покоління вчених були змушені спрощувати свої рівняння або взагалі відмовлятися від них, ми можемо побачити їх суть на екрані дисплея. Природні процеси, представлені графічно, можна досягнути у всій їх складності, спираючись на нашу інтуїцію. При цьому стимулюються нові ідеї, нові асоціації, і у кожного, хто мислить в образах, пробуджується творчий потенціал.

Дуже корисним використанням фракталів в комп'ютерній науці є фрактальне стиснення даних. В основі цього виду стиснення лежить той факт, що реальний світ добре описується фрактальною геометрією. При цьому картини стискаються

набагато краще, ніж це робиться звичайними методами. Перевага фрактального стиснення полягає в тому, що при збільшенні картини не спостерігається ефекту пікселізації. При фрактальному стисненні після збільшення картинка часто виглядає навіть краще, ніж до нього.

В телекомунікаціях для передачі даних на відстань використовуються антени, що мають фрактальні форми, що сильно зменшує їх розміри і вагу.

Теорія фракталів використовується і при вивченні структури Всесвіту. В біології це біосенсорні взаємодії і биття серця, моделювання хаотичних процесів, зокрема, при описі моделей популяцій. Вивчення механіки рідин і газів, турбулентності в потоках дуже добре підлаштовується під фрактали. Турбулентні потоки хаотичні, і тому дуже складно будувати їх моделі. І тут допомагає перехід до фрактального подання, що сильно полегшує роботу інженерам і фізикам, дозволяючи краще зрозуміти динаміку складних потоків. За допомогою фракталів також можна моделювати мову, звуки, поведінку і інші, ще більш складні, фізичні процеси. Фрактальні форми добре передають пористі матеріали, які мають дуже складну геометричну структуру. Ці знання використовуються в науці про нафту. Фрактали використовуються для опису кривизни поверхонь. Вони приходять на допомогу, наприклад, коли потрібно, за допомогою декількох коефіцієнтів, задати лінії і поверхні дуже складної форми.

Ще однією захоплюючою, але спірною областю застосування фракталів є комп'ютерне мистецтво. Фрактали не тільки служать ученим, а й допомагають художникам передавати їх думки, почуття і настрої, втілюючи найнеймовірніші фантазії [5,с.12]. У наш час живописець вже не може обійтися без комп'ютерної програми, яка будуватиме химерні картини-фрактали.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Аналіз використаного матеріалу дав змогу дійти висновку про результативність використання фракталів при побудові математичних моделей різноманітних явищ та процесів. Проведене дослідження, звичайно, не вичерпує всіх можливостей використання фрактальної математики. Комп'ютери стають дедалі потужнішими, і все більш тонкі ефекти вони дозволяють нам спостерігати на екрані дисплея. Нас чекає ще багато цікавих і незвичайних знахідок.

Список використаних джерел:

1. Самарський О.О., Михайловський О.П. Математичне моделювання: Ідеї. Методи. Приклади. М. : ФІЗМАТЛІ, 2005 320 с.
2. Акаєв О.О. Математичне моделювання і прогнозування довгострокового технологічного та економічного розвитку. М. : Ленанд, 2015. 352 с.
3. Олексіїв Г.В. Чисельне економіко-математичне моделювання і оптимізація. С-Пб. : Гіорд, 2014. 272 с.
4. Азевіч А.І. Фрактали: геометрія і мистецтво. *Математика в школі*. 2005. № 5. С. 26-28.
5. Волошников А.В. Математика та мистецтво. К. : Освіта, 2000.

USING OF FRACTALS FOR MATHEMATICAL MODELING OF COMPLEX NATURAL SYSTEMS

Novikova N., Sahai O.

Machine Building College of Donbass State Machine Building Academy
Ukraine

Summary. The paper proves the current possibility and necessity of using fractals for mathematical modeling of complex natural systems in connection with the proliferation of computer-integrated technologies. It explains which types of fractals are used in certain mathematical models. It also shows the way fractal mathematics allows setting tasks and finding simple solutions to various problems with the help of a computer while studying the structure of the universe.

Keywords: fractals, mathematical modeling, fractal geometry, algebraic fractals, computer graphics, fractal data compression, computer art.

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ АЛГОРИТМІВ ПОШУКУ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКСТРЕМУМУ В СИСТЕМІ WOLFRAM MATHEMATICA

Верем'єв Олександр Олександрович

здобувач вищої освіти факультету інформаційних технологій
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Десятський Сергій Петрович

канд. ф.-м. наук, доцент кафедри вищої та прикладної математики
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Україна

Анотація. Приведено результати обчислювального експерименту по знаходженню мінімального значення функцій декількох змінних за допомогою алгоритмів, вбудованих в систему Wolfram Mathematica. Показана неефективність метода Нелдера-Міда для пошуку екстремума багатоекстремальних функцій. Найбільш придатними виявилися методи стохастичного пошуку, побудовані на основі генетичних алгоритмів.

Ключові слова: Функції багатьох змінних, чисельні методи, екстремум, глобальна оптимізація, стохастичні алгоритми.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Основною метою дослідження операцій є оптимізація, тобто «Зробити все найкраще за даних обставин». Ця загальна концепція має велику кількість застосувань, наприклад, у сільськогосподарському плануванні, біотехнології, аналізі даних, розподілі товарів і ресурсів, аварійно-рятувальних роботах, проектуванні інженерних систем, управлінні навколишнім середовищем, фінансовому плануванні, управлінні охороною здоров'я, контролі інвентаря, робочої сили та розподілі ресурсів, виробництві товарів, військових операціях, управлінні виробничими процесами та інших галузях.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

У багатьох випадках аналітичне розв'язання задачі пошуку найбільшого або найменшого значень функції одної або багатьох змінних є неможливим або недоцільним. Такі задачі припускають наближене розв'язання за допомогою математичних програм.

Основні результати, що мають відношення до теми дослідження, відображені в десятках монографій і сотнях статей, опублікованих на різних мовах.

МЕТА СТАТТІ.

Однією з найбільш розвинених програм цього класу є Mathematica розробки корпорації Wolfram Research. В роботі порівнюється ефективність роботи вбудованих в систему Wolfram Mathematica алгоритмів пошуку глобального екстремуму для неперервних функцій багатьох змінних та визначаються межі їх застосування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Одним з найважливіших результатів математичного аналізу є теореми Вейерштрасса про обмеженість множини значень неперервної на замкненій обмеженій множині (в одно- і багатовимірному випадку) функції. При цьому існують точки множини (не обов'язково єдині) в яких ці екстремальні значення досягаються.

При додатковій вимозі зв'язності області визначення з теореми про проміжне значення випливає твердження про структуру області значень неперервної функції на замкненій зв'язній обмеженій множині: вона являє собою відрізок.

Тому стає можливою повна постановка задачі оптимізації: знайти найбільше та найменше значення функції на множині і вказати значення аргументу, при яких ці екстремальні значення досягаються. Бажано також вивчити питання про єдиність екстремальних точок або вибору тих з них, які задовольняють додатковим умовам задачі.

Слід зазначити, що відсутність обмежень на

область визначення (глобальний екстремум) нерідко призводить до незамкненості області значень функції і замість задачі знаходження $\max_{x \in D} F(x)$ і $\min_{x \in D} F(x)$

доводиться шукати $\sup_{x \in D} F(x)$ і $\inf_{x \in D} F(x)$. У цьому

випадку визначення підлягають не екстремальні точки, а послідовності точок, на яких значення функції сходяться до точної верхньої або нижньої межі множини значень.

Прикладом функції, неперервної і обмеженою на $\mathbb{R}$, але такої, що не досягає своїх найбільшого і найменшого значень, може служити функція

$$f(x) = \sin x + \sin x^2.$$

Для неї $f(x) \leq 2$, але для досягнення значення $f(x) = 2$ треба, щоб x задовольнявся співвідношенням:

$$\begin{cases} x = \frac{\pi}{2} + 2\pi n \\ x^2 = \frac{\pi}{2} + 2\pi m \end{cases} \quad m, n \in \mathbb{Z}$$

З системи може бути отримана рівність

$$\pi = \frac{2(1+4m)}{(1+4n)^2}$$

яка неможлива по причині ірраціональності числа π . У той же час, число π можна з будь-якою точністю наблизити раціональними числами $\frac{2(1+4m)}{(1+4n)^2}$, $m, n \in \mathbb{Z}$. При цьому m , n і

значення $x = \frac{\pi}{2} + 2\pi n$ будуть досить великими.

Ще більш складні проблеми виникають при глобальній оптимізації функцій декількох змінних. Прикладом може служити так звана 4-а проблема, поставлена американським математиком Трефетеном (Lloyd N. Trefethen).

Знайти найменше значення функції і точку, в якій воно досягається, для функції:

$$y = e^{\sin 50x} + \sin(60e^y) + \sin(70 \sin x) + \sin(\sin 80y) - \sin(10(x+y)) + \frac{x^2 + y^2}{4}$$

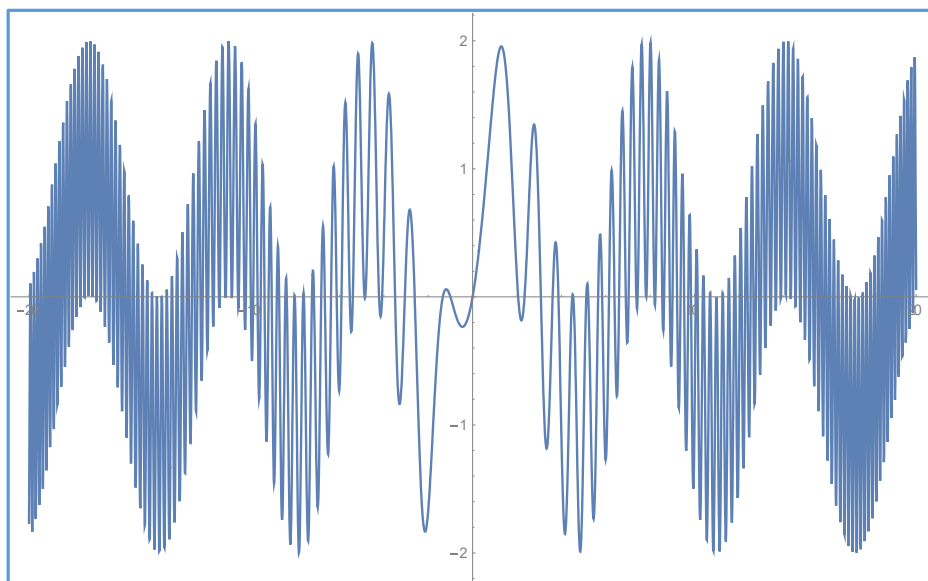

Рис 1. Графік функції $f(x) = \sin x + \sin x^2$ при $x \in [-20, 20]$.

Функція є диференційовною, багато-екстремальною, причому з віддаленням від початку координат зростає щільність множини точок

локального екстремуму на одиницю площі.

Графік функції в $[-\frac{1}{2}; \frac{1}{2}] \times [-\frac{1}{2}; \frac{1}{2}]$ квадраті що містить точку мінімуму, має вигляд

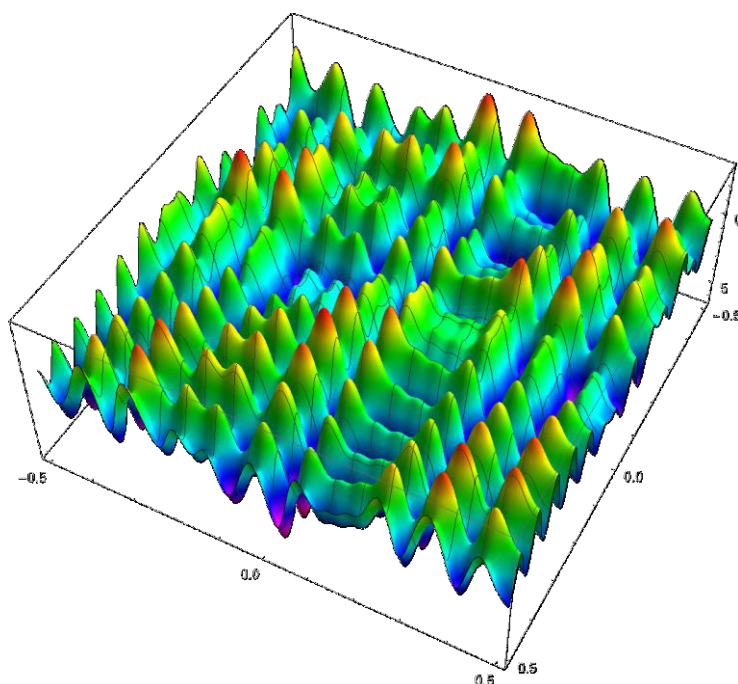

Рис 2. Графік функції Трефетена в квадраті $[-\frac{1}{2}; \frac{1}{2}] \times [-\frac{1}{2}; \frac{1}{2}]$.

Глобальний мінімум $f_{\min} = -3.3068686474752376...$ досягається в єдиній точці $x_{\min} = -0.02440307969437517...$, $y_{\min} = 0.2106124271553557...$

Було проведено порівняння результатів застосування для оптимізації функції Трефетена вбудованих в систему Wolfram Mathematica алгоритмів пошуку глобального екстремуму: методів Нелдера-Міда (NelderMead), імітації відпалу (SimulatedAnnealing), диференціальної еволюції (DifferentialEvolution) і випадкового пошуку (RandomSearch). Три останніх метода відносяться до

стохастичних алгоритмів глобальної оптимізації і передбачають попереднє обчислення значень функції на деякій випадковій множині точок. Її потужність є одним з параметрів методу. Жоден з чотирьох методів не вимагає обчислення похідних цільової функції на відміну від методів типу методу найшвидшого спуску.

Як виявилось, тільки методи стохастичної оптимізації дозволили визначити глобальний мінімум і відповідні

йому значення $x_{\min}$ и $y_{\min}$.

Методом Нелдера-Міда була знайдена точка локального

мінімуму $M_1(-0.8114806971, 0.2914772201)$ зі значенням $f(M_1) = -2.220394$.

Найпростіший з стохастичних методів - метод випадкового пошуку дозволив отримати правильну відповідь при виборі не менше 280 початкових випадкових точок. Подальше збільшення їх кількості призводить лише до збільшення часу розрахунку, але не змінює результат.

Метод імітації відпаду показав нестійку роботу алгоритму: при зміні потужності множини початкових точок від 10 до 700 правильне значення було отримано тільки для 500 початкових точок. В інших випадках, у тому числі і при збільшенні їх кількості були отримані різні

результати від -3.20814 до -2.44035 . Час розрахунку при цьому нелінійно залежав від кількості початкових точок.

Метод диференціальної еволюції, що відноситься до генетичних алгоритмів пошуку глобального екстремуму, дав найбільш прийнятні результати: вже для 50 початкових точок було отримано правильну відповідь, збільшення кількості точок не призводить до зміни результату, хоча і збільшує час розрахунку. У наступній таблиці наведено результати обчислень. Розрахунки проводилися на комп'ютері з процесором Intel Core i5-4670K, 3800 MHz на чіпсеті Z97 з 16 GB оперативної пам'яті в системі Wolfram Mathematica 11.3.

Таблиця 1

Результати оптимізації функції Трефетена

Метод оптимізації	Число початкових точок (найменше)	Час розрахунку (сек)
Випадкового пошуку	280	2.734
Імітації відпаду	500	1.953
Диференціальної еволюції	50	1.25

Як видно, для знаходження глобального мінімуму багатоекстремальної функції з великою щільністю точок екстремуму найбільш ефективним виявився алгоритм диференціальної еволюції, що відноситься до генетичних алгоритмів. Метод Нелдера-Міда, який довів свою ефективність для великої кількості екстремальних задач, для задачі даного класу виявився непридатним. Відзначимо, що в класичній задачі оптимізації функції Розенброка

$f(x, y) = (x-1)^2 + 100(y-x^2)$ оптимальне значення

$f_{\min} = f(1, 1) = 0$ було знайдено усіма методами вже для 5 початкових точок. Витрачений час при цьому склав 0.03125 секунди для методів Нелдера-Міда і випадкового пошуку і 0.09375 для двох інших методів.

У задачі оптимізації функції Гіммельблау

$f(x, y) = (x^2 + y - 7)^2 + (x + y^2 - 11)^2$, яка має 4 точки

мінімуму в квадраті $[-4, 4] \times [-4, 4]$ (по одній в кожній з чвертей) з однаковим значенням цільової функції $f_{\min} = 0$ всі 4 методи знаходять одну з точок мінімуму,

найбільш швидким виявляється метод випадкового пошуку з трьома початковими точками. При цьому витрачений час складає приблизно 0.015 секунди, що не менше ніж в три рази краще, ніж результати, отримані іншими методами. Без додаткової умови на знаки змінних в точці екстремуму всі три методи випадкового пошуку сходяться до різних розв'язків системи

$$\begin{cases} x^2 + y - 7 = 0 \\ x + y^2 - 11 = 0 \end{cases}$$

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Проведені чисельні експерименти довели малоефективність вбудованих в систему Wolfram Mathematica алгоритмів пошуку глобального екстремуму типу алгоритма Нелдера - Міда для багатоекстремальних диференційовних функцій. Найбільш ефективними є методи випадкового пошуку, побудовані на основі генетичних алгоритмів - метод диференціальної еволюції та йому подібні.

Список використаних джерел:

1. Васильев Ф.П. Численные методы решения экстремальных задач : учеб. пособие для вузов, 2-е изд, перераб и доп. М. : Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит, 1988. 552 с.
2. Химмельблау Д.М. Прикладное нелинейное программирование. М. : Мир, 1975. 536 с.
3. Wolfram S. The Mathematica Book. Champaign : Wolfram Media, Inc, 1999. 1496 p. (4th ed.).
4. Pinter J. D. Computational Global Optimization in Nonlinear Systems: An Interactive Tutorial. Atlanta : Lionheart Publishing, 2001. 61 p.

ABOUT THE EFFICIENCY OF THE GLOBAL EXTREME SEARCHING ALGORITHMS IN THE WOLFRAM MATHEMATICA SYSTEM

Veremyev A., Desyatskiy S.

Summary. The results of the computational experiment for finding the minimum value of the functions of several variables using the algorithms embedded in the Wolfram Mathematica system are presented. The ineffectiveness of the Nelder-Mead method is shown for the search for the extremum of multi-extremum functions. The most suitable were stochastic search methods based on genetic algorithms.

Keywords. Functions of many variables, extremum, numerical methods, global optimization, stochastic algorithms.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆ TECHNICAL SCIENCES AND IT ◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆

УДК 637.354

БЕЗПЕЧНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ПО ПРИНЦИПАМ НАССР

Семко Тетяна Василівна

канд. т. наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київський національний торговельно-економічний університет
Україна

Анотація. Стаття допомагає в розробці та використанні системи управління безпечністю харчових продуктів на підприємствах харчової галузі. Також, враховуючи поширеність в Україні систем управління безпечністю харчових продуктів відповідно до вимог стандарту ДСТУ ISO 22000:2007 в статті наводяться приклади реалізації принципів НАССР в рамках ДСТУ ISO 22000:2007, враховуючи процес гармонізації вітчизняного законодавства з нормами та правилами Європейського Союзу, значна увага приділяється окремим вимогам ЄС щодо гігієни та безпеності.

Ключові слова: ХАССР-система безпеки харчових продуктів, пест контроль, ризику, ІСО, група по харчовій безпеці.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Споживачі харчових продуктів повинні бути впевненими в тому, що їжа, яку вони їдять, є безпечною. Безпечність продукції стала важливим питанням в вирішенні питання здоров'я нації. Згідно статистики Всесвітньої організації здоров'я захворювання, що співвідносяться з харчовими продуктами, являють собою надзвичайно складну для вирішення проблему в Україні. Тому питання системи безпеності харчових продуктів - є ключовою в роботі промисловості. Харчова промисловість активізується у своїх намаганнях знайти оптимальні рішення, які насправді покращать ситуацію у сфері управління безпечністю харчових продуктів (НАССР). Виробничники мінімізують ризики впроваджуючи контрольні точки безпеності - це і є питанням розробки різних концепцій управління безпечністю(НАССР). Завдання НАССР полягає перш за все у зниженні ризиків виробництва небезпечного продукту та гарантування як виробникам так і споживачам того, що продукція є безпечною та високої якості. Звичайно головною рушійною силою, що стимулює виробників до прийняття та застосування сучасних концепцій управління безпечністю, є зміна у відношенні суспільства до питань безпеності, очікування споживачами гарантованої безпеності та поінформованість громадськості щодо розміщеної на ринку продукції.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

З 1 січня 2006 року згідно з новою постановою Європарламенту і Ради № 852/2004 від 29 квітня 2004 року всі оператори харчових продуктів, які працюють на ринку Євросоюзу, зобов'язані впровадити і підтвердити систему НАССР [6]. (Аналіз небезпечних чинників і критичні точки контролю) на своїх підприємствах), як спосіб гарантування виробництва безпечних продуктів. Наразі, в Україні готується законопроект «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини», який передбачає обов'язкове впровадження системи управління безпеки харчової продукції. НАССР повинен зробити систему харчової безпеки більш прозорою та ефективною [4]. Ефективний НАССР значно заощадить кошти виробників, зокрема на отримання різних сертифікатів та допоможе підтвердити і скоротити перевірку дії сертифіката на малому підприємстві за 1 день, а на великому – за 2-3 дні.

Харчова галузь різниється від інших виробництв тим, що в технологічному ланцюгу цілком уникнути

відхилень не можливо [1]. Цьому перешкоджає багато факторів: мінливість сировини, сезонність заготівлі, якість переробки, оснащення підприємств ,впроваджені програми по с/г застосування людської робочої сили, яка завжди є фактором ненадійності.

МЕТА СТАТТІ.

Головною метою статті є роз'яснення проблем при впровадженні НАССР на підприємствах харчової галузі та їх вирішення. На заводах відсутні зобов'язань з боку керівництва, недостатня підготовка кадрів, недолік коштів, не розуміння принципів НАССР недолік процедур по оцінці ризиків [6]. Тому впровадження системи вимагає додаткових матеріальних витрат, які керівництво не завжди сприймає, а вважає зайвими. Для ефективного впровадження НАССР необхідні сім основних принципів – аналіз потенційно небезпечних чинників, визначення критичних точок контролю, в критичних межах для контрольно-критичних точках (ККТ), моніторинг ККТ, коригуючі дії, перевірка, реєстрація даних та документування процедур [5]. Підготовка до впровадження НАССР включає наступні етапи: розробку керівництва в області якості підприємства, яке ґрунтується на міжнародних стандартах.

ВІКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Плани НАССР є вузькими в області обмеження безпечного споживання харчових продуктів, тобто вони повинні підтверджуватися за допомогою аналізів, контролю біологічних, хімічних, і фізичних ризиків при видобутку сировини, придбання і обробки, до виробництва, розподілу, споживання та реалізації готового виробу. Для успішного виконання плану НАССР керівництво повинно серйозно прийняти концепцію системи управління. Тверда прихильність вищого керівництва забезпечує службовцям компанії зрозуміти всю важливість виробництва безпечної їжі. НАССР розроблений для використання у всіх сегментах харчової промисловості від вирощування, збору врожаю, обробки, виробництва, розподілу, і комерційного планування до того (принципи від поля до столу), щоб готувати їжу для споживання. Попередні програми, такі як GMP, є суттєвою основою для розвитку і виконання успішних планів НАССР. Системи безпеки харчових продуктів, засновані на принципах НАССР, були успішно застосовані на заводах харчової промисловості, роздрібних продовольчих магазинах, і мережах громадського харчування. Сім принципів

були універсально прийняті урядовими установами, торговими асоціаціями та харчовою промисловістю в усьому світі. Наступні керівні принципи полегшать розвиток і виконання ефективних планів. Виробництво безпечних продуктів харчування вимагає, щоб система HACCP була побудована на міцному фундаменті попередніх програм та впроваджених стандартів ISO. Кожен сегмент харчової промисловості повинен забезпечити умови, необхідні, щоб захистити харчові продукти, в той відрізок часу, коли це знаходиться під їх контролем. Традиційно на підприємствах застосовували належну гігієнічну практику (GMP). GMP вважають передумовою до розвитку і виконання ефективних планів HACCP. Попередні програми забезпечують основні умови і режими, які необхідні для виробництва безпечної, корисної їжі. Багато з умов і методів визначені в федеральних, державних і місцевих постановках і керівних принципах (наприклад, GMP і Продовольчий Кодекс). Кодекс Основних принципів гігієни харчування (Codex Alimentarius General Principles of Food Hygiene) описує основні умови і методи, очікувані для продуктів, призначених для міжнародної торгівлі. На додаток до вимог, визначених в інструкціях, промисловість часто вживає додаткових процедури, які підходять для їх області. Багато з них є власними розробками. У той час як попередні програми можуть впливати на безпеку їжі, вони також спрямовані на забезпечення того, що продукти є корисними і потрібними для споживання.

Існування і ефективність попередніх програм повинні бути оцінені під час розробки та реалізації кожного плану HACCP. Всі попередні програми повинні бути зареєстровані і регулярно перевірятися. Попередні (необхідні як умова) програми встановлені і управляються окремо з плану HACCP. Певні аспекти, однак, що передують необхідній як умова програми можуть бути включені в план HACCP. Наприклад, у багатьох установ є профілактичні

правила технічного обслуговування з технологічного устаткування, щоб уникнути несподіваної відмови обладнання і втрати виробництва. Під час розвитку плану HACCP команда може вирішити, що звичайне обслуговування і калібрування печі повинні бути включені в план в якості перевірки. Це згодом гарантувало б, що вся їжа в печі приготовлена при мінімальній внутрішній температурі, яка необхідна для безпеки харчових продуктів. Успіх системи HACCP залежить від навчання і тренінг керівництва і службовців з показом важливості їх ролі у виробництві безпечних продуктів. Він повинен також включати інформацію про контроль небезпеки захворювань, викликаних харчовими продуктами, пов'язаними з усіма стадіями харчового ланцюга. Важливо визнати, що службовці повинні зрозуміти суть HACCP, і отримати навички, необхідні, щоб змусити його функціонувати належним чином. Навчання має включати інструкції та практику проведення різних процедур, які описують в загальних рисах завдання службовців, які контролюють кожну ККТ. Управління має забезпечити відповідний час для повного освіти і навчання. Персоналу потрібно дати матеріали та обладнання, необхідне, щоб виконати ці завдання. Ефективне навчання - важлива передумова до успішного виконання плану HACCP.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

HACCP на підприємствах харчової галузі повинна стати рушійною силою, яка стимулюватиме виробників до прийняття та застосування сучасних концепцій управління безпеністю, змін у відношенні суспільства до питань безпеки, очікування споживачами гарантованої безпеки і та поінформованості громадськості щодо розміщеної на ринку продукції. А основне, що згідно з новою постановою Європарламенту і Ради № 852/2004 від 29 квітня 2004 року всі оператори харчових продуктів, які працюють на ринку Євросоюзу, зобов'язані впровадити і підтвердити систему HACCP – це ще один крок до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Гігієнічні вимоги до якості і безпеки продовольчої сировини і харчових продуктів: СанПін 2.3.2. 560. 96. М, 1997. 269 с.
2. Санитарные правила для предприятий, вырабатывающих плодовоовощные консервы, сушеные фрукты, овощи и картофель, квашеную капусту и соленые овощи (утв. Минздравом СССР 04.04.1972 №962-72).
3. СанПиН 3.5.2.1376-03 Санитарно-эпидемиологические требования к организации и проведению дезинсекционных мероприятий против синантропных членистоногих, СП 3.5.1378-03 Санитарно-эпидемиологические требования к организации и осуществлению дезинфекционной деятельности, СП 3.5.3.1129-02 Санитарно-эпидемиологические требования к проведению дератизации, Приказ МЗ РФ № 254 от 03.09.1991 года «О развитии дезинфекционного дела в стране».
4. Директива ЕС 2003/89/ЕС от 10 октября 2003, Директива ЕС 2006/142/ЕС от 22 декабря 2006, Директива ЕС 2007/68/ЕС от 27 ноября 2007
5. ГОСТ 30333-95 «Паспорт безопасности вещества (материала). Основные положения. Информация по обеспечению безопасности при производстве, применении, хранении, транспортировании, утилизации».
6. CODEX ALIMENTARIUS. 1993. Guidelines for the application of the Hazard Analysis Critical Control Point (HACCP) system. ALINORM 93/13A Appendix II.

HACCP IN THE FOOD INDUSTRY

Semko T.

Vinnitsia Trade and Economic Institute of Kyiv National Trade and Economic University
Ukraine

Summary. The article helps in the development and use of a food safety management system at food industry enterprises. Also, taking into account the prevalence of food safety management systems in Ukraine in accordance with the requirements of the standard DSTU ISO 22000: 2007, the article gives examples of the implementation of the HACCP principles in the DSTU ISO 22000: 2007, taking into account the process of harmonization of domestic legislation with the norms and rules of the European Union, much attention is being paid specific EU hygiene and safety requirements.

Keywords: HACCP-Food Safety System, Pest Control, Risks, ISO, Food Safety Group.

ВИРОБНИЦТВО ЖИТНЬО-ПШЕНИЧНОГО ХЛІБА ЗБАГАЧЕНОГО СУМІШШЮ ПРЯНОЦІВ

Коваль Юлія Петрівна

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту харчових технологій
Національний університет харчових технологій
Україна

Анотація. Розглядаються питання впливу харчування на здоров'я людини у несприятливих екологічних умовах. Обґрунтовано актуальності технології функціональних хлібобулочних виробів, охарактеризовано сировину, що використовується при виробництві житньо-пшеничного хліба. Досліджено вплив збагачувачів на якість хліба та перебіг біохімічних процесів.

Ключові слова: хліб, кріп, пажитник, дріжджі, збагачувачі, прянощі, функціональні продукти.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Для України здорове харчування — дуже актуальна проблема, оскільки чверть нашого населення проживає в екологічно несприятливих умовах. Після Чорнобильської катастрофи значно збільшилася кількість випадків серцево-судинних захворювань, туберкульозу й онкологічних хвороб. Здоров'я населення погіршується не лише через фоновий вплив малих доз радіації та розбалансованість раціонів харчування на тлі дефіциту окремих мікронутрієнтів, а й через забруднення продуктів харчування, внаслідок чого зростає захворюваність на цукровий діабет і ожиріння. Слід зауважити, що найбільшою мірою продукти харчування забруднені радіонуклідами, важкими металами та іншими хімічними елементами, детергентами (мийними засобами), консервантами, пестицидами, нітратами і нітридами, мікотоксинами, антимікробними речовинами і заспокійливими препаратами, регуляторами росту та іншими шкідливими речовинами, що вкрай негативно позначається на здоров'ї людини [1, с. 140-147].

На сьогодні пріоритетною проблемою для нашої держави та її харчової промисловості є створення принципово нових технологій глибокого комплексного перероблення рослинної сировини на продукти високої якості, що забезпечують профілактику аліментарно-залежних станів і захворювань, сприяють усуненню дефіциту вітамінів, мікро- і макроелементів, інших есенціальних речовин.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Остання чверть XX ст. характеризується нестримним прогресом розвитку харчового виробництва, що зумовлено гострою потребою суспільства у збільшенні обсягів продовольства, освоєнні нетрадиційної сировини, випуску нових видів харчових продуктів за новими технологіями [2].

Хліб є продуктом першої необхідності і постійно користується попитом населення, а хлібопекарська галузь - це сектор харчової промисловості України, який достатньо стабільно розвивається.

Основною тенденцією розвитку ринку хлібопекарських виробів за останній час є підвищення попиту споживачів на упаковану продукцію, їх бажання купувати високоякісні вироби, а також прояв все більшої зацікавленості до брендів хлібопекарських підприємств, які позиціонуються як корисні для здоров'я хлібобулочні вироби. Відбулося розширення асортименту хлібобулочних виробів: сьогодні налічується більше 800 їх найменувань, з кожним роком їх число збільшується на декілька десятків нових [3, с.34-39].

Розробками нових видів хліба, в тому числі збагачених рослинними компонентами займалася велика кількість дослідників, зокрема науковці НУХТ: В. І. Дробот, А. М. Грищенко, А. М. Дорохович, кафедра технології оздоровчих продуктів також займається питаннями збагачення хлібобулочних виробів.

Зацікавленість українців до лікувально-профілактичних сортів хлібобулочних виробів постійно зростає, що сприяє збільшенню питомої ваги такої продукції в загальному виробництві. У руслі цих тенденцій виробники намагаються розширити свій асортимент саме за рахунок такої продукції. Хлібобулочні є зручною основою для створення функціонального харчового продукту, оскільки вони вживаються різними верствами населення, доступні за ціною, можуть бути зручним способом втамувати голод в певних умовах.

За останні 10 років напрацьовано багато технологій з виробництва хліба спеціального призначення для харчування певних вікових груп населення, функціонального призначення та для профілактичного харчування осіб, що проживають в зонах забруднених радіонуклідами. Позитивний ефект від вживання таких хлібобулочних виробів забезпечується або введенням в рецептуру необхідних додаткових компонентів, або виключенням небажаних, а також зміною технології їх виготовлення.

МЕТА СТАТТІ.

Обґрунтування вибору сировини та розроблення способу виробництва житньо-пшеничного хліба з додаванням прянощів, а саме кропу та пажитнику. Оцінити їх вплив на підйомну силу дріжджів з використанням прискореного методу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

При створенні продуктів харчування останнім часом звертається велика увага на те, щоб продукти мали імуномодельючі, стимулюючі, радіопротекторні, антистресові, адаптогенні та інші властивості, тобто були фізіологічно функціональними. Адже саме вони містять у своєму складі інгредієнти (макро- та мікронутрієнти), яким властиве певне функціональне призначення.

Хліб житньо-пшеничний є продуктом повсякденного харчування, тому надання йому функціональних властивостей має велике соціальне значення. Це досягається використанням функціональних інгредієнтів, які підсилюють фізіологічні функції організму, зміцнюють його імунну систему.

Прянощі - це висушені мелені (подрібнені) або цілі частини пряно-ароматичних рослин, які додаються в їжу в невеликих кількостях для поліпшення

її смакових та ароматичних властивостей. Покращуючи смакові і ароматичні властивості їжі, прянощі активізують виділення травних соків і тим самим сприяють кращому засвоєнню їжі в організмі. Особливе значення має використання прянощів при малих фізичних та м'язових навантаженнях, під впливом смакових речовин відбувається активізація і нормалізація усіх частин травної системи.

Смакові речовини, забезпечуючи високі органолептичні властивості їжі, сприяють нормалізації і оздоровленню кишкової мікрофлори, в результаті чого знижується інтенсивність гнилісних процесів в кишечнику і знижуються аутоінтоксикація організму. В цьому полягає лікувальна і профілактична дія смакових речовин, прянощів і прямих овочів: завдяки оздоровленню і нормалізації стану і функції шлунково-кишкового тракту відбувається оздоровлення всього організму, нормалізується стан його внутрішнього середовища [4].

Пажитник грецький - представник сімейства Fabaceae, відома лікарська рослина, яка в культурі дає стійкі врожаї насіння.

За літературними даними, в насінні даної культури міститься 45-60% вуглеводів (в основному, галактоманани), 6-10% ліпідів, 20-30% білків (багаті на метіонін, аргінін, аланіном, гліцином, але бідні на лізін), 5-6% стероїдних сапонінів, 2-3% алкалоїдів, 4-гідроксізолейцин, а також ефірні масла, вітаміни А, С, В, Р, каротин, мінеральні речовини та ін.

Лікарською сировиною служать насіння пажитника грецького, однак, свіжі листя також застосовуються в медичних цілях. На особливу увагу заслуговують три біологічно активні сполуки пажитника грецького: стероїдні сапоніни (зокрема, діосгенін), галактоманани і 4-гідроксізолейцин, які на думку багатьох дослідників, мають широкий спектр біологічної дії [5,6].

Кріп традиційно відноситься до найбільш затребуваним і популярним видам зелені, попит на нього особливо високий восени і навесні. Він має приємний запах, який пояснюється вмістом ефірних масел. Крім того, в кропі присутні вітаміни групи В (В1, В2, В6, В12), вітамін С, Е і РР, D, Н провітамін А (β-каротин), а також корисні органічні кислоти. Кріп багатий мікроелементами: марганцем, міддю, цинком і макроелементами: натрієм, залізом, калієм, кальцієм, магнієм і фосфором. Високої харчовою цінністю відрізняються молоді гілочки кропу з 6 - 10 листочками, а також ніжні листи дорослих рослин. Використовують кріп в свіжому, солоному і сушеному вигляді. Кріп на 85% складається з води, на 6,3% - з вуглеводів. На білки і клітковину припадають приблизно рівні частки - по 2,5% і 2,8% відповідно. Таким чином, його калорійність не велика, в 100 г міститься 40 ккал. Кріп сприяє підвищенню апетиту, нормальному функціонуванню травної системи і поліпшенню обміну речовин. Даний вид зелені включають в дієтичне харчування, рекомендований при захворюваннях жовчного міхура і печінки, а також при ожирінні [7, с. 11-15; 8, с. 202- 205].

Важливим способом підвищення продуктивності праці та збільшення економічної ефективності виробництва є інтенсифікація технологічного процесу. Щоб прискорити процес виробництва хліба, доцільно виключити або звести до мінімуму стадії бродіння напівфабрикатів, на які витрачається до 75% загального часу [9].

У роботі було досліджено здатність дріжджів зберігати ферментативну активність у присутності суміші прянощів кропу та пажитнику в кількості 3

%, 5 %, 7 %, 10 % до маси борошна. Співвідношення кріп:пажитник = 1:1.

Проаналізувавши всі отримані дані, можна зробити висновок, що найоптимальніший та позитивний ефект буде справляти внесення добавки в кількості 5 % до маси борошна у співвідношення кріп:пажитник=1:1.

Дріжджі перетворюють цукри борошна на спирт і вуглекислий газ, що розпушує тісто, а молочнокислі бактерії утворюють із цукрів молочну кислоту та інші органічні кислоти, підтримують рН на рівні, оптимальному для життєдіяльності дріжджів. Також технологічна роль дріжджів полягає в утворенні етанолу та інших продуктів (оцтового альдегіду, органічних кислот, спиртів, сивушної олії, ацетону, ефірів), що беруть участь у формуванні смаку та аромату хліба і хлібобулочних виробів. Джерелом карбону є глюкоза, галактоза, фруктоза, сахароза, мальтоза, частково рафіноза та прості декстрини, крім того, дріжджі також засвоюють етиловий спирт, молочну й оцтову кислоти. Не зброджують хлібопекарські дріжджі лактозу, пентози (ксилозу, арабінозу), крохмаль і клітковину. Джерелом нітрогену для них є амінокислоти, пептиди, солі амонію (білків не засвоюють). Дріжджі потребують ростових факторів (біотин, вітаміни групи В, вітамін К та ін.) [10].

Кріп містить білок, цукор, каротин, вітаміни групи В, збагачує середовище вітаміном РР, аскорбінову кислоту, мінеральні солі, органічні кислоти. Пажитник також містить білок, галактоманани, каротин, вітаміни групи В, РР, каротин, вітамін С, мінеральні речовини [11].

Такий хімічний склад дає підстави розглядати перспективність використання суміші прянощів як ефективних збагачувачів, як засіб покращення біотехнологічних властивостей хлібопекарських дріжджів, оскільки мінеральні речовини регулюють осмотичний тиск, впливають на проникливість оболонки дріжджів, разом з вітамінами активують ферменти, що беруть участь у метаболізмі та спиртовому бродінні.

Всі дані зразки не перевищують показники ГОСТ 171-81 [12], тобто їх підйомна сила менше 70 хв.

Згідно з розробленим проектом суміш прянощів кропу та пажитнику передбачається вносити на стадії замішування тіста, що дасть змогу адаптувати дріжджові клітини та молочнокислі бактерії до даного середовища.

Також запропонований спосіб виробництва має ряд переваг: за рахунок внесення суміші прянощів час бродіння закваски скорочується; даний спосіб виробництва не потребує технічного переоснащення виробничої лінії; сировина, яка вноситься в розроблену рецептуру не є дорогою; зміна рецептури не значно впливає на грошову вартість виробництва, оскільки для збагачення використовують лише 5 % прянощів до маси борошна у співвідношення кріп:пажитник=1:1; запропонований спосіб внесення функціональних інгредієнтів не потребує додаткових технологічних операцій з підготовки сировини до виробництва; дозволяє використовувати працю персоналу без додаткової підготовки; при внесенні прянощів хліб набуває не специфічного, досить приємного смаку та аромату, які поліпшують функції шлунково-кишкового тракту, сприяють кращому засвоєнню їжі.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Головну роль у створенні функціонального продукту відіграє технологія та інгредієнти якими

збагатили житньо-пшеничний хліб. Хімічний склад суміші прянощів дає підстави розглядати перспективність їх використання, як ефективних збагачувачів, як засіб покращення біотехнологічних властивостей хлібопекарських дріжджів, оскільки мінеральні речовини регулюють осмотичний тиск, впливають на проникливість оболонки дріжджів, разом з вітамінами активують ферменти, що беруть участь у метаболізмі та спиртовому бродинні. При

внесенні прянощів хліб набуває досить приємного горіхово-грибного присмаку та аромату. Використані збагачувачі поліпшують функції шлунково-кишкового тракту, сприяють кращому засвоєнню їжі. Покращився мінеральний та вітамінний склад хліба, збільшилась кількість клітковини.

Даний вид хліба може розширити існуючий асортимент хлібобулочних виробів сучасного ринку.

Список використаних джерел:

1. Егоров Б.В. Стан харчування населення України: монографія. Москва, 2011. С.140–147.
2. Сімахіна Г.О., Українець А.І. Технологія оздоровчих харчових продуктів: курс лекцій. Київ : НУХТ, 2009. 310 с.
3. Мардар М. Р., Кордзая Н. Р. Медико-біологічна оцінка хліба з цільного зерна пшениці з включенням коренеплідних овочів. *Східно-Європейський журнал передових технологій*. 2013. № 4/10 (64). С. 34-39.
4. Коршунов А.Ф., Гнищевіч В. А. Пищевые добавки : учебное пособие. Донецк : ДонНУЭТ, 2008. 140 с.
5. Буданцева А.Л., Лесиовская Е.Е. Дикорастущие полезные растения России. Санкт-Петербург : СПХФА, 2001. 663 с.
6. Grover J., Yadav S., Vats V. Medicinal plants of India with anti-diabetic potential. *Journal of Ethnopharmacology*. 2002. № 1. Р. 81-100.
7. Тернинко І.І., Онищенко У.Є., Кисличенко В.С., Визначення кількісного вмісту флавоноїдів у надземних частинах окремих представників родини Селерові. *Фармацевтичний часопис*. 2009. № 4. С.11-15.
8. Тернинко І.І., Кисличенко В.С., Хворост О.П. Порівняльне вивчення анатомічних діагностичних ознак трави фенхелю звичайного та кропу запашного. *Український медичний альманах*. 2011. Т. 14, № 6. С. 202-205.
9. Дробот В.І. Технологія хлібопекарського виробництва: навч. посіб. Київ : «Логос», 2002. 365 с.
10. Пиріг Т. П., Решетняк Л. Р., Грегірчак Н. М. Мікробіологія харчових виробництв: навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2007. 464 с.
11. Пищевая ценность, химический состав и калорийность. URL: <http://www.intelmeal.ru> (дата звернення: 14.11.2018).
12. ДСТУ 4812:2007 Дріжджі хлібопекарські пресовані. Технічні умови. [Чинний від 2009-01-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. 17 с.

MANUFACTURE OF RYE-WHEAT BREAD THAT IS ENRICHED BY MIX OF SPICES

Koval Y.

National University of Food Technologies
Ukraine

Summary. Examine the questions of the influence of nutrition on human health in unfavorable environmental conditions. The technology of functional bakery products are substantiated, the materials that used in the production of rye-wheat bread are described. The influence of enhancers on the quality of bread and the course of biochemical processes.

Keywords: rye-wheat bread, dill, fenugreek, yeast, enhancer, spices, functional products.

ОГЛЯД КОНСТРУКЦІЙ КРОКУЮЧИХ РОБОТІВ

Філяюшкін Олексій Вадимович

здобувач вищої освіти Факультету інформатики та обчислювальної техніки
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»
Україна

Анотація. Представлено найбільш відомі конструкції крокуючих роботів. Окреслено конкретний рівень автоматизації управління рухом крокуючої машини, який залежить, від призначення машини і умов її застосування. Визначено напрямки вивчення основ робототехнічних систем. Описано сутність крокуючих механізмів, та зазначено основні переваги роботи на нерівних поверхнях.

Ключові слова: крокуючий робот, автоматизація, механізм, робототехнічні системи, конструкція, механічні кінцівки.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

В даний час практично у всіх промислово розвинених країнах інтенсивно ведуться роботи зі створення і дослідження крокуючих роботів. Крокуючі механізми – це роботи, які імітують пересування деяких тварин або комах. Зазвичай, для пересування такі роботи використовують механічні кінцівки. У порівнянні з колісними роботами, крокуючі механізми менш енергоємні, а колісне пересування ефективно, але для швидкості та ефективності воно вимагає наявності рівних поверхонь.

Крокуючі машини в порівнянні з традиційними колісними і гусеничними машинами мають ряд переваг перед традиційними транспортними засобами під час руху по поверхні зі складним рельєфом, такими як пересічна місцевість, завали, а також всередині будівель і споруд, де необхідно переміщатися по сходах і вузьким коридорах і шахтах [1].

Крокуючі роботи мають ряд переваг на відміну від колісних і гусеничних роботів на різних поверхнях.

Переваги на нерівних поверхнях полягають в наступному:

- менше споживання енергії, економія палива;
- більша швидкість на нерівній поверхні;
- найкраща прохідність;
- поліпшена ізоляція від нерівностей поверхні;
- менші пошкодження поверхні.

Такі країни як США, Голландія, Швеція та інші починають повністю переходити до безлюдного автоматизованого сільськогосподарського виробництва. Впровадження роботів в цю індустрію дозволить істотно підвищити продуктивність і рентабельність сільського господарства, тому, на сьогодні, актуальна необхідність дослідження в цій області, розробка методик побудови універсальних робототехнічних систем. Сучасний рівень технології та обчислювальної техніки дозволяє будувати не тільки лабораторні макети, але і великомасштабні машини, які можуть служити прототипами крокуючих машин для виконання конкретних дій на складній місцевості. Нижче розглянуті деякі існуючі розробки крокуючих машин.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ.

На сьогодні, кількість наукових розробок, щодо теми дослідження є суттєвою.

В.Г. Фокін та С.В. Шанигін [2] дослідили структуру системи управління шестиногого крокуючого робота Гексабот. У статті позначені переважні області застосування крокуючих роботів. З усього розмаїття існуючих крокуючих роботів найбільш численними, на сьогоднішній момент, є конструкції з чотирма і

шістьма кінцівками. Їх популярність в значній мірі обумовлена тим, що завдання забезпечення стійкості рухомих шестиногих апаратів вирішити відносно просто в порівнянні з іншими конструкціями.

Напрямки вивчення основ робототехнічних систем у студентській професійній освіті розглянули Андрієнко В.О., Бондаренко М.О. [3].

М.А. Подалов [4] розглядає розробку крокуючого робота зі зворотним зв'язком на базі апаратної платформи ARDUINO. Базовою кінематичною моделлю руху робота обрана модель руху кінетичних скульптур Тео Янсена. Тривимірною моделлю елементів крокуючого робота була розроблена в безкоштовній програмі Google SketchUp. Деякі елементи крокуючого робота виготовлені з АБС-пластика за допомогою 3D-друку.

Також варто відзначити роботи таких вчених як: Р.С. Белзєцький, О.М. Полторак [5], А.Ш. Сосніна [6], О.М. Сухоручкіна [7] та інші.

Однак, незважаючи на масштабність наукових досліджень, питання класифікації конструкцій крокуючих роботів залишається відкритим та потребує детального опрацювання.

МЕТА СТАТТІ.

Представити найбільш відомі конструкції крокуючих роботів. Окреслити конкретний рівень автоматизації управління рухом крокуючої машини, який залежить, від призначення машини і умов її застосування. Визначити напрямки вивчення основ робототехнічних систем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Крокуючі роботи можуть пересуватися по пересіченій місцевості, недоступній для звичайних колісних засобів. З подібною метою зазвичай і створюють крокуючих роботів [2].

Варто відзначити, що проекти крокуючих машин були виконані практично у всіх технологічно розвинених країнах, США, Японії, Англії, Фінляндії, Бельгії, Німеччини, Іспанії, та інших.

В цілому ідея використання крокуючих роботів розглядається багатьма дослідниками. Вибір конструкцій залежить від завдань, поставлених перед машиною, що крокує. можливість застосування спрощеної конструкції, скорочення рухливості кінцівок, спрощення систем управління, забезпечення руху виникає у випадках, коли до робота не пред'явлено вимоги переміщення по складним поверхням, у випадках, коли частину управління бере на себе оператор. В більш жорстких умовах, при необхідності діяти повністю або частково автономно і при заздалегідь невідомому стані опорної поверхні, робот повинен мати конструкцію з більшим ступенем рухливості кінцівок. Це призводить до необхідності

побудови складної системи управління.

Конкретний рівень автоматизації управління рухом крокуючої машини залежить, від призначення машини і умов її застосування. Так інформаційні роботи, що працюють в екстремальних умовах, при заздалегідь невідомому рельєфі місцевості повинні використовувати складні бортові обчислювальні комплекси, а для технологічних крокуючих машин застосування таких систем не доцільно. Завданнями системи управління стає управління великим числом ступенів свободи, забезпечення необхідних кінематичних і динамічних параметрів крокуючих апаратів, а в разі автономних роботів додаються завдання навігації і орієнтації в просторі.

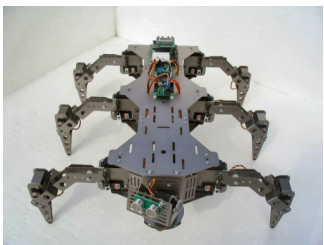
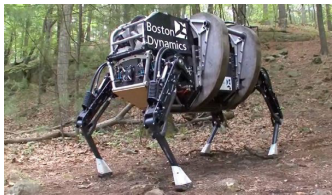
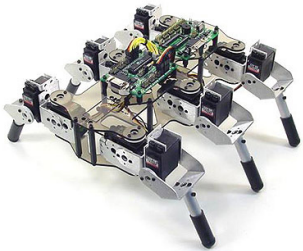
Програмне забезпечення систем управління визначає властивості і характеристики крокуючих роботів. Висока невизначеність навколишньої обстановки обмежує можливість використання

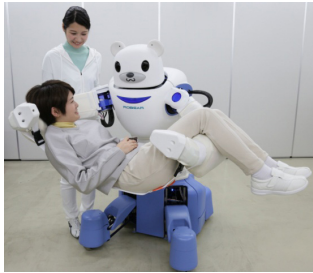
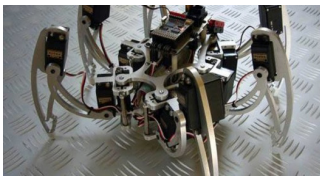
жорстких алгоритмів управління кінцівками. Очевидно, що до складу системи управління повинні входити пристрої визначення положення корпусу робота і його кінцівок в просторі, контролю опорної поверхні, оцінки та вибору маршруту руху, пристрої для розширення функціональності робота, виконання будь-яких сервісних функцій. найбільш перспективним рішенням є запозичення алгоритмів переміщення кінцівок у представників живої природи (комах, ссавців, членистоногих). Однак просте копіювання алгоритмів і траєкторій руху кінцівок недостатньо для того щоб забезпечити рух робота по складному рельєфу.

Розглянемо найбільш відомі конструкції крокуючих роботів, які на сьогодні успішно використовуються у різних сферах сучасного життя (табл. 1).

Таблиця 1

Огляд конструкцій крокуючих роботів

№	Назва	Загальний вид	Опис
1	HexCrawler		Корпус робота виконано з алюмінію. Привід здійснюється за допомогою 12 сервомоторів, що дозволяють йому розвивати велику швидкість. Має 3 групи кінцівок. Кожна група складається з 2-х кінцівок. Одна група виконує тільки опорну функцію. Дві інші використовують для забезпечення руху. Кожна з цих груп наводиться в рух одним сервоприводом. Кінематика робота сильно спрощена, так само як і система управління, забезпечення руху. Внаслідок чого знижена маневреність, вимоги до якості поверхні, навпаки, підвищені.
2	Alpha Dog		«AlphaDog», будучи роботом, зможе діяти спокійно, спритно маневруючи на місцевості виконувати свої основні функції - транспортування 180 кілограмів корисного навантаження, невідступно слідуючи за своїм господарем-піхотинцем. Робот оснащений системою відеоспостереження, що складається з пари стереокамер, які встановлені в голові робота. Робота також оснастили системою виявлення і вимірювання дальності «LIDAR».
3	Mini Hexapod		Автономний робот рухається прямолінійно, до тих пір, поки не стикається з якою-небудь перешкодою. Він обладнаний двома датчиками – «вусами». Якщо один з вусів стикається з перешкодою, робот повертається.
4	MANTIS		Крокуючий робот-павук, що створювався протягом чотирьох років в фірмі Micromagic Systems. Його споряджена маса складає 1900 кг, висота - 2,8 м. Оснащений 2,2-літровим 50-сильним турбодизелем Perkins, потужність якого спрямована тільки на створення необхідного тиску в гідросистемі, що приводить машину в рух за допомогою 18-ти гідроциліндрів на шести «ногах». Центральний блок керування базується на операційній системі Linux з програмним забезпеченням HexEngine і безліччю різних датчиків.
5	Walking forest machine		Walking forest machine розроблявся як засіб пересування по пересіченій місцевості з мінімальним згубним впливом на опорну поверхню (в порівнянні з колісним і гусеничним транспортом). WFM володіє високою маневреністю. Залежно від нерівностей ландшафту, оператор може змінити висоту машини і висоту кожного кроку, однак рішення щодо вибору маршруту, регулюванню висоти кроку приймає оператор-водій.

6	medical robot		Двоногий крокуючий робот, спеціально пристосований до перенесенні людей. Його творці стверджують, що за допомогою робота інваліди зможуть пересуватися по сходах або по нерівній поверхні.
7	Ranger		На сьогоднішній день він поставив рекорд по роботі на дистанції без перезарядки і ремонту. Робот Ranger, розроблений командою інженерів з Корнельського університету має 4 довгі тонкі ноги, які вільно гойдаються на рухомих шарнірах. При русі здається, що робот практично падає, хоча він за інерцією просто робить наступний крок.
8	Xinghe No.1		Xinghe No.1 був розроблений командою на чолі з LiQindu, професором в Коледжі автоматизації університету телекомунікацій Чунцин. Xinghe No.1 зміг пройти 134,03 км за 54 години, що в два рази більше, ніж у Ranger на одному заряді акумулятора. Робот зробив 340000 кроків, при цьому швидкість його пересування була всього 2,4 км/год. На це він витратив 0,8 кВт/год енергії, демонструючи свою високу енергоефективність.
9	Cheetah («Гепард»)		Чотириногий робот Cheetah зміг розігнатися до 28,9 кілометрів на годину. Механіка робота інспірована найшвидшою твариною на планеті. Також як і гепард, робот розвиває швидкість за рахунок згинання та розгинання «спини», що забезпечує збільшення сили поштовху кінцівками.
10	iC Hexapod		Обладнаний ПЗС-камерою і, що працює на 16-ти бітному процесорі PIC. Зафіксувавши особу, робот починає знімати.

Розглянемо недоліки та переваги представлених конструкцій. Використання меншої кількості сервоприводів у крокуючих роботів HexCrawler і Mini Hexapod зменшує вагу, спрощує систему забезпечення руху, але разом з тим зменшує маневреність, прохідність робота по місцевості зі складним рельєфом. Робот X-RHex не має можливості повної розв'язки кінцівок від опорної поверхні, траєкторія рухів кінцівок не змінюється, і немає можливості вибору довільних точок опор для кінцівок.

Крокуючі машини Walking forest machine і MANTIS завдяки своїй конструкції мають високу маневреність і прохідність, але не володіють автономністю і управляються водієм в першому випадку і віддаленим оператором – у другому. Перспективними можна визнати розробки фірми Boston Dynamics – роботи BigDog, Alpha Dog, WildCat. Вони пройшли успішні випробування і завдяки застосуванню сучасних технологій і удосконалення алгоритмів систем управління, досягли результатів, раніше не доступних крокуючим роботам. Область застосування цих роботів – військові операції, а проект фінансується DARPA. Алгоритми систем управління і їх реалізація є комерційною таємницею Boston Dynamics і не підлягають розміщенню в

відкритих джерелах.

Робот-комаха «Nector» був розроблений в рамках проекту EMICAV для вивчення просунутих автономних рухів. Алгоритми і траєкторія руху кінцівок будувалися на основі спостережень за пересуванням комах. В даний час робот Nector має на озброєнні датчики і камери малого радіусу дії, які надають інформацію про стан робота і дають йому деяке уявлення про навколишнє середовище.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

В цілому ідея використання крокуючих роботів розглядається багатьма дослідниками. Вибір конструкцій залежить від завдань, поставлених перед машиною, що крокує. Можливість застосування спрощеної конструкції, скорочення рухливості кінцівок, спрощення систем управління, забезпечення руху виникає у випадках, коли до робота не пред'явлено вимоги переміщення по складних поверхнях, у випадках, коли частину управління бере на себе оператор. У більш жорстких умовах, при необхідності діяти повністю або частково автономно і при заздалегідь невідомому стані опорної поверхні, робот повинен мати конструкцію з більшим ступенем рухливості кінцівок. Це призводить до необхідності побудови складної системи управління. Конкретний рівень автоматизації управління рухом

крокуючої машини залежить, від призначення машини і умов її застосування. Так інформаційні роботи, що працюють в екстремальних умовах, при заздалегідь невідомому рельєфі місцевості повинні

використовувати складні бортові обчислювальні комплекси, а для технологічних крокуючих машин застосування таких систем не доцільно.

Список використаних джерел:

- Фокин В.Г., Шаныгин С.В. Обзор и перспективы развития мобильных шагающих робототехнических систем. *Научный журнал «Молодой ученый»*. 2015. № 18. С. 207-215.
- Фокин В.Г., Шаныгин С.В. Структура системы управления шестиногого шагающего робота Гексабот. *Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ»*. Т. 8. № 5 (2016). URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/10TVN516.pdf>
- Андрієнко В.О., Бондаренко М.О. Робототехнічні системи в технічній освіті. *Інформаційні технології в освіті, науці і техніці* : тези допо. IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 17-18 травня 2018 р. Черкаси : ЧДТУ, 2018. С. 43-44.
- Подалов М.А. Разработка шагающего робота с обратной связью на базе платформы ARDUINO. *Научові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Вип. 9. Ч. 1. Кіровоград, 2016. С. 233-239.
- Белзецький Р.С., Полторак О.М. Робототехніка як інструмент сучасної технічної освіти. Матеріали XLVI наук.-техн. конф. підрозділів ВНТУ, 22-24 березня 2017 р. Вінниця, 2017. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-ininv/all-ininv-2017/paper/view/2375>.
- Сосніна А. Штучний інтелект як наука та технологія створення інтелектуальних роботів. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2013/shtuchnyj-intelekt-yak-nauka-ta-tehnolohiyastvorenniya-intelektualnyh-robotiv/>.
- Сухоручкіна О.М. Інформаційне забезпечення інтелектуалізованих робототехнічних комплексів. *Стан та перспективи розвитку інформатики в Україні*. Київ : Наукова думка, 2010. С. 547-561.

REVIEW OF THE DESIGNS OF WALKING ROBOTS

Filiiushkin O.

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
Ukraine

Summary. Presents the most famous design walking robots. A specific level of automation of motion control for a walking machine has been determined, which depends on the purpose of the machine and the conditions for its use. The directions of studying the fundamentals of robotic systems are determined. The essence of walking mechanisms are described, and the main advantages of working on uneven surfaces are indicated.

Keywords: walking robot, automation, mechanism, robotic systems, construction, mechanical

ТЕХНОЛОГІЯ ВЛАШТУВАННЯ НЕГЛИБОКИХ ШПУНТОВИХ СТІН З ВИКОРИСТАННЯМ РУЧНИХ БУРІВ

Мудрий Ігор Богданович

канд. т. наук, доцент, доцент кафедри будівельного виробництва
Національний університет «Львівська політехніка»
Україна

Анотація. В статті розглянуто питання влаштування неглибоких (3-4 м) шпунтових монолітних стінок з буронабивних паль, виконаних з допомогою ручних бурів. Запропоновано технологічні етапи зведення таких стін, з визначенням оптимальної відстані між палями у шпунтовому ряді в залежності від класу використаного бетону та типу ґрунту на майданчику. Приведено результати практичної реалізації запропонованої технології влаштування шпунтових стін.

Ключові слова: Шпунтова стіна, бур, буронабивна палея, міжпалевий простір, стисливість будівельного майданчика.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Основні технології, які сьогодні застосовуються для зведення неглибоких шпунтових стінок вимагають застосування певних типів машин [1] і спеціального обладнання, з обмеженням в умовах внутрішньої стисливості будівельного майданчика.

Зводити такі шпунтові конструкції можна на певній відстані від існуючих стін, оскільки обладнання та конструкції машин не дозволяють наблизитись до споруд (за виключенням установок типу «Mini Piling» [1], які поки що недостатньо представлені на нашому ринку).

Частково вирішити питання влаштування неглибоких шпунтових стін в стиснених умовах дозволяє метод зведення шпунтів з використання ручних бурів. Така технологія дозволяє влаштовувати як шпунтові стіни, так і буронабивні палі в безпосередній близькості до існуючих стін.

МЕТА СТАТТІ.

Метою роботи є пошук раціональних рішень влаштування неглибоких шпунтових стінок в стиснених умовах для нескількох ґрунтів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Технології влаштування шпунтових стін у вигляді буронабивних паль з між палевим заповненням широко застосовуються в сучасних умовах. З практики будівництва відомо, що часто взагалі не заповнюють між палевий простір (рис. 1) чим порушують вимоги техніки безпеки з виконання земляних робіт [2].

Для таких стін характерними є, в процесі тривалої експлуатації явище суфозії, вимивання ґрунту, чи його зсування у виїмку. Як правило, для уникнення цього використовується ряд способів, з яких як основні можна виділити наступні:

- 1) влаштування між палевим шпунтового загородження із дерев'яних щитових елементів (рис. 2а);
- 2) влаштування палевих шпунтових стін із залізобетонним заповненням між палевого простору, поступово при розробці земляної споруди (рис. 2б);
- 3) влаштування шпунтових стін з «жорстким» вертикальним армуванням (2в).

Рис. 1. Шпунтове огородження з незаповненим між палевим простором.

Всі наведені способи є трудомісткими і вимагають технологічної ув'язки процесу розробки земляної споруди і заповнення між палевого простору. Уникнути це дозволяє технологія влаштування неглибоких підпірних стінок «насухо». В роботах [3] доведено, і досвід зведення це підтверджує, що вертикальні укоси зберігають свою стійкість при короткотривалому стоянні (1 – 2 дні). Тобто можна створювати вузькі щілинні виїмки ґрунту на короткі

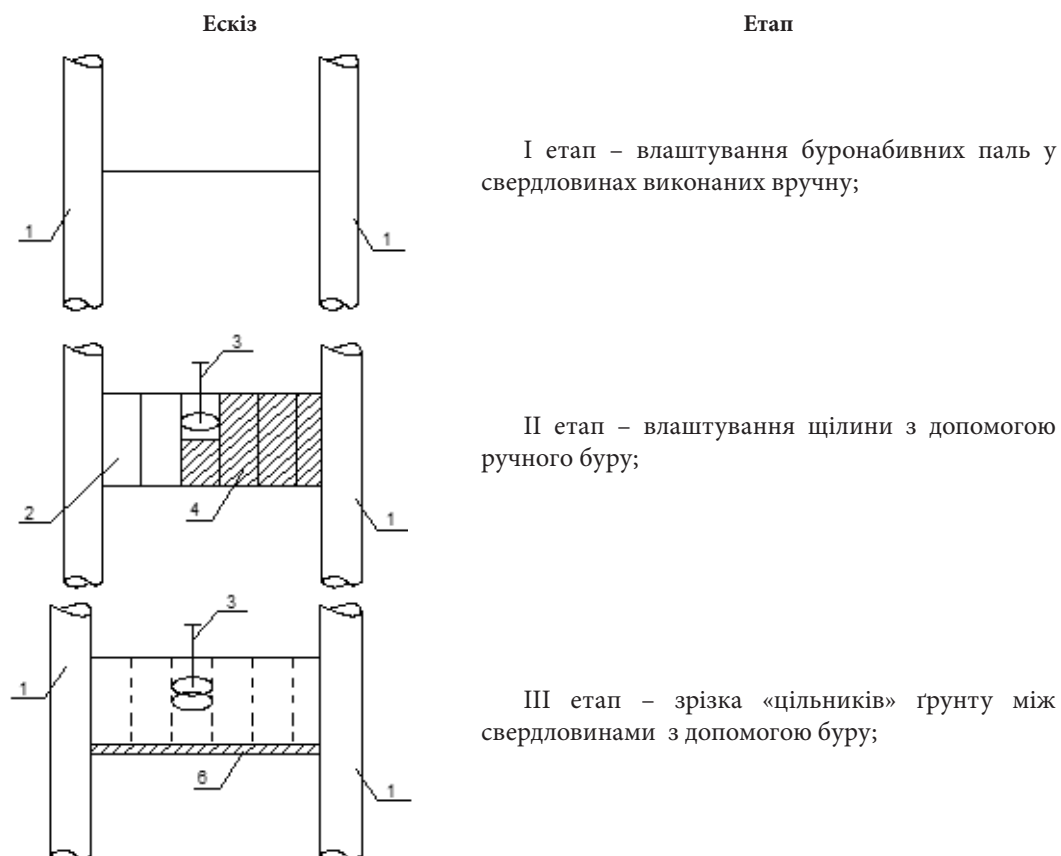
періоди часу без кріплення стінок земляної споруди. Однак складною задачею є створення таких щілин в умовах обмеженого доступу машин.

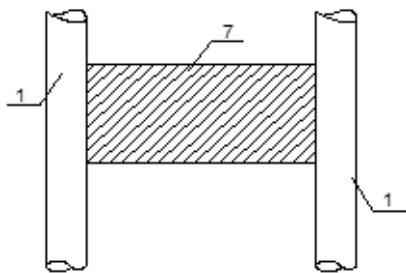
Вирішити проблему влаштування неглибоких підпірних стін в умовах стисливості дозволяє технологія влаштування буронабивних паль виконаних з допомогою ручного бура [4]. Такі бури дозволяють влаштовувати свердловини в нескількох ґрунтах на глибину до 4 м.

Рис. 2. Типи шпунтових огорожень: а) – з дерев'яним щитовим заповненням; б) – з залізобетонним заповненням між палевого простору; в) – з жорстким вертикальним армуванням.

Така технологія буде мати ряд етапів (рис. 3):

V етап – влаштування бетонної чи залізобетонної між палевої стіни методом «у розпір»

Рис. 3. Технологічні етапи влаштування підпірних стін вручну. 1 – паля; 2 – свердловина; 3 – бур; 4 – ґрунт; 5 – «цільник»; 6 – ґрунт недобору; 7 – бетонна стіна в «розпір»

Технологія з використанням ручних бурів дозволяє влаштовувати як шпунтові стіни, так і короткі палі в безпосередній близькості до існуючих стін. За умови заповнення між палевого простору (барет) бетонними чи залізобетонними елементами, які будуть використані в якості стін підвалу. Але слід зазначити, якщо шпунтова стіна з бетонним

(залізобетонним) заповненням використовується, як фундамент, відповідно до вимог проектування [5] є обмеження на відстань між палями. Проведений аналіз дозволив встановити оптимальні відстані між палями (рис. 4) в залежності від типу ґрунту на майданчику.

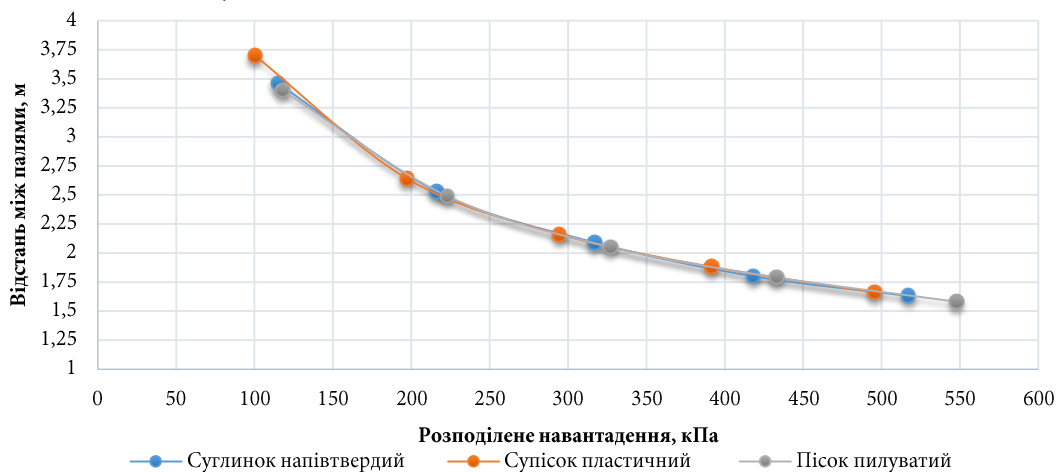

Рис. 4. Відстань між палями (D250 мм) в залежності від розподіленого навантаження та типу ґрунту, для бетону класу В25

Дана технологія з відповідними технологічними вказівками була розроблена і впроваджена при зведенні палевих фундаментів в існуючій забудові для будівництва 4-х поверхового будинку у м. Львові по вул. Шевченка 154 (рис.5).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Технологія зведення монолітних шпунтових стінок з використанням ручних бурів, може використовуватись для влаштування огорожень в умовах внутрішньої стисливості будівельного майданчика. З метою механізації процесу зведення таких шпунтових стін доцільним є розгляд використання міні бурових установок типу «Mini Piling». Для можливості широкого застосування пропонованих технологічних рішень необхідно додатково дослідити, як змінюється параметри між палевих бетонних стін в залежності від глибини котловану, типу ґрунту та навантажень від сусідніх споруд.

Рис. 5. Результати впровадження пропонованої технології. а – свердловина; б – між палевий простір заповнений бетоном

Список використаних джерел:

1. Mini Piling. URL: <https://www.piling-equipment-ltd.com/drilling-rig-sale/mini-piling/> (дата звернення: 01.12.2018).
2. ДБН А.3.2-2-2009 Охорона праці і промислова безпека у будівництві. Основні положення. Мінрегіонбуд. Київ, 2012. с. 25
3. Беляков Ю.И., Иваненко И. Д. О проектировании откосов котлованов и траншей. Стр. производство. 1995. Вып. 35. С. 28-33.
4. Как самостоятельно изготовить ручной бур для земляных работ? URL: <http://stroyobzor.info/materialy/dlya-karkasa/zabory-i-ograzhdeniya/kak-izgotovit-ruchnoj-bur.html> (дата звернення: 01.12.2018).
5. ДБН В.2.1-10-2009 Основи та фундаменти. Основні положення проектування. Київ, 2009. с 90.

TECHNOLOGY OF CONSTRUCTING SHALLOW PILE PLANKING USING HAND DRILLS

Mudryi I.

National University «Lviv Polytechnic»
Ukraine

Summary. In the article we reviewed the topic about constructing shallow (3-4 m) solid-cast bored pile planks using hand drills. We offered technological phases of constructing such walls with defining optimal distances between piles in the interlocking line depending on the class of concrete and type of soil on the site. We delivered the results of practical implementation of proposed technology of constructing pile planking walls.

Keywords: *Pile planking wall, drill (bore bit), bored pile, pile space, compressibility of building area.*

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛЕКСУ СЛИЗОУТВОРЮЮЧИХ ПОЛІСАХАРИДІВ, ЕКСТРАГОВАНИХ З НАСІННЯ ЛЬОНУ

Стеценко Наталія Олександрівна

канд. х. наук, доцент, доцент кафедри технології оздоровчих продуктів

Національний університет харчових технологій

Краєвська Світлана Петрівна

аспірант кафедри технології оздоровчих продуктів

Національний університет харчових технологій

Україна

Анотація. У статті наведено характеристику якісного складу та кількісного вмісту слизу в насінні льону. Визначено вплив температури та тривалості екстрагування на вихід слизоутворюючих полісахаридів у водний розчин. Запропоновано спосіб вилучення та перероблення полісахаридів насіння льону з метою отримання харчової добавки з гелеутворюючими властивостями.

Ключові слова: насіння льону, полісахариди, слиз, екстрагування, добавка.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Льон – це одна з універсальних та найцінніших технічних культур. Українські виробники харчових продуктів не часто використовують цей вид сировини, хоча вона має унікальний біохімічний склад та фармакологічні властивості. Світова медицина особливу увагу звертає на надзвичайну користь насіння льону для здоров'я людини. Це зумовлено високим вмістом у ньому речовин, що забезпечують профілактику та лікування серцево-судинних, шлунково-кишкових, онкологічних та інших захворювань. Склад і вплив насіння льону на організм людини досліджують вчені багатьох країн світу. Результатом цього стали рекомендації на рівні міністерств охорони здоров'я Канади, США, Німеччини щодо обов'язкового щоденного споживання насіння льону [1].

При використанні насіння льону в їжу зменшується ймовірність утворення тромбів у серці, легенях, мозку, знижується високий кров'яний тиск, зменшується ризик виникнення інфарктів, мікроінфарктів, аритмії, захворювань, пов'язаних із клапанами серця, коронарними серцевими розладами. Насіння льону володіє заспокійливою дією, що важливо при стресових ситуаціях, забезпечує нормальний здоровий стан шкіри та волосся, допомагає роботі нирок. Ліноленова жирна кислота необхідна для покращення зору, функціонування надниркової та щитоподібної залоз [2].

Ляне насіння містить білок з високою біологічною цінністю, який за своїм амінокислотним складом кращий, ніж білок більшості рослинних культур.

– Воно є багатим рослинним джерелом незамінних поліненасичених жирних кислот. Це життєво необхідні кислоти, які організм людини не може виробляти самостійно, і отримувати їх потрібно лише з харчових продуктів, які ми споживаємо. За вмістом $w_{75,00\%}$ (від загального вмісту слизу) найбільш в'язкого нейтрального полісахариду з молярною масою $1,243,75\%$ кислого полісахариду AF1 з молярною масою $6,5 \cdot 10^5$ г/моль;

– $21,55\%$ кислого полісахариду AF2 з молярною масою $1,7 \cdot 10^4$ г/моль.

Всі способи виділення полісахаридів з насіння льону засновані на процесах екстрагування водою або розчинами солей. При цьому екстрагування проводять або з незруйнованого насіння льону, або

безпосередньо з відокремленої від ядра оболонки. Полісахаридний продукт виділяють з екстрактів, в основному, осадженням спиртом (етилловим або ізопропіловим) [10], потім його висушують з використанням ліофільної або розпилювальної сушарки.

На ефективність екстрагування впливають такі чинники: співвідношення сировини і розчинника (гідромодуль), температура і час проведення екстракційного процесу.

При підборі раціонального гідромодуля слід враховувати, що збільшення масової частки екстрагента веде, з одного боку, до підвищення рушійної сили, а з іншого – до зниження концентрації речовин, що екстрагуються і збільшення вартості цільового продукту, оскільки, буде потрібний більший об'єм екстрагента або більш тривалий процес їх концентрування. При цьому зменшення маси екстрагенту призводить до збільшення в'язкості розчину, що також призводить до збільшення витраченої потужності. Оптимальним та економічним гідромодулем для проведення процесу у промислових масштабах, як визначили автори [11], є гідромодуль в інтервалі 18...20.

Використання розчинів солей для екстракції полісахаридів з насіння льону (1%-й розчин NaCl) полегшує перебіг процесу. Так, в'язкість екстрактів знижується майже в три рази, збільшується вихід кінцевого продукту. Однак при цьому в продукті знижується вуглеводна частина і підвищується вміст білка та зольних елементів [12].

МЕТА СТАТТІ.

Метою роботи є дослідження процесу екстрагування слизоутворюючих полісахаридів насіння льону, вивчення їх складу та властивостей, а також розроблення способу концентрування у вигляді сухої порошкоподібної добавки зі структуроутворюючими властивостями.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Для досліджень використовували насіння льонувовгунця сорту «Вручий» та олійного льону-кудряша сорту «Оригінал». В попередніх дослідженнях було встановлено, що ці сорти відрізняються найкращим біохімічним складом і є перспективною сировиною у виробництві дієтичних добавок, а також оздоровчих та функціональних харчових продуктів [13]. Основні фізико-механічні властивості та фізико-хімічні показники якості насіння представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Показники якості насіння льону різних сортів

Сорт	Вологість, %	Олійність, %	Насипна густина, кг/м ³	Маса 1000 насінин, г
Вручий	8,6	33,82	712	6,62
Оригінал	8,7	38,75	752	4,73

Полісахариди виділяли з цільного насіння при 20 °С та гідромодулі 1:20, використовуючи в якості екстрагента воду. Потім проводили осадження за допомогою етилового спирту, отриманий осад відокремлювали шляхом центрифугування і висушували.

При визначенні впливу тривалості екстрагування на кількісний вихід слизоутворюючих полісахаридів було встановлено, що протягом перших 10...20 хвилин спостерігається різке збільшення виходу

полісахаридів з насіння льону, потім швидкість процесу уповільнюється і через 100 хвилин контакту води з насінням льону настає рівновага. Отже, саме цей час можна вважати оптимальним для вилучення слизоутворюючих полісахаридів з лляного насіння. Результати досліджень наведені у табл. 2.

У табл. 3 представлено результати впливу температури на вихід слизоутворюючих полісахаридів з насіння льону. Тривалість екстрагування – 100 хвилин.

Таблиця 2

Залежність кількісного виходу слизоутворюючих полісахаридів з насіння льону від тривалості екстрагування

Тривалість, хв	Маса вилучених полісахаридів, % від маси насіння	
	Вручий	Оригінал
10	2,09	1,95
20	3,83	3,45
40	4,86	4,62
60	5,48	5,21
80	5,76	5,53
100	5,82	5,74
120	5,82	5,74
140	5,82	5,74

Таблиця 3

Залежність кількісного виходу слизоутворюючих полісахаридів від температури

Температура, °С	Маса вилучених полісахаридів, % від маси насіння	
	Вручий	Оригінал
20	5,82	5,74
40	5,91	5,86
60	6,08	5,93
80	6,10	6,00
90	6,12	6,00
100	6,12	6,00

Отримані результати свідчать про те, що зростання кількості вилучених полісахаридів більшою мірою залежить від тривалості процесу екстрагування, ніж від температури. Оскільки підвищення температури вимагає витрат енергоносіїв, а також викликає денатурацію білкових речовин насіння льону, ми вважаємо недоцільним її збільшення при проведенні процесу екстрагування слизоутворюючих полісахаридів із лляного насіння.

Для отримання харчової добавки із гелеутворюючими властивостями ми пропонуємо наступний спосіб оброблення насіння льону. Сировину приводять у контакт з водою при кімнатній температурі та гідромодулі 1:3. При цьому полісахариди з оболонок насіння льону переходять у

розчин. Потім насіння відокремлюють від розчину полісахаридів фільтруванням, промивають водою. Розчин полісахаридів обробляють етиловим спиртом (3...5-кратним об'ємом) для осадження полісахаридів, фільтрують або центрифугують. Спирт регенерують і повторно використовують у циклі виробництва. Полісахариди висушують та зберігають у волого- та світлозахисній упаковці.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Полісахариди лляного слизу можуть бути використані в якості згущувача, стабілізатора та вологоутримуючого агента. Отриману добавку можна застосовувати у харчовій промисловості, зокрема в технологіях хлібобулочних та борошняних кондитерських виробів.

Список використаних джерел:

1. Stetsenko N., Krayewska S. The use of flax seeds in healthy products technologies. The Second North and East European Congress on Food "NEEFOOD-2013", Kyiv, May 26-29, 2013. Book of Abstracts. 2013. P. 198.
2. Краєвська С., Н. Стеценко. Дослідження біохімічного складу та показників якості насіння льону різних сортів. *Здобутки молоді – вирішення проблем харчування людства у XXI столітті*: програма і матеріали 80 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 10–11 квітня 2014 р. К.: НУХТ. 2014. Ч. 1. С. 16-18.

3. Феськова Е. В. , Леонтьев В. Н., Жарский И. М. Комплексная переработка семян льна масличного. Труды БГТУ. Серия 2: Химические технологии, биотехнология, геоэкология. 2009. №4. С. 207-209.
4. Oomah B. D. Flaxseed is a functional food source. J. Sci. Food Agric. 2001. Vol. 81. P. 889–894.
5. Зеленцов С.В., Мошненко Е. В. Количественная и качественная оценка слизей семян масличных сортов льна *Linum usitatissimum*. Масличные культуры. Научно-технический бюллетень Всероссийского научно-исследовательского института масличных культур. 2012. Вып. 2 (151–152). С. 8-16.
6. Kelvin K.T. D.N. Goh, E.H. Christopher Rheological and light scattering properties of flaxseed polysaccharide aqueous solutions. *Biomacromolecules*. 2006. №7. P. 3098–3103.
7. Warrand J. Large-scale purification of water-soluble polysaccharides from flax seed mucilage, and isolation of a new anionic polyme: J. Warrand, P. Michaud, L. Picton, G. Muller, B. Courtois, R. Ralainirina, J. Courtois. *Chromatographia*. 2003. №58 (5). P. 331–335.
8. Cui W., G. Mazza. Physicochemical characteristics of flaxseed gum . *Food Research Int*. 1996. №. 29. P. 397–402.
9. Warrand J., P. Michaud, L. Picton, G. Muller. Structural investigation of neutral polysaccharide of *Linum usitatissimum* L. Seed. *Jnt. J. of Biological Macromolecules*. 2005. V. 35, №. 3–4. P. 121–125.
10. Цыганова Т.Б. Миневич И. Э., Зубцов В. А., Осипова Л. Л. Пищевая ценность семян льна и перспективные направления их переработки: монография. Калуга: Эйдос, 2010. 124 с.
11. Миневич И. Э., Зубцов В. А., Осипова Л. Л. Исследование процесса экстракции полисахаридов и белка из льняного жмыха . Основные результаты и направления развития научных исследований по льну-долгунцу: сб. науч. тр. Торжок. 2010. С. 406–410.
12. Оленников Д.Н., Танхаева Л. М. Исследование процесса экстракции полисахаридов семян льна. *Химия растительного сырья*. 2007. №4. С. 79–83.
13. Краєвська С., Стеценко Н. Дослідження біохімічного складу та показників якості насіння льону різних сортів . Здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у ХХІ столітті : програма і матеріали 80 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 10–11 квітня 2014 р. К.: НУХТ, 2014. Ч. 1. С. 16-18.

CHARACTERISTICS OF THE MUCUS POLYSACCHARIDES COMPLEX EXTRACTED FROM FLAX SEEDS

Stetsenko N., Kraevska S.

National University of Food Technologies
Ukraine

Summary. The article characterizes the qualitative composition and quantitative content of mucus in the flax seeds. The effect of temperature and duration of extraction on the amount of mucus-forming polysaccharides in an aqueous solution is determined. The method of extraction and processing of flax polysaccharides is proposed for the purpose of obtaining a nutritional supplement with gel-forming properties.

Keywords: flax seed, polysaccharides, mucus, extraction, nutritional supplement.

ΛΟΓΟΣ

THE ART OF
SCIENTIFIC MIND

SCIENTIFIC JOURNAL

Issue №1 • December, 2018

Certificate of state registration of mass media: KB №20521-13361P

Journal's frequency: bimonthly.

The journal is published in:
Ukrainian, English and Russian.

All materials are reviewed.

*The editorial office did not always agree with the position of authors.
Authors are responsible for the accuracy of the material.*

Signed for publication 10.12.2018. Format 60×84/8.
Offset paper. Minion Pro typeface. Laser printing.
Printed from the finished original layout.

*Editor in chief: Holdenblat M.
Responsible for e-layout: Prantsypal A.
Responsible designer: Rabei N.
Responsible proofreaders: Kazmina N., Dudnyk H.*

Contacts of the editorial office | publisher of the scientific journal:

21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18/81

NGO «European Scientific Platform»

Tell: +38 098 1948380; +38 063 6241556

E-mail: info@ukrlogos.in.ua

www.ukrlogos.in.ua

Printing house «Drukarik» (Sole proprietorship – Hulyaeva V.M.)
08700, Ukraine, Kyiv region, Obuhiv, microdistrict Sosnoviy 2/2. E-mail: info@drukaryk.com
Certificate of the subject of the publishing business: ДК № 3909 of 02.11.2010 p.